T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DİNÎ-POLİTİK KİMLİK OLARAK ALEVİLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Gülsüm ENGİN

2502100351

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Birsen Banu OKUTAN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

DİNÎ-POLİTİK KİMLİK OLARAK ALEVİLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ

GÜLSÜM ENGİN

Alevilik, 1980'li yıllardan itibaren inanç, ibadet-ritüel ve siyasi yapısıyla ülkemiz gündeminde önemini koruyan bir konudur. Aynı zamanda, çeşitli akademik araştırma, inceleme ve tartışma platformlarında yer alarak dikkat çekmeye devam eden Alevilik; birçok disiplinin çalışmalarında ele alınan çok yönlü bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir.

Aleviliğin; özellikle modernleşme, kentleşme vb. etkilerle son yıllarda değişim geçiriyor olması onun farklı yapılarının görülmesine neden olmaktadır. Bu anlamda, tek bir Alevilik yapısı yerine doktrinel olarak farklı yapılar içinde şekillenmiş, günlük yaşamda farklı pratikleriyle karşılaşılan bir Alevilik ortaya çıkmaktadır. Alevilik bir yandan dinî, diğer yandan özellikle siyasi veya sosyo-kültürel problemlerin olduğu dönemlerde politik bir yapı olarak varlık göstermektedir.

Bu çalışma; Aleviliğin dinî, sosyal ve kültürel bakış açılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, sahada yüz yüze görüşmeler neticesinde elde edilen veriler değerlendirilerek Aleviliğin bugünkü yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Din, Sosyoloji, Siyaset, Modernleşme, Kentleşme.

ABSTRACT

ALEVISM AS A RELIGIO-POLITICAL IDENTITY: THE CASE OF ISTANBUL

GÜLSÜM ENGİN

Alevism is an issue that maintains its importance since the 1980s in our country's agenda with its belief, worship-ritual and political structure. At the same time, by taking part in various academic research, examination and discussion platforms Alevism continues to attract attention and continues to exist as a religious-sociological and sometimes political phenomenon many disciplines deal with in their studies.

The fact that Alevism has undergone changes in recent years, especially with the effects of modernization and urbanization, causes its different structures to emerge. In this sense, instead of a single Alevism structure, an Alevism phenomenon that has been shaped doctrinally in different structures and encountered with different practices in daily life emerges. Alevism on the one hand exists as a religious structure, and on the other hand, as a political structure, especially in periods when there are political or socio-cultural problems.

This study aims to examine the religious, social and cultural perspectives of Alevism. In this direction, the structure of Alevism was tried to be revealed by evaluating the data obtained as a result of face-to-face interviews in the field.

Keywords: Alevism, Religion, Sociology, Politics, Modernization, Urbanization.

ÖNSÖZ

Ülkemizde heterodoksi bir grup olarak kabul edilen Aleviler; inanç, ibadet-ritüel yapıları ve siyasi varlıkları ile birçok çalışmanın konusu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Alevilik, toplumda azınlıkta kalan ve Alevilerin kapalı toplum yapısına sahip olmaları nedeni ile merak uyandıran bir yapıdır. Bu özellikleri nedeniyle ilgi çeken Alevilik, bu araştırmanın yapılmasına olanak sağlamıştır.

Tezin konu başlığını belirleme ve kaynakları tarama sürecinde Alevilikle ilgili birçok tez ve makale çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Bu araştırmada ise Alevilik tanımı, inanç, gelenek-görenekleri ortaya konmakla birlikte her inanç ve din yapısında zamanla görülebilen değişimlerin Alevilik üzerindeki etkileri sosyolojik tahlillerle irdelenecektir. Araştırma giriş, bulguların değerlendirmesi ve sonuç dâhil altı bölümden oluşmaktadır.

Bu çalışmayla bana yeniden başlama umut ve desteği veren, tezin şekillenmesinde ve tamamlanma sürecinde tecrübesiyle çalışmama ışık tutan, ılımlı ve sevecen yaklaşımıyla moral veren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Birsen Banu Okutan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin araştırma ve inceleme süresince değerli bilgi ve görüşleriyle bana destek olan tüm katılımcılara, bazı Alevi dernek ve vakıflarına minnetlerimi sunarım.

Hayatım boyunca aldığım tüm kararlarımda, yaptığım mesleki ve akademik çalışmalarımda bana dualarıyla desteğini, güvenini her zaman gösteren sevgili anneme sonsuz teşekkür ederim.

Doktora öğrenimim süresince bana moral ve motivasyon gücü sağlayan tüm arkadaşlarıma, özellikle tezin yazılma aşamasında teknik kısımda destek veren Necmiye Durmuş'a, şu ana kadar çalıştığım ve hâlihazırda bulunduğum okuldaki sevgili öğrencilerime gerek katılımcı olarak gerek moral motivasyon bakımından yanımda olan komşularıma teşekkür ederim.

Gülsüm ENGİN

KADIKÖY, 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **ix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

TARTIŞMA 28

İKİNCİ BÖLÜM
TEORİK ÇERÇEVE

2.1. DİN VE KİMLİK 37
2.1.1. Dinî Alt Kimlikler 38
2.1.1.1. Alevi Kimliği 40
2.2. POLİTİKA VE KİMLİK 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. ALEVİLİK NEDİR? 45
3.1.1. Din Olarak Alevilik 45
3.1.1.1. Alevilikte İnanç, İbadetler ve Ritüeller 52
3.1.1.1.1. Aleviler ve İnanç 52
3.1.1.1.1.1. Alevilik İnancı ile Sünni İslam İnancını Aynı Görenler 52
3.1.1.1.1.2. Aleviler İnançsız Gibi Gösteriliyor Düşüncesinde Olanlar 55
3.1.1.1.1.3. Kültürel-Felsefi Yaklaşıma Dayalı İnancı Kabul Eden Aleviler 56
3.1.1.1.1.4. İnsan Merkezli İnanca Dayandırılan Alevilik 56
3.1.1.1.1.5. Aleviliği Zerdüştlük İnancına Benzetenler 57
3.1.1.1.2. Aleviliğin İnanç Unsurları 58
3.1.1.1.2.1. Alevi İnanç Temelini Bismişah Kavramıyla Açıklayanlar 58

3.1.1.1.2.2. Aleviliği Beş Temel İnanca Dayandıranlar 59
3.1.1.1.2.3. Dört Kapı Kırk Makam Temelli İnancı Benimseyenler 62
3.1.1.1.3. Aleviliğin Tanrı Algısı 63
3.1.1.1.3.1. Alevilikte Allah'ın Korkulan Değil Sevilen Olduğunu Vurgulayanlar 63
3.1.1.1.3.2. Alevilik İnancını Enelhak Felsefesiyle Açıklayanlar 64
3.1.1.1.4. Ali Temelli İnanç Algısı 65
3.1.1.1.4.1. Hak-Muhammed-Ali Temeline Dayandırılan Alevilik 65
3.1.1.1.4.2. Ali'nin Allah'ın Tezahürü Olduğu İnancını Benimseyenler ...70
3.1.1.1.5. Alevilerde İbadet ve Ritüeller 70
3.1.1.1.5.1. Alevilikte Özgün İbadet Şekilleri Olduğunu Düşünenler 71
3.1.1.1.5.2. Cem İbadetine Dayalı Olarak Ortaya Konulan İbadet Anlayışı 73
3.1.1.1.5.3. Dua ve Niyazların Temel Alındığı İbadet Şekilleri 85
3.1.1.1.5.4. Dört Kapı Kırk Makam Felsefesine Dayalı İbadet Şekilleri ..88
3.1.1.1.5.5. Ehlibeyit Öğretisine Dayalı İbadet Biçimleri 90
3.1.1.1.5.6. Tasavvufi Felsefeyi Temel Alan İbadet Anlayışları 91
3.1.1.1.5.7. İbadetlerde Alevi-Sünni Anlayışı 92
3.1.1.1.5.7.1. Alevilikteki İbadetlerin Sünni-İslam'dakinden Farkı Olmadığını Düşünenler 92
3.1.1.1.5.7.2. İbadetlerin Sünni İslam'daki Şeklinden Farklı Olduğunu Söyleyenler 93
3.1.1.1.5.8. İbadetleri Alevilikle Kurdukları Kültürel Bağlarla Açıklayanlar 95
3.1.1.1.5.9. Alevilerin Ilımlı Bir Yaklaşımla Ritüellerini Yerine Getirdiğini Düşünenler 97
BURDAYIM 3.1.1.1.5.10. İnsan ve İnsan Vicdanının Merkezde Olduğu İbadet Anlayışı 98
3.1.1.2. Cemevi ve Dedelik Kurumu 101
3.1.1.2.1. Cemevlerinin Durumu ve Dedelik Kurumunun Fonksiyonu 101
3.1.1.2.1.1. Cemevleri ve Dedelerin İşlevi 101
3.1.1.2.1.1.1. Cemevleri ve Dedelerin İşlevinin Sürdüğünü, Cemevleri ve Dedelerin Son Yıllarda Rolünün Arttığını Düşünenler 101
3.1.1.2.1.1.2. Cemevleri ve Dedelerin İşlevini Yerine Getirmediğini ve Dedelerin Günümüzde Aleviler Üzerinde Etkisi Olmadığını Düşünenler 106
3.1.1.2.1.1.3. Dedelerin Kifayetsiz Olduğunu ve Daha Donanımlı Olması Gerektiğini Düşünenler 109

3.1.1.2.1.1.4. Dedeleri Kendi Hayatları İçin Otorite Olarak Görmediğini Belirtenler 111
3.1.1.2.1.1.5. Cemevi ve Dedelerle Mesafeli Bir Bağ Kuranlar 113
3.1.1.2.2. Cemevlerinin Statüsü 116
3.1.1.2.2.1. Cemevleri İbadethane Olarak Kabul Edilmelidir Diyenler ..117
3.1.1.2.2.2. Cemevlerinin İbadethane Statüsü Kazanmasının Sakıncalı Olduğunu Düşünenler 122
3.1.1.2.2.3. Devletin Cemevleri Konusunda Objektif Olması Gerektiğini Düşünenler 122
3.1.1.2.2.4. Cemevleriyle ilgili Algısal Durum 124
3.1.1.2.2.5. Her İnanç Grubu Kendi Yapısını Kendi Oluşturmalı Diyenler 125
3.1.1.2.3. Cemevi-Cami Bir Arada Olan Projelere Yaklaşımlar 126
3.1.1.2.3.1. Cemevi-Cami Bir Arada Sakıncası Yok Diyenler 126
3.1.1.2.3.2. Cemevi-Cami Bir Arada Sakıncalı Diyenler 127
3.1.1.3. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ve Aleviler 129
3.1.1.3.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Olmasına Karşı Olanlar ve Ders Seçmeli Olsun Diyenler 129
3.1.1.3.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Aleviliğe Daha Çok Yer Verilmeli Diyenler 134
3.1.1.3.3. Sünni-Hanefi Ekolüne Dayalı Ders İşleniyor ve İçerik Değişmeli Diyenler 135
3.1.1.3.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Olması Gerektiğini Düşünenler 139
3.1.1.3.5. Okullarda Din Eğitimi Verilmesine Karşı Çıkanlar 141
3.1.1.4. Alevilerin, Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlgili Görüşleri 142
3.1.1.4.1. Diyanet İşleri Başkanlığının Gereksiz Bir Kurum Olup, Lağvedilmesi Gerektiği Fikrinde Olanlar 142
3.1.1.4.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Objektif Olmalı Diyenler 143
3.1.1.4.3. Diyanet, Aleviliği Doğru Bir Şekilde Aktarmalı Diyenler 146
3.1.1.4.4. Din ve Devlet İşleri Birbirinden Ayrı Tutulmalı Diyenler 147
3.1.2. Bir Kültür ve Yaşam Biçimi Olarak Alevilik 149
3.1.3. Felsefe Olarak Alevilik 151
3.1.4. Farklı Alevilikler 152
3.1.4.1. Alevilikteki Yorum ve Ritüel Farklılıklarını Normal Bir Durum Olarak Görenler 153
3.1.4.2. Farklı Alevilikler Olduğunu Kabul Etmeyenler 159

3.1.4.4. Asimilasyon Yoluyla Farklılaştığı Düşünülen Alevilik.....161
3.1.4.5. “Yol Bir Sürek Bin Bir” Görüşünü Benimseyenler.....162
3.1.5. Aleviler ve Siyaset 165
3.1.5.1. Siyasilerin Alevileri Önemsemediğini Düşünenler 166
3.1.5.2. Siyasilerin Alevi-Sünni İlişkilerinde Olumsuz Etki Yaptığını Düşünenler.....166
3.1.5.3. Siyasilere Hiçbir Şekilde Güvenmiyorum Diyenler 168
3.1.5.4. Alevilerin Siyasi Anlamda Hiçbir Dönemde Rahat Etmediğini Düşünenler.....170
3.1.5.5. Siyaset-Din İlişkisi 176
3.1.5.6. Aleviler Yok Sayılıyor Diyenler.....177
3.1.6. Alevi-Sünni İlişkilerine Dair Görüşler 180
3.1.6.1. Alevilik ve Sevgi Felsefesi 180
3.1.6.2. Alevi ve Sünnilerin Aynı Toplum İçinde İyi İletişim İçinde Olduğunu Belirtenler.....183
3.1.6.3. Toplumsal Bilinç ve Alevilik.....190
3.1.6.4. Alevilerin Sünniler Tarafından Kötülendiğini Düşünenler 192

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME VE GÖZLEM NOTLARI

4.1. DEĞERLENDİRME.....198
4.2. GÖZLEM NOTLARI.....204

SONUÇ 208
KAYNAKÇA.....210
EKLER 219

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Ak Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi
Bşk. Yrd. : Başkan Yardımcısı
Bkz. : Bakınız
bs. : Baskı
C. : Cilt
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
Çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DSP : Demokratik Sol Partisi
Haz. : Hazırlayan
HDP : Halkların Demokratik Partisi
Hz. : Hazreti
LGBT : Lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
s. : Sayfa
SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
vb. : ve benzeri
Yay. : Yayınları
y.y. : Yazar yok
y.y. : Yer yok

GİRİŞ

Tez; giriş, bulguların değerlendirmesi ve sonuç dâhil altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemine yer verilecektir. Birinci bölümde, Alevilikle ilgili sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarında yapılan makale ve tez çalışmaları araştırılıp ilgili literatürün değerlendirmesi yapılarak bu araştırmaya etkileri açıklanacaktır. İkinci bölümde, tezin teorik çerçevesi belirlenecektir. Hem kimlik ve politika/din konularına yer verilecek hem de dinî alt kimliklerden söz edilerek Alevi kimliğinden bahsedilecektir. Alan araştırmasının yer alacağı üçüncü bölümde, yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen bilgiler kategorize edilecektir. Bu kısımda; Aleviliğin tanımı ve Alevilik içindeki farklılıklar, Alevilerin Türkiye'deki Alevilik siyaseti ve siyasilerin yaklaşımlarına yönelik düşüncelerine yer verilecektir. Ayrıca, Aleviliğin inanç, ibadet-ritüel yapısı ortaya konarak cemevlerinin statüsü ve dedelik kurumunun fonksiyonelliği işlenecektir. İlaveten, Alevilerin güncel sorunlarından kabul edilen zorunlu din dersleri, Alevi-Sünni ilişkileri vb. konulardaki fikirleri ortaya konacaktır. Araştırma; değerlendirme, gözlem notları ve sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Alevilikle ilgili; Mezhepler Tarihi, Sosyoloji ve Din Sosyolojisi alanlarında yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmada ise Aleviliğin dinî-politik kimlik özelliklerinden hangisine sahip olduğu, mülakatlardan edinilen veriler doğrultusunda değerlendirilecektir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Aleviliğin hangi kimlik özelliklerini yansıttığının din sosyolojisinin perspektifiyle ortaya konulmasıdır.

Bu araştırmanın önemini belirleyen hususlardan biri, çalışmanın sahada yüz yüze görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmesiyle, konunun asıl muhataplarının bilgi ve görüşlerine müracaat edilerek, bir akademik çalışmada bulunması gereken "nesnel olma" ilkesine daha çok yakınlaşma imkânı sunmasıdır. Diğer bir önemli nokta da Alevilerin sorulara verdikleri cevaplarla kendilerini ifade etme fırsatı yakalayarak toplumdaki güncel sorunlarını dile getirebilmeleridir.

Araştırmanın Yöntemi

Aleviliğin dinî-politik kimliğinin araştırıldığı bu çalışmada, Alevi kimliğini oluşturan unsurlar sosyo-kültürel bir zeminde ve sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılmış, bu yapılırken de nitel araştırmanın derinlemesine mülakat tekniği esas alınarak 40 kişiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel verilerle yapılan bir araştırma, daha az nicel verilere ihtiyaç duyar. Nicel veriler nitel verilerle desteklenmezse sayılar ve sayılar arası ilişki üzerinde çok şey söylenebilir; fakat insanların öznellikleri hakkında daha az şey söylenir.[1]

Nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama araçlarından biri mülakattır. Görüşme, araştırmanın amaçlarına uygun bilgi toplamaya çalışan araştırmacıyla, görüşülen kişi arasında soru sorma ve yanıtlamaya dayalı etkileşimli bir iletişim sürecidir. Görüşme sürecinde; görüşmeyi yürüten ve soruları yönelten kişi görüşmeci, görüşme yapılan ve araştırma konusuyla ilgili bilgileri sağlayan kişi ise görüşülen ya da katılımcı olarak nitelendirilmektedir. Görüşmenin temel amacı, katılımcıların deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını açıklamaya çalışmaktır. Bu nedenle odaklanılan nokta; öteki insanların öyküleri, izlenimleri, duygu ve düşünceleridir.[2] Punch, görüşme tekniğini insanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlandırmalarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vâkıf olmanın iyi bir yolu ve aynı zamanda başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü tekniklerden biri olarak görmektedir.[3]

Görüşme; bağımsız olarak tek tek bireylerle, grup üyeleriyle, özel oluşturulmuş bir grupla (odak grup gibi) veya daha büyük bir grupla gerçekleştirilen bir veri toplama tekniğidir. Bir veri toplama tekniği olarak görüşme, nicel araştırmalarda kullanılmakla birlikte ağırlıklı olarak nitel araştırmalarda tercih edilmektedir. Hangi tür olursa olsun, saha araştırmaları gözlem ve görüşme olmaksızın gerçekleşemez. Bal, görüşme ile gözlem tekniklerinin birbirini

---

[1] Hüseyin Bal, **Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri**, Sentez Yay., Ankara, 2014, s. 205.
[2] Ahmet Doğanay, Murat Ataizi, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015, s. 142.
[3] Keith F. Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş**, Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 165.

tamamladıklarını, bir gözlemde görüşmeye ihtiyaç duyulduğu kadar bir görüşmenin de ancak gözlemle birlikte ilerlediğini belirtmektedir.[4]

Görüşme, genellikle "yapılandırma" kavramı üzerinden kategorilere ayrılmaktadır. Buna göre; yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme olmak üzere üçe ayrılır. Yapılandırılmış görüşme nicel araştırmalarda, yapılandırılmamış görüşme nitel araştırmalarda, yarı-yapılandırılmış görüşme ise hem nicel hem de nitel araştırmalarda tercih edilir.[5]

a. Yarı-Yapılandırılmış Görüşme

Bu tür görüşmeler hem yapılandırılmamış hem de yapılandırılmış görüşmelerin özelliklerini kısmen taşımaktadır.[6] İncelenmek istenen konu hakkında katılımcılardan aynı türde bilgilerin toplanması amacıyla yapılan bir görüşme türüdür. Bu yaklaşımda, görüşme öncesinde, görüşmeciye rehberlik edecek görüşme sorularının ya da konu başlıklarının yer aldığı görüşme formu hazırlanır.[7] Hazırlanan görüşme formu, yanıtlanması istenilen bütün konuları kapsayan geniş bir liste biçimindedir. Görüşmeci, görüşme formunda yer alan soruları sorabilir, bununla birlikte ayrıntılı bilgi toplama amacıyla ek sorular da geliştirebilir. Yarı-yapılandırılmış görüşme, bu biçimiyle amaçlı bir sohbete benzemektedir. Dolayısıyla, görüşme formunda yer alan soruların belirli bir öncelik sırasıyla sorulması zorunlu değildir. Görüşmeci, hazırlanan soruları katılımcıyla olan etkileşimine bağlı olarak farklı sırada sorabilir. Örneğin, görüşme sürecinde bir sorunun yanıtı tamamen alınmışsa, o soru tekrar sorulmayabilir ya da katılımcının geri bildirimlerine dayalı olarak ek sorular yöneltilebilir. Doğan ve Ataizi'ye göre yarı-yapılandırılmış görüşmede, görüşme formu yaklaşımı kullanıldığı için toplanan veriler, yapılandırılmamış görüşme verilerine göre daha sistematiktir. Dolayısıyla, verilerin düzenlenmesi ve çözümlenmesi görece daha kolaydır.[8] Bahsedilen özelliklerine binaen bu çalışmada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılacaktır.

Araştırmanın Hipotezi

[4] Bal, **a.g.e.**, s. 231.
[5] **a.e.**, s. 232-233.
[6] **a.e.**, s. 234.
[7] Doğanay, Ataizi, **a.g.e.**, s. 145.
[8] **a.e.**, s. 145.

Bu araştırmada, Yasin Aktay'ın "Alevilik siyasi bir kimliktir"[9] argümanı hipotetik olarak test edilecektir. Toplumsal dinamikler göz önüne alındığında hiçbir toplumsal yapı ve kimliğin politikadan ari olduğu düşünülemez. Dolayısıyla, Alevilerin de dinî politik bir kimliğe sahip oldukları varsayılabilir. Bununla birlikte Aleviliğin felsefi bir alt yapısı ve kültürel değişkenlikler gösteren yaşam biçimleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın alt hipotezi de şu şekildedir: Aleviliğin, kendi içinde farklılıklar barındırması sebebiyle yekpare bir Alevilikten söz edilemez. Zaman ve mekân Aleviliğin tanımını değiştirmektedir. Bu da Aleviliğin parçalı ve akışkan yapısını gözler önüne sermektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma bir Tarih ya da Mezhepler Tarihi tezi olmadığı için Alevilik tarihi veya Alevilikle ilgili kavramların yer alması mümkün olmamıştır.

Bu tez 2018-2022 yılları arasını kapsamakta ve mülakatlar da bu zaman dilimini içerip 40 kişiyle sınırlanmaktadır.

Çalışmanın kapsamı düşünüldüğünde Aleviliğin politik ya da dinî kimlik özelliklerinin tüm yönleri ve diğer kimlik nitelikleri ele alınamayacaktır. Ayrıca, araştırma sadece İstanbul evreniyle sınırlı tutulacaktır.

Mülakatlar, araştırmanın süre ve olanakları göz önüne alınarak gerçekleştirilecek, görüşme sorularına katılımcıların verdikleri cevaplar deşifre edilip, konuların bu doğrultuda kategorize edilmesi sağlanacaktır. Bu süreçlerin ardından değerlendirme ve sonuç bölümleriyle araştırma tamamlanmış olacaktır.

[9] Yasin Aktay, **Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslam Protestanlığı ve Alevilik**, İstanbul, İletişim Yay., 2011, s. 67-68.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Alevilik, ülkemizde 1980'li yıllardan beri tartışılagelen, birçok akademik çalışmaya konu edilen, farklı tartışma platformlarında yer alıp gündemden düşmeyen bir konudur. Aleviliğin inanç ve ibadet yapısı, Alevilerin siyasi bakış açısı Aleviliğin güncel özelliği, üzerine tartışmalar yapılması Alevilikle ilgili araştırma isteği uyandıran sebepler olarak görülebilir. Konunun güncel ve dikkat çekici olması nedeniyle, literatür taramasında birçok alanda farklı çalışmaların olduğu görülmüştür. Ancak, araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları göz önünde tutulduğunda tezin ana arterine hizmet eden alan ve içerik çalışmalarının değerlendirilmesine öncelik verilecektir. Bu minvalde, sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarında yapılan akademik araştırmalar bu bölümde incelenip yapılan çalışmaların çerçevesi çizilecek, ardından çalışmanın bel kemiğini oluşturan Aktay'ın "şehre göç eden Aleviler, bir bakıma Aleviliğin tüm dinsel ritüellerinden ve inançlarından da kopuyorlar. Burada Aleviliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan öte ya politik bir tutum veya etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğünü görebiliyoruz"[1] tezi bağlamında tartışma zeminine geçilecektir. Bu bölümde, literatür kısmı ayrıntılı bir şekilde değerlendirilerek, çalışmanın mezhepler tarihi alanıyla ayrışmasını sağlamak ve araştırmayı din sosyolojisi alanına yakın tutmak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, Sosyoloji ve Din Sosyolojisi alanıyla ilgili olarak literatür kısmında yer verilen araştırmalar, tezin başlık ve konusuna yakın çalışmalardan seçilmiştir. Diğer yandan, bu çalışmalar aracılığıyla Alevilikle ilgili yapılan araştırmalara yeni bir tez daha eklenerek alana katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, tezin saha çalışmasında katılımcılara yöneltilmek üzere hazırlanan sorular ve çalışmanın yöntem ve teknikleri hakkında yol göstermesi bakımından bu çalışmalar önem arz etmektedir.

Sosyolojik araştırmalar içerisinde, Aleviliği çeşitli il ve ilçeler kapsamında inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. İstanbul ve Tunceli bağlamında Alevi

[1] Aktay, **a.g.e.**, s. 67-68.

gençliği ve ateizm ilişkisini araştıran Muzaffer Telimen'in[2] yüksek lisans tezi İstanbul'u da araştırma kapsamına alması yönüyle önemlidir. Telimen, Alevi gençlerinin çeşitli nedenlerden dolayı ateizm düşüncesine yöneldiğini varsaymıştır. Bundan hareketle çalışmanın hedef kitlesinin, metafiziksel konulardaki düşünceleri ve bu fikirleri oluşturan unsurlar sosyolojik olarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.[3] Araştırmadan elde edilen bulgulardan, gençlerin tanrıtanımaz bir düşünceyi benimsediği ve bu yönelimi belirleyen birçok öğenin var olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, incelemede tarihsel ve politik/toplumsal süreçlerin ortaya çıkardığı sorunlar çatışma teorisi çerçevesinde yorumlanmıştır.[4]

Diğer sosyolojik çalışmaların çoğunluğu, Aleviliği genellikle bir il veya ilçe bazında incelemişlerdir. Hulusi Yılmaz'ın[5] "Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik, (Ankara Örneği)," başlıklı Sosyoloji alanında yaptığı doktora çalışmasında Ankara örneği ile Aleviliğin tarihsel süreç içerisindeki gelişim ve değişim aşamaları göz önünde bulundurularak, ibadet ve günlük yaşam biçimlerindeki değişimler ele alınmıştır.[6] Modernleşme ve onunla ilgili kavramlardan olan kentleşme, rasyonelleşme, bireyselleşme vb. olgular Aleviliğin, çok hızlı bir sosyal değişme sürecine girmesine neden olmuştur.[7] Yılmaz'ın düşüncesine göre; modernlik, korkutucu bir biçimde her geçen gün Aleviliğin kutsallığını ortadan kaldırmaktadır. Kentleşme süreciyle birlikte Alevilik inanç boyutundan çıkmış, tarihî ve folklorik unsurlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, Ankara'da, Aleviliğin "geleneksel, ideolojik ve kimlik" olarak üç farklı algılanış tarzı olduğu ortaya konmuştur.[8] Geleneksel Alevilik, Ali'ye, onun soyuna, on iki imama bağlılık ve Caferi mezhebine mensup olmayı ifade eder. Aleviliğin ideolojik idraki ise; "Marksist-Leninist ideolojik idrak edilişi" ve "etnik bir kimlik olarak idrak edilişi" olarak iki başlıkta ele alınmıştır. Marksist ekolü takip eden görüşte, Alevilik din ya da kimlikten öte bir "halk hareketi" olarak değerlendirilip, hakları yok sayılmışların yanında yer alan bir ideoloji olarak tanımlanmıştır. Aleviliği etnik bir kimlik olarak idrak edenler

[2] Muzaffer Telimen, "Alevi Gençliği ve Ateizm: İstanbul ve Tunceli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Isparta, 2012.
[3] **a.g.e.**, s. iii.
[4] **a.e.**, s. iii.
[5] Hulusi Yılmaz, "Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik, (Ankara Örneği)", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Malatya, 2008.
[6] **a.g.e**., s. 4.
[7] **a.e.**, s. 3.
[8] **a.e.**, s. iv.

ise Kürtçülüğü savunanlardır. Bunlara göre; Alevilik aslında Kürt eksenli bir dinî yorumdur. Aleviliğin geleneksel ve ideolojik idrak edilişine ek olarak "kimlik Aleviliği"nden söz edilmektedir. Bu gruptakiler ise; daha çok genç kuşaktan oluşmaktadır. Bunlar; Aleviliği inanç ve ritüellerden bağımsız birtakım sembollerle yaşatmaya çalışan kişilerden oluşmaktadır.[9]

Recep Cengiz'in[10] "Çamiçi Beldesinde Dinî Hayat: Alevilik Üzerine Sosyolojik Araştırma" başlıklı doktora tezinde, Aleviliğin grup içi ve grup dışı nitelikleri ve bakış açıları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Alevilik, "Türk heterodoksisi" olarak görülüp sosyolojik yaklaşım ve kimlik açılımıyla, "din" kavramı içinde değerlendirilmiştir.[11] Cengiz, Yılmaz'ın araştırmasına benzer şekilde Türkiye'de, Alevi-Bektaşi inanç sisteminin "ne"liği hususunda dört ayrı değerlendirmede bulunmuştur: Birincisi, geniş bir yelpazeye sahip olmakla beraber daha çok İslam tasavvufunun heteredoks anlayışı içinde olanlar; ikincisi, kendini İslam dininin bir parçası olarak görüp Aleviliği gerçek İslam kabul edenler. Bunlar Caferi gruplardan oluşmaktadır. Üçüncüsü; Türkiye'nin sanayileşme, modernleşme ve kentleşme sürecinde oluşan, materyalist anlayışı benimseyenler. Dördüncüsü ise yeni sayılabilecek "Şii karakterli Alevilik"tir. Cengiz'in argümanına göre; Anadolu Aleviliği, Ali taraftarlığı, Hacı Bektaşi Veli ve onun takipçilerinin görüş ve düşünceleri üzerine kurulup şekillenmiştir.[12]

Demet Cılaz'ın,[13] "Çorum İlinde Yaşayan Aleviler Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinde, toplumda farklı şekillerde algılanan Aleviliğin, kimi zaman bir yaşam biçimi kimi zaman da bir inanç sistemi olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bu araştırmada, bir "kimlik" olarak kabul edilen Aleviliğin, birçok yörede olduğu gibi Çorum'da da varlığını devam ettirmekte ve toplumsal hayatın bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cılaz, Alevi kimliği ile ilgili değerlendirmeler yapılırken hem kişisel hem sosyal yönlerin göz önünde tutulmasının daha doğru olduğunu düşünmektedir. Alevi kimliğinin kişisel boyutu; "özerklik ve ayrılmayı" içerdiği için farklılaşmalar görülmektedir. Sosyal yönünde ise; grup normlarına uymak, değer

[9] **a.e**., s. 234.
[10] Recep Cengiz, "Çamiçi Beldesinde Dinî Hayat: Alevilik Üzerine Sosyolojik Araştırma", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Elâzığ, 2000.
[11] **a.g.e.**, s. i.
[12] **a.e.**, s. 259.
[13] Demet Cılaz, "Çorum İlinde Yaşayan Aleviler Üzerine Bir Araştırma", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Sivas, 2006.

yargılarını benimsemek söz konusu olduğu için "bütünleşme" ve "özdeşleşme" ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonucunda ibadet farklılığı içinde toplumdan ayrı özellik gösteren Alevilerin Müslüman, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma vb. konularda toplumla bütünleşme içinde oldukları vurgulanmıştır.[14]

Abdulvahap Yoğunlu'nun[15] "Kentleşme Sürecinde Alevilik: Elâzığ Yıldız Bağları Mahallesi Örneği" adlı yüksek lisans çalışmasında, adı geçen mahallede yoğun olarak Tuncelili Alevilerin yaşadığı belirtilmiştir. Araştırmada, mahallenin ve Alevilikle ilgili kurumların kentleşme sürecindeki sosyal ve kültürel dönüşümü ele alınmıştır.[16] Çalışma bulgularına göre; Yıldız bağları mahallesinde, kentleşme ile toplumsal kontrolün azaldığı görülmüştür. Alevilik inancı, ibadeti ve Alevilikle ilgili diğer yaşam biçimlerinin yerine getirilmesinde gençlerin ilgisinin azaldığı tespit edilmiştir. Araştırmacı, kentleşme olgusunun, Aleviler tarafından ne kadar içselleştirilirse; Aleviliğin inanç, ibadet ve diğer pratiklerinde ve kurumlarında o denli zayıflama görüleceğini düşünmektedir.[17]

Arif Kala,[18] "Sorgulama, Tepki, Uzlaşı" Elâzığ Alevileri Üzerine Alan Araştırması," başlıklı yüksek lisans tezinde, Elâzığ Alevilerine yönelik alan araştırması uygulamasıyla kimlik, ötekilik ve diyalog kavramlarından hareketle, Alevilerin güncel problemlerini ele almıştır. Kala, Alevi kimliği üzerine ortak bir görüş olmadığını belirterek, Alevilik dendiğinde ne tek başına bir din ne de bir öğreti akla geleceğini düşünmektedir. Bununla birlikte Aleviliğin sadece bu yönlerinden birine vurgu yapılması onun değişik kaynaklarla temellendirilmesine yol açtığı için Alevi kimliği tartışmalı hâle gelmektedir.[19] Araştırmada, Alevilikle ilgili tarihsel kaynakların yetersiz olması, Aleviliğin herhangi bir egemen gücün resmî dinî olmaması ve Alevilerin bir arada olmalarını sağlayacak bir örgütlenmelerinin bulunmaması gibi nedenlerin Aleviliğin ne olduğu sorunsalını doğurduğu vurgulanmıştır. Kala,

[14] **a.e**., s. 105-106.
[15] Abdulvahap Yoğunlu, "Kentleşme Sürecinde Alevilik: Elâzığ Yıldız bağları Mahallesi Örneği", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Malatya, 2014.
[16] **a.g.e**., s. v.
[17] **a.e.**, s. 149.
[18] Arif Kala, "Sorgulama, Tepki, Uzlaşı" Elâzığ Alevileri Üzerine Alan Araştırması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Kütahya, 2007.
[19] **a.e.**, s. v.

kentleşme, Alevilerin dağınık yapılanmaları ve ideolojik tutumlarının da Aleviliğin tanımlanmasına etki eden diğer unsurlar olduğunu düşünmektedir.[20]

Serap Bahadır'ın[21] "1980 Sonrası İzmir'de Alevi Örgütlenmeleri ve Bu Örgütlerin Alevi Kimliği Açısından Önemi" başlıklı yüksek lisans tezi, Alevi kimliği ve Alevi örgütleri hakkında bilgi sunmak gayesiyle yapılmış bir çalışmadır. Araştırmacı, Alevilikle ilgili çalışma ve araştırmaların yeterli sayıda olmamasından hareketle, kendi tez çalışmasıyla, son yıllarda artan Alevi dernek ve örgütlerinin ve Alevi hareketlerinin nedenlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymayı amaçladığını belirtmiştir. Özellikle 1980'li yıllarla birlikte artan bu hareketlenmelerin nedeni, 1980 öncesi ve sonrası Türkiye'nin sosyo-kültürel özellikleri araştırılarak ortaya konmuştur.[22] Bahadır'ın bulgularına göre; Alevilerin, kırsal kesimde oluşturdukları dinsel-toplumsal örgütlenmelerini şehirlerde devam ettirmeleri mümkün olmamıştır. Böylece, Alevilik kültüründe dinsel kurumlar önemini yitirmeye başlamış, dinsel ögeler pek yerine getirilemediği için, Alevi kültürünü tanımayan ve önemsemeyen bir nesil yetişmiştir. Aleviler için en mühim dinsel otoriteler olan dedeler, etkisini kaybetmeye başlamıştır. Kendi kimliğini keşfetme ve tanıtma isteğinde olan Aleviler, şehirlerdeki örgütlenmeleri aracılığıyla bu istemlerini yerine getirmeye başlamışlardır.[23] Diğer taraftan, Bahadır[24] kentleşmenin geleneksel bağlarda kopmalara neden olmasından dolayı Alevilerin örgütlenme gereksinimi duyduklarını ortaya çıkarmıştır. Araştırmacı, Alevi dernek ve kuruluşlarının birçok sosyal faaliyet düzenlemelerinden dolayı da "kültür merkezi" olarak tanımlanmasının daha doğru olacağını düşünmektedir. Böylece, Alevilerin bu dernek ve örgütler sayesinde hem inanç ve kültürlerini yaşama hem bu kültürü genç nesiller arasında yaşatma hem de Alevilerin kendi aralarında sosyalleşme vb. gayelerini yerine getirdiği söylenebilir.

Hamit Aktürk'ün[25] "Dinî Gruplar Sosyolojisi Açısından Alevilik-Ören Kasabası Örneği'' adlı Din Sosyolojisi yüksek lisans tezinde, dinî bir grup olan ve Ören kasabasında yaşayan Alevilerin dinî ve sosyal hayatları incelenmiştir. Araştırma,

[20] **a.e.**, s. 54.
[21] Serap Bahadır, "1980 Sonrası İzmir'de Alevi Örgütlenmeleri ve Bu Örgütlerin Alevi Kimliği Açısından Önemi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Aydın, 2008.
[22] **a.g.e.**, s. 1.
[23] **a.e.**, s. 77-78.
[24] **a.e.**, s. 79.
[25] Hamit Aktürk, "Dinî Gruplar Sosyolojisi Açısından Alevilik -Ören Kasabası Örneği-'', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Elâzığ, 2004.

Alevilerin dinî ve sosyal hayattaki değişimlerini ve bunların sebeplerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada, küreselleşme ve modernleşmenin dünya ve Türkiye'de birçok sosyal ve dinî yapı üzerinde bazı değişimlere neden olduğu belirtilmiştir. Bu değişimlerden en çok etkilenen grup Aleviler olmuştur. Aleviliğin kaynaklarının sözlü olması, senkretik ve ezoterik yapısı bu değişimin başlıca etmenleridir. Diğer yandan, Aleviliğin sözlü kültür olması onun yeni nesillere ulaştırılması sorununu doğurmuştur.[26]

Reyhan Demirkaya,[27] "Sosyal ve Dinî Yaşam Açısından Osmancık Aleviliği" başlıklı yüksek lisans tezinde, Osmancık ve çevresinde yaşayan Alevi/Bektaşilerin, inanç, ibadet ve sosyal kimliklerine yönelik tutum ve davranışlarını ortaya koymaya çalışmıştır.[28] Buna göre; Alisiz Alevilik anlayışı kabul edilemez. Cemevleri ibadethane olarak kabul edilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmamalı; ancak Aleviler burada temsil hakkına sahip olmalıdır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri devam etmeli; fakat derslerde Alevilikle ilgili bölümlere yer verilmelidir. Çalışmada Osmancık ve çevresinde yaşayan Alevi/Bektaşilerin inanç, ibadet, kimlik anlayışı ve sosyal hayat davranış biçimlerinde bazı farklılıkların görüldüğü, ancak bunun "derin bir ayrıma" işaret etmediği tespit edilmiştir. Eğitim ve sosyal imkânların artmasıyla sosyal ilişkilerin artacağı öngörülmektedir. Öte yandan, araştırmada elde edilen bilgilerden biri de Osmancık'taki Alevilerin Aleviliği ayrı bir din ya da mezhep olarak görmedikleridir.[29]

Sümeyye Gülbayküçük,[30] "Elâzığ Fevzi Çakmak, Esentepe ve Yıldız bağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler" isimli yüksek lisans tezinde, adı geçen mahallelerde yaşayan Tunceli göçmeni Alevilerin, inançları ve inançla ilişkili pratiklerde meydana gelen değişimlerini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen verilerle, bu mahallelerde yaşayan Alevilerin inanışlarının eski Türk inanışlarıyla olan

---

[26] **a.g.e.**, s. 3.
[27] Reyhan Demirkaya, Sosyal ve Dinî Yaşam Açısından Osmancık Aleviliği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Ankara, 2012.
[28] **a.g.e.**, s. i.
[29] **a.e.**, s. 93.
[30] Sümeyye Gülbayküçük, "Elâzığ Fevzi Çakmak, Esentepe ve Yıldız bağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Elâzığ, 2012.

benzerlikleri ortaya koymak hedeflenmiştir.[31] Gülbayküçük, araştırmasında bu bölgedeki inanç ve geçmişten beri uygulanan yaşam pratiklerinin eski Türk inanışları, Gök Tanrı inancı ve atalar kültü, gök kültü, su, ateş, ağaç, dağ kültü ile doğrudan ilgili olduğunu belirtmiştir.[32]

Alevilikle ilgili önemli çalışmaları olan Ahmet Taşğın'ın[33] "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dinî Hayat" adlı doktora tezi Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin dinî hayatlarını konu edinmektedir.[34] Araştırmada, Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin inanç, ibadet ve kurumları, sosyal hayat pratikleri ölçülmüştür. Taşğın'a göre; Alevilerin inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerinde değişim yaşanmaktadır. Bunda en büyük etken, sözlü kültüre dayalı sosyal yapının yazılı kültüre doğru evrilmesidir. Diğer taraftan, Aleviler için bilginin kaynağı ve otoritesi olarak görülen dedenin, bu konumunu kaybetmesi değişimin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.[35]

"Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği" başlıklı doktora teziyle Hasan Coşkun,[36] geleneksel Aleviliğin sosyal ve dinî tezahürünün yaşandığını düşündüğü Sivas'ın Kangal ilçesinde yaşayan Türkmen Alevilerinin geleneksel Alevi kurumlarına bakışını ele almıştır. Coşkun'un elde ettiği veriler ışığında şu sonuçlara ulaştığı görülmüştür: Dedeler, geleneksel otoritelerini büyük oranda yitirmiş, cem ibadeti büyük değişim geçirmiş, musahiplik de kısmen varlığını sürdürmektedir. Coşkun, Alevi-Bektaşilerle ilgili yapılan çalışmaların çoğunda yer alan Alevi-Bektaşiliğin sözlü kültüre dayanan göçebe topluluklar olduğuna dair algının tersi bir bakış açısına sahiptir. Araştırmacı, Kangal yöresinde yaptığı bu alan çalışmasıyla Alevilerin ocak yapılanmasıyla yüzyıllar öncesine dayanan köklü bir kurumsallaşmış yapıya sahip olduklarını vurgulamıştır.[37] Coşkun, geleneksel Aleviliğin örgütlü yapısının temelini teşkil eden Alevi-Kızılbaş ocakları ve dedeliğin bir eğitim-öğretim kurumu olarak köklü bir geleneğe sahip olduğunun altını

[31] **a.g.e.**, s. ii.
[32] **a.e.**, s. 73.
[33] Ahmet Taşğın, "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dinî Hayat", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), Ankara, 2003.
[34] **a.g.e.**, s. 1, 9.
[35] **a.e.**, s. 154-155.
[36] Hasan Coşkun, "Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi "Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), Konya, 2014.
[37] **a.g.e.**, s. 176.

çizmiştir.[38] Sonuçta, bu güçlü geleneğin devam etmesi için önceki fonksiyonuna sahip, günümüz koşullarına göre eğitim almış, özellikle genç Aleviler üzerinde söz sahibi olabilecek bilgi ve donanıma sahip dedelere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.[39]

Azize Durmaz'ın[40] "Alevi ve Sünnilerde Sosyal Kimlik ve Önyargı (Malatya Örneği)" adlı yüksek lisans tezinde, Türkiye'deki iki büyük inanç grubu olarak görülen Alevi ve Sünnilerin aralarındaki ilişkiler, birbirlerine yönelik tutum ve davranışlar, birbirleri hakkındaki yerleşik yargılar, "sosyal kimlik" ve "sosyal temas" kuramları bakımından ele alınmıştır. Tezde, sosyal kimlik kuramı çerçevesinde, Alevi ve Sünnilerin dinî iç-gruplarıyla özdeşleşme düzeylerinin dış gruba karşı olan tutumlarına etkisi ve gruplar arası temas düzeyi ile önyargılı tutumlar arası ilişki araştırılmıştır.[41] Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; iki grup arasında, dinî kimliğin önemi, topluluk içindeki "dinî iç-grup özdeşimi," "sosyal temas sıklığı" ve dış gruba yönelik sosyal mesafe tercihi değişkenlerinde anlamlı düzeyde farklılık olduğu saptanmıştır. Hem Alevi hem de Sünniler, iç grubun tersine dış gruba yönelik olarak daha yüksek düzeyde sosyal mesafe tercihinde bulunmuşlardır. Araştırmacı, Alevilerin belirgin olarak iç gruba karşı olumlu, dış gruba ise olumsuz kalıp yargılar beslediklerini, buna karşın Sünnilerin genel olarak her iki gruba da olumlu kalıp yargılar oluşturduklarını tespit etmiştir. Araştırma sonucunda Alevi grupta "dinî kimlik özdeşiminin" dış gruba yönelik tutumları etkilediği, bu dinî kimlik özdeşimi arttıkça Alevilerin dış gruba karşı olan önyargılı tutumlarının da arttığı belirlenmiştir. Her iki grubun dış grup üyeleriyle ilişki ve iletişimi arttıkça önyargılı düşünce ve davranışlarda düşüş olduğu gözlenmiştir.[42]

Erdal Yıldırım'ın[43] "Tunceli Aleviliği" doktora tez çalışmasında, değişen sosyo-kültürel şartlara bağlı olarak Tunceli Aleviliği incelenmiştir. Tunceli Alevilerinin dinî inanç, pratik tutum ve davranışlarının geleneksel Alevilik içindeki yeri, dinî ifadenin anlatım şekillerini oluşturan dinin teorik, pratik ve sosyolojik yönünün hangi

[38] **a.e.**, s. 176-177.
[39] **a.e.**, s. 176-177.
[40] Azize Durmaz, "Alevi ve Sünnilerde Sosyal Kimlik ve Önyargı (Malatya Örneği)'', Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Diyarbakır, 2015.
[41] **a.g.e.**, s. ii.
[42] **a.e.**, s. ii.
[43] Erdal Yıldırım, "Tunceli Aleviliği", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Doktora tezi), Erzurum, 2010.

anlamlara büründüğü, araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.[44] Araştırmadan şu bulgular elde edilmiştir: Tunceli Alevileri, Alevilik olayını salt dinsel bir anlam olarak değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir akım olarak görmektedir. Tunceli Aleviliğinde, Alevilik, Ali ve ehlibeyit sevgisi, insan sevgisi, kardeşlik ve eşitlik vb. kavramların ön planda tutulduğu, haksızlığa karşı koymanın erdem olarak görüldüğü bir dünya görüşü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bu özelliği ile Tunceli Alevileri, Aleviliği toplumsal yönü ağır basan bir yaşam felsefesine, "siyasal bir muhalefet hareketine" dönüştürmüşlerdir.[45] Çalışmada, Tunceli Aleviliğinin, İslam'ın Sünni ekolünden çok farklı bir yapı ve yoruma sahip olduğu açıkça görülmüştür. Bununla birlikte Tunceli Alevileri, şehirleşmenin etkisiyle daha çok birbiriyle karşılaşan Alevi ve Sünnilerin, birbirleriyle bütünleşmelerini ve her iki tarafın da geçmişten gelen ve düşmanca tavırlara neden olan yanlış inanış ve düşünce kalıplarını bırakmaları gerektiğini düşünmektedirler. Yıldırım'a göre; "yol bir sürek bin bir" ilkesi gereği, özü aynı olan ancak yöresel, kültürel ve biçimsel farklılıkların olabileceği anlayışından hareketle Alevilik, "sürek bin bir" ilkesi gereği çoğulculuğu ve hoşgörüyü vurgularken, diğer yandan "yol bir" ilkesi gereği de birlik ve beraberliği sağlamaya çalışarak, doğası gereği Tunceli'de kendine has bir yapılanma geliştirmiştir.[46]

Mehmet Yazıcı,[47] "Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi" başlıklı doktora tezinde Aleviliğin; kendine özgü inanç, ibadet ve günlük hayattaki pratikleriyle birçok alanda pek çok araştırmanın konusu yapılarak dikkat çektiğini ifade etmiştir. Aleviliğin tanımı başta olmak üzere birçok alanda Alevilerin ve araştırmacıların kafa karışıklığı içinde olduğunu belirten araştırmacı, bunun Aleviliğin ortak paydalarını elde etme ve buralarda buluşabilme amacını zorlaştırdığını düşünmektedir.[48] Aleviliği anlamayı

---

[44] **a.g.e.**, s. v.
[45] **a.e.**, s. 11.
[46] **a.e.**, s. 247.
[47] Mehmet Yazıcı, "Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Elâzığ, 2011.
[48] **a.g.e.**, s. ii.
*Hece vezniyle söylenmiş Alevi-Bektaşi edebiyatı şiirlerine Alevilerce verilen isim. (İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Lugatı Yayınları, 2011, s.279) Saz, söz ve avaz üçlüsünün ahengiyle ortaya konulan deyişler, Alevi kültürünün en önemli ifade araçlarıdır. Alevilerin saza, bir müzik aletinden daha fazla bir anlam yüklediğini, ona "telli kitap" demelerinden anlamak mümkündür. Ayrıca Alevi kültürünün en önemli ritüellerinden biri olan cem töreninin saz eşliğinde söylenen deyişlerle yapılması, Anadolu

amaçlayan bir araştırma olduğu vurgulanan bu çalışmada, Alevi deyişlerinden* ve gülbanglarından* hareketle Alevi sorununa yaklaşılıp, Aleviliğin farklı anlam ve boyutlarına ışık tutulmuştur.[49] Yazıcı'nın araştırmasında, Aleviliğin bir inanç sistemi olduğu görüşü doğrulanmıştır. Sözlü kültüre dayanan, kaynağını ehlibeyte duyulan sevgi ve bağlılığın oluşturduğu bu inancın hem teolojik hem de sosyolojik boyutu olduğu saptanmıştır.[50] Öte yandan, araştırmada Alevilik konusunda yaşanan tanım çeşitliliği, kavram kargaşası ve kafa karışıklığının, "salt epistemolojik bir krizden" ibaret olmadığı vurgusuyla birlikte, aksine bunların bir bütün olarak Aleviliği ve Alevileri tehdit eden gelişmeler olduğu belirtilmiştir. Yazıcı'ya göre; bu konuda yapılması gereken şey, Aleviliği kendisiyle bağdaşmayan içerik ve biçimlerden kurtarmaktır. Bunun yolu ise yapılacak çalışmalarda gülbang ve deyişleri/nefesleri* ön planda tutmaktır.[51]

İsa Kurtbay,[52] "Almanya'daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri" isimli Din Sosyolojisi alanındaki araştırmasında, Alevilerin 1950'li yıllardan itibaren geçirdikleri değişimlere paralel olarak oluşan Alevilik algılarını incelemiştir. Aleviler, 1950 yılından itibaren kırdan kente göç etmeye başlamış, bu göçle birlikte sözlü kültüre sahip olan geleneksel Aleviliğin yapısında bazı farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Aleviler, 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Almanya'ya göç etmeye başlamışlardır. Ülke içinden sonra "sınır ötesi-uluslar ötesi" göç olgusu ile karşı karşıya kalmışlardır. Alevi inanç yapısında ve Alevi kimliğinin şekillenmesinde etkili olan cem ritüeli, cemevi, musahiplik, dedelik kurumu ve dede-talip ilişkisi Almanya'da yaşayan Alevilerin varlıklarını devam ettirmeleri için önemli unsur olarak görülmektedir. Araştırmacı, bu çalışmasında Aleviliğin hem kendi geleneksel kimliğine ters düşmeden hem zaman ve mekânın şartlarına ayak uydurarak hem de

---

Aleviliğinde sözlü kültürün ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan diğer bir göstergedir. Buna paralel olarak Aleviler arasında dinî önderlerden (dedeler) sonra statüsü, prestiji en yüksek olan kişiler, saz eşliğinde Alevi kültürünün temel dinamiklerini şiir diliyle anlatan "âşık"lardır. (Rıza Zelyut, **Halk Şiirinde Başkaldırı**, İstanbul, Soysa Yayınları, 1989, s. 32).

*Farsça'da "gül sesi" anlamına gelen gülbang sözcüğü, Alevi sözlü kültüründe gülbang seklinde ifade edilirken, yazılı eserlerde gülbank olarak yazılmaktadır. Sözlüklerde daha çok "tarikat toplantılarında, bazı dinî ve resmî törenlerde belli bir eda ile veya makamla okunan dua" anlamında kullanılmaktadır. (Mustafa Uzun, "Gülbank", DİA, cilt 14, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, t.y., s. 232-235).

*Alevi ilahilerine verilen ad.

[49] Yazıcı, **a.g.e.**, s. ii.

[50] **a.e.**, s. iii.

[51] **a.e.**, s. 429.

[52] İsa Kurtbay, "Almanya'daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), İstanbul, 2016.

yabancı kültürün dezenformasyon etkilerinden korunabilecek bir yapıya bürünebildiğini belirtmiştir.[53]

Türkiye genelinde Aleviliği inceleyen çalışmalar arasında ise Murat Es[54] "Alevici Mekân Siyaseti ve Türkiye'de Cemevlerinin Kurulması" adlı yüksek lisans tezinde, Alevi kimliğinin 1980 sonrası dönemde geçirdiği yeniden kurumsallaşma sürecinin bazı yönlerini, cemevlerinin kentsel ve kamusal mekânda ortaya çıkışına odaklanarak incelemiştir. Araştırmacı, Alevi gruplarının köy ya da kırsaldan kente göç etmesi ve bunun doğal sonuçlarına değinmiştir. Bununla birlikte, devletin hep Alevileri hedef aldığını düşündüğü yönetim süreçleri üzerinden cemevlerinin Aleviliğin ifade edilip yaşandığı merkezler hâline geldiği kurumsallaşma süreci üzerinde durmuştur.[55] Es'e göre; cemevleri sadece cemaatle ilgili belli hizmetlerin yerine getirildiği mekânlar değildir. Alevilikteki belli pratiklerin "Aleviliğin gerçek tezahürleri" olarak algılanmasını sağlayan cemevleri, Aleviliğin ve Alevilerin kamusal alandaki tezahüründe mihenk taşıdır. Es, cemevlerinde yeni kurumsal konumların geliştiğini, farklı Alevi inanç ve pratiklerinin de Alevi gruplarının çeşitli devlet birimleri ve Sünni çoğunlukla kurdukları etkileşim nedeniyle yeniden yapılandığını belirtmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, cemevleri Alevilerin seküler bir yaşam biçiminin düzenlenmesini ve bireysel düzeyde yaşanan bir Alevi dindarlığını ortaya koymuştur.[56]

Abdülkadir Yeler,[57] "Türkiye'de Aleviliğin Kurumsallaşma Süreci (Problemler ve Çözüm Önerileri)" adlı doktora çalışmasıyla Türkiye'de Aleviliğin kurumsallaşma sürecini ele almıştır. Yeler, 1900'lü yılların ilk çeyreğinde başlamış olan bu sürecin hâlen devam ettiğini ve Alevilerle ilgili akademik çalışmaların bu yıllarda yapılmaya başlandığını belirtmiştir. "Aleviler, Cumhuriyet'in kuruluşunda aktif rol almalarıyla da görünür olmuşlardır."[58] Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren köyden kente ve Avrupa ülkelerine göç etmeye başlayan Aleviler, bu yeni gittikleri yerlerde çeşitli sosyolojik süreçleri tecrübe ederek bir değişim içine girmişlerdir. Yeler'e göre; öteden beri dinî

[53] **a.g.e.**, s. belirtilmemiş.
[54] Murat Es, "Alevici Mekân Siyaseti ve Türkiye'de Cemevlerinin Kurulması", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006.
[55] **a.g.e.**, s. iv.
[56] **a.e.**, s. iv.
[57] Abdülkadir Yeler, "Türkiye'de Aleviliğin Kurumsallaşma Süreci (Problemler ve Çözüm Önerileri)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), İstanbul, 2012.
[58] **a.g.e.**, s. viii.

bir kimlik olarak bilinen Alevilik, şehir ortamındaki değişimiyle birlikte sosyal, siyasi ve kültürel biçimleri olan çok yönlü bir kimliğe dönüşmüştür. 1980'li yıllara gelindiğinde ise "kimlik hareketleri" yoğun bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde Aleviler kimliklerini sahiplenmiş, kendilerini temsil etmelerini amaçladıkları, bir kısmının günümüzde de varlığını sürdürdüğü çok sayıda vakıf, dernek ve federasyon kurmuşlardır. Ayrıca birçok cemevi, dergâh ve Alevi sivil toplum kuruluşu da hâlihazırda aktif olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu kurumlardan her biri, Alevileri kendisinin temsil ettiğini iddia ederek, tüm Aleviler adına devletten talepte bulunmaktadırlar.[59] Yeler, Aleviler arasındaki söylem farklılıkları giderilmeden ve Aleviler taleplerinde kendi aralarında ortak bir dil geliştirip anlaşma yolunu bulmadan, tüm Alevilerin ikna olacağı bir düzenleme yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu vurgulamıştır.[60]

Zeki Uyanık,[61] "1980 Sonrası Türkiye'sinde Aleviler: Resmî Metinlerin Eleştirel Söylem Analizi" adlı doktora tezinde 1980 sonrası Türkiye'sinde Alevilere yönelik resmî söylem pratiklerini incelemiştir. Uyanık, Alevilere yönelik söylem üreten resmî kurumlardan Diyanet İşleri Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığının yaklaşımlarını değerlendirmiştir. Çalışmada, zorunlu din dersleri, cemevlerinin hukuki statüsü ve Diyanetin söylemlerinde Alevilikle ilgili birçok sorun ve yanılgının olduğuna dikkat çekilmiştir.[62] Araştırma sonucunda Alevilere yönelik tek bir resmî söylem yerine "değişken, heterojen ve parçalı bir nitelik taşıyan" resmî söylemlerden bahsetme önerisinde bulunulmuştur.[63]

Zeliha Keskin'in[64] "Kentsel İlişki Ağları İçerisinde Kimlik İnşası: Alevilik Örneği" başlığını taşıyan yüksek lisans tezinde, Türkiye'de göç ve bunun Aleviler üzerindeki etkisi Ankara örneğinde incelenmiştir. Çalışmada, uzun süredir kentte yaşayan ve aralarında hemşehrilik ilişkilerini sürdüren Alevilerle görüşülmüştür. Bu ilişki dinamiğini devam ettiren Aleviler arasında kültürel değerler korunmakta,

---

[59] **a.e.**, s. viii.
[60] **a.e.**, s. 230.
[61] Zeki Uyanık, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Aleviler: Resmî Metinlerin Eleştirel Söylem Analizi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Ankara, 2009.
[62] **a.g.e.**, s. v, 340.
[63] **a.e.**, s. 340.
[64] Zeliha Keskin, "Kentsel İlişki Ağları İçerisinde Kimlik İnşası: Alevilik Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Ankara, 2007.

çocuklar buna göre yetiştirilmekte ve kentte örgütlenmeler sağlanmaktadır.[65] Keskin'e göre; Aleviler kente göç sonrasında, şehirdeki modern hayat biçimi karşısında kendi kültürlerinden uzaklaşmamış, tam tersine çeşitli dayanışma mekanizmaları kullanarak kimliklerini yeniden keşfetmişlerdir.[66] Keskin, Türkiye'de demokrasinin gelişebilmesinin çok kültürlülüğü ön planda tutan, çoğulcu bir vatandaşlık anlayışının güçlendirilmesi ile sağlanacağını düşünmektedir.[67]

Ömer Yaprak'ın[68] "Alevi Çalıştaylarına Yansıdığı Biçimiyle Alevilerin Toplumsal Talepleri" başlıklı yüksek lisans çalışmasında, Ak Parti döneminde yapılan Alevi çalıştaylarının, bir taraftan "örgütlü güç olarak hareket eden toplumsal grupların" gücünü göstermesi bakımından diğer taraftan bu "örgütlü toplumsal grupların" yeni Türkiye'nin oluşturulmasına sunabileceği katkıyı görebilmek bakımından önemine vurgu yapılmıştır.[69] Araştırmada, Alevilerin sorunlarını ifade etme ve bunlara çözüm bulma yolunda, bu çalıştaylarla ne derece yol alabildikleri, toplumda örgütsel anlamda nasıl yer aldıklarına dair bulgular da ortaya konmuştur. Yaprak'ın varsayımına göre; çalıştaylar dâhil olmak üzere son dönemde yapılan çalışmalar Alevilerin görünürlüğünü artırmış, Alevilik daha fazla bilinir hâle gelmiştir. Alevilerin sorunlarının gündemde tutulabilmesi toplumun çoğu kesiminde Alevileri daha fazla anlamaya katkı sağlamıştır. Toplumda, Aleviler hakkında daha duyarlı yaklaşımlar sergilenmeye başlamış, Sünni-Alevi etkileşimi karşılıklı olarak çoğalmış, birçok problemin çözüleceğine dair inanç da artmıştır.[70]

"Alevi Kimliğinin İnternet Sitelerindeki Temsili ve Analizi" adlı Sosyoloji yüksek lisans tez çalışmasında Burak Şahin,[71] Alevi kimliğinin internet sitelerindeki temsilini incelemek amacıyla Cem Vakfı'nın ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin resmî internet sitelerini analiz etmiştir. Şahin, son dönemlerde internetin Alevilerin kendilerini tanıtıp anlatmasında, taleplerini dile getirmesinde önemli bir araç görevini gördüğünü ve aynı zamanda Alevi kimliğinin en güncel sahası olduğunu

---

[65] **a.e.**, s. 156.
[66] **a.e.**, s. 6-7.
[67] **a.e.**, s. 136-137.
[68] Ömer Yaprak, "Alevi Çalıştaylarına Yansıdığı Biçimiyle Alevilerin Toplumsal Talepleri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2015.
[69] **a.g.e.**, s. i.
[70] **a.e.**, s. 133.
[71] Burak Şahin, "Alevi Kimliğinin İnternet Sitelerindeki Temsili ve Analizi", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı (Yüksek lisans tezi), Mersin, 2012.

düşünmektedir.[72] Bu çalışmada, yukarda bahsi geçen her iki internet sitesinin de farklı Alevilik tanımlarının "siber uzamdaki karşılıklarını" görebilmemizi sağladığı, Alevilikle ilgili köken, aidiyet ve onun içindeki farklılıklara dair anlayışların herkese açık bir vaziyette sunulduğu, bir nevi bu internet sitelerinin Aleviler için "sanal Zülfikar" işlevi gördüğü vurgulanmıştır.[73]

Ali Keleş'in[74] "Ortak Kimlik ve Müzik: 1980 Sonrası Alevi-Bektaşi Uyanışı" adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Alevi-Bektaşi inanç sisteminin müzikle ilişkisi ve Alevilik-Bektaşilikle ilintili olarak oluşan müzik yapısı ele alınmıştır. Ayrıca, bu çalışmada Alevilik-Bektaşiliğin; Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık ve Şii mistisizmi gibi pek çok farklı kaynaktan beslenen senkretik bir yapısı olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan Keleş, Alevi-Bektaşi kimliğinin kamusal alanda kendine tartışma imkânı bulabildiği 1980'lerden itibaren bir uyanış sürecine girdiğini ve bu durumun bir "kimlik bunalımı" olarak değerlendirilebileceğini düşünmektedir. Bu yüzden de Alevi-Bektaşi kimliğinin ne olduğunun sorgulandığı ve farklı cevaplarla karşılaşıldığı bu sürecin, Alevi kimliği ile onun vazgeçilmez bir parçası olan Alevi-Bektaşi müziği arasındaki ilişkinin sorgulanmasını doğuracağına inanmaktadır. Keleş, kaynağı sözlü kültüre dayanan Alevilikte müziğin önemli bir unsur olduğunu, Alevi değerlerinin bir kuşaktan diğerine bu yolla aktarımının kolay olacağını vurgulamıştır. Bu araştırmada, aynı zamanda, müziğin Alevi-Bektaşi kimliğinin düşünülebilmesinde ve dile getirebilmesinde en etkili araç olduğu belirtilmiştir.[75]

Alevi kimliği ve kadın üzerine yapılan çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bizim araştırmamızda da kadın katılımcılar olması sebebiyle, elde edilecek veriler, "Alevilik ve kadın" hakkındaki incelemelerin bulgularıyla kıyaslanabilecektir. Nazlı Gümüş'ün[76] "Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı'ndaki Kadınların "Alevi Kadını Algılayışı" başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevilikte, Alevi kadınının yerine dair onu yücelten söylemlerin, pratikte ne oranda karşılık bulduğu sorusunun cevabı aranmış, tarih boyunca hep arka planda olan

[72] **a.g.e.**, s. i.
[73] **a.e.**, s. 150-151.
[74] Ali Keleş, "Ortak Kimlik ve Müzik:1980 Sonrası Alevi-Bektaşi Uyanışı", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2008.
[75] **a.e.**, s. 4, vi.
[76] Nazlı Gümüş, "Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhındaki Kadınların "Alevi Kadını Algılayışı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Kütahya, 2011.

kadının, Alevi topluluğundaki yeri sorunu ele alınmıştır. Alevi söylem ve yazınlarında Alevi kadını, erkekle eşit gösterilip kadının özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Ancak Gümüş'e göre; Alevi topluluğunda da ataerkil yapının hegemonyasıyla kadın hiç de yansıtılan bu konuma sahip değildir.[77] Gümüş'e göre, Alevi kadını da Türk toplumu içinde yaşayan diğer kadınlar gibi şiddete uğramakta; ailesinde, kendi topluluğunda ve sosyal hayatın birçok alanında erkeklerden geride bırakılmaktadır. Bu örnekler de Alevi toplumu içindeki ataerkil yapının varlığını göstermektedir.[78] Gümüş'e göre yapılması gereken, Alevi kadınının "kadınlık kimliğinden" taviz vermemesi ve topluluk içinde her alanda varlığını ortaya koyma çabası içinde olmasıdır.[79] Diğer yandan, Alevi topluluğu içinde abartılı bir biçimde iyi konumda gösterilen kadının durumu ancak gerçekçi bakış açılarıyla sorunun yeniden ele alınmasıyla çözülebilir. Araştırmacı, ayrıca, dedelik makamına kadın görevlilerin atanmasıyla da ciddi anlamda değişim sağlanacağını düşünmektedir.[80]

Alevilikte kadının konumu ile ilgili bir başka çalışma da Nazlı Yetkin'in[81] "Abdal Alevilerinde Toplumsal Kimlik ve Kadın (Antalya Örneği)" başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu araştırmada, Abdal kadınının; toplumdaki sosyal, kültürel ve ekonomik aidiyetleri üzerinden kimliği çözümlenmeye çalışılmıştır. Abdal kimliğine kadın gözüyle bakılmış ve bu kimliğin kadınlar tarafından nasıl ifade edildiği üzerinde durulmuştur. Abdal kadını; kendini "Abdal, Bektaşi, Alevi" ve bazen de "Abdal Alevi" olarak tanımlamakta ve araştırmacıya göre bu şekilde bir varoluş şekli bu kimlikle ilgili gizli ve çelişkili yanlar olduğunu düşündürmektedir. Araştırmada, Abdal kadınının hem dinsel hem toplumsal kimliğini birbirinden ayırmadan kullandığına dikkat çekilmiştir. [82]

Berna Ekal'ın[83] "Farklılıklar ve Ortaklıklar: Kadınların Alevilik Deneyimleri" başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevilikle ilgili olarak kadınların yaşadığı deneyimler, bu kadınların başka Alevi ve Sünni kadınlarla olan ilişkileri çerçevesinde

[77] **a.g.e.**, s. v.
[78] **a.e.**, s. 7-130.
[79] **a.e**., s. 131.
[80] **a.e.**, s. 131.
[81] Nazlı Yetkin, "Abdal Alevilerinde Toplumsal Kimlik ve Kadın (Antalya Örneği)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Isparta, 2012.
[82] **a.g.e.**, s. 2-4.
[83] Berna Ekal, "Farklılıklar ve Ortaklıklar: Kadınların Alevilik Deneyimleri", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006.

incelenmiştir. Ekal'ın çalışmasında kadınların kurdukları ilişki ağları üzerinden Alevi ve Sünni farklılığını deneyimleme biçimlerine, Aleviler arasında ortaklık sağlamaya yönelik pratiklerine yer verilmiştir. Araştırmada, 1980'lerin sonlarında kadın sembolünün bir kimlik politikası olarak geliştirilip Alevilik söylemlerinde yer aldığı, grup kimliğini tanımlamakta kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu kadın söylemi, kadınların Alevilik tecrübelerini tam olarak ihtiva etmemekle birlikte Alevilere yönelik itham ve yanlış bilgilere dikkat çekmiştir.[84] Çalışmada, toplumda yer alan dedikodu ve itham ağırlıklı bilgi içeriğinin kadınların kendi içinde farklı bir anlama dönüştüğüne yer verilmiştir. Ekal, yaptığı bu çalışmada kadınların Alevilerin pratiklerindeki benzerlikleri bulup vurgulayarak, kendi yakın çevreleri dışındakilerle de bağlar kurup alanlarını genişlettiklerini ve köylülüğün doğal bir kategori alanı olmaktan çıkması gerektiğini belirtmiştir.[85]

Alevilik üzerine yazılan sosyolojik makaleler ise çoğunlukla bir il veya ilçe kapsamında örnekleme sahip tez çalışmalarından farklı olarak konu odaklı şekillenmiştir. Yasin Aktay, "Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar"[86] başlıklı makalesinde, Aleviliğin özünü Alevilik tarihiyle birlikte ele alarak konuya katkı sağlamıştır. Aktay'a göre; Türkiye'de biri kimlik ve kültür olarak yeni yeni fark edilmeye başlayan Aleviliğin özünün ne olduğu sorusuyla ilgili fikirler tarihe başvurularak ortaya konmaktadır. Bu durumda ise birbirinden farklı birçok Alevilik yapılarıyla karşılaşılmaktadır. Alevilikle ilgili her bir farklı yapıyı savunan fikir sahibi ise kendisinin en doğru biçimi yansıttığı iddiasını taşımaktadır. Aktay; herhangi bir kültürün, tarih içinde farklı sentez ve karşılaşmalarla harmanlanarak oluştuğunu ifade etmektedir. Bu durumun ise Alevilik gibi kültürel bir olgu için kendisine bir öz ya da kaynak sunmayı zorlaştırdığını hatta imkânsız hâle getirdiğini düşünmektedir.[87] Çalışmada, Alevilerin Cumhuriyet tarihi boyunca devletten hiçbir zaman dinî bir talepte bulunmadıkları, isteklerini hep "din dışı siyasal ittifaklarla," "din dışı alanlarda" sürdürdükleri vurgusu yapılmıştır. Aktay'a göre; Aleviler bu sebepten ötürü başkalarından önce kendilerini ihmal etmektedirler. Bu nedenle Alevilerin, dinî

[84] **a.g.e.**, s. iv.
[85] **a.e.**, s. iv.
[86] Yasin Aktay, "Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar", **Milel ve Nihal**, İstanbul, Doğanbey Ladin Ofset, c. 4, Sayı: 1, 2007.
[87] a**.g.e.**, s. 57.

alanda ifade etmeye çalıştıkları talepleri de "gecikmiş talepler" olmanın sıkıntılarını ve belirsizliklerini taşımaktadır.[88]

Hüseyin Türk ve Arif Kala'nın birlikte yazdıkları "Alevilikte Kimlik Sorununun Değerlendirilmesi ve Tartışılması" başlıklı makalede,[89] son yıllarda Aleviliğin ne olduğu, nasıl tanımlandığı, tarihî kökeni, İslam içindeki konumu, din ve kültür boyutu ve değişimi gibi konular tartışılmakla birlikte, farklı bir dinî grup ya da etnisite olması bakımından yeterince üzerinde durulmadığı için Alevilikle ilgili öncelikle çözülmesi gereken en önemli sorunun Alevi kimliği olduğu vurgulanmıştır.[90] Kala ve Türk, Aleviliğin tanımı ve özü konusunda yoğun tartışmalar yaşanmasıyla birlikte Aleviliği tek bir biçim ve tip olarak tanımlamanın doğru olmayacağını düşünmektedirler. Araştırmada, Alevilerin kendi içlerinde Alevilik ilkelerinde birlik sağlamaları ve buna göre örgütlenmelerinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.[91] Türk ve Kala'nın savına göre; birbirinden farklı inanç öğelerini kendisine eklemleyip, sonradan uyumlu bir yapıda bir sentez oluşturan Aleviliğin bir "eklektizm" olduğu da kabul edilmelidir.[92] Çalışmada, Aleviliğin, Sünni mezhebe göre kendini konumlandırmak zorunda kaldığı, evrimsel gelişimini tamamlayamadığı belirtilmiştir. Bundan dolayı da pratikte tam anlamıyla mezhep ya da tarikat özelliklerini ortaya koyamadığı vurgulanmıştır.[93]

M. Fatih Çiçek'in "Kemalizm ve Sünni-Müslüman Toplumun Ötekileştirdiği ve Kimliksizleştirdiği Aleviler/Alevilik"[94] adlı makalesinde, öncelikle Kemalizm'in bugün geldiği noktada, sonuçları itibariyle kısmen başarısız bir proje olduğu belirtilmiştir. Çiçek, Kemalizm'in yansımalarının farklı olmakla birlikte bütün kimlikleri etkilemeyi başardığını ve varlığını bu kimlikler içinde sürdürdüğünü ifade etmiştir. Araştırmada, Türkiye'de yaşayan her toplum ve kimliğin, Kemalizm'den etkilenerek kendine yeni bir kimlik oluşturduğu vurgulanmıştır. Çiçek'e göre; bu yeni kimliklerin varoluş sürecinden en çok etkilenen ve "ötekileştirilerek kimliksizleştirilen" de Alevilik/Aleviler olmuştur.[95] Öte yandan çalışmada, Türkiye'de Alevilerin bütün politikalar sonucunda

---

[88] **a.g.e.**, s. 57.
[89] Hüseyin Türk; Arif Kala, "Alevilikte Kimlik Sorununun Değerlendirilmesi ve Tartışılması", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, 2014.
[90] **a.g.e.**, s. 45.
[91] **a.e.**, s. 45.
[92] **a.e.**, s. 64-65.
[93] **a.e.**, s. 65.
[94] M. Fatih Çiçek, "Kemalizm ve Sünni-Müslüman Toplumun Ötekileştirdiği ve Kimliksizleştirdiği Aleviler/Alevilik", Geçmişten Günümüze Alevilik **I. Uluslararası Sempozyumu,** Bingöl, Bingöl Üniversitesi Yayınları, c. 2, 2014.
[95] **a.g.e.**, s. 791-792.

kendi öz kimliklerini açıktan ifade etmekten çekindikleri belirtilmiştir. Aleviler, kendi varoluş sürecini hazırlayan Kemalizm'le birlikte "Stockholm Sendromu" eleştirisini göze alarak yeniden var olma yolunu seçmişlerdir. Çiçek'e göre; etnik olarak Türk, inanç yapısı olarak da Sünni-Hanefi bir ulus oluşturma projesi ile kurulan Cumhuriyet'in ise; bu projeye aykırı olabilecek bütün yaklaşımlara karşı sert bir politika izlediğini belirtmiştir.[96] Çiçek, sonuç olarak, Alevilerin Sünnileştirilmesi, ötekileştirilmesi ve bunun sonucunda kimliksizleştirilme politikalarının, tarihsel olarak Osmanlı'da I. Murat'tan itibaren başlayıp Cumhuriyet'le birlikte Kemalizm yoluyla devam ettiğini ifade etmektedir. Bu süreç içinde, özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde, Kemalizm ve Sünniliğin etkisiyle ötekileştirme politikaları üzerinden zirveye ulaşıldığına inanmaktadır.[97]

"Kutsalın Siyasallaşması ve Alevilik"[98] başlıklı makalesinde Taner Tatar, Aleviliği siyasal bir mücadeleye dayandırarak açıklamanın mümkün olmadığını; ancak siyasal mücadele içinde yer alanların onu siyasetin merkezine çekmeye çalıştıklarını düşünmektedir. Bu şekilde, Aleviliğin ideolojilerin hedefi hâline getirilmeye çalışıldığına inanmaktadır.[99] Çalışmada, Aleviliğin özünün ilahi, biçiminin ise beşerî olduğu, ilahi özün temsilcisinin de Ali olduğu belirtilmiştir. Bu şekliyle Alevilik dinî dairenin içinde bulunmaktadır.[100] Çalışmada, Aleviliğin, İslam dininin Türkçe biçimi olduğu, ancak Batı ile karşılaşma sonucunda İslam'ın diğer kavrayışlarında olduğu gibi, Alevilikte de ideolojileşme tehlikesi ile karşı karşıya olunduğu vurgulanmıştır.[101] Tatar, Aleviliğin bir şekilde siyasetin içinde yer aldığını, siyasileşmek suretiyle özünü devam ettirme mücadelesini kendi içinde barındırdığını belirtmiştir. Aleviliğin, bütünüyle bunu başarabildiği söylenemese bile günümüze kadar özünü koruyabildiğini belirtmiştir.[102]

Mustafa Talas, "Mehmet Eröz'de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik"[103] adlı makalesinde, Türk sosyolojisinin önemli temsilcilerinden biri olan Mehmet Eröz'ün Alevilik meselesine bakış açısını ele

---

[96] **a.e.**, s. 792.
[97] **a.e.**, s. 801-802.
[98] Taner Tatar, "Kutsalın Siyasallaşması ve Alevilik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Sayı: 45, 2008.
[99] **a.g.e.**, s. 113.
[100] **a.e.**, s. 116.
[101] **a.e.**, s. 131.
[102] **a.e.**, s. 131.
[103] Mustafa Talas, "Mehmet Eröz'de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 27, 2003.

almıştır. Çalışmada, Eröz'ün Aleviliği, Türk toplum yapısının en önemli sorunlarından biri olarak gördüğü, Anadolu Aleviliğini "Müslümanlık, İslam tasavvufu ve Türk töresi" olmak üzere üç kaynağa dayandırdığı belirtilmiştir. Basmakalıp ifadelerin ise Türk millî kültürü için tehlike unsuru oluşturduğunu düşündüğü ifade edilmiştir. Eröz hem Alevilerin hem de Sünnilerin birbirlerini tanımadıklarını, bu sebeple de ayrılık noktaları üzerinde durulmaması gerektiğini düşünmektedir.[104] Diğer taraftan, Aleviliğin, İslam'ın dışında tutulamayacağı gerçeğini Eröz önemli bir nokta olarak görmekte, Alevi ve Bektaşilerin, Türk milletine mensup olduğunu bilmenin de başka önemli bir gerçeklik olduğunu söylemektedir. Ayrıca, Eröz, gelenek-görenekleri, günlük yaşam biçimleri, deyişleri, nefesleri vb. ile Alevi ve Bektaşileri Türk kültürünün en güzel yanlarını içlerinde barındıran topluluk olarak görmüştür.[105] Çalışmada, Eröz'ün Sünni ve Aleviler arasındaki ilişkilerdeki sorunlara sunduğu çözüm önerilerine de yer verilmiştir. Buna göre, Alevi ve Sünniler arasında iki taraflı sorumluluk vardır. Her iki tarafa da düşen, aşırılığa gitmeden karşılıklı olarak oluşturulmuş inanç ve kanaatleri eleştirel gözle değerlendirmeye çalışmaktır. Birliği güçlendirecek araçlara önem verilmelidir. Birlik kurulup güçlendirildikten sonra önyargılardan uzak kalınmış olunacaktır. Birbirlerine önyargı ile bakmayan iki taraf böylelikle karşılıklı olarak birbirini tanıma fırsatı bulabilecektir. Son olarak Eröz'ün, devletin oluşturacağı sistemli bir politikayla Türk millî kültürünün bu en önemli meselesinin rahatlıkla halledilebileceğine inandığı vurgulanmıştır.[106]

Mustafa Talas'ın "Türkiye'de Kültür Politika ve Planlamalarında Alevilik ve Bektaşilik Meselesi"[107] başlıklı bir diğer araştırmasında da Türkiye tarihinin bugünü ve dününde Alevi politikaları incelenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan önce, Türkiye tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi'nde toplum hayatı ve bazı sosyal organizasyonlar ıslah edilmeye çalışılmıştır. Ancak Talas, bu çabaların uygulama açısından yetersiz olduğunu, Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle Atatürk Dönemi'nin, reform ve yenilikleri uygulama bakımından daha başarılı olduğunu düşünmektedir. "Atatürk'ün kültür politikasında uygulamalı faaliyetlere önem verilmiştir. Atatürk döneminde pek çok mesele yasalaştırılmıştır. Atatürk sonrasında ise benimsenen reformların hayata geçirilmesi konusunda gerekli başarı

[104] **a.g.e.**, s. 595.
[105] **a.e.**, s. 596-602.
[106] **a.e.**, s. 602.
[107] Mustafa Talas, "Türkiye'de Kültür Politika ve Planlamalarında Alevilik ve Bektaşilik Meselesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 56, 2010.

sağlanamamıştır."[108] Talas, Alevilik ve Bektaşiliğin Türk toplumunun en önemli ve temel meseleleri arasında olduğunu, bundan ötürü de Alevilik ve Bektaşiliğin kültür politikaları ve planlamalarında yer alması gerektiğini düşünmektedir.[109] Çalışmada, kendilerini Alevilik ve Bektaşilik dairesinde gören insanların çoğunluğunun Türk kimliği ve kültürü ile herhangi bir şekilde sorunları olmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple de konunun etnisite eksenli değil, temel hak ve hürriyetler merkezli bir konu olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[110] Talas, kültür politikaları ve Alevilik-Bektaşilik meselesi ilişkisi ile ilgili bazı öneriler de sunmuştur. Buna göre: Bütünleştirici politikalara ağırlık verilmeli, ortak payda vurgusunu öne çıkaran projeler geliştirilmelidir. İnsanların birbirlerinin farklılıklarını kabul ederek birbirlerini tanımalarının temin edilmesine katkıda bulunan yeni politikalar üretilmelidir. Türk kültürünün dinsel hayatında Alevilik ve Sünnilik ayrımı yapılmaksızın, bu dinî hayatın bir bütün olarak değerlendirilmesinin devlet politikalarına da yansıtılması gerekmektedir. Son olarak Talas, kültür aktarımı konusunda hem Alevi hem Sünni insanlara eşit imkân ve fırsatların tanınmasının önemine işaret ederek, ortak kültürel mirasların tespiti, değerlendirilmesi ve tanıtılması konusunda kültürel politika tercihlerinin geliştirilmesinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.[111]

A. Faruk Sinanoğlu'nun "Yeniden Yapılanma Sürecinde Üst Kimliğin Belirginleşmesi: Sünnilik ve Alevilik"[112] adlı araştırmasında, Alevi-Sünni geleneğe dayalı dinî grupların, tarihsel gelişimlerinin sanayileşme, kentleşme ve modernleşme sürecinde, dinî-kültürel bağlamda ortak/üst kimliğinin anlaşılmasına yer verilmiştir. Sinanoğlu, sanayileşme, kentleşme ve sekülerleşme sürecinde, dinî grupların hem grup içi hem de gruplar arası ilişkilerinin, rasyonel bir karaktere bürünerek, gruplar arası ilişki ve kimliklerini yeniden düzenleme çabası içinde olduklarına işaret etmiştir.[113] Çalışmada, Türkiye'de nüfusun belli merkezlerde yoğunlaşmasının, hızla gelişen iletişim teknolojilerinin Sünni ve Alevi grupları da etkilediğine yer verilmiştir. Bu durum, "gelenekli grupları" kapalı cemaat yapısından açık cemaat yapısına doğru evirmiştir. Araştırmacı, özellikle şehir ortamında bu grup üyelerinin, siyaset, ekonomi ve bürokraside yer almalarının onların bilgisini artırdığını ifade etmektedir.

[108] **a.g.e.**, s. 29.
[109] **a.e.,** s. 29.
[110] **a.e.,** s. 32-33.
[111] **a.e.**, s. 36.
[112] A. Faruk Sinanoğlu, "Yeniden Yapılanma Sürecinde Üst Kimliğin Belirginleşmesi: Sünnilik ve Alevilik", **Hikmet Yurdu**, Sayı: 2, 2008.
[113] **a.g.e.**, s. 31.

Bu bilgiler doğrultusunda grup üyeleri geleneğe dayalı ilişkileri sorgulamaya, bu ilişki ve kimlik kavramını yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. Araştırmada, Türk toplum yapısının biçimlenmesinde önemli katkıları olan geleneksel gruplar üzerine, tarihî gerçeklerin ışığında yapılan araştırmaların, bu gruplar arasında dil, din ve kültürde ortak değerlerin tespitine katkı sağladığı da ifade edilmiştir. Sinanoğlu, İslam dininin esaslarından olan tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi hususlarda aralarında farklılığın olmadığının tespit edilmesinin, geleneksel grupları ortak kimliğin yeniden inşasına yönelttiğini düşünmektedir. Bu yönelişte duygusal tepkilerden uzak, temelinde ahlaki unsurları baz alan yeni ilişkiler kurulmaya başlanmış, söz konusu ilişkilerin neticesinde hem Alevi hem Sünni grup tarafından geçmişte oluşturulan kavramların içeriği yeniden değerlendirilmeye alınmıştır. Neticede, "grup aidiyet bilinci" gözden geçirilmiş ve "bir üst kimlik bilincine doğru yöneliş" olduğu anlaşılmıştır.[114]

Özcan Güngör, "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları"[115] başlıklı makale çalışmasında Nusayriliğin Alevi üst kimliği içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini test etmiştir. Araştırmacı, her dinî grubun, "iç ve dış grup değerlendirmesine göre" bir "kendilik kimliği" taşıdığını ifade etmiştir. Bu kimlik, grubun kimliğine yönelik olarak zaman içinde negatif ve pozitif algılamalara göre değişimlere uğrayabilmektedir. Araştırmada, yapılan birçok çalışma sonucunda, grup kimliğinin en çok sosyal ve siyasal çevreden gelen dönütlere göre değiştiği saptanmıştır. Güngör'e göre, "grubun dış kimliğinin nesnel gerçekliği ile iç kimliğinin hissettiği öznel kimlik arasında gerilimlerin çoğalması grubun sahip olduğu sosyal kimliklere krizle yönelmesi sonucunu verecektir." Bu bağlamda araştırmacı, Nusayrilik olarak bilinen ve Türkiye'nin güneyinde varlığını sürdüren dinî grubun, son zamanlarda özellikle "Alevilik üst kimliği" içinde değerlendirmelere tabi tutulduğunu, ancak grubun dış kimliği ve hissettiği iç kimlikte bu adlandırmanın en azından sosyolojik olarak sorunlu olduğunu vurgulamıştır.[116] Diğer taraftan Güngör; bu kimliklendirmenin arkasında "grup dışı siyasal ve teolojik negatif adlandırmaların" etkili olduğunu, Alevilik üst kimlik adlandırmasının kendisinin grup dışı ve içi kimlikler açısından gözden

[114] **a.e.**, s. 43.
[115] Özcan Güngör, "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları, **Turkish Studies**, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Volume 12/2, 2017.
[116] **a.g.e.**, s. 75.

geçirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Güngör'e göre; bu adlandırmada en çok kullanılan kavramın bugün için temsil edildiği "Türk Aleviliği" karşılaştırması içinde grup dışı etmenler ve bunun beslediği grup içi unsurlar değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Bu bağlamda Güngör'ün araştırması, Alevi-Nusayri karşılaştırmasını grup dışı ve grup içi kimlik algılamaları bağlamında teste tabi tutmuştur. Makale, Alevilik üst kimliğinin Nusayriler için kullanımının sosyolojik manada bir zorlama içerdiği varsayımına dayanmaktadır. Diğer yandan araştırmada, sembol kişiler, kurumlar ve tekil bazı karşılaştırmalarla, yukardaki kimliklendirme biçiminin farklı sebeplere dayalı olduğu sonucu elde edilmiştir.[117]

Necdet Subaşı da "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları"[118] adlı makalesinde modernleşme sürecinde Aleviliğin değişimini incelemiştir. Subaşı'nın varsayımına göre; belli bir gelenek içinde kendilerini tanımlayan Aleviler, kamusal hayatın modern kalıpları içinde söylemlerini yeniden biçimlendirmeye yönlendirilmişlerdir.[119] Subaşı'ya göre; inançsal yönden modernleşme deneyimini en etkili şekilde Aleviler yaşamıştır. Araştırmacı, Aleviliğin içinde yer aldığı farklı formlarının hiçbirinde dinsel bir nitelik bulamadığını ifade etmiştir. İlaveten, Aleviliği tanımlamakla ilgili her türlü çaba, onu farklı bir düzeyde yeniden icat ve inşa etme çabalarının bir yansıması olarak görülmektedir.[120] Subaşı, günümüz Alevilerinin, Aleviliği modern bir çerçeveye oturtma çabası içinde olduklarını, ancak bu girişimlerin sorunu çok yönlü ve kapsamlı bir ilişkiler ağının dönüştürücü etkisine maruz bıraktığını düşünmektedir.[121] Bununla birlikte modernleşme sürecinde Aleviler "düşman imgeleminin" derecesine göre konumlanmakta, buna göre de söylemlerini belirlemektedirler. Araştırmacı, Alevilerin siyasal iktidara yakınlaşmalarının, onları çok sert bir biçimde karşı çıktıkları durumlarda bile resmî söylemin mevcut tezlerine uyum sağlamaya ittiğini belirterek, kentleşme ve sol siyasetle ilişkinin Aleviliğin kapalı yapısını parçaladığını düşünmektedir. Modern Aleviliğin, geleneksel kurum ve pratikleriyle, kendini yeniden üretmeye mecbur kaldığı her defasında teoloji, siyaset ve eylem karşısında kargaşa yaşadığını söyleyen Subaşı, bu durumun Aleviliği gündelik siyaset bağlamına hapsettiğine inanmaktadır. Bunun neticesinde de Alevilerle Alevilik arasında olan farklılaşma büyümektedir. Ayrıca, "Alevi söyleminin

[117] **a.e.**, s. 75.
[118] Necdet Subaşı, "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları", **İslamiyat**, Sayı: 4, 2001.
[119] **a.g.e.**, s. 147.
[120] **a.e.**, s. 147.
[121] **a.e.**, s. 148.

modern çerçevesi sınırları zorlarken, farklı Alevilikler de yeni haritalarda yer almakta ve birbirlerine rakip ideolojik inanç setlerine sahip çıkmaktadırlar."[122]

Necdet Subaşı'nın[123] Alevi Modernleşmesi adlı kitabında ise; Alevilerin modernleşme sürecine büyük bir istekle girdiklerinden ve bununla birlikte geleneksel inanç ve ritüellerinden pek çoğunu ya kaybettiklerinden ya da bu inanç ve ritüelleri daha az önemsediklerinden bahsedilmektedir. Subaşı[124], kitabında Alevilerin güncel sorunlarının büyük bir bölümünün de bu süreçle birlikte açığa çıktığına dikkat çekmiştir. Alevilerin modernleşme sürecindeki en temel farklılaşmasının dini, inanç ve kültürel yönlerinin sarsıntı geçirmesiyle birlikte ortaya çıktığını ifade eden yazar, Aleviliğe ilişkin "sırların birer birer açığa çıktığını ve Aleviliğin bütün sır dünyasının fâş olduğunu" belirtmiştir. Diğer yandan Subaşı, Alevi sorunun artık sadece Aleviler arasında değil toplumun birçok kesiminde ele alındığını söylemiştir.[125]

Son olarak Yasin Aktay'ın[126] yapılan bu araştırmaya dayanak ve kaynaklık eden "Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslam Protestanlığı ve Alevilik" adlı kitabı[127] incelenmiştir. Aktay, kitabında, modernleşen Türkiye'de din ve siyasetin kendine mahsus ilişkileri içinde ortaya çıkan "Türk İslam'ı" tartışmalarına "negatif bir katkıda" bulunmak istediğini belirtmiştir. Türkiye'de din, siyaset ve toplum arasındaki ilişkileri, "Protestanlıktan Aleviliğe uzanan bir alanda Türk İslam'ı arayışı örnek olayında sergilenen siyasi ve toplumsal tutumlarda" irdelemeye çalıştığını belirten Aktay, bu arayışın veya söz konusu Türk İslam'ı (hatta zaman zaman dile getirilen "Türk Dini") projesinin siyasal ve toplumsal imkânlarını ya da zorluklarını anlamanın farklı bir sorgulamayı gerektirdiğine inanmaktadır.[128]

Araştırmacının bahsettiği sorgulamalarından elde ettiği bazı sonuçlar vardır. Bunlardan ilkine göre; Türk İslam'ının her şeyden önce bir ideal olarak gönderme

---

[122] **a.e.**, s. 163.
[123] Necdet Subaşı, **Alevi Modernleşmesi Sırrı Fâş Eylemek**, İstanbul, Timaş Yayınları, 3. Baskı, 2010.
[124] Subaşı, **a.g.e.**, s. 21.
[125] **a.e.**, s.22.
[126] Yasin Aktay, **Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslam Protestanlığı ve Alevilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
[127] Alevilikle ilgili kitaplar için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri,** İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2003; Nail Yılmaz, **Kentin Alevileri**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005; Cengiz Güleç, **İnanç ve Ahlak Bağlamında Alevi Öğretisi**, Ankara, Yurt Yay., 2011, Erdoğan Aydın, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, İstanbul, Literatür Yay., 2013.
[128] Aktay, **a.g.e.**, s. 8-9.

yaptığı Alevilik ve Protestanlığın aslında düşünülen özelliklere sahip olmadıkları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu yolla, gerçekle ilgisi olmayan birer "Alevilik ve Sünnilik stereotipleri" oluşturulmakta ve eskiden beri sürmekte olan bir karşıtlığı gidermek yerine bunun daha sert bir şekilde sürmesi sağlanmaktadır. Yine bu yolla Alevilik-Sünnilik üzerinden derin bir heterodoksi ve ortodoksi düalizmi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak Aktay'a göre ne Alevilik ne de Sünnilik bu "kavramsal hiyerarşinin" yükünü çekebilecek bir gerçekliğe sahip bulunmaktadır.[129]

Çalışmada, Alevi köylülerinin kentleşme sürecindeki değişimleri Sünnilerinkiyle karşılaştırılmış, Alevilerin Cumhuriyet sonrasında inançlarını ve bu inançlara dayalı toplumsal örgütlenme biçimlerini büyük ölçüde kaybettikleri belirtilmiştir. Kitapta, Alevilerin Cumhuriyet rejiminin dayattığı yeni toplumsal birimler nedeniyle büyük bir çözülme yaşadıkları, bu birimlerin en önemlisinin ise muhtarlar olduğu vurgulanmıştır. Muhtar, Alevi köylerinde daha önceleri yalnızca dedenin gördüğü birçok işlevi de yerine getirmeye başlamış, böylece dedenin toplumdaki etkisini büyük oranda azaltmıştır.

Aktay'a göre; Aleviler, dedenin vesayetinden kurtulmak için şehre göç etmeye ve kendi özel hayatlarını burada yaşamaya yöneldikleri için, köyden kente göç oranı Aleviler arasında Sünnilere göre daha yüksek orandadır. Alevi köylerinin nüfus oranının daha az olmasının sebebi de budur.[130] Öte yandan, Aktay'ın varsayımına göre, şehre göç eden Aleviler, "bir bakıma Aleviliğin tüm dinsel ritüellerinden ve inançlarından da kopuyorlar. Burada Aleviliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan öte, ya politik bir tutum veya etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğü görülebiliyor."[131] Aktay, bu argümanıyla Aleviliğin din-mezhep vb. niteliklerden öte politik özellikleriyle anlam bulduğunu düşünmektedir.

TARTIŞMA

Literatür değerlendirmesinde görülebildiği üzere, yapılan çalışmaların çoğunluğu mahalle, belde alanlarıyla sınırlı tutulmuş, bazıları ise Türkiye geneline yayılmıştır. Bu çalışmalarda Aleviliğin farklı niteliklerine odaklanılmıştır. Bu araştırma

[129] **a.e.**, s. 9.
[130] **a.e.**, s. 67.
[131] **a.e.**, s. 67-68.

ise; İstanbul örneğinde Aleviliğin parçalı akışkan kimliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yılmaz'ın,[132] Cengiz'in[133] ve Cılaz'ın[134] çalışmaları il, köy, mahalle olarak dar alanları ihtiva etmektedir. Yılmaz, araştırmasında, modernliğin inançlar üzerindeki olumsuz etkisiyle Aleviliğin dinî inanç yapısını sarstığını hatta bunu neredeyse yok ettiğini, kentleşme süreciyle birlikte de "Alevilik inanç ögelerinin saf iman unsurları olmaktan çıkıp, tarihî ve folklorik unsurlar olarak algılanmaya başlandığını" ifade etmiştir.[135] Yılmaz'ın çalışması, Aleviliğin kent yaşamıyla birlikte dinî özelliklerinin azalıp felsefi ve kültür niteliklerinin ön planda olması vb. tespitleri bu tez çalışmasının hipotezini bazı açılardan destekler niteliktedir.

Uyanık,[136] Alevilere yönelik söylemlerde postmodern değişken bir nitelikten, Kala,[137] da kuramsal boyutta akışkan ve parçalı bir Alevi kimliğinden söz ederken bu tez, Alevi kimliğinin postmodern, akışkan ve parçalı özelliğinden bahsetmektedir.

Gümüş'ün,[138] Yetkin'in,[139] ve Ekal'ın[140] çalışmaları ise Alevi kadınına yöneliktir. Yetkin, Abdal kadınından bahsettiği araştırmasında, Abdal kadınının kendisini "Abdal, Bektaşi, Alevi ve bazen de Abdal Alevi olarak" tanımladığını, böyle bir kimlik ortaya koymanın ise o kimliğe yönelik saklanılan ve tutarsız taraflar olduğu düşüncesini akla getirdiğini belirtmiştir.[141] Alevi kimliğine yönelik varsayıma karşı bu çalışmada, Alevi kimliği incelenmesi gereken parçalı ve değişken özellikleriyle ele alınmıştır.

Aktürk,[142] çalışmasında, modernleşme ve küreselleşme etkisiyle değişen Aleviliğin, kaynaklarının sözlü olmasından dolayı, Alevi kültürünün gençlere aktarımında zorluklar yaşandığını ifade etmiştir. Telimen ise birçok etkenle bağlantılı bir biçimde, Alevi gençliğinin ateizmle ilişkisini sosyolojik olarak değerlendirmiştir. Birçok tarihsel sorunu "çatışma teorisi" çerçevesinde yorumladığını belirten

[132] Yılmaz, **a.g.e.**
[133] Cengiz, **a.g.e.**
[134] Cılaz, **a.g.e.**
[135] Yılmaz, **a.g.e.**, s. iv.
[136] Uyanık, **a.g.e.**, s. 340.
[137] Kala, **a.g.e.**, s. v.
[138] Gümüş, **a.g.e.**
[139] Yetkin, **a.g.e.**
[140] Ekal, **a.g.e.**
[141] Yetkin, **a.g.e.**, s. 2-4.
[142] Aktürk, **a.g.e.**, s. 3.

Telimen'in aksine bu tez çalışmasında, anlama ve açıklama yolu seçilmiştir.[143] Kurtbay[144] ise köyden kente göçün Aleviliğin yapısında birtakım değişikliklere sebep olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmalar, Alevi kimliğinin postmodern dünyada akışkan niteliklerle tanımlanmasına yönelik olanaklar sunmuştur. Coşkun ise, Kurtbay'ın tersi bir görüşle, göç olgusuna reddini sunarak, ocak kurumuyla köklü bir Alevilik yapısından söz etmektedir.[145]

Yazıcı,[146] çalışmasında, Aleviliğin bir inanç sistemi olup, "hem teolojik hem dünyevi (sosyolojik)" boyutu olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmada ise Aleviliğin hem inanç hem kültürel-felsefi hem de bir yönüyle politik özellikler içeren bir kimliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Es[147] ve Demirkaya[148], cemevleri ile bağlantılı şekilde çalışmalarını ortaya koymuşlardır. Es, cemevleri üzerinden, seküler bir yaşam biçimi ve bireysel seviyede yaşanılan bir Alevi dindarlığından söz etmiştir. Demirkaya ise; cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinin gerekliliğini vurgulamış, Alisiz Alevilik algısına da karşı çıkmıştır.

Çalışmasını yaptığı alandaki Alevi yaşam biçiminin inanç yapısıyla eski Türk inanç özelliklerinin benzerliğini tespit eden Gülbayküçük, Elazığ'ın iki mahallesindeki inanç ve ibadet-günlük yaşam tarzlarının "eski Türk inanışları, Gök Tanrı inancı ve atalar kültü, gök kültü, su, ateş, ağaç ve dağ kültü ile doğrudan ilgili olduğunu belirtmiştir."[149] Taşğın ve Coşkun, Alevilerin inanç, ibadet ve sosyal yapılarında değişim içinde olduklarını vurgulamışlardır.[150] Bu değişimde Aleviliğin inanç, ibadet vb. yönlerden etkili otorite gücünü temsil eden "dedelerin otoritelerinin azalması" etken olarak gösterilmiştir. Taşğın, dede otoritesinin zayıflamasıyla birlikte sözlü kültür kaynaklarından beslenen Aleviliğin bu sebepten ötürü farklı bir yapıya dönüştüğünü ifade etmiştir.[151]

Çiçek, Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Kemalizm'in birçok kimlik üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Ancak, kimlikler arasında en çok Alevilerin "ötekileştirilerek kimliksizleştirilen" bir grup olduğuna dikkat çekmiştir. Çiçek'in

[143] Telimen, **a.g.e.**, s. iii.
[144] Kurtbay, **a.g.e.**, s. belirtilmemiş.
[145] Coşkun, **a.g.e.**, s.176.
[146] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 429.
[147] Es, **a.g.e.**, s. iv.
[148] Demirkaya, **a.g.e.**, s.93.
[149] Gülbayküçük, **a.g.e.**, s. 73.
[150] Taşğın, **a.g.e.**, s. 154; Coşkun, **a.g.e.**, s. 176.
[151] Taşğın, **a.g.e.**, s. 155.

Alevilere yönelik "kimliksizleşme" retoriği yerine bu çalışmada, postmodernite içinde akışkan ve parçalı bir hâle gelen Alevi kimliğinden söz edilmiştir. Ayrıca Çiçek, dönemimizde Alevilerin neden karşı tarafta yer almalarını bilebilmek için sosyolojik ve politik çalışmalar yapılmasını salık vermiştir.[152] Bu çalışmada ise; Alevilerin güven problemi nedeniyle kendilerini politik alanlara yönelttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Tatar da Aleviliğin siyasileştirilmek istendiğini, ancak Ali bağlantısı dolayısıyla bir dinî özelliği olduğunu hatta "İslam'ın Türkçe idraki" olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Batı ile karşılaşan Aleviliğin onlardan etkilenerek biçim değiştirip "ideolojileştiğini" ve ayrıca zaten siyasetin içinde yer aldığını belirtmiştir.[153]

Alevilikle ilgili son dönemlerdeki çalışmaları inceleyen Yaprak ise, Ak Parti döneminde ortaya çıkan çalıştayları değerlendirmiştir. Araştırmacı, Alevilerin kendilerini ortaya koyma, sorunlarını ifade etme ve onları anlama bakımından bu çalışmaların faydası olduğunu düşünmektedir.[154]

Talas'ın değerlendirmeye tabi tuttuğu Eröz'ün çalışmasında, bir din, mezhep ve kültür sorunu olarak görülen Alevilik-Bektaşilik, Türkiye için önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. İslam'ın içinde görülen Anadolu Aleviliği, "Müslümanlık, İslam tasavvufu ve Türk töresi" olmak üzere üç kaynağa dayandırılmıştır.[155] Çalışmada, Eröz'ün Sünni ve Aleviler arasındaki iletişim bozukluğuna sunduğu çözüm önerilerine yer verilmiştir. Buna göre, Alevi ve Sünniler birbirleri için oluşmuş yanlış bilgi ve kanaatleri yeniden gözden geçirip eleştirmelidir. Aralarında birliği sağlayacak çalışmalara yönelmelidir. Ayrıca, önyargılar kaldırılmaya gayret edilirse birbirlerini tanıma fırsatı yakalayan her iki taraf arasında toplumsal barışı sağlamak da kolaylaşacaktır.[156] Talas, ayrıca, kültür politikaları ve Alevilik-Bektaşilik meselesi ilişkisi ile ilgili olarak, "bütünleştirici politikalara ağırlık vermenin, ortak payda vurgusunu öne çıkaran projeler geliştirmenin" ve toplumun her kesiminin birbirlerinin farklılıklarını olduğu gibi kabul ederek bu yönde politikalar geliştirilmesinin önemine dikkat çekmiştir.[157] Durmaz ise; Alevi-Sünni ilişkilerini "iç-dış grup" etkileşimi olarak değerlendirmiştir. Araştırmacı hem Alevi hem de Sünnilerin iç grup yerine dış gruba yönelik olarak yüksek oranda sosyal mesafede olma durumunda kaldıklarını

[152] Çiçek, **a.g.e.**, s. 792, 802.
[153] Tatar, **a.g.e.**, s. 113, 116, 131.
[154] Yaprak, **a.g.e.**, s. i, 133.
[155] Talas, **a.g.e.**, s. 595.
[156] **A.e.**, s. 602.
[157] Talas, Alevilik ve Bektaşilik Meselesi, s. 36.

gözlemlemiştir. Durmaz'a göre, Aleviler Sünnilere oranla daha fazla iç gruba olumlu dış gruba ise olumsuz yargılar beslemektedir. Alevi grupta "dinî kimlik özdeşimi" dış grup olan Sünnilere yönelik tavır ve davranışlarda baskın olmaktadır. Hem Alevi hem Sünni gruplarda dış grup üyeleriyle iletişim ve etkileşim artırıldıkça her iki taraf arasındaki önyargılı durumlarda düşüş gözlemlenmiştir.[158]

Talas'ın çalışmasında yer alan, Aleviliğin İslam'ın içinde değerlendirilmesi mevzusu bu araştırmanın konusu değildir. Bu tez çalışmasında; Alevilik dinî, kültürel ve felsefi yönleriyle ele alınıp, Aleviliğin politik yönü olup olmadığı değerlendirilmiştir. Aleviliğin İslam'ın içinde olup olmadığı mevzusuyla ilgilenilmemiştir.

Sinanoğlu ve Güngör'ün çalışmalarında Alevilikle ilgili olarak bir üst kimlik kavramından söz edilmektedir. Sinanoğlu, kentleşme, modernleşme vb. etkisiyle birçok grubun yapısında görülen otomatik değişimin Alevilikte de kendini gösterdiğinden bahsetmiştir. Sözü edilen bu değişim ortamında hem Alevi hem Sünni grup tarafından geçmişte oluşturulan kavramların içeriği yeniden değerlendirilmeye alınmış, bütün bunların neticesinde ise "grup aidiyet bilinci" gözden geçirilmiş ve bir "üst kimlik bilincine" doğru yöneliş olduğu anlaşılmıştır.[159] Güngör'ün makalesinde ise Alevilik üst kimliğinin Nusayriler için geçerliliği test edilmiştir. Araştırmacıya göre; Alevilik üst kimliğinin Nusayriler için kullanımı sosyolojik boyut itibariyle bir zorlamadır.[160]

Aleviliğin tek bir şekil ve nitelikte tanımının yanlış olduğunu düşünen Kala ve Türk ise, Aleviliğin ortodoksi mezhep olan Sünnilik karşısında azınlıkta kaldığını, dinî özelliklerini yansıtamadığını ifade etmişlerdir.[161] Araştırmamız neticesinde Alevilerin pratikte Aleviliğin geleneksel özelliklerini ortaya koyamadıkları tespit edilmiştir. Bunun neticesinde de Alevilik sadece kültürel siyasi bir olgu olarak algılanmaktadır.

Yeler'in çalışmasında, 1950'li yıllardan itibaren köyden kente göç eden Alevilerde sosyolojik birtakım değişiklikler yaşandığı belirtilmiştir. Araştırmacıya göre, geçmişten beri dinî bir kimlik olarak bilinen Alevilik, şehir ortamında uğradığı değişimlerle birlikte hem sosyal hem siyasi ve hem de kültürel şekilleri olan, çok

[158] Durmaz, **a.g.e.**, s. ii.
[159] Sinanoğlu, **a.g.e.**, s. 31,43.
[160] Güngör, **a.g.e.**, s. 75.
[161] Kala; Türk, **a.g.e.**, s. 45,65.

yönlü bir kimlik hâline gelmiştir.[162] Bu çalışmada yer alan Aleviliğin çok yönlü kimlik özelliği, tezin varsayımı olan, Aleviliğin parçalı akışkan niteliğini ifade etmede etkili olmuştur.

Tunceli Aleviliğini araştıran Yıldırım'ın çalışmasında, Tunceli Alevilerinin, Aleviliği sadece dinî bir olgu olarak değil, "toplumsal-siyasal" bir yapı olarak anladıkları ortaya konmuştur.[163] "Yol bir sürek bin bir" ilkesinden hareketle, kaynağı aynı; fakat yöreden yöreye değişebilen kültürel ve yaşamsal pratiklerde farklılıkların olduğu Alevilik algısı vardır. Alevilikteki bu çeşitlilik "çoğulculuğu" ve hoşgörüyü" gösterirken, "yol bir" ilkesiyle de Aleviler arasında birlik beraberlik sağlanmaya çalışılmaktadır.[164] Alevilikteki bu çoğulcu ve hoşgörü yaklaşımı Alevi kimliğini parçalı ve akışkan hâle getirmiştir. Subaşı'nın çalışmasında ise, modernleşme etkisiyle Aleviliğin temel bazı niteliklerinin değişime uğradığı, günümüz Alevilerinin Aleviliği moderniteye uygun hâle getirme çabasına girdikleri belirtilmiştir. Modernlik karşısında kendini korumaya çalışan geleneksel Alevilik ise modern Aleviliğe göre radikal bir hâl almaktadır. Subaşı'ya göre, böylece farklı Alevilikler kendini göstermekte ve aralarında birbirlerine karşı farklı "ideolojik inanç setleri" oluşturmaktadırlar.[165] Bu çalışmada, Aleviliğin akışkan parçalı niteliği desteklenmiş olmaktadır.

Yukarıda incelenen araştırmaların bu tezin bölümlerinin şekillenmesinde, sahada katılımcılara yöneltilen soru içeriklerinin oluşturulmasında ve çalışmanın objektif bir biçimde ele alınmasında etkisi büyüktür. Bu araştırmalar Aleviliği dinî, kültürel, felsefi özellikleri ile bir kimlik üzerinden değerlendirme imkânı sunmuştur. Başlıkların oluşması ve konuların kategorize edilmesinde bu literatür taraması etkili olmuştur.

Değerlendirmeye tabi tutulan bu çalışmalar, Alevilikle ilgili ele alınmış araştırmaların önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bunlar dışında; Alevilikle ilgili yazılmış birçok makale, yayınlanmış kitap, dergi, düzenlenen konferans ve televizyon programları mevcuttur ve çalışmalar, araştırmalar hâlihazırda devam etmektedir. Yapılacak bu araştırma, Alevilik üzerine din sosyolojisi disiplini içinde

[162] Yeler, **a.g.e.**, s. viii.
[163] Yıldırım, **a.g.e.**, s. 11.
[164] **A.e.**, s. 247.
[165] Subaşı, **a.g.e.**, s. 147, 148, 163.

yapılan çalışmalardan biri olmakla birlikte bir kimlik olarak Aleviliğin din ve politik açılardan dışavurum belirtilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Literatür değerlendirmesinin yapıldığı bu bölümden sonra, teori kısmına geçilerek, kimlik kavramı ve kimlik çeşitleri hakkında bilgi sunulacaktır. Daha sonra, mülakatlar neticesinde elde edilen veriler ışığında kategorik kısma geçilecektir. Bu kısmın değerlendirilmesinden sonra Aleviliğin kimlik yapısı; çeşitli görüşler ve katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda ortaya konmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Aleviliği, dinî-politik kimlik üzerinden değerlendirmeye çalışan bu araştırmada; Aleviliğin ne olduğu, ortaya çıkan farklı tanımları (din, felsefe, kültür), inanç, ibadet yapısı ve güncel olaylara yaklaşımları objektif bir şekilde ele alınmaya çalışılmaktadır. Aleviliğin, sadece din ya da inanç üzerinden tanımlanmadığının görüldüğü bu çalışmada kimlik ve dinî-politik kimlik kavramları içinde Alevilik anlaşılmaya ve açıklanmaya gayret gösterilecektir.

Kimliğin, insanların "anlam ve tecrübe kaynağı" olduğunu belirten Castells, "toplumsal aktörlere" atıfta bulunarak kimlikten bahsederken anlamın, diğer anlam kaynaklarına göre önceliği olan "bir kültürel özellik ya da birbiriyle ilgili bir dizi kültürel özellik" temelinde oluşturulmasını düşündüğünü ifade etmiştir. Anlam derken, bir toplumsal aktörün eyleminin amacına yüklediği "sembolik tanımı" kastettiğini söyleyen Castells, "günümüz ağ toplumunda birçok toplumsal aktör için anlamın, zaman ve uzam içinde kendini koruyan asal bir kimlik (bu başkalarını çerçeveleyen bir kimliktir)" etrafında örgütlendiği düşüncesini ileri sürmüş, burada bireysel kimlikten çok, "kolektif kimliğe" odaklanmıştır.[1]

Castells[2] "kimliklerin inşası" kavramını getirerek, sosyolojik bir bakış açısından, bütün kimliklerin inşa edildiği gerçekliğinin üzerinde anlaşmanın kolay olacağını; ancak temel sorunun kimliklerin nasıl ve nereden hareketle, kim tarafından ve ne için üretildiği olduğunu vurgulamıştır. Castells'e göre; kimliklerin inşası, tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, toplumsal kurumlardan, toplumun karmaşık hafızasından, bireysel hayallerden, iktidarın enstrümanlarından ve dinî mesajlardan malzemeler kullanır. Ancak bireyler, toplumsal gruplar veya ayrı ayrı tüm toplumlar bahsedilen bu malzemeleri, içinde bulundukları toplumun yapısına ve koşullarına göre işleyip düzenler. Sonuçta, Castells'in argümanında "bu kimliğin sembolik içeriğini ve onunla özdeşleşenler ya da kendini onun dışında tutanlar için anlamını belirlediği" vurgulanır.[3]

---

[1] Manuel Castells, **Kimliğin Gücü**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2006, s. 12-13.
[2] Castells, **a.g.e.**, s. 14.
[3] **a.e.**, s. 14.

Kimliğin toplumsal inşasının, istisnasız olarak "iktidar ilişkilerinin damgasını vurduğu" bir çerçevede oluştuğunu düşünen Castells, kimlik inşasını "meşrulaştırıcı, direniş ve proje" olmak üzere üç ayrı biçimde ele almıştır. Meşrulaştırıcı kimlik; bir toplumdaki hâkim güç tarafından toplumun diğer unsurları karşısındaki otorite alanını genişletmek ve bunu yaparken durumun rasyonelliğini sağlamak amacıyla inşa edilir. Direniş kimliği ise; hâkim güç tarafından yok sayılan, değersizleştirilen yani "damgalanan" durumunda kalan aktörler tarafından geliştirilir. Bu gruplar hep bir direniş içindedir. Proje kimliği ise toplumsal aktörlerin toplum içindeki yerlerini yeniden belirleyen yeni bir kimlik inşa etmeleridir. Bu gruplar, bu eylemlerini gerçekleştirirken tüm toplumsal yapıya yeniden bir biçim vermeyi amaç edinirler.[4]

Bireyselleşmenin insanları tamamen kontrolü altına aldığı günümüz dünyasında kimliklerin karmaşık yapılar içerdiğini ifade eden Bauman ise; onların herhangi bir tam gerçekliğinden söz edilemeyeceğini belirtmiştir. İç içe geçen bu kimliklerden, kimi zaman bir ya da daha fazla "akışkan" modern örnek aynı anda varlık gösterebilmektedir. Bauman'a göre, modern akışkan hayatın içinde kimlikler, belirsizliğin en derinden hissedildiği görünümlerdir. Bu nedenle akışkan nitelikli modern bireylerin gündemlerinin en önemli maddesi olurlar.[5]

Bauman, modernliğin "katı" evresinden "akışkan" sürecine girildiğini, sıvıların biçimlerini uzun süreli olarak koruyamadıkları için böyle adlandırıldığını, şekilli bir taşıyıcıya dökülmedikleri sürece de en basit ve zayıf bir etkiyle biçim değiştirmeyi sürdüreceklerini belirtmiştir. Akışkan bir ortamda nerden ne geleceği bilinemediği için tüm durumlara hazırlıklı olunması gerektiğini ifade eden Bauman, mevcut ya da olması muhtemel yapıların uzun ömürlü olmasının da beklenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Tüm gelebilecek felaketler ya da kötü başka durumlar karşısında bu akışkanlar, dayanamayıp şekilden şekle girerek dağılma riskiyle karşı karşıya geleceklerdir.[6] Akışkan dünyada, insanların kendilerini uzun süre ya da hayat boyu tek bir kimliğe adamalarının riskine de değinen Bauman, artık kimliklerin sadece gösterilmekten ibaret olup insanların onları koruma ya da sürdürme amacı taşımadıklarını belirtmiştir. Kimliklerin önlenemez bir şekilde üzerlerinde çeşitli

[4] **A.e.**, s. 14-15.
[5] Zygmunt Bauman, **Kimlik**, Çev. Hazır, Mesut, Ankara, Heretik Yay., 2017, s. 44.
[6] Bauman, **a.g.e.**, s. 65-66.

düzeltme ve düzenlemeler yaparak onlara biçim vermeye zorlandığımızı ifade eden Bauman, ister istemez bir kimliğe bağlanıp kalınamadığını vurgulamıştır.[7]

Bauman'ın sözünü ettiği "akışkan kimlik" modelinin modern dünya yapısında birçok din ve inanç kurumu üzerinde etkisinden söz edilebilir. Özelde ise bu tez konusunun öznesi olan Aleviliğin, bahsi geçen parçalı kimliğe uygunluğu bu çalışma boyunca sorgulanacaktır. Alevilik; modernite, kentleşme vb. durumların etkisiyle dinî-geleneksel yapısından kopmuş, burada değişim ve dönüşüme uğrayarak parçalı ve akışkan bir yapıya bürünmüştür. Alevilikle ilgili başka zamanlarda başka türlü anlamlar ve değişimler gözlemlenebilir, ama bu çalışmada öngörü bu şekildedir ve bu araştırılacaktır.

Çalışmanın bu kısmında kimlik, kimlik çeşitleri ve araştırmanın teorik zeminini oluşturan parçalı ve akışkan kimlik özelliklerine değinildikten sonra araştırmanın ilerleyen bölümlerinde din ve kimlik bağlantısı kurularak Alevi kimliğinin nitelikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. DİN VE KİMLİK

"Dinî-Politik Kimlik Olarak Alevilik" başlıklı bu çalışmada Aleviliğin "dinî bir kimlik mi" yoksa "politik bir kimlik mi" olduğu yazılı kaynaklar ve yapılacak saha çalışmasıyla cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Alevi kimliğinin çeşitli yönleri ele alınmadan önce din ve kimlik kavramları üzerinde durulacaktır. Din, kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler kümesidir.[8] Din, insanın sadece kutsalla ilişkisine dayanan içsel bir yaşayıştan ibaret değildir. Aynı zamanda o, daha geniş bir yelpazede bir anlamlandırma sistemidir ve bu özelliğinden dolayı dinler, mensuplarına günlük hayat için bir rehber ve dış dünyayı anlama ve anlamlandırma hususunda referans çerçevesi sunmakta, dahası insanın gerek varoluşsal soru ve sorunlarına gerekse gündelik hayat içindeki problemlerine kendi perspektifinden ikna edici tarzda cevaplar vermektedir; çünkü dinler, mensuplarına spesifik bir kimlik kazandırmak ve bu kimliğin sürekliliğini sağlamak için inanç, ibadet ve ahlak esaslarından oluşan bir dünya görüşü verir. Böylece mensuplarını bilişsel, duygusal ve davranışsal açıdan

[7] **A.e.**, s. 109.
[8] Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim-Sanat Yayınları, 2009, s. 156.

etkiler ve yönlendirir. Yapıcı'nın vurguladığı üzere, dinin insan hayatında oynadığı en önemli rollerin başında mensuplarına önce bir kimlik vermesi, sonra da bu kimliğin devamlılığını sağlamak için gerekli desteği sağlaması gelmektedir; çünkü dinlerin en azından "gerçekliği yorumlama," "kimliğin tanımını yaparak insanı oraya yerleştirme" ve "gündelik hayat için rehber sunma" şeklinde özetlenebilecek üç temel işlevi vardır.[9]

2.1.1. Dinî Alt Kimlikler

İslam peygamberi Muhammed'in sağlığında, Müslüman kimliğine bağlı olarak grup içi yapılanma büyük oranda şekillenmiştir. Bu dönemde henüz dinî anlamda grup içi çatışma ve çekişmeler olmadığı için tüm Müslümanlar kendilerini "İslam" üst kimliği altında tanımlamaktadır. Muhammed Peygamber'in vefatından sonraki süreç ise dinî grubun geleceğinin ne olacağıyla ilgili kaygıları ortaya çıkarmış, dinî grup üyeleri karizmatik liderlerini kaybettikleri için zihinsel bir travma ve şok yaşamışlardır. Bu süreçte dinî grubun yapısını ve devamlılığını korumak için inanç ve ibadet esaslarının iyice netleştirilmesi, grup içi teşkilat ve müesseselerin oturtulması çözüm bekleyen önemli problemler olarak kendisini göstermiştir. Bu aşamada ortodoks (sahih/saf) dindarlık normları ve inanç esasları belirlenir. Bunları kabul etmeyenler grup dışı sayılarak mevcut ilk yapının korunması hedeflenir; fakat çok çeşitli ırk ve kültürün aynı dini kabullenmesi, onları tek bir potada tutmayı (hatta eritmeyi) güçleştirdiği için iman, ibadet ve teşkilat açısından yeni yorumlardan beslenen memnuniyetsizlikler ve itirazlar yükselmeye başlar. Genellikle aynı dinî çatı altında mezheplerin ve tarikatların teşekkül ettiği bu safhanın en karakteristik özelliklerinden birisi "ortodoks" (sahih/saf/mümin) olduğunu iddia edenlerin diğerlerini "heterodoks" (saf olmayan/karışık/bidat), hatta "heretik" (sapkın/kâfir) olarak değerlendirmeleridir.[10]

Yukarıda bahsedilen heterodoksi-ortodoksi karşıtlığı, Sünnilik-Şiilikte kendini göstermiş olup bunun bir benzeri Sünnilik-Alevilik arasında da ortaya çıkmıştır. Birbirlerinden çeşitli açılardan farklı olmakla birlikte, tarihsel süreç içinde "Kızılbaş," "Rafızi," "Zındık," "Mülhid," "Tahtacı," "Bektaşi," "Nusayri" vb. isimlerle anılan pek çok

[9] Asım Yapıcı, "Dinî Grup Kimliği: Kimlik ve Dinî Aidiyet", Abdullah Özbolat, Mustafa Macit, **Kimlik ve Din**, Adana, Karahan Kitabevi, 2016, s. 48-49.
[10] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 55-56.

Alevi grup ile Sünniliğin farklı şekillerde mücadeleye girdiği görülmektedir. Zelyut'a[11] göre, bunun temel sebebi Sünniliğin, Aleviliği "hak mezhep" içerisinde kabul etmemesidir. Kuşkusuz bu mücadeleler içinde sosyal kimliğin korunması merkezî öneme sahiptir. Sünniler, Alevileri "dinden çıkmakla," "sapıklıkla," "Müslüman olmamakla" vb. itham ederken Aleviler de Sünnileri "Yezid" olarak vasıflandırmakta ve "varma Yezid'in yanına çıkar kokusu tenine" diyerek Sünniliğe yönelik sosyal mesafelerini açıkça dillendirmektedirler.[12]

Diğer taraftan, bu gelişmeler içerisinde özellikle Sünnilerle Alevilerin kız alıp verme hususunda birbirlerine sınırlarını kapatmaları söz konusu olmuştur; çünkü ister mezhep isterse daha geniş anlamda din boyutunda olsun, herhangi bir dinî grup kendi sosyal kimliğine, dolayısıyla varlığına yönelik bir tehlike algıladığı andan itibaren hem grup içi bütünleşmenin bir göstergesi olarak hem de grup üyelerinin kendi kültürel kimliklerini muhafaza etmek amacıyla grup içi evlilikler ön plana çıkarılır.[13]

Yapıcı, bütün bunları dinî gruplar arası ilişkilerde önemli rol oynayan dinî kimliğin farklılığını ifade etme ve vurgulamanın tabii sonuçları olarak değerlendirmenin mümkün olduğunu belirttikten sonra farklı iki dinî grubun eşit güçte olup olmaması, aynı ya da farklı coğrafyalarda bulunması, azınlık ya da çoğunluk durumunda olmaları gibi hususların da gruplar arası ilişkilerin yapısını ve niteliğini belirleme hususunda son derece etkili olduğunu vurgulamıştır.[14] Öte yandan Giddens'ın[15] belirttiğine göre; özellikle kendilerini "göreceli olarak" baskı altında hisseden ve sosyal kimliklerinin üzerinde tehdit algılayan grup üyeleri arasında ortak bağlılık ve dayanışma duygusu genellikle daha kuvvetlidir. Yapıcı'ya göre; farklı dinî grupların tarihsel süreç içerisinde birbirlerine yönelik çeşitli ithamlarla yola çıkmaları onların kendi sosyal kimliklerini korumaya yönelik bir stratejidir. Ayrıca hem Sünniler hem de Aleviler "etnosantrik duygularla" birbirlerini yargılamaktadır. Dünyanın neresinde ve hangi topluluk olursa olsun ötekine yönelik düşmanlıklar ve kalıp

[11] Rıza Zelyut, "Müzakereler", **Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İstanbul, İSAV Yayınları, 1999, s. 311.
[12] İsmail Engin, "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları", **Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İstanbul, İSAV Yayınları, 1999, s. 277-279.
[13] Anthony Giddens, **Sosyoloji**, (Yay. Haz., Özel, H., Güzel, C.), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000, s. 226.
[14] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 58.
[15] Giddens, **a.g.e.**, s. 225-226.

yargılar temelde hedef kitlenin sosyal kimliğine açık bir tehdit oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu tür davranışlar, bizzat bu düşmanlığı gösteren grubun da kendi sosyal kimliğini tehdit altında hissetmesiyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır.[16]

2.1.1.1. Alevi Kimliği

Türkiye'de son yıllarda inanç, kültür ve sosyal alanda tartışma konularından biri olan grup, Alevilerdir. Hem konunun uzmanları hem geleneksel çizgideki büyük Alevi kitlesi, Aleviliğin; İslam inanç ve uygulamalarının "Türk yorumu" olduğu üzerinde birleşmektedirler. Alevilik, İslam inanç ve kültürünün temel değerlerinden birisi olan İslam peygamberi Muhammed'in kızı Fatıma, damadı Ali ve onların soyundan gelenlere duyulan sevgiyi merkeze alan bir inanç biçimi olarak ifade edilmektedir. Alevilik, dinî inanış ve uygulamalar yönünden Anadolu Türk-İslam anlayışının özünü teşkil eden ehlisünnet ile İran'ın merkez olarak kabul edildiği ve temel bazı noktalarda ehlisünnetten ayrıldığı kabul edilen tarihî Şiilik arasında, orta bir yerde durmaktadır. Bu inanış ve uygulamalarda her iki tarafın etkisi ve katkısı bulunmakta, bazen birinin bazen de diğerinin kabulleri ön plana çıkmaktadır. Alevilik tarihî seyri içerisinde, büyük oranda sözlü kültürle varlığını devam ettirmiştir. Yazılı kaynakların çok az etkili olduğu Alevilikte, "Baba" ve "Dede" denilen inanç ve kanaat liderlerinin öncülüğünde, zaman ve şartlara göre, değişim ve gelişim süreci yaşanmıştır. Bu nedenle Alevilik, kendi içinde yöresel bazı farklılıklar göstermiştir.[17]

Bu tez çalışmasının temel argümanına dayanak teşkil eden Aktay ise; modernleşen Türkiye'de inanç yapılarındaki değişmelere vurgu yaparak, Alevi köylülerinin kentleşme sürecindeki gelişme eğilimlerini Sünnilerinkiyle karşılaştırmalı olarak incelemiş, Alevilerin Cumhuriyet sonrasında inançlarını ve inançlarına dayalı toplumsal örgütlenme tarzlarını büyük ölçüde yitirdiklerini belirtmiştir.[18] Alevilerin Cumhuriyet rejiminin dayattığı yeni toplumsal birimler sayesinde büyük bir çözülme yaşadıklarını ifade eden Aktay, bu birimlerin en önemlisinin ise muhtar olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, muhtar, Alevi köylerinde daha önceleri yalnızca dedenin gördüğü birçok işlevi yerine getirerek, dedenin toplumsal etkinliğini büyük ölçüde azaltmıştır. Bu durumda muhtarın, yaptığı işlerde o işin önem derecesine göre

[16] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 59.
[17] Mustafa Erdem, "Aleviler ve Alevilik Meselesi", **Dinî Araştırmalar**, Sayı: 33, C. 12, 2009, s. 17-18-19.
[18] Aktay, **a.g.e.**, s. 67.

dedeyi gerektirmeyecek koşulların oluşumunu hazırlaması, köy hayatını Aleviler bakımından dedenin kasvet oluşturucu havasıyla özdeşleştirmiştir.[19]

Diğer yandan, Aktay'a göre; Aleviler dedenin artık "kendinden menkul bir meşruiyeti kalmamış vesayetinden" kurtulmak için şehre göç etmeye ve kendi özel hayatlarını yaşamaya motive edildikleri için, köyden kente göç oranı Aleviler arasında Sünnilere göre daha yüksek orandadır. Alevi köylerinin nüfus oranının nispeten daha az olması bundan dolayıdır.[20] Öte yandan, Aktay'ın varsayımına göre, şehre göç eden Aleviler, bir bakıma Aleviliğin tüm dinsel ritüellerinden ve inançlarından da kopuyorlar. Burada Aleviliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan öte, ya politik bir tutum veya etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğü görülebiliyor.[21]

2.2. POLİTİKA VE KİMLİK

Bauman, sosyolojik olarak kimliği açıklarken onun parçalı ve akışkan özelliğine vurgu yapmaktadır. Aktay ise; Alevilerin köyden kente göç etmeleriyle birlikte dinî niteliklerini kaybederek politik bir kimliğe dönüştüklerini ifade etmektedir. Castells de yukarıda belirtildiği gibi direniş kimliğinde otorite tarafından değersizleştirme ve yok sayma gibi eylemlerle damgalanan bir gruba işaret etmekte, bu grupların çoğu zaman direniş içinde olduklarını belirtmektedir. Bahsi geçen bu direniş hâli, grubu politize olma durumuna getirmektedir. Castells'in direniş olarak açıkladığı bu kimlik aynı zamanda akışkan bir durumu göstermektedir.

Alevilerin dinî geleneksel özelliklerinin zayıflamasıyla birlikte özellikle kendileri için akut olan dönemlerde direniş sergileyerek politik bir duruma geçtikleri söylenebilir. Böylece Alevi kimliği dinî, kültürel, felsefi ve politik nitelikleriyle parçalı akışkan bir özellik göstermektedir.

Yapılan bu çalışmada ise mülakatlar sonucunda elde edilen bulgular neticesinde, Aleviliğin kimlik yapısı belirlenmeye çalışılacaktır. Tezin teorik kısmının sunulduğu bu bölümden sonra, mülakat verilerinin kategorileştirildiği kısma aşağıda yer verilecektir.

---

[19] **a.e.**, s. 67.
[20] **a.e.**, s. 67.
[21] **a.e.**, s. 67-68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

Görüşme/mülakat; önceden düşünülmüş, düzenlenmiş ve genellikle bir kâğıda yazılmış veya zihnimizde olan sorular yardımıyla gerçekleşir. Soruların bir kısmı, demografik sorulardır (yaş, cinsiyet, medeni durum vb.) bir kısmı sosyal durumla ilgilidir (aile yapısı ve büyüklüğü, eğitim durumu, iş ve meslek vb.) bir kısmı ekonomik durumu anlamaya yöneliktir (aylık gelir, gelirin türü vb.), diğerleri ise değerler veya tutumlarla ilgilidir. Bal, bu soruların her şeyden önce araştırmanın problemini aydınlatacak, varsa hipotezleri test edecek, verileri toplayacak nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir.[1]

Diğer taraftan Bal, soruların her birinin değerlendirilmesi yapılarak forma yazılmasını uygun görmektedir. Bu soru neyi anlamak istiyor? Bu soru araştırma problemini/hipotezleri aydınlatmak için ne ölçüde gereklidir? Ayrıca, elimizde malzeme olsun diye soru sorulamayacağını, gerçekte işlevsel soruların düşünülmek durumunda olduğunu vurgulamıştır. İlaveten; sorular anlaşılır, sade olmalı, genelden özele, basitten zora doğru sıralanmalıdır. Kimlik bilgileri, kendi yaşantıları her zaman kolayca cevaplandırılır; fakat değerler, inançlar, siyasi tutumlar, ayrıntılı gelir soruları düşünülerek cevaplandırılır, hatta bazen de cevap verilmek istenmez. Bu nedenle samimi, güven verici bir ortam oluşturduktan sonra belli bir sıra içinde sorular yöneltilmelidir. Aynı anda birden fazla sorun içerecek soru sorulmamalıdır.[2]

Bu çalışmadaki mülakat soruları, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğine göre şu şekilde oluşturulmuştur: Katılımcılarla ilgili olarak kendilerine yaşları, doğum yerleri, İstanbul örneği temel alındığı için yaşadıkları ilçe, eğitim ve meslek durumları sorulmuştur. Katılımcıların bu bilgilerine yönelik sorular, kendilerini tanıma amacından ziyade on sorudan oluşan mülakat sorularına verecekleri cevaplarda önemli veriler elde edileceği düşünülerek yöneltilmiştir. Tüm katılımcılara, öncelikle Aleviliği tanımlamaları ve Alevilik içinde farklı yapılar bulunup bulunmadığı yöneltilerek, alınan cevaplara göre Alevilik tanımı yapılmaya çalışılmış, Aleviler arasındaki farklılıklar göz önüne serilmiştir. Aleviliğin tanımından sonra, onun inanç ve ibadet-ritüel yapısı ortaya konmaya çalışılarak bununla ilgili özellikle de Alevilikte

[1] Bal, **a.g.e.**, s. 239.
[2] **a.e.**, s. 239.

ibadet yeri olarak kabul edilen cemevlerinden konuyla ilgili ayrıntılı malumata ulaşılmıştır. Alevilik ve onun inanç-ibadet ritüelleri sunulduktan sonra Alevilerin kendilerini yakından ilgilendirdiği düşünülen güncel problemleri tespit edilerek bunlara yaklaşımları ele alınıp bir değerlendirmeye gidilmiştir. Güncel sorun olarak görülen cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesi, cemevi ve dedelerin işlevselliği, zorunlu Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, Diyanet İşleri Başkanlığının Alevi politikası, siyasilerin Alevilere yaklaşımları ve son olarak da toplumsal yapının işleyişinde Alevi-Sünni ilişkileri hakkında sorular yöneltilerek, alınan cevaplar değerlendirilmiştir.

Mülakat soruları şunlardır:

1. Aleviliği nasıl tanımlarsınız?
2. Farklı Alevilik yapıları var mıdır?
3. Siyasi partilerin Alevi siyasetini nasıl değerlendirirsiniz?
4. Aleviliğin inanç yapısını anlatır mısınız?
5. Aleviliğin ibadet ve ritüelleri hakkında bilgi verir misiniz?
6. Cemevi, dedelik vb. kurumlar hâlâ işlevselliğini sürdürmekte midir?
7. Cemevlerinin statüsü ve camiler hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
8. Zorunlu din dersleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
9. Diyanet İşleri Başkanlığının Alevi yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?
10. Alevi-Sünni ilişkilerini değerlendirir misiniz?

Yüz yüze gerçekleştirilen mülakatlar cemevi, dernek, dergâh, kafe, ofis ve ev gibi ortamlarda yapılmıştır. Kartopu tekniği ile tanıdıklar aracılığıyla gerçekleşen yöntem sayesinde bireylerin çoğu, görüşme yapmayı zorlanmadan kabul etmiş; ancak herhangi bir aracı olmadan doğrudan yapılmak istenenler reddedilmiş ya da tanıdıklar aracılığıyla ulaşılan kişilerin bir bölümü görüşmeyi iptal etmiş, bu da araştırmaya zaman olarak sınırlamalar getirmeye sebep olmuştur. Görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilerek gerçekleştirilmiştir. Sadece bir katılımcı (K14) ses kaydını istemiş, bunun üzerine kendisiyle yapılan mülakatın tamamını içeren kayıt elektronik posta aracılığıyla kendisine gönderilmiştir. Görüşme süresi katılımcıların iş ve başka herhangi bir yoğunluk durumuna, sorularla ilgili konularda bilgi sahibi olup olmama ve bazı sorularda (siyasilerin Alevi politikaları, DİB'in Alevi politikası)

çekimser kalmak istemeleri vb. nedenlere bağlı olarak 20 dakika ile 4 saat arasında değişmiştir.

Araştırmanın evreni İstanbul'dur. Çalışmada, mülakat yapılacak kişiler belirlenirken "kartopu örnekleme" tekniği uygulanmıştır. Katılımcı gruptan istenen özellikler; cinsiyet, yaş, doğum yeri, yaşanılan semt, eğitim ve meslek durumu olmuştur. Örneklem, farklı yaş aralıklarında, farklı eğitim ve meslek gruplarından, kadın ve erkeklerden oluşan Alevilerden oluşmaktadır. Görüşmeye katılanların kesin ve belli bir nitelikle belirlenen kişilerden oluşmamasının nedeni Alevilikle ilgili farklı bilgi kaynaklarına ulaşmak ve çalışmanın sınırlılıkları gereği dar bir çerçevede ve kısa bir zaman sürecinde Aleviliği ve Alevileri farklı yönleriyle ele alıp, anlamaya ve ortaya koymaya çalışmaktır.

Mülakatlar sırasında her katılımcıya K1'den başlamak üzere sıra numarası verilmiştir. Katılımcıların cinsiyet, yaş, doğum yeri, İstanbul'da ikamet ettiği yer, öğrenim ve meslek bilgilerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda ekler bölümüne katılımcı listesi eklenmiştir. 40 kişiden oluşan katılımcıların niteliklerine bakıldığında 11'i kadın diğer 29 kişi erkeklerden oluşmuştur.

Yaş aralığına bakıldığında ise 18-30: 12, 30-40: 8, 40-60: 20 kişi olarak şekillenmiştir.

Öğrenim durumlarına göre katılımcıların kategorizasyonu da şöyledir: Katılımcıların 5'i ilkokul mezunu (K4, 13, 16, 37, 39), 5'i lise mezunu (K3, 10, 12, 17, 34), 2'si ön lisans öğrencisi (K35, 36), 6'sı lisans öğrencisi (K8, 15, 26, 27, 28, 30), 20'si lisans mezunu (K1, 2, 5, 6, 7, 9, 11, 14, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 31, 32, 33, 38, 40), 1'i yüksek lisans öğrencisi (K21), 1'i yüksek lisans mezunu (K29), 1 katılımcı da (K24) doktora öğrencisidir.

Katılımcılar; bir vakıf, dernek, cemevi vb. kurumlarda yönetici, cemevi dedesi, esnaf, işçi, işletmeci, garson, doktor, hemşire, öğretmen, yayınevi sahibi, yazar, tekniker gibi farklı iş ve meslek gruplarından oluşmaktadır.

İstanbul sınırları içinde gerçekleştirilen çalışmadaki katılımcıların ilçelere göre dağılımı ise; Kadıköy (14), Üsküdar (3), Ataşehir (5), Alibeyköy (1), Kartal (2), Ümraniye (2), Kâğıthane (2), 4. Levent (1), Pendik (1), Küçükyalı (1), Sarıyer (1), Bakırköy (1), Fatih (1), Beylikdüzü (1), Sultangazi (3), Eyüp (1) şeklindedir.

Araştırmada, deşifre edilen ses kaydı belgelerinden elde edilen bilgiler, başlıklar hâlinde kategorize edilmiştir. Çalışmanın bu kısmından itibaren sonuç kısmına kadar olan bölüm, bu kategorilerin yapılanmasına dayanarak sürdürülecektir.

3.1. ALEVİLİK NEDİR?

Katılımcılara yöneltilen, "Aleviliği nasıl tanımlarsınız" sorusu üzerine alınan cevaplar doğrultusunda "din olarak, kültür olarak ve felsefe olarak Alevilik" şeklinde oluşturulan bir kategoriyle Alevilik tanımları sunulacaktır. Katılımcılardan 27'si Aleviliği din olarak tanımlamakta, Aleviliği, bir yaşam biçimi ve kültür olarak gören kategoride yer alan katılımcılar ise 7 kişiden oluşmaktadır. Aleviliği, bir felsefe olarak gören grup da 6 kişiden oluşmaktadır.

3.1.1. Din Olarak Alevilik

Aleviliğin bir din olarak görüldüğü ve buna göre tanımlamaların oluştuğu bu kategoride Alevilik, İslam diniyle ilişkilendirilmiş olup, inanç temeli olarak Hak-Muhammed-Ali şeklinde bir üçleme doğmuştur. Dinin temel esası bu şekilde oluştuktan sonra ibadet ve ritüeller cem, semah, musahiplik vb. kavramlarla şekillenmiştir.

Bu bölümde araştırmaya katılanların bir kısmı[3] Aleviliği Ali taraftarlığı, bir kısmı[4] Hak-Muhammed-Ali yolu olarak tanımlamıştır. Üniversite mezunu, hangi cemevinde dede olduğunu belirtmemizi istemeyen bir cemevi dedesi katılımcı (K14)

[3] K1: Aleviliğin tanımı zor ve farklı bölgelerde farklı Alevi tanımları vardır. Anadolu'da pirden öğrendiğimiz Ali taraftarı, İslamiyet ehlibeytine ikrar vermek, yol. Bu yolda Allah-Muhammed-Ali ana ilkedir. K3: Alevilik, peygamber damadı Ali'nin taraftarı demek, biraz daha fazla Ali'yi seven. Din değil, bir yorumdur, Alevilik. K39: Alevilik bir kere Muhammed-Ali taraftarlığıdır. Yani Ali Şia'sı deniliyor. Alevilik Muhammed-Ali taraftarlığıdır yani ehlibeyit taraftarlığıdır.

[4] K25: Alevilik Hak-Muhammed-Ali yoludur, öyle diyelim. Hak-Muhammed-Ali yoludur, kelime anlamı ne derseniz İslam'ın ta kendisidir diyebiliriz, aslında ama batini anlamda, zahiri değil. K32: Hak-Muhammed-Ali yolu. Hak Allah demek zaten, Hz. Muhammed, Ali, bizde Hz. Muhammed ve Ali'yi bir görürler. Çünkü Alevilik inancında Hz. Muhammed ile Ali musahiptir. Aynı zamanda damadıdır, aynı zamanda amcasının oğludur ama aynı zamanda da musahibidir. K34: Aleviliği kısa özet olarak söyleyeceğim, Allah, Hz. Muhammed ve onun ehlibeytine ikrarıdır, kısa ve öz.

Hak-Muhammed-Ali yolu olduğunu belirttiği Aleviliğin, İslam Rönesans'ı olduğuna vurgu yaparak mülakatın devamında şunları söylemiştir:

> Hak-Muhammed-Ali yolu demek Alevilik. İslam Rönesans'ı, İslam'ın temel taşı. En temel unsuru insan sevgisi. Hz. Muhammed'den sonra siyasi kutuplaşma oluyor. Aslında halife olarak Hz. Muhammed sağlığında Ali'yi veli tayin etti, Gadir-i Hum'da. Fakat peygamber sonrasında onun hakları verilmedi. Bundan sonra peygamber gelmeyecek, veli Ali'dir. Siyasi çıkarlar yüzünden Ali'nin hakkı yendi. Alevilik, Ali taraftarlığı, İslam Rönesans'ı, İslam'ın yenilikçi, aydınlık yüzü. Muhammed-Ali çıkınca Alevilik boş kalır. Hz. Muhammed, kız çocuklarının gömüldüğü bir yere güzellik getirdi.

> Orta Asya'ya gelen Aleviler bilim ilim getirdi bu coğrafyaya. 1200'lerde ilk defa kadınları okutun dendi, bunu Aleviler yaptı. Cemevi, cami, sinagog, kilise hepsi aynıdır. Yeryüzünü mescit olarak kabul edip kendisine kulluk etmemizi istiyor, Allah. Bu gördüğünüz binayı çevirdim, cemevi yazdım, cemevi oldu. Biz, Alevi anne babamıza bakarak geldik ve Alevi olduk, siz de Sünni ailenize bakarak Sünni oldunuz. Bunlar, Cenab-ı Allah'ın verdiği şeyler. Gerçekten bu yolun sahibi Cenab-ı Allah ki; biz o kadar zorluklara karşı hâlâ bugün ayakta kalabiliyoruz. İnsan kendini bilmeli, kendini bilen Rabbini bilir. Ben doğruyum diye bir şey yok, ibadetini kendin yapıyorsun tamam diğer ibadetlere de saygın olsun, Alevi olsun Sünni olsun bu böyle olmalı. Ayrıştırmamalıyız, Cenab-ı Allah var etti hepsini. İlim, bilim her şeyden yücedir. İlimin almadığı şeyi Alevilikte nitelendiremezsin. İlimle bağlantısı çoktur Aleviliğin, ibadette de ilimle çatışamazsın.

Bir katılımcı,[5] Aleviliği Ali'den gelen manasında Arapça bir kelime, Ali kökünden türemiş bir kelime olarak ifade etmiştir. Üniversite öğrencisi bir katılımcı,[6] Aleviliği, Ali'nin soyundan giden Müslümanlar olarak görmektedir. Bir yayınevinde yönetici ve aynı zamanda Alevi dedesi olan bir katılımcı (K20) Aleviliği, Hz. Muhammed'den sonra Ali ve evlatlarını imam bilmek, şeklinde tanımlamış, Ali'nin velayetini kabul etmeyenin Alevi olamayacağını belirterek şöyle devam etmiştir:

> Alevilik sadece sözlü bir inanç ve kültür değildir. Alevilik tanımı uzun iş. Biz Aleviler diyoruz ki; annemizin babamızın Aleviliğinden ziyade yani 4000 yıllık 110000 yıllık değil, biz aklımızla Allah'ı, peygamberi, ahireti, imametin gerekliliğini bulabiliyor muyuz, bunları buluyorsan oluyorsun Alevi. Alevi dedelere de sorduğum soru bu, bir adam Allah var, on iki imam hak diyor ama ceme gitmemiş, muharrem orucu tutmamış, piri yok, mürşidi yok, semah dönmemiş, bu adam Alevi mi diye sorduğumuzda Alevidir, diyoruz.

---

[5] K27: Aleviliğin ne olduğu tabii çok geniş kapsamlı bir tanım gerektiriyor aslına baktığınız zaman; ama bunu birkaç cümle ile ifade etmek istersek genel hatlarıyla söyleyeceğiz tabii bu tanımı, bir kavram olarak Alevi, önce teolojik olarak gidelim, Ali'den gelen manasında Arapça bir kelime, Ali kökünden türemiş bir kelimedir.

[6] K36: Benim gözümden Ali'nin soyundan giden Müslümanlar olarak tanımlayabilirim, Aleviliği.

* Tevella: Ehlibeytin dostuna dost olmak
* Teberra: Ehlibeytin düşmanından uzak durmak

Aynı katılımcı, Allah'a, Hz. Muhammed'e, ahirete ve Ali'nin velayetine iman eden, tevella* ve teberrayı* kabul eden birinin Alevi olarak kabul edileceğini, ancak ibadetlerinin eksik ve kendisinin de günah işleyen biri olarak görülmesi gerektiğini belirterek, cümlelerini şöyle tamamlamıştır:

> Ehlisünnetteki gibidir, yani bugün ehlisünnette de İslam'ın şartı deyip o şartlar yerine getirilmediği zaman günahkâr olunur, ama bu kişi dinden çıkmaz. Ben birçok dedeye şunu soruyorum: Bir adam cemden çıkmıyor, semah dönüyor, piri var, mürşidi var, rehberi var, muharremi tutuyor, Hızır'ı tutuyor; ama Ali dördüncü sıradadır, diyorsa durumu nedir? Alevi dedesi bu soruya, o kişi Alevi olamaz, şeklinde cevap veriyor. Demek ki Aleviliğin şartı Hz. Muhammed'den sonra Ali ve evlatlarını imam bilmektir. Birinci şart budur. Yani siz Türkiye'de gezdiğiniz hiçbir yerde hiçbir Alevi'de dördüncü sırada Ali vardır diyen ve Alevi olan birini göremezsiniz. Bu kadar bilgisizliğimize rağmen, üstelik. Ama bir adam Ali'nin velayetini kabul etmiyorsa o insan Alevi değildir.

Üniversite öğrencisi olan bir katılımcı (K28) Aleviliğin beş temel esasa dayandığını, bu ilkelerin nihai olarak insan-ı kâmil yetiştirmeyi amaç edindiğini vurgulayarak şunları belirtmiştir:

> Aleviliğin beş tane temel esası var. Buna usulüddin diyoruz. Birincisi, tevhit yani Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak. İkincisi nübüvvet, peygamberlere inanmak. Üçüncüsü imamet, peygamberden sonra Ali'nin vasi ve varis olduğuna, ondan sonra da onun soyundan gelen 11 imamın masum vasi ve varis olduğuna inanmak. Dördüncüsü mead, haşr ve neşre, kıyamete, sırata inanmak. Sonuncusu da adalet, Allah'ın adil olduğuna inanmak. Bu usulüddin kısmıdır.

Alevilikte dinin 5 temel esası bu şekilde belirtildikten sonra, dinin teferruatları olarak kabul edilen hususlar, tevella-teberra, iyiliği emredip kötülükten sakındırma ve ibadi konular olarak belirtilmiştir. Katılımcı, bunların her Alevi'nin teoride bilmesi ve inanması gereken hususlar olarak görüldüğünü, Alevilikte taklidi iman yerine bir insan Allah'ın varlığına, birliğine, peygambere, imamlara vb. inanacağı zaman aklı ile bunu bulup buna inanması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Bir insan ilk önce usulüddinden geçmeli, sonra füruuddin basamağındaki şeyleri yerine getirmeli. Bu da bizim geleneksel Alevilikte dört kapı kırk makam* öğretisindeki şeriat kısmını oluşturuyor. Usulüddin ve füruuddinin toplamı şeriat kısmını oluşturuyor. Zaten şeriatın ilk kapısı da iman etmek. Usulüddine ve füruuddine iman etmek. Daha sonra bildiğiniz gibi şeriattan sonra tarikat kısmı var. Aslında biz bugün Aleviliği sadece tarikattan ibaret gibi zannettiğimiz için cem, semah, düşkünlük* gibi şeyleri aslında tarikatın, tarikat kapısının ikinci kapısının öğretisi olan şeyleri şeriatla karıştırıyoruz.

> Burada zaten Alevilik tanımları karışmaya başlıyor, Aleviler hakkında bir özeleştiri yaparsak, şeriat kapısını atlayıp direkt tarikat kapısına yönelmiş gibiyiz. Tarikat kapısından sonra da marifet ve hakikat kapıları var. Marifet kapısında da adı üstünde zaten irfandan geliyor, ancak irfan sahibi olunmakla erişilebilecek bir makam. Marifetten sonra da hakikat geliyor. Bu da İslam dininin de amacı olan insan-ı kâmil yetiştirmek; yani tamamen kemale ulaşmış bir insan yetiştirmek, buna Aleviliğin amacı diyebiliriz (K28).

Yüksek lisans öğrencisi olan bir katılımcı[7] ise; Aleviliğin peygambere ve onun vefatından sonra yönetim işinin Ali'de olması gerektiğine inanmak olduğunu ifade etmiştir. Mülakata katılan temizlik işçisi bir katılımcı[8] kendisinin inançsız biri olduğunu, hiçbir zaman da kendisine Aleviyim, demediğine vurgu yaparak, Aleviliği bir inanç olarak tanımlamıştır. Bir cemevi başkanı olan katılımcı[9] ise, doğadan ekolojiye, ekolojiden temel hak ve özgürlüklere, kadın hakları başta olmak üzere ulusal anlamda demokratik bir kültüre sahip olan Aleviliğin özünde rızalığı esas alan bir inanç ve ritüeller topluluğu olduğunu belirtmiştir. Aleviliği, İslam dini içinde barışçıl

---

* Dört kapının her birinin onar makamı olup bu şekilde kırk makam oluşmuştur. Şeriat kapısındaki on madde: Tanrıya inanmak, peygamberi tanımak, bilim öğrenmek, bağışlayıcı olmak, evlenmek, helal yemek ve giyinmek, toplumdan kopmamak, sevme ve acıma duygularına sahip olmak, haksız kazançtan sakınmak, insanları kötülükten sakındırıp iyiye yönlendirmek.
Tarikat kapısı; her işi aşkla yapmak, toplumdan kopmamak, tutum ve davranışlarında ölçülü olmak, yalnızca Allah'a bağlı olmak, nefsle savaşmak, karşılıksız hizmet etmek, korku ile ümit arasında olmak, kılık kıyafetine dikkat etmek, bir yol göstericiye bağlanmak, yola girmek.
Marifet kapısı; edep sahibi olmak, korku sahibi olmak, tok gönüllü olmak, her yerde doğruyu söylemek, utanmak, cömert olmak, ilim sahibi olmak, acele karar vermemek, kalp ve gönül gözüyle görmeye çalışmak, kendini bilmek.
Hakikat kapısı; alçak gönüllü olmak, insanları yargılamamak, yiyecek içeceğini paylaşmak, nefsini tamamen yok etmek, yaratılmışların hiçbirine zarar vermemek, gerçekleri söyleyip onlara göre davranmak, doğru insanları örnek almak, keramet veya mucize göstermemek, sabretmek, gönül gözüyle gözlem yapmak. (Sorularla Alevilik-Bektaşilik, y.y., y.y., Hacı Bektaş Belediyesi Yayınları, 2005, s. 26-30.)

[7] K21: Alevilik; Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanmak, peygamberin vefatından sonra yönetim işinin Ali ve 11 evladında olduğuna inanmak, on ikinci imam olan İmam Mehdi'nin gaybetine inanmaktır.
*Düşkünlük: Kul hakkı yemek, adam öldürmek, zina vb. suçları işeyen bir Alevi'nin kendini düzeltinceye kadar cemlere alınmaması, toplumdan tecrit edilmesidir. Kişi kendini düzeltmezse bu süre ömür boyu da olabilir. (K28)

[8] K10: İnançsızım, Aleviyim demedim hiç, bir şeye şuyum demek, o şeyi yaşamayı gerektirir. Alevilik bir inançtır, semah dönerken ibadeti düşünerek, hissederek yapıyorlar. Çünkü aynı zamanda kendi içerisinde ibadetlerini yerine getirmek için adak adayıp, dualar okuyup, türbeleri de ziyaret eden bir oluşumdan bahsediyoruz. Türbe=din demek değildir. Çünkü bu çok daha derinlerde olan hatta son mertebesinde çile olduğunu düşündüğüm şey bana kalırsa inançtır.

[9] K38: Alevilik inançsallığını anlamlandırmak şöyle cevaplanabilir, gerçekten doğadan tutun ekolojiye, ekolojiden tutun temel hak ve özgürlüklere, temel hak ve özgürlüklerden tutun kadın haklarına, kadın haklarından tutun ulusal anlamda demokratik kültüre sahip olan ve esas özünde de rızalığı esas kılan bir inanç ritüeller topluluğu diye anlamlandırabiliriz bunu (çok yalın bir şekilde).

bir inanış olarak gören doktor bir katılımcı,[10] Aleviliğin canlı-cansız tüm varlığa, doğaya ve insana saygı ve sevgiyi ön planda tutan bir inanç olduğunu vurgulamış, Ali'nin de İslam'ın koruyucusu olduğunu söylemiştir. Aleviliği, İslam'ın içinde bir inanç olarak tanımlayan bir katılımcı (K29), öncelikle kendisinin inançsız olduğunu, Alevi kökenli ama Alevi biri olmadığını, hatta bundan dolayı da Alevilikle ilgili yanlış bir intiba uyandırmamak için mülakata katılmakta tereddüdü olduğunu belirtip, Aleviliği şöyle tanımlamıştır:

> Ben Alevi kökenliyim ama Alevi değilim. Ben Aleviyim ama benim inancım Alevilik inancı ile çelişiyor. Ben inançsızım. Yeteri kadar bilgim var mı bunu da bilmiyorum; çünkü ailemin bana İslamiyet'le bunun içerisine dâhil olan Alevilikle Sünnilikle -benim ailem rahat bir aileydi-, herhangi başka bir inanç ve dinle ilgili bir aktarımı olmadı, ben kendi öğrendiğim her şeyi okuyarak ya da gözlemleyerek edindim. Merak ettim, benim toplumum olduğu için gittim, ama Alevilik benim kafama yatmadı. Doğrusu benim bu kutsal dinler kafama yatmıyor; ama bundan sonra da kafama yatmayacağı anlamına gelmiyor bu, hâlâ kendi kendime sorgulamaya devam ediyorum. Aleviliğe şu an toplumsal olarak baktığım zaman da onun İslam'ın içinde olduğunu söyleyebilirim, ibadet ederken cemevlerinde bunu görebilirsin. Çünkü dualar, Allah, Muhammed, Ali diye başlamalar, Kur'an'dan kesitler cemevinde okunur; ama aynı şekilde yapılmaz, Sünnilikle aynı değildir.

Aleviliği bazı farkları olmakla birlikte İslam'ın içinde bir inanç sistemi olarak gören bir diğer katılımcı[11] Alevilikte insanın ön planda tutulduğunu, bunun için de "Kabe'm insandır"* ilkesinin oluştuğunu söylemiştir. Aynı katılımcı, Aleviliğin Şamanizm'den etkilendiğini ve vahdetivücudu esas aldığını da ifadelerine eklemiştir.

[10] K23: Alevilik, İslam dini içinde canlı-cansız doğaya ve insana saygı ve sevginin ön planda olduğu barışçıl bir inanıştır. Allah son elçi/resul olarak Hz. Muhammed'i yollamıştır insanlığa, Ali de İslam'ın koruyucusudur. Alevi dualarında, "Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali" denir, bu yüzden.

[11] K33: Alevilik İslam inancı içerisinde bir inanç sistemi sonuçta. Bazı farkları olsa da sonuçta İslam'ın kendisi. Ama insanı ön plana alan benim anlayışıma göre benim Kâbe'm insandır. Şamanizm'den etkilenmiş, vahdetivücuda inanan bir inanç sistemi olarak değerlendirebiliriz. İnsanı ön planda tutar. Benim Kâbe'm insandır der. Vahdetivücut felsefesi ön plandadır. Ve bunların dışında söyleyeceğim, Alevilik inancında bazı kutsal kişiler vardır, ritüeller vardır, tabii ki. Allah inancı, peygamberimizin Hz. Muhammed olması dışında Ali ön plandadır, ondan sonra Hacı Bektaş Veli ve ondan sonra da Atatürk gelir. Genellikle Alevi toplumunda bu üçü kutsaldır. Ali, Hacı Bektaş Veli ve Atatürk üçlemesi çok önemlidir ve çok kutsaldır. Anadolu'da evleri gezdiğinizde zaten bu üçünün fotoğrafını bir arada görürsünüz. Çok önemli kutsiyet arz ederler.

*Kabe'm insandır, insanı Hak'ta aramak demektir. Allah, kullarına şah damarından daha yakın olduğunu söylüyor (K1).

Lisans öğrencisi olan bir diğer katılımcı[12] da Aleviliği, Allah'ın insanlar üzerindeki otoritesinin toplumsal bağlamda günümüze yansıması olarak tanımlamıştır. Aleviliği, canlı-cansız tüm varlıkların Allah'a ulaşma yolu olarak tanımlayan bir katılımcı,[13] Aleviliğin birbirinden farklı kavim ve uygarlıklarla etkileşimde bulunmasıyla birçok inanç ve kültürü barındırdığını, bu farklı inanç unsurlarından etkilenen Alevilerin sabah güneş doğarken dua ettiklerini, bunun ehlisünnete göre ise doğru bulunmadığını belirtmiştir. Aleviliğin tek başına ne kültür ne de tasavvuf olduğunu vurgulayan K16, Aleviliğin ağacı, taşı, böceği, çiçeği, doğayı, suyu kutsal bildiğini ve inanç, tasavvufi, kültürel ve felsefi olmak üzere dört boyutu olduğunu belirtmiştir. İnanç boyutunda Hak-Muhammed-Ali'ye ikrar edilerek, onları coğrafi olarak değil; ahlak boyutuyla, vicdan boyutuyla, kültürel boyutuyla ikrar ederek sürdürmenin söz konusu olduğunu ifade eden katılımcı, tasavvufi boyutta mana âleminin zahiri, batini olarak yorumlandığını söylemiştir. Felsefi boyutunda jeoloji, astroloji, mantık, biyoloji vb. birçok yönüyle ilime bilime değer veren, ilmin ışığından ayrılmayan bir nitelikten bahsedildiğini söyleyen katılımcı, Aleviliğin kültürel boyutunda da birçok örf âdeti, yaşam biçimini kendi içerisinde barındırmasının kastedildiğini ifade etmiştir (Alevilik, Zerdüştlük, Şamanizm, Budizm'i barındırır içinde).

Katılımcılardan beş kişi Aleviliği bir mezhep olarak görmüş ve bu yönde bir tanımlamaya gitmiştir. Esnaf olan ilk katılımcı[14] kendisine dinle ilgili herhangi bir şey öğretilmediğini, Sünnilerin, kendilerini dinden soğuttuğunu belirterek soruyu cevaplamaya başlamış ve herkesin farklı düşündüğünü, ancak kendisinin Aleviliği bir

[12] K26: Alevilik, Allah'ın insanlar üzerindeki otoritesinin toplumsal bağlamda günümüze bir yansımasıdır, diye çok özet bir cümle geçilebilir. Yani çok geniş bir soru hocam, bu konu üzerinde çok fazla uzun uzun konuşulabilir ama, benim ifade edişim bu kadar olabilir.

[13] K16: Alevilik, Hakk'ın yarattığı tüm canlı cansız varlığı Hakk'a ulaşmaya vesile kılan yoldur. Aleviliğin dört boyutu vardır. İnanç, tasavvuf, kültürel ve felsefi boyutu. İnanç boyutunda Hak-Muhammed-Ali'ye ikrar edilerek, ahlaki, vicdan, kültürel boyutuyla ikrar edilir. Tasavvuf boyutu ise mana âleminin zahiri, batini olarak yorumlanır. Felsefi boyutundaysa jeoloji, astroloji, mantık, biyoloji birçok yönüyle ilime bilime değer veren ilmin ışığından ayrılmayan demektir. Kültürel boyutundaysa düğünler, örf âdetleri, yaşam biçimlerini kendi içerisinde barındırandır (Zerdüştlük, Şamanizm, Budizm'i barındırır). Aleviler, sabah güneş doğarken dua eder, bu ehlisünnete göre doğru değil. Alevilik ağacı, taşı, böceği, çiçeği, doğayı, suyu kutsal bilir ve doğanın bir parçası olarak sayar.

[14] K13: Dinle alakalı bir şey öğretmediler. Net, doğru bir şekilde öğretmediler. Hele hele dinle ilgili. Bizi o kadar soğutmuşlar ki dinden Sünniler. Yanlışı gördüğümde, hırsızlık yanlış mesela yanlış desem, bile bile beş vakit namaz kılan adam yanlışlara devam ediyorsa dinden soğutuyor. Alevilerin çoğu özgür, Ali namaz kılıyor, ondan sonrası niye kılmıyor? Dışardan gördüklerimiz etkili. Alevilik nedir, mezhep midir, inanç biçimi midir? Herkes farklı düşünüyor. Bana göre mezheptir.

mezhep olarak tanımlayabileceğini, ifade etmiştir. Restoran işletmeciliği yapan bir katılımcı[15] da Alevilik nedir, sorusunun zor bir soru olduğu vurgusunu yaparak, Aleviliği, İslam'dan ayrı bir akım gibi görmediğini belirtmiş, onu Müslümanlığın bir kolu olarak kabul edip bir mezhep olarak tanımlamıştır. Başka bir katılımcı[16] Alevilik hakkında bilgisi olmadığı gerekçesiyle mülakata katılma hususunda tereddüt gösterse de soruya, Aleviliğin bir mezhep olduğu cevabını vermiştir. Üniversite mezunu olup kafe işletmeciliği yapan bir diğer katılımcı[17] ise Aleviliğin çok geniş bir söz içerdiğini, daha seküler, laik bir yapısı olduğunu vurgulamakta; onun İslam dininin bir mezhebi olduğunu belirtmektedir. Gittiği gördüğü Alevi köy ve mahallelerinde Sünni köy ve mahallelerine göre okuma oranlarının daha yüksek olduğunu gözlemlediğini ifade eden katılımcı, bunun nedenini Alevilerin sorgulama ve araştırmayı seven yapılarına dayandırmaktadır. Annesinin Sünni babasının Alevi olduğuna örnek veren katılımcı, annesinin yatılı bir okulu kazanıp gittiğinde, annesinin babasının yıllarca annesiyle konuşmadığını anlatarak böyle bir örneği Aleviler arasında göremeyeceğimizi ifade etmiştir.

Üniversite mezunu mühendis bir katılımcı[18] Aleviliği felsefeye benzetmiş, aynı zamanda onun sosyal bir şey olduğunu belirtirken, Aleviliğin tüm farklılıkları zenginlik olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Bir vakıf başkanı, üniversite mezunu olan katılımcı[19] Aleviliği, İslam'ın özü, İslam'ın içinde, onun tasavvufi yorumu olarak görmektedir. Üniversite mezunu başka

[15] K17: Alevilik nedir sorusu zor bir soru. Aleviliği Müslümanlığın bir kolu olarak görüyorum. Mezhep olarak görüyorum. Alevilik, İslam'a aykırı değil, ondan ayrı bir akım değil. Çünkü Alevilikte İslami ögeler mevcut. Her ikisinde de Hz. Muhammed, Ali ön plana çıkıyor. Sünnilikle Alevilik arasında tek fark, ibadet şeklidir. Birinde cami diğerinde cemevi var.

[16] K18: Alevilik denince inanç olarak bakıyorum. Mezhep, Müslümanlığın altında bir mezhep olarak bakıyorum.

[17] K19: Alevilik çok geniş bir söz aslında. Sonuç itibariyle İslam dininin bir mezhebi, öyle tanımlarım. Aleviler daha seküler laik bir kesim. Gittiğim gördüğüm Alevi köyler, mahalleler daha çok okuma oranının yüksek olduğu insanlar genelde. Çünkü; sorgulama ve araştırmayı seviyorlar, bundan dolayı bu oran yüksek diye düşünüyorum. Sorgulamadan kabul etmemek, dinin dogmatik yönünü okuyarak, araştırarak gerçekten anlatıldığı söylendiği gibi mi diye araştırıyorlar. Çocuklarını da en azından üniversite okumaları için teşvik ediyorlar. Annem Sünni babam Alevi. Annem yatılı kız öğretmen lisesini kazanıp okula kayıt yaptırdığı için babası yıllarca konuşmamış annemle. Bu mesela Alevilerde yok, daha farklı, çocuklarını teşvik ediyorlar.

[18] K5: Alevilik, bir mezhep, felsefe gibi ilgi çeken. Türk İslam sentezi. Alevilik, Türklerin İslam'ı anlayış biçimi. Alevilik, farklılıkları zenginlik olarak görür. Alevilik, sosyal bir şey, Yahudilik gibi, bu rahatsız edici bir durum değil benim açımdan, ama onlarda hepsi ailesel bir şey, çocuk hiçbir şeyi sorgulamıyor. Alevilik, babaerkil. Hristiyanlıktaki Katolikliği Sünnilik, Protestanlığı ise Alevilik gibi düşünebiliriz.

bir katılımcı[20] ise Aleviliği bir edep erkân yolu olarak tanımlamaktadır. Üniversite mezunu ve bir dergâhta dede olan katılımcı (K7), Aleviliğin ne olduğu sorusunun zor bir soru olduğunu, İslam'ın Ali'de canlanması olduğunu belirterek, şöyle devam etmiştir:

> Zor bir soru bu. İslam'ın Ali'de canlanması, tasavvufi. Ali'nin bizlere bıraktığı mirası sürdürme yolu. Sosyolojik olarak Alevilik, Ali evinden gelen manasında, temsil olabilir. Kızılbaş dendi, farklı adlarla anıldı. Hak-Muhammed-Ali'ye (Kur'an Allah'ın kelamı olduğuna, peygamberin risaletine, Ali'nin velayetine) inanan, 40'lar meclisinde pişip olgunlaşan, on iki imamların* öğretisiyle Kur'an'ı İslam'ı anlayan, İmam Cafer'in öğretmenliğiyle Horasan, Erdebil'e, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş kanalıyla Anadolu'ya yayılan 7 ulu ozanla hayat bulmuş, zikredilmiş İslam'ın yaşam biçimine Alevilik denir.

3.1.1.1. Alevilikte İnanç, İbadetler ve Ritüeller

Alevilerin, bir din bir mezhep ya da kültür olarak tanımlanan özellikleri dikkate alındığında, buna göre şekillenmiş bir inanç ve din yapısının varlığından bahsedilebilir. Aşağıdaki bölümde, Alevi katılımcıların ifadeleri dikkate alınarak bir Alevi inanç ve ibadet yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1.1.1.1. Aleviler ve İnanç

3.1.1.1.1.1. Alevilik İnancı ile Sünni İslam İnancını Aynı Görenler

Katılımcılardan bir kısmı, Alevilik inanç unsurlarından bazıları ile Sünni İslam inancı arasında benzerlikler olduğuna işaret etmişlerdir. Lise mezunu ve bir restoran işletmecisi olan katılımcı[21] Alevilikte, İslam'da inanılan her şeye birebir inanıldığını söylemiştir. Üniversite mezunu ve bir kafede işletmeci olan katılımcı[22] da Aleviliğin esasında İslamiyet'in özünden pek farklı olmadığını, aynı zamanda Allah, peygamber ve cennet-cehennem inançlarının da Alevilik inanç unsurları arasında bulunduğunu belirtmiştir.

---

[19] K9: Alevilik, İslam'ın özüdür, İslam'ın içinde, İslam'ın tasavvufi yorumudur. Alevi bir insan muhabbet içinde tasavvufla ibadet eder. Hamdım, yandım, piştim, felsefesiyle yaşar, ceme bu yola cahil olarak giren buradan ehli kâmil olarak çıkar.

[20] K22: Alevilik, fikir ve inanç özgürlüğünün tam anlamıyla yaşandığı bir edep erkân yoludur.

* On iki imam: Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynelabidîn, Muhammed el-Bakır, Cafer es-Sadık, Musa el-Kazım, Ali el-Rıza, Muhammed et-Taki el-Cevad, Ali en-Naki el-Hadî, Hasan b. Ali el-Askeri, Muhammed el-Mehdi'dir. Alevilik inanç esasları arasında yer alır. (K7)

[21] K17: İslam'da inanılan her şeye birebir inanılıyor.

[22] K19: Esasen İslamiyet'in özünden çok farkı yok. Yine Allah inancı, peygamber inancı, cennet-cehennem inancı, bunlar var.

Allah inançlarının hep olduğunu, kendi evlerinde Kur'an okunup okunmadığını hatırlamadığını, çocukluğundan Kur'an kursunu hatırladığını ifade eden hemşire bir katılımcı,[23] köylerinde birçok evde mevlitlerde Kur'an okunduğunu, Allah'a inanıp, kendini Müslüman olarak gördüğünü, ama; Ali kolundan geldiklerini belirtmiştir. Cennet cehenneme inandığını söyleyen katılımcı, reenkarnasyona inanmadığını da cümlelerine eklemiştir.

Lisans öğrencisi ve garson bir katılımcı (K30), Alevilikte bir yaratıcı inancının elbette olduğunu, cennet ve cehennem inancının da yer aldığını ve ailesinden her şeyden önce iyi bir insan olup etrafına da iyi eylemlerde bulunmasının zaten cennet ya da cehennemden hak ettiği yere götüreceğini öğrendiğini, bunun sadece ibadetlere dayandırılan bir unsur olmadığını belirtmiştir. Peygamber inancının olduğunu, ama Ali'nin de çok önemli bir yeri olduğunu belirten katılımcı söyle devam etmiştir:

> Aynı şekilde zaten yaratıcı ve peygamberlere inanınca meleklere vb. de inanmış oluyorsun, bunların hepsi aynı şekilde var, o açıdan Sünnilikle çok bir farkı yok. Kur'an inancı var ve özel günlerde okunur, o kişinin kendi tercihine bağlı olarak da isteyen ve bilen Arapça, isteyen Türkçe okur, o konuda bir ayrım yok yani.

Cemevi dedesi bir katılımcı (K39), Alevilerde elbette bir ahiret inancı olduğunu, bugün Sünnilikte Kur'an inancı nasılsa Alevilikte de Kur'an'a öyle inanıldığını, Hakk'a yürüyen kişilerin ardından Sünnilikte olduğu gibi ruhlarına Kur'an okunduğunu, kırkını okuduklarını belirtmiştir. Kur'an'ın anlaşılması için Türkçe olarak okunmasının daha etkili olduğuna inandıklarını ifade eden katılımcı, Allah'ın Kur'an'da "ben sizlere öyle bir hikmetli kitap gönderdim ki, onu okuyup, üzerinde derince düşünüp anlayabilesiniz" demesinden ötürü bir anlamda bu emri de yerine getirdiklerini vurgulamıştır. Allah'ın var olduğuna sonsuza kadar inandıklarını, bizi ve bu evreni yaratanın da O olduğunu belirten katılımcı, "ey benim kullarım, bu evreni ben yarattım ama ben bu evrene sığmadım, tek sığınacağım bir yer var, mümin olanların gönlündeyim, beni arayan orada bulsun"; tam bu ayetteki* gibi inandıklarını

[23] K18: Evimizde Kur'an okunup okunmadığını hatırlamıyorum. Allah inancımız hep var. Aleviliği sadece Ali'yi biliyorum. Müslümanız, Allah'a inanıyorum, Hz. Muhammed'e inanıyorum. Ama Ali'nin kolundan geliyoruz. Kur'an kursunu hatırlıyorum çocukluğumdan, evlerde mevlitlerde Kur'an okunur onu biliyorum. Kendim Kur'an okumadım, bilmiyorum okumayı. Cennet-cehenneme inanıyorum. Reenkarnasyona değil.

*: Tırnak içindeki cümleler ayet değil, hadistir. Bu araştırmada katılımcıların ifadeleri değiştirilmemiştir, deneklerin ifadeleriyle sınırlıdır.

söylemiştir. Bir gün doğduğuna inanıyorsan, ölüme de inanacaksın, diyen katılımcı cümlelerine şöyle devam etmiştir:

> Cennetin ve cehennemin var olduğuna inanıyorum, ben bir Alevi dedesi olarak, ben cehennemin de cennetin de yaşadığımız dünyanın içinde olduğuna inanıyorum. Aslını Allah bilir; ne gidip varlığını söyleyen oldu, ne de gören oldu…

> …cennet ve cehennem önce senin şu vücut geminden başlar, bir vücut gemisini düşünün, bugün bir kanser hastasını düşünün ya da hastanelerde acı çekenleri düşünün, Allah aşkına bu insan cenneti mi yaşıyor, cehennemi mi yaşıyor? Cehennemi yaşıyor. Eğer vücudun sağlıklı ise, hasta değilsen, vallahi cenneti yaşıyorsun. Diyelim ki; evlisiniz, çocuklarınız var, eşiniz var, evinizin içinde güzel bir huzurunuz var, mutlusunuz, hayatı çok güzel birlikte paylaşıyorsunuz, eşinizle çocuklarınızla birlikte, vallahi cennet yaşıyorsunuz… ben böyle inanıyorum.

Üniversite mezunu garson bir katılımcı (K31), ailesinden gördüğü şekliyle anlattığı Alevilik inanç kısmında, bir kitaba saygının olduğunu, zaten Allah'ın her şekilde kendilerini görüp gözettiği için namaz ya da diğer ibadetler kısmında başvurulan bir şey olmadığını belirterek, temel esas kabul edilen şeyin iyi insan olma özelliklerini korumak olduğunu vurgulamıştır. İnanç kısmında Allah, Muhammed, Ali'nin Sünnilikle çok değişiklik göstermediğini, Ali'nin dördüncü halife olarak belirlenmesini Alevilerin bir gecikme olarak gördüğünü söyleyen katılımcı, bunun da diğer halifelere saygı olmadığından değil, sadece Hz. Muhammed'e en yakın kişilerden biri olduğu için böyle düşünüldüğünü ifade ederek şunları söylemiştir:

> Mesela Ali'ye müthiş bir saygı duyuluyor, ama Hz. Muhammed'in önüne koyacak kadar abartan bir güruh var, bu da sempatizanlık aslında, yanlış. Kur'an da kesinlikle bir korkulacak veya çok affedersiniz bir kullanma kılavuzu gibi değil de tamamen indirilmiş ve gerçekten zaten temelinde iyi bir insan nasıl olunur, bunun saygısı ve anlayışı var, diyebilirim. Ahiret inancı da cennet ve cehennem olarak, kötü bir insan olduysan veya yaratılan herhangi bir şeye saygısızlıkta bulunduysan, insan sevmekten uzaklaşmışsan doğal olarak cehennem gibi bir yerde önce cezalandırma, daha sonra da cennet gibi güzel bir yere gitme gibi bir ahiret inancı var diyebiliriz, en azından bana öğretilen kısmı bu.

Özün bir, Allah'ın bir, peygamberin bir olduğunu, özün de en başta Hz. Muhammed'in olduğunu, sonuçta da hepsinin aynı olduğunu belirten lise mezunu ve

bir işletmede yönetici olan kadın katılımcı,[24] ehlibeyte yapılanların, Muaviye, Yezid ve sonraki yönetim şekillerinin, Alevilerin şehirden kaçıp köylere dağlara yerleşmesine ve böylece başka Alevilik şekillerinin ortaya çıkmasına yol açtığını vurgulamıştır. Alevilerde kiminin cennet-cehenneme inandığını, kiminin de cennetin de cehennemin de bu dünyada olduğunu düşündüğünü söyleyen katılımcı, mutlu ve sağlıklı bir insanın cennetini yaşadığını, huzursuz bir hayatı olanın ise cehennemde olduğunu, ferdi olarak kendisinin her ikisinin de varlığını umduğunu ve varlıklarına inandığını ve böylelikle kendisini rahat hissettiğini ifade etmiştir.

İlkokul mezunu, emekli bir katılımcı (K16), Alevilikle Sünnilik arasında ikrar kapısı dışında pek bir farkın olmadığını vurgulayarak, yolun, sözün bir olduğunu, Kur'an boyutuna bakıldığında Kur'an'ı Nâtık'ın baz alındığını, yani okuyanın Hz. Muhammed, yazanın Ali olarak kabul edildiğini söylemiştir. Cennet-cehennem kavramlarına Aleviliğin tasavvufi boyutuyla bakıldığında, bunun vicdan olduğunu, cennetin de cehennemin de vicdanda hissedilen şeyler olduğunu belirten katılımcı, Aleviliğin cennet-cehennem kavramı olmadığını ve cennetin de cehennemin de Aleviliğin dâr meydanı denilen ulu pirlerin divanında, Hak erenleri huzurunda gördüğü sorgu sual olduğunu, Alevilik inancında hayrın Allah'tan, şerrin ise insandan geldiğini, çünkü insanın nefsine uyduğunu, haddini aştığını, karşısındaki kişiyi incittiğini ifade etmiştir. Öte yandan katılımcı, Anadolu Aleviliği ve Bektaşi inancının Tanrı'ya olan inancı daraltıp, insanın kendine olan inancını genişlettiğini, Alevilikteki Tanrı algısının insanın vicdanı olduğunu, Anadolu Alevilik Bektaşiliğinde vicdanın Allah kavramıyla eşdeğer görüldüğünü ifade etmiştir.

3.1.1.1.1.2. Aleviler İnançsız Gibi Gösteriliyor Düşüncesinde Olanlar

İlkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K13), Allah'ın, dilinde değil kalbinde olduğunu vurgulayarak, sürekli olarak Allah'ın şöyle yapın böyle yapın dediğini düşünmediğini, her yapılan şeyi de O'na mal etmemek gerektiğini ifade ederek şöyle devam etmiştir:

[24] K12: Özünde ilk başta Hz. Muhammed var, sonuçta hepsi aynı. Ehlibeyte yapılanlar, Muaviye, Yezid sonraki yönetim şekilleri, şehirden kaçıp köylere, dağlara yerleşenlerin tarzı değişmiş. Öz bir, Allah bir, peygamber bir. Bizde kimisi cennet-cehenneme inanır, kimisi cennetin de cehennemin de bu dünyada olduğunu düşünür. Mutlu ve sağlıklı isen cennetindesin, huzursuz bir hayatın varsa bu senin cehennemindir. Ben cennet ve cehennemin varlığına inanıyorum, beni rahatlatıyor bu inanç, bilmiyorum, umarım vardır ikisi de.

> Tanrı bizi korusun deyince, Sünniler bizi tuhaf karşılıyor, 99 ismi var Allah'ın, Tanrı'ya hamdolsun derdik askerde, ben Tanrı demeyi seviyorum. İnançlara saygı duyarım; Hristiyan, Yahudi fark etmez, içinde sevgi, hoşgörü olan bütün inançları doğru kabul ederim. Alevileri inançsız gibi gösteriyorlar. Güneş-Ay tutulduğunda nenem gökyüzüne bakmaz, lokma dağıtır. İçimizde Allah korkusu var, bize ateist gibi bakıyorlar, Hz. Muhammed ve Ali'yi eşdeğer seviyorum, tüm peygamberleri Allah'ın gönderdiğine inanıyorum.

3.1.1.1.1.3. Kültürel-Felsefi Yaklaşıma Dayalı İnancı Kabul Eden Aleviler

Mühendis bir katılımcı (K5), ailesinin geleneksel bir Alevi ailesi, kendisinin de ailedeki tek ateist olduğunu vurgulayarak mülakata şöyle devam etmiştir.

> Alevilik, kültürel ve felsefi anlamda saygı duyduğum bir kültür. Kur'an'ı okurum, birçok ayet de biliyorum, kendini Müslüman olarak tanımlayan kimselerin %95'i Kur'an okumuyor hem Alevi öğretisinde hem Kur'an'da doğru gelen ahlak ilkelerini dikkate alırım. Hz. Muhammed, felsefe adamı, Kur'an Allah lafzı değil, Hz. Muhammed'in sözü, Hz. Muhammed de bir sosyolog, bir filozof, zeki bir insan, toplum bilimci, lider, önder. Ancak fakir olduğu için sözlerini bir tek tanrıya dayandıracak ki kabul görsün, yoksa kimse dinlemezdi. Ali, çok fazla bir şey ifade etmiyor, dört halifeden biri. Tanrı, ispat edilemez bir varlık. Dinsizlik, ahlaksızlık değil. Alevilikten ise kültürel, sosyal anlamda vazgeçemem. Eline, diline, beline hâkim olmak, doğruluk, eşitlik, hak yememek vb. kavramlar Aleviliğin içinde ve ben bunları dikkate alırım.

K37, cennet-cehenneme inanmadıklarını, kutsal kitabın ayrı bir konu olup, zaten ona inandıklarını, Aleviler arasında eskiden yaşanan olaylarla ilgili olarak, Muaviye ve Yezid döneminde belli ayrıştırmalarla İslamiyet'i tamamen farklı yöne kanalize ettikleri gibi bir genel anlayışın toplum içinde yer aldığını ve her bir soy üzerinden takip edilen belli bir yaşam biçimi olup, Anadolu felsefesi dedikleri o yapıyı ortaya koymaya çalıştıklarını belirtmiştir: "Tanrı kavramı tabii ki inanılıyor, yeri, göğü, insanları, canlıları yaratan gözüyle bakabiliriz buna tabii ki. Ama dediğim gibi cennet-cehennem kavramına inanılmıyor, şundan dolayı inanılmıyor, cenneti de cehennemi de burada yaşıyoruz, böyle bir inanışımız var."

3.1.1.1.1.4. İnsan Merkezli İnanca Dayandırılan Alevilik

Ailesinin Alevi, kendisinin Marksist düşünceye sahip biri olduğunu belirten, ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K4), ailesi ve çevresinden gördüğü kadarıyla Alevilikte insan temelli bir inanç olduğunu, Tanrı'nın yeri göğü yaratmış dış güç olduğunu belirtmiştir. Cennet-cehennem inancının Sünnilerinkinden farklı olarak, cezalandıran, yakan vb. cellat gibi bir Tanrı olmadığını, Alevilerin Tanrıyla pamuk

ipliğine bağlı bir bağ kurduğunu asıl olanın insan olduğunu söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Örneğin benim dedem dervişti ama sinirlenince Allah'a hakaret ederdi, bu bir Sünni için ölüm sebebidir oysa, Aleviler böyle görmez onu, aslında İslamiyet'te de Allah sürekli bağışlayıcı. Türk-İslam sentezinden veya Orta Doğu'dan kaynaklı mı bilemiyorum ama; Sünnilerde işkenceci Allah algısı var. Peygamber Muhammed'e inanç ve sevgi vardır; ama Ali daha öndedir. Bu peygamberi küçük görme değil, Ali sürekli dünyaya geliyor, Ali ile Allah arasında özel ilişkiler olduğuna inanılır, bu Şaman ve Ezidi inancına benziyor, bazı dinlerden geçişler var…

> …Sünnilerin, Kur'an'ı değiştirdiği söylenir. Annem sabah kalkar dua eder, güneş doğmadan önce, kapıyı açıp on iki imam deyişleri söyler, Hasan-Hüseyin'i anar, on iki imamı anar. Kaza ve kader konusunda da Sünniler bir ölümü nasıl karşılarsa Aleviler de öyle davranır, ölünün günahlarının af olacağı söylenir. Sünnilikten Aleviliğe geçişler var, ben inanmadığım hâlde olumsuz ve kötü bir olay karşısında dil alışkanlığı olarak Allah korusun derim, Marksizm'e dinî kavramlar katıyorsun işte.

Cennetin de cehennemin de bu dünyada yaşanan hayat olduğunu ifade eden bir dernek başkanı katılımcı,[25] Alevilerin Hüseyinî bir duruş sergilediklerini, mazlumun hakkını arayıp zalimin karşısında durduklarını, okunacak en büyük kitap olarak insanı gördüklerini ve insanın dünyadaki tüm canlıların merkezinde olduğunu belirtmiştir.

3.1.1.1.1.5. Aleviliği Zerdüştlük İnancına Benzetenler

Alevilik inancı konusunda anneanne, dede ve kendi anne babasından gelen öğretiler dâhilinde bilgi sahibi olduğunu belirten ön lisans öğrencisi bir katılımcı (K35), her şeyden önce Allah-Muhammed ya Ali dediklerini, önce Allah sonra Hz. Muhammed sonra Ali olarak tekrar vurgulamıştır. Annesinin anlatımına göre, Aleviliğin bir "doğa" inancı olduğunu belirten katılımcı, şöyle devam etmiştir:

> Taşa, toprağa ateşe, hatta ateşten kaynaklı Zerdüştlüğe benzetenler olur. Dersimliyim ben, orada Munzur gözeleri vardır, orada mum yakılıp dilekte bulunulur, o şekilde dua ederiz ya da ocaklar vardır Alevilikte, dede ocakları onlardan medet umarız, onlara karşı dua ederiz. İçimizden dua ederken de geçirdiğimizde zaten Kazım Dede Ocağı vardır, onlara dua ederiz. Munzur Baba, Düzgün Baba bu şekilde dua ederiz. Kur'an okumak yoktur, mevlit verilmez.

[25] K8: Cennet de cehennem de bu dünyada yaşadığın hayattır. Aleviler, Hüseyinî duruş içindedir, mazlumun hakkını arar, zalimin karşısındadır. Okunacak en büyük kitap olarak insan görülür, ayrıca insan dünyadaki tüm canlıların merkezindedir.

Bireysel olarak, şu an odasında Kur'an, Yasin kitabı bulundurduğunu söyleyen katılımcı, ahiret inancının çok olmadığını, böylece kendisiyle çeliştiğinin farkında olduğunu, öldükten sonra herkesin toprak olacağını ve bir yaşamın da olmayacağına inandığını, tıpkı öncemizde bir hayat olmadığı gibi sonrasında da bir hayatın olacağına inanmadığını, toprak olup, bir yok oluşa gidildiğini ifade etmiştir. Aynı katılımcı, Hz. Muhammed'e inandığını bununla birlikte Ali'yi de sevdiğini; ama Alevilerin inandığı şekliyle Hz. Ali'nin namaz kılarken öldürülüp Sünnilerin onu korumadığına dair bir düşünce içinde olmadığını belirtmiştir.

3.1.1.1.2. Aleviliğin İnanç Unsurları

3.1.1.1.2.1. Alevi İnanç Temelini Bismişah Kavramıyla Açıklayanlar

Bismişah ve Allah kavramlarının birlikte ve yan yana kullanıldığını söyleyen iki katılımcıdan biri (K1), Alevilikte deist ve panteist bir Tanrı inancının olduğunu, bismişah Allah inancının var olduğunu, Ali'nin velayeti üzerine inanarak, Allah adını zikretmenin yer aldığını belirtmiştir. Şahın, veli makamına ermiş, Hak'la Hak olmuş manasına geldiğini ifade eden katılımcı, bu kelimenin karşılığına gelen kişinin ise Ali olduğunu vurgulayarak şöyle devam etmiştir:

> Allah-Muhammed-Ali inancı Hristiyanlıktaki teslise benzetiliyor, olabilir dinler birbirinden etkilenir, İncil, Tevrat da Allah kelamı olduğuna göre bu doğal; ama gerçek bu değil, doğrusu, Hz. Muhammed, Ali'yi velayet tayin ettiği için, önce Allah sonra Hz. Muhammed ve sonra da Ali vardır ve bu da Allah-Muhammed-Ali şeklinde şekillenmiştir.

Kur'an'ın bir emanet olup, Alevi çocuklarına bunun Türkçe olarak küçük yaşlardan itibaren okuma alışkanlığının kazandırılmasının gerektiğini belirten K1, ölümü de Hakk'a yürümek olarak tanımlamış, Tanrı'nın melekler aracılığıyla ahirette sual soracağını söylemiştir. Evrenin tümünü Tanrı olarak tasvir eden katılımcı, evrenin bu Tanrı'dan fışkırma olduğunu, Alevilikte vahdetivücut inanışının yer aldığını ve Tanrı'nın her yerde olduğunu ifade etmiştir. Bismişahın Allah'ın ismi olduğunu belirten başka bir katılımcı,[26] bu kelimenin bismillahirrahmanirrahim anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Melekleri, nurdan yaratılmış varlıklar olarak betimleyen katılımcı, kötülükler karşısında bu dünyadaki cezaların yetersiz olduğunu

[26] K2: Allah, bismişah, Allah'ın ismidir, Bismillahirrahmanirrahim anlamındadır. Melekler nurdan yaratılmıştır, cennet ve cehennem haktır, reenkarnasyon da vardır, kötülüklerin karşısında bu dünyadaki cezalar yetersiz, ilahi adalet gerek.

vurgulayarak, ilahi adaletin gerekli olduğunu, cennet ve cehennemin hak olduğunu ayrıca da reenkarnasyona da inandığını belirtmiştir.

3.1.1.1.2.2. Aleviliği Beş Temel İnanca Dayandıranlar

Bir inanç yapısından söz ederken onun inanç ilkeleri, ibadet şekilleri, ahlaki bakış açısını ortaya koymak önemli olmaktadır. Bu bölümde, Alevilik inanç yapısından söz eden katılımcılar, en başta bir inancın teolojisinden söz etmenin elzem olduğu gerçeğinden hareketle, Alevilik inanç yapısını ehlibeyit inancı üzerinden tevhit, nübüvvet, ahiret, imamet ve adalet kavramları ile betimleyerek bilgi aktarımında bulunmuşlardır.

Üniversite mezunu, bir yayınevi yöneticisi olan katılımcı (K20), bir inancı oluşturan unsurun o inancın ibadetler kısmı olmayıp, teori ve teolojisi olduğunu, Alevilik teolojisinin de ehlibeyit inancına göre; tevhit, nübüvvet, ahiret, imamet ve adalet olmak üzere beş temel esasa dayandığını belirtmiştir. Alevi birinin, şeriat kapısındaki bu beş unsuru aklen bulup, bunlara akli deliller getirerek iman etmesi gerektiğini, sonrasında da yakîn etmesi yani kalben hissetmesinin önemli iki şart olduğunu vurgulayan katılımcı, diğer yandan da Allah'ın varlığına, birliğine, O'nun gönderdiği peygamberlere ve öldükten sonra dirilmeye iman etmenin üç temel unsur olduğunu; ancak mümin (tam teslim) olabilmesi için de tevhidin gerekliliği olan adalete inanması gerektiğini söylemiştir. Bu konuda ehlisünnetle aralarında görüş ayrılığı bulunduğunu ve tevhidin gerekliliği olan adaleti ayırdıklarını belirten katılımcı, nübüvvetin devam ettiricisi olan imameti bir başlık altında zikrettiklerini ve sonuçta bir adamın mümin olmak istiyorsa tevhide, nübüvvete, ahirete ve on iki imama iman etmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.

Alevilik inanç özelliğini, Ali ve onun on bir çocuğuna sevgi, tevella ve teberra ögeleriyle açıklayan yüksek lisans öğrencisi bir katılımcı,[27] mead; ahiret inancı, adaletin Aleviler için önemli bir kavram olduğunu, bunlara nübüvvet ve imametin eklendiğini, son olarak da tevhit; Allah'ın bir ve tek oluşunun özellikle deyişlerde karşılarına çıkan Alevilik inanç esasları arasında yer aldığını belirtmiştir.

[27] K21: İnanç özelliği Ali ve onun 11 evladına sevgi, tevella ve teberra ögesi vardır. Mead: Ahiret inancı vardır. Adalet: Keza Alevilerde önemli bir olgudur. Nübüvvet ve imameti de buna katabiliriz. Tevhit: Allah'ın bir ve tek oluşu, özellikle deyişlerde karşımıza çıkan inanç esaslarından biridir.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K26), Adem peygamberin sorumlu olan ilk insan, yani ilk peygamberlik mertebesini taşıyan şahıs olduğunu, ondan sonra da hadislerde belli söylenen kadarıyla 124000 peygamber olduğunu ve sonuncusunun da hâtemin nebi olarak Muhammed Mustafa olduğu inancının Alevi deyişlerinde, duvaz imamlarında[28] ve miraç namelerinde vb. çok açık bir şekilde yer aldığını, peygamberlikten sonraki imamet meselesinin, yani isna aşeriye diye tabir ettikleri on iki imam inancının da burada devreye girdiğini belirtmiştir. "Aleviler, Kur'an'a karşı mı?" sorusunu kendi kendine sorarak mülakata devam eden katılımcı, Alevilerin Kur'an'a karşı olmadıklarını, yanlış ve ikircikli sonuçlara, toplumu ayrıştıran durumlara sebebiyet veren yorum yapanlara tepki duyduklarını vurgulamıştır. Aleviliğin en temel esaslarından birinin usulüddin; tevhid, adalet, nübüvvet, imamet, mead olmak üzere beş temel esastan müteşekkil olduğunu söyleyen katılımcı, bunu tamamen Kur'an ve ehlibeyit kaynaklı bir şekilde, Alevi deyişlerinden ve bilumum diğer şiir külliyatlarından öğrendiklerini belirtmiştir. Mead dedikleri, ölme ve sonradan dirilme gerçekleşmeden yani kıyametten önce yeryüzünde İmam Mehdi'nin mutlak adaletinin söz konusu olacağını, bolluk, adalet ve mutluluğun yer aldığı bir yaşam çerçevesinde rıza şehri kurulacağını, bunun da Allah'ın bir vaadi olduğunu belirten katılımcı, Allah'ın imamın ve peygamberin rütbesini kendisinin yeryüzündeki hâkimiyetine eş değer tuttuğunu, çünkü Allah'ın hükmünü uygulayacak olanın ancak peygamber ve imam olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, kaderin Allah'ın sünnetullahı olduğunu, fiiliyatı da onun seçiminin de insan kaynaklı olduğunu ifade eden katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Alevilikteki Allah algısı genel itibariyle, adaletli ve sonsuz merhamet sahibi bir yaratıcı. Allah'ın ben şahsen pek adil bir Allah olduğunu düşünmüyorum; o yüzden inançsız olan insanlar da zaten sordukları zaman, Afrika'daki çocuklar neden aç ya da neden insanlar savaştan kırılıyor, gibi sorulara biz cevap veremiyoruz, bize anlatılan Allah algısından ötürü. Ama eğer ki gerçekte Hak, Muhammed, Ali yolunun, yani Aleviliğin bize bahsettiği, söylediği Allah'ı biz irdelersek oradaki adalet kavramı çok açık bir şekilde bizim önümüze sunulmakta. Yani orada en basit, en rahat tanımıyla neden Afrika'da çocuklar açlıktan ölüyor, kapitalizmden dolayı.

Aleviliğin inanç esaslarının tevhit, mead, adalet, nübüvvet ve velayet/imamet olarak beş esasa dayandığını belirten bir diğer katılımcı (K27), tevhit deyince, Kur'an-ı Kerim'de Allah kendini nasıl tanıtmışsa o şekilde kabul etmek olduğunu, adalet inancını, Allah'ın mutlak anlamda adil olduğuna iman etmek, meadı ahiret

[28] Duvaz imam; cem sırasında on iki imamların isminin zikredilerek okunması.

inancı; öldükten sonra dirilme, nübüvveti Adem'den Hatem'e (peygambere) kadar süregelen bütün peygamberler silsilesini kabul etmek, velayet/imametin de son peygamber dini kemale erdirdikten sonra on iki imamın din üzerinde otorite, yetki sahibi olduğuna inanmak olarak özetlemiştir. Bu imamların da insanlar tarafından değil, Allah tarafından seçilip Kur'an'da beyan edildiğine ve peygamber tarafından yeryüzüne ilan edildiğine inandıklarını belirten katılımcı, kendi inanç sıralamalarının Allah, Muhammed, Ali, ehlibeyit ve on iki imam olarak bir hiyerarşi içinde yer aldığını söylemiştir. Aynı zamanda bugün hâlâ imametin var olduğuna ve İmam Mehdi'nin (On ikinci İmam) şu an gaybette olduğuna inandıklarını ifade eden katılımcı, bu inancın sadece Alevilere mahsus olmayıp, birçok dine ve aynı şekilde ehlisünnete göre de böyle olduğunu, bir Mehdi-kurtarıcı beklentisinin hepsinde yer aldığını sözlerine eklemiştir.

Alevilikte, önce tevhit inancının geldiğini ve bunun Allah'ı görüp görememe, şerrin Allah'a nispet edilip edilememesi meselelerinde ehlisünnetten ayrılan tarafları olduğunu belirten bir katılımcı (K28), şerrin Allah'tan değil, insanın kendi nefsinden geldiğini, Allah'ın ne bu dünyada ne ahirette görülebileceğini, belirtmiştir. Nübüvvet meselesinde, tüm peygamberleri günahsız ve hatasız gördüklerini, imamların da aynı şekilde günahsız ve hatasız olduklarını ifade eden katılımcı, dördüncü halife olan Ali'yi asıl imam olarak gördüklerini, bir insanın peygamber de imam da olabilmesi için zalim olmaması lazım geldiğini, Alevilerin Ali'nin bu şekilde bir insan olduğuna inandıklarını ve Allah'ın bunu belirleyip peygamber aracılığı ile bildirdiğine inandıklarını söylemiştir. Meadda da nüans farklılıkları bulunduğunu ifade eden katılımcı, kabirdeki sorularla ilgili, tüm Müslümanların kabre indiğinde meleklerin gelip Allah'ı, rabbini, peygamberini soracağını, Alevilerin ise bunlara ek olarak her insana bir de delilinin sorulacağına inandıklarını belirtmiştir:

> …Burada da ne demiştik usulüddinde taklidi iman olmaz, delilli bir şekilde inanmamız lazım, daha sonra peygamberimiz sorulacak, peygamberimizi cevap verdikten sonra delilimiz sorulacak, imamımız sorulduğunda doğru cevap versek dahi delilimiz sorulacak. Cennette de velayetin bir anahtar olduğunu görüyoruz. Nasıl bir anahtar velayet? Yani kıyametten sonra Allah'ın rızasını kazanmak isteyenler Ali'ye başvurmak zorundalar. Bırakın cennet-cehennemi Araf'ta bile şefaate nail olabilmek için imamların yolundan gitmiş olmak gerekiyor…

3.1.1.1.2.3. Dört Kapı Kırk Makam Temelli İnancı Benimseyenler

Üniversite mezunu, emekli bir katılımcı (K25), dört kapı kırk makamda birinci kapıyı şeriat, ikinciyi tarikat, üçüncüyü marifet, dördüncüyü de hakikat (sırrı hakikat) olarak sıralayıp, şeriata girmeden, şeriatın mahiyetini çözmeden tarikat yoluna girilemeyeceğini, tarikata girmeden oradan marifet olarak gösteremeyeceğini, marifet olarak göstermeyen kişiye de sırrı hakikat kapısının açılmayacağını belirtmiştir. Alevilikte; Yedi Ulu Alevi Ozanın (Kaygusuz Abdal, Fuzuli, Yunus Emre, Şah Hilmi, Dede Babai, Edip Harabi Baba, Neyzen Tevfik) bulunup bunların mana makamları (dervişanlık kapısı) olduğunu ve dervişanın Hak aşkını hem zahiri hem batıni manada idrak edip, hemhâl edip cem makamında yürüyen kişi anlamına geldiğini söylemiştir. Cennet tasviri yaparken cennetin sevinçlerimiz, cehennemin üzüntülerimiz anlamına geldiğini belirten katılımcı, Pir Sultan Abdal'ın "cehennemde ateş vardır, herkes odununu buradan götürür" dizesinden örnekle, vahdetivücut manasında Hak'tan başka bir şey yoksa ve her şey Haksa, Hak kimi cennete kimi cehenneme atacak? sorusunu sorup cennet ve cehennemi insanların pazarlık konusu yaparak hakikatten saptıklarını, sanki cennet ve cehennem olmasa insanların çoğunun namaz kılmayacaklarını, dürüst davranmayacaklarını vb. düşündüğünü söylemiştir. Kişinin, Hakk'ın varlık bilincini taşımasının önemine dikkat çeken katılımcı, varlık bilincini taşıyan insanın, cehennemi cennet yapacağına inandığını, hatta Hakk'ın (Allah'ın) onu yakması için zalim olması gerektiğini, Allah için de böyle bir şey söz konusu edilemeyeceğini, Allah'ın vicdan sahibi her insana, o kişi son nefesini vermeden Hakikat kapısını açtığını belirtmiştir. Katılımcı, Allah'ın ne kötülük ne iyilik yaptığını, O'nun kün emrinde hepsinin barındığını, kader ve kaza dendiğinde de insanların iradesiyle Hakk'ın iradesi ve ol emrinin sonuçlarının iç içe olduğunu ifade etmiştir. Kur'an'ın zahiri ve batıni olarak iki tane olduğunu, zahiriden kastedilenin 400-500 sayfalık olan kitap olduğunu, Eski ve Yeni Ahit'i, Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u okumayan birinin Kur'an'ı okusa da anlayamayacağını belirten katılımcı, Kur'an'ın tüm kitapların cem makamı olduğunu, diğer kitaplarda Kur'an'a ters düşen ayetler olabileceğini, ama yapılacak şeyin de onların içlerindeki hakikati yakalamak olduğunu ve hakikati gerçek manada Kur'an'ı okuyanın da zaten onu kalbinde göreceğini ifade etmiştir.

Alevilikte vahdetivücut anlayışının hâkim olduğunu bunun da kâinatta Allah'tan başka bir şey yoktur, manasına gelip, Sünnilikteki Tanrı anlayışından farklı bir algılama durumunun söz konusu olduğunu ifade eden katılımcı, her şey Allah'tır demiştir:

> Hz. Muhammed'i düşünürsek o Muhammedî hâlin hareketlilik hâli Ali'nin kendisi, Ali dediğimiz hem cismani hem ismani bir sıfatla beraber hakikati ondan ötedir. Her varlıkta Hak-Muhammed-Ali cem olmuştur. Şimdi burada kafa, göz, kollar, bacaklar falan var ya tamamı Hz. Muhammed'dir. Bu Hz. Muhammed'in cemalidir, Ali, cemal, yani suret, şu yüz Ali; ama bu varlığı Hz. Muhammed olan, cemali Ali olan varlığa dirilik (hay) katan Hakk'ın kendisi, ruh. Ne oldu? Hak-Muhammed-Ali; yani bu bütün varlıkta vardır, ayandır, yani Hak ruhtur, Hz. Muhammed bedendir, Ali cemaldir.

3.1.1.1.3. Aleviliğin Tanrı Algısı

3.1.1.1.3.1. Alevilikte Allah'ın Korkulan Değil Sevilen Olduğunu Vurgulayanlar

Doktor, kadın bir katılımcı (K23), Alevilikte Allah'ın yaratıcı olarak, korkulan ve korkutan değil, sevgiyle yaklaşılan Hak anlayışla benimsendiğini, Allah-Hakk'ın canlı cansız her şeyin yaratıcısı ve evrende tek olduğu inancının hâkim olduğunu ifade etmiştir. Alevilerde ahiret fikri ve inancının olduğunu ama; Sünni cennet-cehennem ikiliğiyle değil; yaratana dönüş, öze dönüş, Hakk'a yürüyüş olarak algılanıp, o ahiretin bir ceza, katranlı kazanlar, zebaniler veya cennette huriler, yeme-içme, keyif çatma olarak düşünülmediğini belirten katılımcı, Hz. Muhammed'in de bir peygamber olarak Aleviler tarafından sevilip sayıldığını, her duanın başında anıldığını söylemiştir. Katılımcı cümlelerini şu şekilde sürdürmüştür:

> Annem derdi ki; cennet de cehennem de bu dünyada, öte tarafta özüne gidersin yalnızca, artık ne anlarsan bu laftan. Ancak Kur'an'ın peygamberden sonra Ömer, Osman, Muaviye ve Yezid tarafından değiştirildiği inancı vardır, bundan dolayı Kur'an tahrif edilmiştir. Alevilik İslam'ın özünde var olan değerlere, ahlakına ilişkindir, Sünni İslam, şekilci ibadet ve yasaklamalar ağırlıklı hareket eder. Mesela; "İslam'ın beş şartı" demek, tümüyle şekilciliktir, sonradan uydurulmuştur denir ve bu beş şart kabul edilmez.

Allah'ı sevip, günahtan korktuklarını, Alevilikte Allah korkusu değil Allah sevgisinin yer aldığını vurgulayan katılımcı (K32), Alevilikteki temel düşüncenin kâmil insan olmayı amaçlamasından ötürü Allah korkusundan ziyade, Allah'a ulaşmanın esas olduğunu bunun da Kur'an'daki "Ben size şah damarınızdan daha

yakınım" ayetine dayandığını, böylece de kendilerinin "Allah'tan kork" düşüncesi ile insan yetiştirenlerden ayrıldıklarını ve bu şekilde asla insan eğitmediklerini belirterek şöyle devam etmiştir:

> Peygamberin tebliğ ettiği şekilde inanırız, sonradan uydurulmuş hadislerle falan alakamız yoktur. Mesela Alevilik, yol yordamla ilgili bilgi almak istiyorsanız özellikle Buyruk kitabını öneririm, bizim için çok önemlidir o, İmam Caferi Sadık'ın kitabıdır, zamanla da geliştirilmiştir, eklenmiştir falan ama; oradaki anlatılanlar Alevi inancındaki temel ritüelleri kapsar. Bununla ilgili isim de vereyim ben size, Sefer Aytekin'in Buyruk kitabı bunu muhakkak bulun, okuyun. Benim babam 92 yaşında hâlen her akşam Alevilikle alakalı kitap okur, bu sene babam Ordu'da en ahi insan seçildi.

Alevilikte, inanış temelinde bir olma kavramının olduğunu belirten doktora öğrencisi bir katılımcı da[29] bu düşüncenin, bu dünyadaki her şeyin Tanrı'dan geldiği fikrine dayandığını belirtip, tabiat olarak bütün mevcudatın Tanrı'dan olduğunun kabul edildiğini ifade etmiştir.

Kendine tam olarak ateist diyemeyeceğini belirten bir katılımcı,[30] Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu kabul ettiğini, Tanrı'nın kendisi için korku ifade etmediğini, Tanrı denince adil, her şeyi gören, her şeyi bilen olması lazım geldiğini ve O'na inandığını ifade etmiştir. Diğer yandan, Ali'nin bir halife, ezilen, mazlum biri olduğunu, Alevilerin de haksızlığa uğradığı için onu sevdiğini söyleyen katılımcı, Hz. Muhammed'in ölümüyle, akrabası olan Ali ve çocukları haksızlığa uğradığı hâlde Arapların bu duruma vurdumduymaz davrandığını belirtmiş, hayatında, yaşam tarzını belirlemede Kur'an'ın kendisini etkilemediğini de sözlerine eklemiştir.

3.1.1.1.3.2. Alevilik İnancını Enelhak Felsefesiyle Açıklayanlar

Üniversite mezunu, yazar bir katılımcı (K40), Aleviliğin enelhak inancı üzerinden şekillendiğini vurgulayarak şunları söylemiştir:

---

[29] K24: İnanış temelinde bir olma kavramı vardır, bu dünyadaki her şeyin Tanrı'dan geldiği düşüncesidir. Tabiat olarak bütün mevcudatın Tanrı'dan olduğu kabul edilir.

[30] K6: Ben kendime ateistim diyemiyorum, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu kabul ediyorum, o bir peygamber. Tanrı, korkulan biri değil benim için, adil bir tanrı, her şeyi gören, her şeyi bilen olması lazım, inanıyorum ona. Ali, bir halife, ezilen, mazlum biri, Aleviler de haksızlığa uğradığı için onu seviyor, Hz. Muhammed'in ölümüyle, akrabası olan Ali ve çocukları haksızlığa uğradı; ama Araplar vurdumduymaz davrandı. Kur'an etkilemez beni.

> Enelhak inancı üzerinden şekillenen bir inanç bu zaten, Hallacı Mansur'dan Seyit Nesimi'den… bu inancı savundukları için biliyorsunuz ki derileri yüzülmüş, idam edilmişler vb. Aleviler insana bakarken Tanrı'yı görürler ve benim Kabe'm insandır, derler. Eğer varsa yaratıcı, ilahi bir güç onun en yüce yarattığı canlının da insan olduğunu, bundan dolayı da insana tapınmayı, insanı kutsal bulmayı kendine düstur edinmiş bir inanç, kısaca böyle söyleyebilirim. Yoksa görmediğimiz, duymadığımız, dokunamadığımız bir ilahi güce tapınmak, ona ibadet etmek, ondan korkmak gibi bir teorisi yok. Belki de bütün diğer semavi dinlerden en büyük farklılığı da bu, böyle değerlendirebiliriz yani.

Alevi inancında cennet ve cehennem olmadığını belirten katılımcı, Alevilerin kendi algılayışında yaşanılan coğrafya, topraklar neresi ise orasının, toplumsal yaşam içindeki duruma göre ya cennet ya cehennem yani mutluluk ya da mutsuzluk olduğunu ve bu yaşanılan toplumu da o cennet kavramı denilen mutlu yaşanabilen eşitlikçi, özgürlükçü, insanların söz hakkının olduğu komünal rızalık toplumuna dayalı bir yaşamın sürdürülebileceğini, eğer sağlayabilirse bu toplumda ondan daha büyük cennet vb. olmadığını söylemiştir. Diğer türlü, bahsedilen şekliyle öteki bir dünya ya da öteki bir cennet-cehennem tarifinin, melekler ya da peygamber, kutsal kitaplar vb. kavramların kutsallığı yerine Alevilerin, okunacak en büyük kitap olarak insanı gördüklerini, bu anlamıyla da ancak insanların düşünceleri, ideolojileri ve söylediklerinin kutsiyetinin olabileceğini, onun dışında insana vahiy yoluyla ya da başka bir yolla gelen herhangi bir kitabın ya da inancın olduğuna inanmadıklarını belirten katılımcı, Alevi inancını tarif ederken belki eksik bir şey söylediğini çünkü; Alevilerin, Müslüman ve İslam olmadıklarını vurgulamıştır:

> Alevi inancını tarif ederken belki eksik bir şey söyledim, Aleviler, Müslüman ve İslam değil, çünkü bu yanılsama, bu tartışma yüzlerce yıldır süren ve bu tartışmayı asimilasyon ile bugünlere getiren de bir sürecin sonucu. Biraz önce bahsettiğimiz o genel Tanrı algılayışı, peygamberi, kutsal kitabı, insana bakışı, kadına bakışı, toplum içerisindeki konumlanışı vb. göz önüne aldığımız vakit Müslümanlık ya da diğer semavi dinlerden farklı bir felsefe, yaşam şekli vb. çünkü ilahi bir yaptırımı olan bir inanç değil.

3.1.1.1.4. Ali Temelli İnanç Algısı

3.1.1.1.4.1. Hak-Muhammed-Ali Temeline Dayandırılan Alevilik

Katılımcılardan dokuz kişi Aleviliğin, "Hak-Muhammed-Ali" şeklinde bir üçleme inancına dayandığını ifade etmişlerdir. Bir vakıf başkanı olan katılımcı[31]

[31] K9: İnancımız, Hak-Muhammed-Ali temeline dayanır.

inançlarının Hak-Muhammed-Ali temeline dayandığını; Allah'a inandıklarını, Hz. Muhammed'i sevdiklerini, halife olarak da Ali'yi gördüklerini belirten başka bir katılımcı[32] Ali'nin peygamber olarak görülemeyeceğini, öyle olsaydı kendisine bir kitap inmesi gerektiğini vurgulamıştır. Meleklerin varlığına inandığını söyleyen katılımcı, Sünnilikteki gibi onların nurdan yaratıldıklarına inandığını, kadere, cennet ve cehenneme de inandığını, kötülüklerin bir karşılığının olacağını düşündüğü için cehennem korkusu taşıdığını belirtmiştir. Katılımcı, aynı zamanda reenkarnasyona da inandığını ifade etmiştir. Cemevi dedesi olan bir diğer katılımcı[33] da Alevilerin, Hz. Muhammed'in ümmeti olduklarına inandıklarını, aynı zamanda da kendilerini Ali'nin talibi olarak gördüklerini belirtmiştir. Hak-Muhammed-Ali'ye, Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna, peygamberin risaletine ve Ali'nin velayetine inandıklarını söyleyen katılımcı, Ali'nin Kur'an'ı kendisinin yaşayıp Alevilere örnek olduğunu belirtmiştir.

Alevilikte, Allah-Muhammed-Ali üçlemesinin yer alıp, Allah, peygamber ve ahiret inancının tam ve eksiksiz olup, Allah'a ve peygambere tam teslimiyetin esas alındığını ifade eden üniversite mezunu bir katılımcı (K22) şöyle devam etmiştir:

> Kur'an-ı Kerim kutsal kitabımız olup, mevlitlerde ve cenazelerde mutlaka okunur. Bunun aksini söyleyen her kim varsa, bir Alevi olarak yalan beyan verdiğini altını çizerek belirtirim. Tüm bunların dışında, sorularınızın arasında olmamasıyla beraber ben bir Alevi olarak yaratılan hiçbir canlıyı ayırmadan ve yaratandan ötürü severim. Hepimiz Allah'ın suretleriyiz ve O'nun 99 suretinden izler taşırız.

Aleviliğin temelini, Hak-Muhammed-Ali ve ehlibeyit yolu olarak gördüğünü belirten bir cemevinde dede olan katılımcı (K14), cennet cehenneme yok diyemeyeceğini, Anadolu erenlerinin, Pir Sultan Abdal'ın dizelerinde de bu iki inanca yer verildiğini, bir Alevi aşığının "cehennem dediğinde ateş yoktur, dalını, odununu herkes buradan kendi götürür" dizesindeki ifadesiyle aslında cennetin de cehennemin de bu dünyada olduğunu vurgulamıştır. Katılımcı, cümlelerine şöyle devam etmiştir:

---

[32] K3: Allah'a inanıyor, Hz. Muhammed'i seviyor, halife olarak Ali'yi seviyoruz. Ali peygamber değil, peygamber olması için kitap inmeliydi. Meleklerin varlığına inanıyorum, Sünnilikteki gibi nurdan yaratıldıklarına inanıyorum, kadere inanıyorum, cennet ve cehenneme inanıyorum, cehennem korkusu var tabii, kötülüklerin karşılığı var. Reenkarnasyona inanıyorum.

[33] K7: Aleviler, Hz. Muhammed'in ümmeti olduklarına inanırlar, aynı zamanda kendilerini Ali'nin tâlibi olarak görürler. Hak-Muhammed-Ali'ye (Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna, peygamberin risaletine, Ali'nin velayetine) inanırız. Kur'an Allah kelamıdır, Ali de bunu yaşamış, bize örnek olmuştur.

> Kur'an-ı Kerim'de müjdelendin diyor, tabii iyilerin olduğu bir yer kesin vardır, kötülerin olduğu bir yer de vardır. Hüseyin ve zalim Yezid, ikisi aynı yerde mi olacak? Bu mümkün değil, bu dünyada karşılık bulmasa da ilahi adalet diye bir şey var, ben cennet ve cehennemin var olduğuna inanıyorum…
>
> …Aleviler Kur'an'dan uzak kaldı belki ama Sünniler de ehlibeytten uzak kaldı. Kur'an, biz sana Kevser'i verdik, senin soyun Kevser'den devam edecek der, o Kevser de Fatımatuzzehradır. Kur'an haktır, hak habibullah'tır. Telli Kur'an'ın manası maneviyattır. Bizler telli Kur'an'a vurduğumuz zaman Hakk'ı zikrediyoruz.

Kur'an'ı Kerim'in bir rehber olduğunu, Kur'an-ı Nâtık'ın ehlibeytin kendisi yani Ali'nin kendisi ve onun yolunu takip edenler olduğunu belirten lise mezunu ve cemevi dedesi olan katılımcı (K34), Kur'an'la ehlibeyit birbirinden ayrılırsa o zaman peygamberin huzuruna da Kevser havuzuna da girmenin mümkün olamayacağını, Kur'an'ın özünü ancak ehlibeytin bilip anlatabileceğini belirtmiştir. Alevilikte ölenin ten olup, ruhun ölmeyeceğini çünkü ruhun can, Cenabıhakk'ın hu sıfatı, Hakk'ın huzuruna geri dönen, tenin de aslına yine toprağa dönen olduğunu ifade eden katılımcı, cennet ve cehennemin Allah'ın bileceği şey olduğunu, ona zahiri anlamda vardır denip inanılsa da doğru ya da yanlış olduğunu ancak yaratanın bildiğini, kulların bilemeyeceğini söylemiştir:

> Burada kul hakkı yiyeceksin, tecavüz edeceksin, komşu hakkını yiyeceksin, ondan sonra ben cennete gideceğim diyeceksin, ben buna inanmıyorum. Hatta bir ayetin tefsirinde tam ayeti hatırlayamıyorum; "ya Resulullah cennetin kapısını kim açar? diyor, ya Ali diyor cennetin ilk kapısını sen, ben, Hasan, Hüseyin açacaktır, diyor. Soruyor yine Ali, bizden sonra eşlerimiz, eşlerimizden sonra Ali'ye inanan, Ali'nin yolundan gidenler cennete ulaşır diyor." E şimdi Ali evladına kıyanlar nasıl cennete gidecekler ben bunu anlayamıyorum.

Emekli öğretmen bir katılımcı (K33), Alevilikte Allah inancının ön planda olduğunu, sırasıyla peygamberimiz, Ali, on iki imam ve ehlibeytin Allah inancından sonra geldiklerini ifade etmiştir. Bu saydığı inanç unsurlarının kendisini İslam içinde gören, inancı sağlam Aleviler içinde görüldüğünü, bu Alevilerin de inanç konusunda diğer İslami kesimler gibi tutucu olduklarını vurgulayan katılımcı, şunları söylemiştir:

> Ali, Pir Sultan Abdal, Atatürk dışında, bir de yedi ulu ozan dediğimiz Seyyid Nesimi, Şah Hatayi, Fuzuli, Yemini, Virani, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet bunlar da Alevi kültürü inancında nefesleri ve deyişleri ile yol göstermişlerdir.
>
> Ahiret inancı önemli ama Alevilerin büyük bir bölümünde bu dünya inancı daha da önemli, cennet cehennem pek önemsenmez. Bu dünyada iyi bir

> insan oldun, namuslu kalabildin, bir şeyler üretebildin ise insan-ı kâmil yolunda birtakım olumlu çabaların varsa bunlar daha önemlidir. Bu kavram türkülerde, deyişlerde çok geçer.

Kendisinin Alevi olduğunu ve kendini öyle de tanımladığını belirten ön lisans öğrencisi kadın bir katılımcı (K36), tanıdığı çoğu Alevi'de Allah inancının olmadığını, kendilerinin ailece Allah'a inandığını söylemiştir. Kur'an okumanın sadece mevlitlerde akıllara geldiğini eleştiren katılımcı, bu durumu normal bulmadığını ifade etmiştir. Kendisi yerine getirmese de Allah'a inanan birinin hem Kur'an okuması hem de namaz kılmasının gerektiğini düşündüğünü vurgulayan katılımcı şunları ifade etmiştir:

> Ya Allah ya Muhammed ya Ali şeklinde bir inanma biçimine inanıyorum, Alevilikte böyle bir inanma şekli var. Peygamberler bakımından çok da bilgi sahibi değilim; ama bir saygı vardır. Cennet ve cehenneme inanmıyorum; insan kötülüğü süresince yanacak deniyor, onlara inancım yok, nasıl olacağı hakkında da bilgim yok. Ailem de dindar, Aleviliği yaşayan bir aile değil.

Bir cemevinde başkanlık yapan bir katılımcı (K38), öncelikle hak ve hakikat kavramlarını vurgulamış, ülkemizde tanrı, Allah, rab vb. kelimeler üzerinden bir ayrımcılık yapıldığına dikkat çekerek de tanrının bin bir ismi olduğunu ve bunlardan hepsinin de hakikati işaret ettiğini, dolayısıyla da hangisinin istenirse onun kullanılabileceğini ifade etmiştir. Alevilikte, Hak-Muhammed-Ali şeklinde bir üçlemenin olduğunu belirten katılımcı, Hz. Muhammed'in peygamber, Ali'nin velayet, Fatma'nın ana olarak kabul gördüğünü ve bunların Alevilik inancı içinden sökülüp alınamayacağını, çünkü inançlarının özlerinin bunlar olduğunu söylemiştir. Hızır'ın Alevilerin olmazsa olmazı, rehberleri olduğunu belirten katılımcı, tüm peygamberlerin, tüm evliyaların kendileri için birer rehber olduğunu ifade etmiştir. Kur'an'ı Kerim'i tartışmaya kimsenin hakkı ve haddi olmadığını, Alevilerin de Kur'an'la herhangi bir sıkıntısı olmadığını söyleyen katılımcı, sorunun Kur'an'ın doğru anlaşılmasında olduğunu belirtmiştir:

> Kur'an'ı kimsenin tartıştığı yok, mesela bizim evliyalarımız, ulularımız, hiçbiri Kur'an'ı tartışmamıştır; ama bizim tartışmamız, sözümüzdür. Yoksa Kur'an'ın indiği gibi, mesela peygamber efendimizin yaşamsallığı dönemindeki İslamiyet'tir bizimki, ondan sonrasını kabul etmiyoruz biz.

Aynı katılımcı, Hz. Muhammed'i, dönemin en büyük devrimcisi, en aydınlık yüzü ve en ilericisi olarak görmekte, sonraki dönemlerde ise onun mirasını

tüketerek, birilerinin kendine menfaat ve çıkar sağlaması noktasında acımasızca törpülediklerini düşünmekte ve asıl karşı çıktıkları durumun da bu olduğunu söylemektedir. Katılımcının ahiret inancı konusundaki düşünceleri de aşağıdaki şekildedir:

> Biz devir daim deriz; mesela peygamberimizin öldüğüne inanmayız, o hâlen içimizde, Ali'nin öldüğüne inanmayız, Fatma'nın öldüğüne inanmayız, bizim evliyalarımızın öldüğüne inanmayız. Biz ruhun Hakk'a, bedenin toprağa gittiğine inanırız; ama o ruh, bir devir daim içerisindedir, o, sürekli dünya yaşamsallığı içerisinde bir sirkülasyon hâlindedir, buna inanırız biz.

Alevi olmadığını, bunu bir Alevi olarak değil de Alevilik hakkında birtakım bilgileri olan bir kişi olarak söylediğini vurgulayan temizlik işçisi kadın bir katılımcı (K10), öncelikle Ali'nin Allah'ın üstüne konumlanmadığını belirterek, Ali'nin camide abdest alırken başının kesildiğinden dolayı Alevilerin camiye gitmediğini bildiğini, diğer yandan da camiye gidip namaz kılan Alevilerin de mevcut olduğunu söylemiştir. Alevilerin Ya Allah ya Muhammed Ya Ali dediklerini ve onların Hz. Muhammed'i sevmediği gibi yanlış bir yargının olduğunu ifade eden katılımcı, Aleviler arasında Kur'an'ın en başta gelen inançlardan olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir: "Cemevlerinde on iki imamların (kardeş olduklarını biliyorum) olduğu siluetlerin olduğu bir tablo vardır, birinin silueti siliktir, o siluet on ikinci imamın aramıza tekrar geleceği ve o gün kıyamet gününe yakın olduğunu hatırlıyorum. Bu konuşmaları cemevinde insanların konuşmalarından duymuştum."

Kendisinin Alevi kökenli biri olup ama Alevi olmadığını, inançsız ve Alevilik inancıyla çelişen bir inanca sahip olduğunu söyleyen yüksek lisans mezunu ve garson bir katılımcı (K29), mülakattaki sorulara cevap vermek için yeteri kadar bilgi sahibi olduğundan da emin olmadığını belirterek, ailesinin rahat bir yapıda olup, Alevilikte şunlar var, şöyle yapmalısın gibi yönlendirmelerde bulunmadığını vurgulayarak, kendisinin okuyarak ve gözlemleyerek bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı, Alevilik de dâhil hiçbir inanç ya da din yapısının kafasına yatmadığını belirtmiş, Aleviliği dervişlik gibi bir şey olarak algıladığını, kırk kapı, kırk makam olaylarına baktığında İslamiyet'ten uzak, paganlığa daha yakın bir inanış gibi gördüğünü söyleyerek şöyle devam etmiştir:

> Zaten sürekli Hümanizmden bahsetmesi, doğa ile insanı özdeşleştirip Paganizmi zirveye çıkarması ile ilgili olduğunu düşünüyorum; ama Alevilik bu mudur? Toplum açısından baktığımız zaman bu değildir, benim ailemin ya

> da Alevilerin yaşadığı Alevilik, İslamiyet'in içindedir, inançları bu şekildedir, onun için de cemevlerinde, dualarda ya Allah ya Muhammed ya Ali derler, kırk kapı, kırk makamı da katıp, onu da ehlibeyit soyuna bağlıyorlar, Kur'an'dan kesitler cemevinde okunur ama Sünnilikle aynı değildir.

> Alevilerde dinî anlamda biraz rahatlık var, bu bir yalan değil, radikalleşemiyorlar, radikalleşemedikleri için bir süre sonra inançlarını kaybetmiyorlar; ama çok ılımlı bir inançları oluyor.

3.1.1.1.4.2. Ali'nin Allah'ın Tezahürü Olduğu İnancını Benimseyenler

Üniversite öğrencisi bir katılımcı (K15), Alevilerin ibadetlerini gizli saklı yaptıklarını, bundan dolayı da Aleviliğin öğretisini güvenmedikleri kişilere anlatmadıklarını belirtmiştir. Genel olarak tapınmanın Ali üstüne olduğunu söyleyen katılımcı, Aleviler arasında Ali'nin Allah'ın tezahürü olduğuna inanıldığını, onun söylediği şeylerin de aslında Allah'ın söylediği inancının hâkim olduğunu belirtmiştir. Cennet-cehennem algısının, Kur'an'dakiyle aynı olduğunu vurgulayan katılımcı, Aleviliğin de takip ettiği kitabın Kur'an olduğunu ve başvurulan birkaç farklı kitap daha olduğunu belirtmiştir:

> Cem yok. Aleviler ibadetlerini gizli saklı yapmışlar. Bu yüzden de Aleviliğin öğretisini güvenmedikleri insanlara anlatmıyorlar. Genelde tapınma Ali üstüne oluyor. Ali'nin Allah'ın tezahürü olduğuna inanılıyor. Onun söylediği şeyleri aslında Allah'ın söylediği inancı var diyebilirim. Cennet-cehennem algısı Kur'an'dakiyle aynı. Aleviliğin de takip ettiği kitap Kur'an. Birkaç farklı kitap var o kadar, aynı şeyi takip ediyoruz.

3.1.1.1.5. Alevilerde İbadet ve Ritüeller

Bir din, mezhep ya da inanç konu edinildiğinde şüphesiz o yapının bazen kendine has, bazen içinde bulunduğu çevre şartlarından etkilenerek oluşan; bazen de dönem ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişimlerle ilk oluştuğu andan tamamen farklı bir yapı içinde kendini gösteren inanç, ibadet ve ritüel özellikleri gözlenebilir. Alevilik söz konusu olduğunda ise bazen tamamen kendi felsefe ve geleneğine dayalı bir ritüeller bütünü, bazen içinde yaşadığı ve etkileşimin kaçınılmaz olduğu Sünni-İslam geleneğinden beslenen ve bu doğrultuda oluşmuş bir ibadet ve ritüeller alanından bahsedilebilir. Bu bölümde, katılımcıların söz ve görüşleri etrafında oluşan Alevi ibadet ve ritüellerinin yapısı ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.1.1.1.5.1. Alevilikte Özgün İbadet Şekilleri Olduğunu Düşünenler

İslami şartların belli olup, kendince uydurarak kurallar koymanın saçma olduğunu vurgulayan lise mezunu ve bir işletmede yönetici olan katılımcı (K12), namaz kılınacağını, oruç tutulacağını kendilerinin de bildiğini ama uygulamadıklarını, bunun farklı bir durum olduğunu, ailesinden herhangi bir büyüğü kılmış olsaydı belki kendilerinin de kılabileceklerini, dedesinin Kur'an okuduğunu belirtmiştir. Hızır ayında üç gün oruç tutulduğunu ve bu üç gün boyunca su içilmediğini, üçüncü gün kimin elinden su içilirse o kişiyle veya akrabasıyla evlenileceği inancının yer aldığını söyleyen katılımcı, ayrıca rüyada kiminle evlenileceğinin görüldüğüne inanıldığını, on iki imam orucunun günlerinin sabit olup, Hızır; Erzincan'a farklı Tunceli'ye başka Malatya'ya ayrı günlerde geldiği için her yörede farklı zamanlarda tutulduğunu ifade etmiştir. Cenazelerin büyük şehirlerde cemevinden, yakın bir yerde cemevi yoksa camiden veya evden kaldırıldığını, eskiden cemevleri olmadığından cenazenin evden kaldırıldığını anlatan katılımcı, cenazelerde Kur'an okunduğunu, ölü yıkanması ritüelinin kendilerinde de yer aldığını ve kendi cenazesinin cemevinden kaldırılmasını, köyüne götürülmeyi istediğini belirtmiştir. Alevilerin isim olarak, Ali, Hasan, Hüseyin gibi adlar koyduğundan, Bekir, Ömer, Osman ve Ayşe isimlerinin konmasının ise yasak olduğundan bahseden katılımcı bunun nedenin de Ali'ye bu kişiler tarafından yapılan haksızlıklar olduğunu söylemiştir. Özellikle Ayşe'nin bir kadın olarak peygamber torunu Fatma'yı üzdüğünden, hasetlik ektiğinden söz eden katılımcı, şu anki Müslümanların yanlışlıklar içinde olmasının nedenin de o zamanki yanlış politikalar olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan, Alevilerin ibadetler konusunda kendi kural ve ritüellerini kendilerinin oluşturduğuna dikkat çeken aynı katılımcı cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

> Yaşam, mücadele derken ibadeti pas geçmişiz, bir yerde bir boşluk oluşmuş ve rahatlık, saçmalık gibi görülmüş. Eline, diline, beline, davranışlarına dikkat et demişiz, bu yetmiyor ki. On iki imam, kurban, fakir fukarayı doyurmak bunlar esas alınmış. Bunlar Kur'an'da yazılanlar değil, kendi kurallarımızı kendimiz oluşturmuşuz. Namaz yoktur, zekât sadaka gibi ritüeller de yok, ramazanda vereceksin, şu vakitte vereceksin gibi belli bir takvimde verilecek diye bir şey yok bizde. Gün içinde beş altı kedi ve köpek doyuruyorum ben, kocası ölen, yardıma muhtaç kim olursa ciğer, et veriyor veya onların ilaç parasını ödüyorum.

Kurbanı vahşet ve israf olarak gören ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K13), Alevilerin, Kurban Bayramı'nda kurban kesmediğini, o kadar canlının kesilmesinin

üzücü olduğunu, büyük bir israf söz konusu olduğunu, senede bir gün Allah rızası için keselim diyenin az sayıda olduğunu belirterek, kendilerinin köylerinde kurban kestiklerini ve bu kurbanların etlerinin de tüm köy hanesine dağıtıldığını, Hızır oruçlarında ya da on iki imam orucu sonunda da kurban kesildiğini, çok kötü bir rüya görüldüğünde ise hem kurban kesilip hem lokma dağıtıldığını söylemiştir. Öte taraftan katılımcı, tanıdığı hiçbir Alevi'nin hacca gittiğine şahit olmadığını, orada da ticarete dönüşmüş bir durumun olduğunu, Şeytan taşlamanın tam bir ticaret aracı olup, Arap hükümetinin bunu çıkarıp fakir fukaranın parasını aldığını düşündüğünü ve hacda kesilen kurbanların doğru kesilmediğini, bir Alevi olarak buna bir ibadet olarak bakamayacağını belirtmiştir:

> Şafiiler, Sünniler bizim kestiğimizi yemez, biz ilikten keseriz, bu şekilde kesmek günahmış, onlara göre. Namaz kılan da görmedim; iki kuzenim var, camiye gidip namaz kılarlar, alkol de alırlar; ama bunlar da öyle kendilerini kaybetmişler, bizde pek öyle birileri çıkmaz, niye camiye gidiyorsun, niye cemevine gidiyorsun denmez. Bize namaz öğretilmemiş, öğretilse kılardık, elhamdülillah Müslümanız, niye kılmayalım; ama bize Alevilik de öğretilmedi. İlkokulda din derslerinde de dini güzel öğreten hocalar bulmadı bizi.

Çocuklara genellikle Hıdır, Ali Naki (On iki imamdan onuncusunun ismi), Hüseyin, Ali, Deniz gibi isimlerin konulduğunu, kendisinin Muhammed, Ali ismini çok sevdiğini; ama ağır olduğu için çocuğuna vermediğini söyleyen katılımcı, cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini, cenazelerde ağıtlar söylenip, dualar okunduğunu, maddi imkânı iyi veya kötü olsun cenaze başında o cemaatin, cenaze sahibine para yardımı yaptığını, yaz-kış o bölgenin insanlarının birlik olup o aileye yardım ettiğini belirtmiştir. İnancın gereği olarak dedelerin cenaze namazı kıldırdığını söyleyen katılımcı şöyle bir örnekle devam etmiştir:

> Ovacık'ta dağda iki çocuk öldü, Elâzığ'da cemevinde görevli olan ve Kur'an'ı da güzel okuyor diye ailenin Ovacık'a davet ettiği hoca, imam hatipli olduğu için belediye başkanı ve birkaç kişi buna karşı çıktı. Cenaze sahiplerinin direnmesiyle imam cenaze namazını da kıldırdı, Kur'an da okudu. Bu bana göre yanlış bir şey, cenazeye düşmanın da gelse saygı duymalısın; ama bu tür olay ya da kavgalar sadece burada değil Sünni cenazesinde de olabilir.

Üniversite mezunu garson bir katılımcı (K31), hac olarak, Mekke Medine'ye gidilmesi diye bir durumu görmediğini, Nevşehir'deki Hacı Bektaş Veli türbesine ziyaretlerdeki amacın da ulu ozanlardan birine saygı göstermek olup, burasının Kâbe gibi Allah'a dua edilebilecek bir yer olarak da algılanmadığını bu yönüyle Hacı Bektaş Veli Türbesi'nin bir sunma olarak görüldüğünü, kurban kesilip yemekler

dağıtılabilen bir yer olduğunu belirtmiştir. Alevilik için genellikle türbeler etrafında dönen bir inanış diyebileceğini vurgulayan katılımcı, muharrem orucu şeklinde bir oruç tutulduğunu, normal ramazan orucunun ise tutulmadığını, şahsi olarak kendisinin muharrem orucu da tutmadığını, biraz daha yumuşatılmış kurallarla birlikte bu oruç süresince tamamen bakımsız gezildiğini, evin içinde kesinlikle ayna olmaması gerektiğini, su içilmediğini ve hatırladığı kadarıyla da nefsi terbiye etmenin esas olduğunu; ancak günümüz şartlarından kaynaklı olarak tıraş olma gibi durumların gerçekleştiğini belirtmiştir. Kurbanın da herhangi bir şekilde Kur'an'da yazdığı gerekçesiyle değil de tamamen et dağıtma, daha doğrusu lokma dağıtma fırsatı olduğunu ve bunda amacın kısa sürede insanlara ulaşması olduğunu, Sünnilerle aynı dönemde kestiren akrabalarının da olduğunu söyleyen katılımcı, bunun da temelinin, paylaşım ve insan sevgisi olduğunu ifade etmiştir. Çocuklara isim olarak Hasan, Hüseyin adlarının konulduğunu, bu tercihte de hem Hz. Muhammed'in torunları olma hem de yaşanılan olayların etkisinin olduğundan söz eden katılımcı, Haydar ve Muharrem'in de aynı şekilde kullanıldığını, kadınlarda ise Fatma anadan kaynaklı Fatma, Hatice, Kur'an etkisi ile Elif, Zöhre vb. isimlerin konduğunu belirtmiştir. Kişinin herhangi bir talebi yoksa cenazesinin standart olarak cemevinden kaldırıldığını, yine aynı şekilde aş, yemek dağıtılıp, kurbanlar kesildiğini söyleyen katılımcı, bununla birlikte kişilerin tercihlerine saygı duyulduğunu, camiden kaldırılmak istiyorum veya yakılmak istiyorum diyenlerin de olduğunu cümlelerine eklemiştir.

3.1.1.1.5.2. Cem İbadetine Dayalı Olarak Ortaya Konulan İbadet Anlayışı

Alevilerin, Sünnilerle birlikte yaşayıp, tanıdıkları en yakın inanç yapısı olarak buldukları Sünni-İslam üzerinden ibadet ve ritüel yaşantılarını değerlendirip bu yönde açıklamalarda bulundukları bu bölümde, cem ibadetinin namaz yerine geçtiği ya da namaz kavramının karşılığı olarak ele alındığı, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, 40 katılımcıyla gerçekleştirilen mülakatlarda 17 kişi cemin Aleviliğin temel ibadet-ritüeli olduğunu vurgulayarak onunla bağlantılı oluşan diğer ritüeller ve toplumsal kurumlardan söz etmişlerdir.

Üniversite mezunu ve bir vakıfta başkan yardımcısı olan katılımcı (K1), ibadet etmeyen birinin şeytan-i lain olacağını belirterek, herkesin kendine has ibadeti olduğunu, kendilerinin ibadetinin de cem ve niyazdan oluştuğunu ifade etmiştir:

> Bizde önemli olan yirmi dört saat Hakk'ın huzurunda olmaktır, felsefi olarak namaz, Sünni kardeşlerimizinki gibi değil, kendi ruhuyla Tanrı'yı hissetmek anlamında bizde, namaz yerine cem vardır, cemde kendi etrafında dönüyor, insan ben var, merkezde, yani insan merkezli. Semahlarda cinsiyet biter, önce insan sonra cinsiyet, kendine güveni olmayanın bu meydana gelmesine gerek yoktur.

Güneşin doğmasıyla, Allah Allah denilerek ritüellerinin başladığını söyleyen katılımcı, dergâhlarda verilen lokma ve bağışların zekat olduğunu, haccın peygamberin makamını ziyaret, en büyük haccın ise gönül haccı yapmak olduğunu, muharrem, Hızır ve Hıdırellez günlerinin Alevilikte önemli kabul edilip bugünlerde oruç tutulduğunu, "kurban tığlamak" teriminin geçerli olup, muharrem ve Hızır orucunda, dede misafir edildiğinde, birinin bir yakını vefat ettiğinde kurban tığlanıp, bu kurbanların kaza belaya elçi olması niyetiyle dualar edildiğini anlatmıştır. Öte taraftan, Alevilikte örfi başörtüsü ve tülbent yer aldığını, Cumhuriyet ve modernleşmeyle kadının değiştiğini vurgulayan katılımcı, kadının başörtüsü ve iffet arasında bir bağ kurulamayacağını, vicdanın ve ahlakın önemli kabul edilip, Pir Sultan Abdal'ın "Yalın ayak, başı açık" ceme çağrısına, tüm Alevilerin uymaya çalıştığını belirtmiştir. Alevilikte abdest konusuna gelince, toplumda Alevilerin abdest ve onunla ilgili olarak gusül üzerinden ötekileştirildiğini söylemiştir.

Alevilikte, cemevinde cem yapmanın önemine değinen ve cemin gereği olarak dua ve niyazlarda bulunulup, bu dua ve niyazların insanlar tarafından anlaşılabilmesi için Türkçe olarak edilmesinin tercih edildiğini belirten, üniversite mezunu esnaf bir katılımcı (K2), günlük hayatta Fatiha okunduğunu, çeşitli dualar edildiğini, Alevilerin namaz kılmadıklarını; ama Aleviler arasında da namaz kılanlar olduğunu, hem ramazan hem de muharremde oruç tutulduğunu, muharremde tutulan oruçta yasın amaç edinildiğini, eğlence ve oyundan uzak durulup, on iki gün boyunca et yenmediğini, içki ya da su içilmediğini (Kerbela'da Hüseyin susuz bırakıldığı için su içilmez) on ikinci günün sonunda da aşure yapılıp dağıtıldığını söylemiştir.

Ayrıca, çocuğa ad verme sırasında kendi çocuğu için Alevi erkânından herhangi birini yerine getirmediğini ve Sünni gelenekte olduğu gibi, Alevilikte yeni doğmuş bir çocuğun, sabah ezanında kulağına üç defa isminin okunması ya da çocuğa ismini dedenin koyması gibi bir uygulamanın olmadığını, köy düğünlerinde dualar ve Kur'an okuma geleneğinin olup bunun da dede tarafından yapıldığını belirten katılımcı, hacca gitmediğini ve Hacı Bektaş türbesini ziyaret edip, orada

Fatiha okuduğunu belirtmiştir. Kurban Bayramı ve muharrem ayında tutulan on iki imam orucu sonrası Kerbela şehitleri adına kurban kesildiğini ve Alevilikte avlanmanın günah sayılıp, hiçbir Alevi'nin de avlanmak istemeyip, "can"ın kutsal sayılıp kutsala olan saygıdan dolayı tavşan avı ve etinin yenmesinin yasaklandığını ifade ederek şöyle devam etmiştir:

> Araplar hep güçlünün yanında, haccı para kaynağı olarak görüyorlar, Araplara para kazandırmak istemem. Müslümanlar birlik olamıyor. Kendimi Alevi ve Müslüman olarak ifade edebilirim, içki zararlıdır ve dinimiz zararlı olan her şeyi yasaklamıştır; yasakladığı her şey de gerçekten zararlıdır, içki içmek alışkanlıklarla ilgilidir, Sünniler arasında da içki içenler var, içki içen kişi kendine zarar verir, içki içene saygı duyarız, onu dışlamayız ve ötekileştirmeyiz. Tavşanın âdet görmesinden dolayı bir iğrenme duygusu uyandırdığı için Alevilerce tavşan eti yenmez.

Lise mezunu temizlik işçisi bir katılımcı (K10), ibadet amacıyla semah dönüldüğünü ve o hareketlerin kendi içinde anlamı olduğunu, kimilerince "dans" gibi görünse de tamamıyla inanç amacıyla yapılan bir eylem olduğunu vurgulayıp, buradaki figürlerin de bazıları tarafından aslında Şamanizm'den geldiğinin düşünüldüğünü belirtmiştir. Alevilikte, adak adama geleneğinin olduğunu, maddi imkânı el veren Alevilerin kurban kestiğini, bu kurbanların etlerinin cemevinde dağıtıldığını, kendi yakının bir cenazesinden örnek vererek, önce cemevinde, ardından camide cenaze namazı kılındığını söyleyen katılımcı, bundaki esas amacın camiye gidenleri de gitmeyenleri de bir arada tutabilmek olduğunu vurgulamıştır. Kendi aile yapısından örnekle, cemevinin önemli bir yer olup, insanların bir bütün olarak bir arada bulunup acılarını paylaşmasının daha önemli görüldüğünü, insanların toplanıp hep birlikte türbe ziyaretlerinde bulunup, ardından dedelerin konuşmalarını dinlediğini ve bu konuşmalarda kadın ve erkeğin bir arada olduğuna dikkat çeken katılımcı, muharrem ayında aşure yapılıp konu komşuya dağıtıldığını anlatmıştır:

> Bazen ölünün ardından bir süre sonra hayrına kümbe, helva dağıtırsın. Ölü yakını, bir katkıda bulunabilmek için bir kepçe de olsa bu helvayı karıştırır, cenazelerde yemek dağıtılır. Benim cenazemin cemevinden kalkmasını isterim; ama öldükten sonra benim için önemi yok. Muharrem ayında oruç tutulur, et yenmez, su içilmez, ayran içilir, özel yemekler yapılmaz, evde ne varsa o, on iki gün boyunca tutulur. Cenazelerde başörtü takılır. Ben inançsız da olsam yakınımın cenazesinde takmıştım.

Alevilikte, cem dönme olayının yer aldığını, çok küçükken cemevine gidip cem yaptığını ve Aleviliğin birçok ritüeli olup kendisinin bunları bilmediğini ve yanlış

bir bilgi de vermek istemediğini belirten üniversite mezunu ve müzisyen katılımcı (K11), perşembenin özel bir gün olarak kabul edildiğini, ölüler için verilen yemeklerin daha anlamlı bulunduğu için bugüne denk getirildiğini, maddi olanaksızlık olmadığı sürece kurban kesildiğini ve etinin dağıtıldığını ifade etmiştir. Katılımcı, "Düzgün Baba"nın, Dersim Alevileri için kutsal bir yer olduğunu ve orada kurban kesildiğini, muharremde on iki gün oruç tutulduğunu, bu süre boyunca su, çay içilmeyip, banyo yapılmadığını, özel ve kutsal günlerde lokma dağıtıldığını, Alevilerin çocuklarına genelde Ali, Hasan, İmam (On iki imamdan dolayı ve onların isimleri), Hüseyin gibi isimler koyduklarını söyleyerek cümlelerini şöyle bitirmiştir: "Ben öldüğümde yakılmak isterim, beni yakıp küllerimi Marmara denizine atsınlar, bu mümkün olmadığı için camiden değil, cemevinden kaldırılsın isterim cenazemin. Camiden istemem, çünkü Sünni değilim, cumaya bile gitmedim, annem de cenazesinin cemevinden kaldırılmasını ister."

Yüksek lisans öğrencisi katılımcı (K21), perşembe akşamları cem ibadeti yapıldığını, kurbanın Alevilerde çok önemli görülüp, cemin olmazsa olmazlarından biri olup, bazı yörelerde cemden önce kurban kesilmezse o cemin yapılmadığını belirtmiştir. Kurban Bayramı dışında bazı durumlarda da kurban kesildiğini hatta yöreden yöreye göre değişen uygulaması olan her hafta kesilen kurbanlar olduğunu söyleyen katılımcı, Hacı Bektaş ziyaretine gidiliyorsa orada muhakkak kurban kesildiğini, günümüzde kentleşmenin etkisi ve Sünniliğe benzeme kaygısından ötürü hac farizasının pek yerine getirilmediğini, diğer taraftan da Hacı Bektaş, Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın hayat hikayelerine bakıldığında Kabe'ye gidip hac farizasını yerine getirdiklerinin görüldüğünü belirtmiştir. Çocuklara genelde Fatma, Hasan, Ali, İsmail, Kadir vb. isimlerin konduğunu söyleyen katılımcı, cenazesinin nereden kaldırılacağını şu ana kadar hiç düşünmediğini, Alevi erkânına göre beş tekbirle kaldırıldığı için cenazeler, cami ya da cemevi olarak kendisi için fark etmeyeceğini, bu anlamda da cenazenin nereden değil, nasıl kaldırıldığının önemli olduğunu belirtmiştir.

Alevilikte, namaz yerine semah yani halka namazı ibadetinin yer aldığını, dedelerin öncülüğünde cemevlerinde cem töreni yani bir nevi dinî sohbetler yapılıp, bu sohbetlerin semah yapılarak sonlandırıldığını söyleyen üniversite mezunu, işsiz bir katılımcı (K22), bunu izlemenin herkeste güzel duygular oluşturduğunu, çocuklara da başta Ali olmak üzere Hasan, Hüseyin, Cem, Binali, Ali Haydar, Eren

gibi adlar konduğunu belirterek, kendisinin cenazesinin nereden kaldırılmasını isteyeceği sorusuna da şu şekilde cevap vermiştir:

> Aleviler de çok şükür Müslüman olduklarından benim şahsi tercihim cenazemin her iki ibadethaneye de götürülmesidir, törenin ise tam olarak Alevi cenazeleri gibi kaldırılmasını isterim; yani, ölü, toprağa verildikten sonra topluluğun cemevine geri dönerek, ölü için yemek verilmesi ve dua okunmasını isterim.

Doktor bir katılımcı,[34] cem töreni ve muharrem orucunun önemli iki ibadet şekli olduğunu; ama kendisinin cem törenine hiç katılmadığını bunun için de detaylarını bilmediğini söylemiş, ailesindeki yaşlıların oruç tuttuklarını, muharrem ayında, Kerbela'da şehit edilen Hüseyin ve bununla birlikte on iki imamları hatırlayıp anmak amacıyla tutulan on iki günlük bir yas orucu olduğunu, bu süre boyunca et yenmediğini, aşırı neşeden uzak durulup, düğün dernek kurulmadığını, on iki günün sonunda aşure yapılıp dağıtıldığını belirtmiştir. Aleviler arasında genellikle Ali, Binali, Cem, Emre, Eren, Ozan, Hasan, Hüseyin, İsmail, Mustafa, Mehmet, Barış, Özgür, Aynur, Fatma, Gülsün, Gülcan, Gülderen, Gülseren, Gülten, Gülistan, Gülizar, Hatice, Hasret, Sekine vb. isimlerin konduğunu ifade eden katılımcı, öldüğünde cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini belirtmiştir.

Cemin, tüm cemaatin toplandığı, deyişler söylenerek dualaların edildiği ve semah dönüldüğü önemli ve temel bir ritüel olduğunu belirten doktora öğrencisi bir katılımcı,[35] muharrem ayında Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden dolayı on iki gün boyunca yas amaçlı oruç tutulduğunu, bu oruçta iftar yapılıp ancak sahur kavramının olmadığını söylemiştir. Bu oruç süresince iftarda çok sade ve az yemekler yapıldığını, etli yemek yapılmadığını, iftarda on iki gün boyunca su içilmediğini, su yerine meyve suyu, çay vb. içilebildiğini belirten katılımcı, çocuklara

[34] K23: Cem töreni ve muharrem orucu önemli iki ibadet şeklidir, cem törenine katılmadım hiç ve detaylarını bilmiyorum; ama ailemizdeki yaşlılar oruç tutardı. Muharrem ayında, Kerbela'da şehit edilen Hüseyin ve on iki imamları hatırlamak için on iki gün boyunca bir yas orucu tutulur, bu süre boyunca et yenmez, aşırı neşe olmaz, düğün dernek kurulmaz, on iki günün sonunda aşure yapılıp dağıtılır.

[35] K24: Cem önemli ve temel, tüm cemaatin toplandığı, deyişler söylenerek dualaların edildiği ve semah dönüldüğü bir ritüeldir. Muharrem ayında Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden ötürü on iki gün boyunca yas amaçlı oruç tutulur, orucun iftarı vardır ancak sahur kavramı yoktur. Bu oruç süresince iftarda çok sade yemekler yapılır, etli yemek yapılmaz, su içilmez, meyve suyu, çay vb. içilebilir. Çocuklara genelde çağa uygun modern isimler konur, doğadan ilham alan ve öz Türkçe isimler tercih edilir. Ben öldüğümde cenazemin cemevinden kaldırılmasını isterim, Alevilik ritüeline uygun olarak Türkçe dualarla yapılır tören.

genelde ad konurken çağa uygun, modern, doğadan ilham alan, öz Türkçe isimler tercih edildiğini ifade etmiştir. Öldüğünde, cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini vurgulayan katılımcı, cenaze merasimlerinin de Alevilik ritüeline uygun olarak Türkçe dualarla yapıldığını belirtmiştir.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K26), cem ibadetinin Aleviliğin yüzyıllardır koruduğu, uyguladığı bir ibadet olup, yöreden yöreye, erkândan erkâna değişen birtakım farklılıkları olsa da genel olarak asli unsurlarının korunduğunu, "kırk sekiz perşembe" denilen, perşembeleri tutulan bir oruç olduğunu, cem erkânlarının yapıldığı gün olarak da öneminden dolayı bugünün seçildiğini, İmam Hüseyin'in yasına binaen tutulan muharrem orucunda, onun yaşadıklarını hissetmek maksadıyla bu günlerde et yenmediğini, ele bıçak alınmadığını, bıçakla bir şeyin kesilmediğini, olabildiğince matem havasına bürünmenin önemli olduğunu, bazı yörelerde banyo yapılmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan; cemde okunan duvaz imamların, deyişlerin Hak, Muhammed, Ali inancına, Kur'an ve ehlibeyte dayanıp, cemdeki on iki hizmetin hepsinde Allah-Muhammed-Ali zikrinin yer aldığını söyleyen katılımcı, Alevilikte adakların çok yaygın olduğunu, Kurban Bayramı'nda da bu adakların yerine getirilmesi sırasında da kurbanların tekbir eşliğinde yere yatırılarak kesildiğini ifade etmiştir. Çocuk isimleri belirlenirken ehlibeytin isimlerinin başta geldiğini, Muhammed Rıza, Muhammed Ali, Ali, Fatma, Hatice, Veysel Karani vb. isimlerin tercih edildiğini, Ayşe, Bekir, Ömer, Osman isimlerinin konmadığını belirterek şöyle devam etmiştir:

> Cenaze erkânının beş tekbirle kılındığı bilgisi var bizde, eğer doğru bir ritüel uygulanacaksa cenazemin cemevinden kaldırılmasını tercih ederim; çünkü her cemevi de doğru ritüel uygulamıyor. Cenaze erkânlarıyla ilgili şöyle bir şey söyleyebilirim, son dönemlerde, aslında Aleviliğin içinde tarihsel süreçte hiçbir zaman yer bulmamış birtakım uygulamalar -sosyal medya aracılığı ile bunları öğrenebiliyoruz-, ortaya çıkmaya başladı. Mesela bağlama eşliğinde cenaze kaldırılıyor ve naaş defnediliyor, bu asli itibariyle olmaması gereken bir durum.

Cemin, Arapça bir kelime olarak; toplanmak, topluluk anlamına geldiğini belirten lisans öğrencisi bir katılımcı (K28), aslında cemin şeriat değil de tarikat ehlini bağlayan bir ibadet olduğunu, bilindiği üzere aynı zamanda bir topluluk ibadeti olup, cemde küskünleri barıştırdıklarını, dua edip semah döndüklerini, cemin bir ibadet, bir de muhabbet yönü olduğunu, söylemiştir. Cem denince, musahiplik kurumunun karşımıza çıktığına dikkat çeken katılımcı, musahipliğin kendi aralarında sosyal

güvence platformu kurmak amacıyla ortaya çıkardıkları bir kurum olduğunu, yani bir ailenin başka bir aile ile birbirine bağlanarak bunlar akraba olmasalar da birbirlerini koruyup, birbirlerine sahip çıkmalarının esas alındığını belirtmiştir:

> Son yıllarda Aleviler artık şehre yerleşmeye başlayınca, musahiplik kurumunun cemlerden yavaş yavaş düşürüldüğünü görüyoruz. Eskiden musahip tutmamış, musahibi olmayan kişilerin ceme alınmadığını görüyoruz, şimdi böyle bir kaide yok, zaten bunu takip etmek de imkânsız; fakat sayısı az olsa da bunu uygulayan yöreler var hâlâ, bazı yörelerde de musahiplilere ayrı, musahibi olmayan kişilere ayrı cemler uygulanıyor.

Alevilerin, Sünnilerin Kurban Bayramı ile aynı dönemde kurban kestiklerini, buna ilaveten adak kurbanı, iki ferdin musahip olmasından sonra kesilen kurban, muharremde kesilen bir kurban, aşure gününden sonra İmam Zeynel'in Kerbela'da Yezid'in elinden kurtulması ve ehlibeytin soyunun İmam Zeynel üzerinden devam etmesi üzerine kesilen kurban, Bektaşilikte yola girerken nasip kurbanı vb. çeşitli kurban ritüelleri olduğunu anlatan katılımcı, cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini, evinden kastettiğinin de zaten cemevinin önemli bir yer olup, yeryüzü de Allah'ın mescidi olduğuna göre, cenaze duası ve cenaze namazının kılınabileceği herhangi bir yerden kaldırılabileceğini vurgulamıştır. Çocuklara, her Müslümanın zaten teklifsiz bir şekilde koyacağını düşündüğü Ahmet, Muhammed, Mustafa, Mahmut ve diğer peygamberlerin isimleri, ehlibeytin kadınlarından olan Fatıma, Fadime, Zehra, Zeynep, Rukiye, Şehribanu, on iki imam isimleri, Zeynel Abidin, Ali Rıza, Musa Kazım vb., Alevi şairlerinin isimlerinin konduğunu ifade eden katılımcı, bunların yöreye göre değiştiğini ve Alevi-Bektaşi köylerinde Nesimi, Harabi, Fuzuli vb., Bektaşi vb. Alevi-Bektaşi yol büyüklerinin, erenlerinin isimlerinin de konduğunu söylemiştir.

Cemevine, küçükken "kültürümüzü bilelim vb." düşüncesiyle birkaç kez gittiğini, cemi ibadetten çok insanların toplanıp, kaynaşması gibi gördüğünü belirten lisans öğrencisi ve garson katılımcı (K30), oraya gelen kişilerin niyaz, lokma, meyve, içecek vb. şeyler getirdiğini, cemevinde bir yerde toplanılıp, şarkılar türküler söylendiğini, sohbetler edilip, güncel meseleler konuşulduğunu böylece gayet güzel ve medeni bir ortamın oluşturulduğunu söylemiştir. Aleviler arasında, isteyen kişilerin kurban da kestiğini ve kestikleri bu kurbanları birilerine dağıttıklarını anlatan katılımcı, ramazan ayında oruç tutulmadığını, on iki imam orucu tutulduğunu, kendi ailesinde de böyle olduğunu; ama kendisinin şu an yerine getirmediğini, küçükken

bir kere tuttuğunu belirtmiştir. Çocuk isimleri olarak Ali, Hasan, Hüseyin, sonunda can kelimesi olanlar ve en yaygın olarak Ali, Hasan, Hüseyin, Hasan Hüseyin özellikle ikisinin bir arada çokça tercih edildiğini söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Hac olarak Kâbe, Mekke-Medine olarak etrafımda kimsenin gittiğini bilmiyorum. Bingöl'de bir yer var, kutsal görülen dede ya da pirlerden birinin mezarı gibi, o tarz yerlere gidiliyor. Kendi kişisel düşüncem değil; ama ailem öyle tercih edeceği için, büyük ihtimalle cemevinden kaldırılır, cenazem.

İbadetin, bireyle Allah'ın arasındaki şeyler olduğunu vurgulayan cemevi dedesi katılımcı (K34), Alevilerde herkesin zikrettiğini, namaz kılacaksın diye bir şeyin olmadığını, önemli olan razı etmiş ve edilmiş olarak rıza makamında insanların bir araya gelmesinin olduğunu, ibadetten de cemin akla geldiğini belirtmiştir. Cemi, toplanmak olarak tanımlayan katılımcı, toplandıktan sonra orada ibadete katılanların duvaz imamlarını, mersiyelerini,[36] tevhitlerini,[37] saz eşliğiyle yerlerine getirdiklerini söylemiştir. Alevilikte; Hızır orucu, bütün peygamberlerin tuttuğunun düşünüldüğü muharrem orucu tutulduğunu söyleyen katılımcı, muharremin hem şükür hem de Kerbela'da Hüseyin'in şehadetinden dolayı matem anlamında yerine getirilen bir ibadet olduğunu belirtmiştir. Bebeği olan bir ailenin isteğine göre doğan çocuğu için kurban kestiğini, bunun için cemevine gelip bu ritüeli yerine getirdiğini ifade eden katılımcı, tercüman kurbanı olarak adlandırılan bir kurban ritüelinden de söz ederek bunun, canını kurban etmek, ölmeden önce nefsini öldürmek anlamına geldiğini ama bu kurbanın etini de herkesin yiyemediğini; ancak, musahip[38] kardeşi olan, o cem adabına uyan, kendini arındıran kimselerin yiyebileceğini vurgulamıştır. Alevilerde erkeklerde Ali, Hasan, Hüseyin; kadınlarda da Fatma, Zeynep isimlerinin çokça duyulacağından bahseden katılımcı, çocuklara isim koyarken pek de öyle özel şeyler yapılmadığını, bazı yörelerde dededen çocuk için dua isim istendiğini, dedenin de dua verdiğini (dua ettiği manasında) belirtmiştir. Katılımcı, cenazesinin cemevinden kaldırılmasını isteyeceğini, cenazenin ardından yapılan şeylerin yörelere göre değişiklik gösterdiğini, kimilerinin lokma denilen yemekler verip, gelen

[36] Mersiye; Kerbela'da yaşanan zulmü dile getiren ağıt.
[37] Tevhit; on iki imamlarla ilgili sözlerin, Allah'ın, Hz. Muhammed'in, Ali'nin isimlerinin geçtiği kavram, dinin tevhit esasına dayandığı inancıyla cemlerde okunuyor.
[38] Musahiplik; Alevilikte iki çiftin yani dört canın bir beden olması anlamına gelir, dört baş bir beden, özü, sözü bir olarak, musahiplikte, yedi göbek evlilik olmaz; ama tabii ki şimdilerde eskisi gibi yedi göbek üzerinde durulmuyor, nereye bakarsan bak üç göbekten önce mümkün değil evlilik; diyelim ki ben öldüm, benim eşim benim kardeşimle evlenebilir; ama musahip olduğum kişiyle asla (K34).

misafirlere ikramda bulunduklarını, yedisi diye Kur'an okutup lokma dağıttıklarını, kırk yemeği verildiğini, bunda genelde dardan indirme dedikleri rızalık alındığını, ancak bunun da şimdilerde her yerde uygulanmadığını ifade etmiştir:

> Dardan indirme de şudur; Kur'an okunması veya yapılan hizmetlerin sonunda oradaki bütün insanlardan rızalık alınıyor; aramızda Hakk'a yürüyen canımızdan alacaklı, istekli varsa meydana çıksın, vekilleri, varisleri varken davamızı burada halledelim mahşere kalmasın, varsa çıksın yoksa Allah eyvallah desin. Bu rızalığı aldıktan sonra bu sefer cenaze sahiplerine soruyoruz, ola ki anneniz, babanız, kardeşiniz her neyse bu canımızın herhangi bir canımızdan alacağı, vereceği veya isteği varsa siz de vekili ve varisi olarak razı mısınız, helal ediyor musunuz? O rızalığı da aldıktan sonra gene lokma duası veriyoruz, duamızı veriyoruz, herkes lokmasını paylaşıp, duasını edip çıkıyor.

Ön lisans öğrencisi katılımcı (K35), zaten Kur'an-ı Kerim'de bildiği kadarıyla, namazın bir biçiminin olmadığını, secde ve rükû olarak geçtiğini, cemevlerinde de secdeye ve rükûa durulduğunu, bu yüzden Alevilikte ibadetin tam olarak yapıldığını düşündüğünü vurgulamıştır. On iki imam ve Hızır oruçları tutulduğunu, on iki imamlarda su içilmediğini -Kerbela'da susuz kaldıkları için- soğan sarımsak yenmediğini, banyo yapılmadığını ve sakız çiğnenmediğini belirten katılımcı devamında şunları ifade etmiştir:

> Ramazan orucu tutulmaz, tutmuyoruz, on iki imamlarda, Hızır'da tutuyoruz, Hızır'da da su içmezsen yattığında evleneceğin kişiyi rüyada göreceğin söylenir. Bir buğday bırakılır kapı ya da camın önüne, dama, sabah kalktığında o buğdayda el veya başka herhangi bir iz varsa Hızır'ın geldiği söylenir ve sabah kalktığında senin damında, köyde bir kuş varsa ve o kuş hangi dama uçarsa onunla evleneceğin falan söylenir.

Kurban Bayramı'nda hiç kurban kesmediklerini, aile içinde kurbanda özel bir şey yapmadıklarını, bir adakları varsa ziyaret yerlerine gidip oralarda kurbanlarını kestiklerini söyleyen katılımcı, dedenin bu sırada dua verdiğini, o duaların da Türkçe olarak yapıldığını anlatmıştır. Hayatında üç kere cemevine gittiğinden söz eden katılımcı, şu anda cemevine gitmediğini, hac olarak Mekke-Medine'ye gitmeyi tercih etmeyeceğini, ailesinde de kimsenin haccı bu şekilde yerine getirmediğini belirtmiştir. Aynı katılımcı, kendisi ve ailesinin durumu olmayanlara yardımlar yaptıklarını, ancak bunu zekât ya da sadaka adı altında gerçekleştirmediklerini söylemiştir. Katılımcı, çocuklara isim olarak en çok Ali ve Fatma'nın tercih edildiğini, evlilik durumlarında Allah'ın emrini dedenin kıldırdığını, imam nikâhı yerine Allah'ın emri diye geçen bu uygulamanın yapıldığını, sonra evlenecek hanım ve erkek

tarafına razı mısın, rızan var mı diye sorulup, onayları alındıktan sonra kömbe-lokma yapılıp dağıtıldığını, kendi çevresinde ziyaretlere gidildiğini ve orada da aynı şekilde kömbe kesip dağıtıldığını, ateşlerini, mumlarını yakıp dualarını ettiklerini söylemiştir:

> …Benim dayım vefat etti, perşembe günleri kaldığı odada mum yakarız, mum bitene kadar o odaya kimse girmez, odanın ışığı da açılmaz, odada kimse olmaz, o mumun ölen kişinin ruhunu aydınlattığına, rahatlattığına inanılır, ayrıca ölen kişi için yardım edilip onun ruhu rahatlasın düşüncesi vardır, anneannem annemi arayarak dayım için yardım yapmasını hatırlatır. Kur'an okunursa da üç ve kırk yemeklerinde okunur. Cenazem olduğunda da tabii ki cemevinden kaldırılmasını isterim, sonuçta inanışımız o şekilde, bir de ben herkesin bakımlı gelmesini isterdim, evet ölüm üzücü bir durum ama son kez bir uğurlama aslında. Çevredeki insanların durumu iyi, arkamdan bir hayır işlensin evet; ama bir yardım olacaksa, bir kurban kesilecekse, o etin ya da yardımın durumu olmayanlara verilmesini isterim…

İbadetlerin, cemevine gidilip, sema dönme şeklinde yerine getirildiğini ifade eden ön lisans öğrencisi katılımcı (K36), kurbanları olduğunu, onların da Hacı Bektaş Veli'de, türbe dedikleri yerlerde kesildiğini, orada dedelerin yer alıp, inanç ve ibadet olarak dedelere, nazardan kötülüklerden korunmak maksadıyla kendilerini okutturduklarını söylemiştir. Kendisinin hiç öyle bir şey yaptırmadığını, açıkçası buna inancının olmadığını belirten katılımcı, kendini inançsız biri olarak gördüğünü bu yüzden de Alevilik hakkında pek bilgi sahibi olmadığını vurgulamıştır. Katılımcı, Sünnilikte yardımların zekât sadaka olarak ifade edildiği hâliyle bir uygulamanın Alevilikte olmadığını, bunun yerine türbelerde kurban kesilip oraya bağış yapıldığını, bu kurbanlardan kendilerine herhangi bir pay almadıklarını, üç ya da altı ay gibi zaman aralıklarıyla bir durum tespiti gibi bir şey yapıp, durumu olmayan ailelere para değil de onlara alışveriş yaptırmak ya da kurbanı direkt onlara bağışlamak, cemevine bağış biçiminde yardımlarını yerine getirdiklerini belirtmiştir. Çocuk isimleri olarak hem Alevi inancının hem de modernizm etkisiyle isimler konduğunu, Deniz, Ali, Fatma isimlerinin yaygın olduğunu söyleyen katılımcı, çocuklara isim konurken dedenin çocuğun kulağına dua okuyup üç kere adını kulağına söylemesine dayalı bir ritüelin yerine getirildiğini ifade etmiştir. Düğünlerde, rıza almanın yer aldığını, dedenin her iki tarafa bazen de bireysel olarak sadece kadın ve erkeğe, rızanız var mı, yok mu, diye sorduğunu belirten katılımcı, bu durumda dedenin eve gelebildiğini ya da onun yanına insanların gidebildiğini ifade etmiştir. Vefat ettiğinde cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini vurgulayan katılımcı sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

> …Oruç on iki imamlar ne bunu ne de ramazan orucunu tuttum, on iki imamlar tutuyor ailem, on iki gün tutulan bir oruç, on iki gün boyunca tuz, su, şarküteri tüketilmiyor. Bunun sonucunda da genç kızlar için eğer tuz, şarküteri tüketmediğinde, su içmediğinde son gün saçını taradığında evleneceği kişiyi göreceğine inanılıyor. Ben Mekke ve Medine'ye gidip hac yapmayı düşünmem, çevremde de bunu görmedim, teyzem var, o gitti geldi ama hiç anlatmadı oraları, ben de sormadım kendisine…

Bir cemevi başkanı olan katılımcı (K38), ibadetin cem olduğunu, geçmiş zamanda köylerde cemler yaptıklarını, zaman olarak genelde hızır ve şubat aylarında, Kurban Bayramı'nda ve Abdal Musa lokmasının yapıldığı dönemlerde yapıldığını belirterek, bu sayının çok fazla olmadığını vurgulamıştır. Cemlerin, sadece bir ibadet olmadığından bahseden katılımcı, cemlerin aslında bir şekilde ikrarlaşma ve toplumun ana sorunlarının çözüm odağı olduğunu belirtmiştir. Köylerde, cemin bir halk mahkemesi gibi işlevinin olduğundan söz eden katılımcı, dedenin köyde hane hane gezerek cemden bir hafta önce aralarında kırgınlık, husumet, alacak verecek davası olan kişilerle görüşüp onların arasını düzeltip, sorunlarda adaletli sonuçlar alıncaya kadar uğraşıp cem gününe kadar elinden geldiğince tüm sorunları çözmüş bir hâlde ceme girilmesini sağlamaya çalıştığını ifade etmiştir:

> Cemde herkes can oluyor, orada siz birlikte ibadet ettiğiniz bir cana kötü gözle bakamazsınız, dargın giremezsiniz, dolayısıyla da bütün orada huzurun ve ambiyansın her boyutu ile maksimize olması gerekiyor; çünkü biz orada hak ve hakikate ulaşıyoruz. Mesela semah dediğimiz şey, folklor değildir; semah, bireylerin çıkıp hak ile direk transa geçmesidir, zikirdir, o an, o can semaha çıkan can, kendisini hak ve hakikate verir, arada hiç kimse yoktur, direkt kendisi ile Hakk'ın, Allah'ın buluşmasıdır aslında.

Alevilikte de kurban ibadeti olduğundan söz eden katılımcı, kurbanın İsmail'den günümüze geldiğini ve bütün inançsallar içinde bu ibadete yer verildiğini, oruç ibadeti olarak da üç gün tuttukları Hızır ve muharremde tuttukları olmak üzere iki zamanda yerine getirdikleri oruçlar olduğunu, isim olarak da genelde Ali, Fatma, Zeynep isimlerinin tercih edildiğini, bazen bir futbol yıldızının isminin bile konulduğunu, Zeynep'in Alevilerle Sünniler arsında ortak bir değer olduğunu, bu anlamda ne Sünnilerle ne de ülkedeki herhangi bir inanç grubuyla hatta hiç kimseyle bir ayrımcılığa gitmediklerini vurgulamıştır.

Alevi ibadetinin yerinin cemevi, Alevilerin ibadetinin de cem olduğunu belirten bir cemevi dedesi katılımcı (K39), cemin toplamak, toplanmak manasına geldiğini, Alevilerin her perşembe akşamı lokmalarını, niyazlarını yaparak cemlerine gitmek

için niyet ettiklerini ve cemi sadece ibadetle sınırlı tutmadıklarını söylemiştir. Kendisinin dede olarak, ceme gelen insanlardan birinin müşkülü varsa, bir düşkünlük, bir alacak verecek işi varsa, küskün, dargın olanlar varsa buna yönelik olarak ibadetten önce yaklaşık 30-40 dakika bir sohbet işlediğinden söz eden katılımcı, cemin içinde barışık olmayan varsa o cemi, ibadeti başlatmadıklarını vurgulamıştır:

> Tarihler boyunca hep derler ya, Aleviler neden namaz kılmıyor, bugün Sünni canların, bize namaz kılmıyor, dinsiz bunlar diyenlerin anlamadıkları bir nokta var; dünyada tüm insanların Allah inancı vardır, kendi coğrafyasına göre; muhakkak ki bir de ibadet biçimleri vardır, o biçimlere herkesin saygı duyması lazım. Hangi dinden, hangi ırktan ve mezhepten olursa olsun sonuçta Allah'a ibadet ediliyorsa, Allah'ın varlığı biliniyorsa, Allah'ın dosdoğru yolundan gidiliyorsa eyvallah. Onun kararını ancak Allah bilir, kim neyi doğru neyi yanlış yapıyor, haşa bizim Allah'ı sevene, Allah'ın yolundan gidene eyvallahımız var. Bizim ona dil uzatma şansımız yok.

Namazın Farsça bir kelime olup Arapçasının salat, bunun Türkçe karşılığının da dua, yalvarış, yakarış anlamına geldiğini belirten katılımcı, bunu yerine getiren her insanın Allah'a ibadetini yapmış olduğunu, cemin içinde kıyam, rükû ve secde ettiklerini, diğer yönüyle zikrettiklerini, bir enstrüman yani sazla (telli Kur'an diyoruz) ibadetlerini gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Alevilikte, kurban ritüelinin çok fazla şekilleri olduğunu söyleyen katılımcı, bir rüya görüp rüyanın etkisinde kalındığında, biri askere gönderildiğinde, o kişi askerliğini bitirip geldiğinde, türbe ziyaretinde, pir misafir olarak geldiğinde, Kurban Bayramı'nda kurban kesildiğini, kanlı-kansız olmak üzere iki çeşit kurban olduğunu, bir lokmanın dahi ruhta hissedilip paylaşılmasının kansız kurban tanımına girdiğini belirtmiştir. Alevilerin ramazan orucu dışında muharrem (On beş gün; üçü masum-u paklar,[39] on iki gün de muharrem orucu), Hızır (13-14-15 Şubat olmak üzere üç gün), kırk sekiz perşembe[40] oruçlarını tuttuklarını söyleyen katılımcı, Alevilikte, Sünnilikte olduğu gibi malının zekâtı gibi bir durum olmadığını, ceme getirilen bir lokmanın dahi zekât gibi anlaşıldığını, yapılacak bir yardım için de zaman sınırlaması olmadığını belirtmiştir. Hacca isteyen herkesin gidebileceğini, çocuklara ad olarak daha çok ehlibeyit isimlerinin tercih

[39] İsteğe bağlı tutulur, masumu paklarda ehlibeyit çocukları altı aylıktan tutun, yedi sekiz yaşına kadar varlar, onların anısına, Hz. Muhammed ve Ali evladı oldukları, küçük yaşta katledildikleri için (K39).

[40] Kırk sekiz perşembe orucu isteğe bağlıdır Cenabıhakk'ın emri ya da yöntemi değil, perşembe, bizim en kutsal saydığımız, önemsediğimiz Hakk'ın günüdür; bugün de Alevilerin birçoğu oruç tutar, akşam, lokmasını, niyazını yapar, ceme gelir ve lokmasını orada paylaşır; bu manada kırk sekiz perşembe dediğimiz, kırk sekiz cumanın cemleri denen şeydir (K39).

edildiğini, Muhammed, Ali ve Muhammed Ali şeklinde daha çok görüldüğünü; ancak günümüzde biraz daha modern çağın isimlerinin konduğunu söyleyen katılımcı, cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini belirtmiştir.

3.1.1.1.5.3. Dua ve Niyazların Temel Alındığı İbadet Şekilleri

Kendini, Alevi Müslüman olarak tanımlayan lise mezunu esnaf bir katılımcı (K3), Alevilikte cenaze törenlerinde önce mevta için sela verildiğini, cemevinde cenaze namazı kılındığını, cenazelerde cemevinde dedenin dua okuduğunu, cenazenin mezarının yaptırılıp hayrına lokma dağıtıldığını, ölen kişinin ardından ölümünün 7, 40, 52. günlerinde hocanın mevlit, Kur'an okuduğunu belirtmiştir. Kendisinin oruç tutmadığını ve tutana saygı duyduğunu ifade eden katılımcı, ramazan ve muharremde tutan Aleviler olduğunu, haccın kutsal bir yeri ziyaret etmek anlamına geldiğini, Hacı Bektaş Veli'nin pirleri olduğu için kutsal kabul edilip onun türbesini ziyaret ettiklerini ve orada ailece Fatiha okuduklarını söylemiştir. Kurban Bayramı'nda ve muharremde tutulan on iki imam oruçlarının sonunda kurban kesildiğinden söz eden katılımcı, çocuğa ad vermede kendi çocuğu için Alevi erkânından herhangi birini yerine getirmediğini, Sünni gelenekte olduğu gibi Alevilikte yeni doğmuş bir çocuğun kulağına sabah ezanında üç defa isminin okunması gibi bir geleneğin veya çocuğa ismini dedenin koyması gibi bir uygulamanın da olmadığını söylemiştir. Alevilerin, köy düğünlerinde dualar ve Kur'an okuduklarından, dedelerin dua yaptıklarından bahseden katılımcı, kendisinin namaz kılmadığını, ibadetin bir şekille gösterilerek yapılması gerektiğine inanmadığını, Allah'la baş başa kalıp dua ettiğini vurgulayarak cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

> İçkinin zararlı olduğunu biliyorum ve dinimiz zararlı olan her şeyi yasaklamıştır; yasakladığı her şey de gerçekten zararlıdır, içki içmek alışkanlıklarla ilgilidir, Sünniler arasında da içki içenler var, içki içen kişi kendine zarar verir, biz içki içene saygı duyarız, onu dışlamayız ve ötekileştirmeyiz. Diğer taraftan, başörtüsü Alevi geleneğinde yok, belki dedeler anlatsa örtülürdü. Aleviler arasında şehirleşme ve Batılılaşma, çağdaşlaşma hâkim, baş örtmemek özgürlük olarak görülüyor, başörtüsüne gerek duyulmuyor, kalp temizliği daha önemli görülüyor. Hoşgörü hâkim Alevilikte, eşim başını örtse saygı duyarım. Cenazem, cami veya cemevinden kalkabilir.

Cem yaptıklarını, cemlerde duvaz imam okuduklarını, onun da on iki imam demek olduğunu, peygamber, ehlibeyit ve on iki imamın anıldığını belirten cemevi dedesi katılımcı (K14), bunların bağlama eşliğinde yapıldığını, tevhidin (şahlama), La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah Aliyyun Veliyullah, şeklinde açılımı olduğunu söylemiştir. Cemlerde önce Arapça, sonra açıklamalı Türkçe Kur'an okunduğunu ifade eden katılımcı, Kur'an'ı Alevi kökenli, hafız, hoca birinden öğrendiğini, cem mühürlemede Türkçe olarak Tevbe suresinden iki ayet ve Pir Sultan Abdal'ın tevbe duvazı okunduğunu belirtmiştir.[41] Cemlerde, kadın erkeğin bir arada olduğunu; çünkü Hak katında beden, cinsiyet olmayıp, ruhlar aleminde eşit olunduğunun düşünüldüğünü vurgulayan katılımcı, ceme misafir olarak gelenlerin olduğunu, bunlar arasında Sünni, Yahudi, Hristiyan da olduğunu, bunun için de cemlerde başörtüsünü zorunlu tutmadıklarını, ancak cem sırasında on iki hizmette olan cem erbabının başörtüsünü giydiğini, 50 yaş üstü kadınların normal başörtüsü örttüğünü, türban olayı sonradan olduğu için %90'ının türban olarak örtmediğini, bunun Hak huzuruna gelen, ceme gelen, yasa gelen de örter vb. anlamı dışında farklı bir içerik ve anlam ifade etmediğini, Anadolu'da kadının zaten başını örttüğünü belirtmiştir. Kurban Bayramlarında dedelerin köye gelip insanları topladığını, varsa dargınları barıştırdığını, toplanan bu insanların maddi gücü doğrultusunda destek vermesiyle büyük baş bir hayvanın kurban olarak kesilip, cemden sonra halka dağıtılıp yendiğini söyleyen katılımcı, bununla birlikte adak, Hızır, muharrem orucu bittikten sonra kesilen, Zeynel Abidin Kerbela'da şehit olmadığı için onun adına kesilen şükür kurbanları, Abdal Musa kurbanı olduğunu, ayrıca Kurban Bayramı'nda herkesin bağımsız olarak kurbanını kestiğini belirtmiştir. Haccın sadece Müslümanların gittiği değil, tüm insanların gittiği bir yer olduğunu vurgulayan katılımcı, peygamberden önce de hac ibadetinin olduğunu, İbrahim'den kalma bir ibadet olup, Kabe'nin de Hakkın evi olduğunu; ama Alevi inancında Hakkın evinin insan gönlü manasına gelip, bir gönül incittiğin zaman bunun Hakkı incitmek manasına geldiğini belirterek şöyle devam etmiştir:

> Enelhak diyoruz, Hak bendedir, sendedir, karşındakinin gönlündedir, Hakkın evi. Sadece bir kalıba şey yapmıyoruz, ama gücü yetenler, gitmek isteyenler gidebilir, ziyaretini yapabilir, duasını edebilir. Orada da ticarete dökmüşler, senede binlerce kurban kesiliyor ve bu kurbanlar çöpe atılıyor, nice insan aç, fakirken hiç de olağan değil bu. Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyor ki:

[41] K14: Deyiş, Hak, ehlibeyit, yol, içinden kalpten geçtiği şekilde anmaktır. On iki imam ismi geçmez bunlarda. Normal dualardan önce gülbang okunur. Yemek duası öncesi de mesela gülbang verilir.

> “Hararat nârdadır sacda değildir
> Keramet tacdadır başta değildir
> Ne ararsan kendinde ara
> Kudüs’te Mekke’de Hac’da değildir.”

> İnsan önce kendi özünü tamam edecek, önce kendini bilecek ki Rabbini bilsin. Kendini biliyor, Cenab-ı Allah’ın güzel amel emrettiği kulları arasında olmaya hazır hissediyorsa gider ziyaretini yapar, bu hâlde yapılırsa biz haccı yüksek nokta olarak nitelendiriyoruz.

Kendilerinin, zekât paylaşımında “komşusu aç yatarken tok yatan benden değildir” şeklindeki peygamberin hadisine uyduklarını, onun da bir haftaya, bir güne sığdırılıp şu kadar para vereceksin diye bir ölçüde olmadığını, asıl olanın çevrende aç biri varsa, kapına aç biri geliyorsa, onunla ekmeğini bölüşmek olduğunu ve her ne olursa olsun Şah Hatayi’nin dediği gibi, “Kapına geleni Hızır bil ki Ali’ye Selman olasın, kapına geleni Hızır gibi gör” anlayışının hâkim olduğunu belirten katılımcı, bir dede olarak cemlerde hep bunu vurguladığını söylemiştir. Şu an bulundukları cemevinde beş senedir faaliyet gösterdiklerini belirten katılımcı, insanların eskiden cenazelerini camiden kaldırdıklarını, cenazelerin beş senedir cemevinden kaldırıldığını ve kendi cenazesinin de elbette cemevinden kaldırılmasını istediğini vurgulamıştır. Çocuklarına Ali, Hasan, Hüseyin, Mahmud, Mehmed, Murtaza, Cafer, Zeynel, Fatma, Binali, Hatice, Haydar vb. isimler koyduklarını, ehlibeyit değil karşı tarafta yer aldıkları için Ayşe, Bekir, Ömer isimlerinin konmadığını belirten katılımcı, ailesinde Ayşe isminde birinin olduğunu; ancak ailede Kürtçe konuşulduğundan dolayı Eyşe, Eyşo dendiğini, şimdilerde ise Timuçin, Berke gibi isimlerin tercih edilip diğer adların pek kalmadığını söylemiştir.

Sünnilikte ibadetin namaz, kendilerinde niyaz olduğunu belirten ilkokul mezunu bir katılımcı (K16), namazla niyaz arasında hiçbir farkın olmadığını, kıyam, rükû, secde olmak üzere üç ana temel ritüelin yer aldığını, bunları cemevinde, meydan evinde, dâr meydanında zaten kendilerinin de yerine getirdiklerini, dâra girdiklerinde Hakk’ı kalplerine mihman etme anlamında sağ ellerini gönül Kâbelerine koyduklarını ve bu arada dedenin dua verdiğini söylemiştir. Anadolu Alevi-Bektaşiliği inancında askere gideni uğurlama merasiminde, düğün törenlerinde, birinin önemli bir işi gerçekleştiğinde ve Kurban Bayramı’na özel olarak da kurban tığlamanın olduğunu ifade eden katılımcı, “kurban tığlama” kavramının kullanıldığını, kesme, ölüm, vefat, defin, gömme terimlerinin kullanılmayıp tığlama, Hakk’a sırlama, Hakk’a yürüme, Hakk’a dönüş kavramlarının geçerli olduğunu vurgulayarak,

kurbanın, öncelikle nefsini kurban etmek, heva hevesini terk etmek olarak görüldüğünü söylemiştir:

> Kurban olarak aynı zamanda Adem'den dolayı bizde elma çok kutsaldır, elma da bizim için bir kurbandır, gücünüz yetmediği zaman elmayla gidersiniz, kurbanınızı sunarsınız Hakk'a, lokma niyetiyle verirsiniz onu. Bizde hac kavramı, Hacı Bektaşi Veli ne Mekke ne Kudüs demiş, asıl haccın Bâyezıd-ı Bistâmi'nin bir söylemi var; bizde en büyük hac fakir fukarayı giydirmektir, yoksulu doyurmaktır. Ama tabii ki, kendi ulu erenlerinin, ulu ozanlarının kabir ziyaretini yapmak, hac anlamında değildir aslında, o daha çok ikrar verdiği pirine ikrar verdiği rehberine gidebilmektir, artı, gittiği zaman da yol ücretini kendi vererek gidecektir.

Zekât, fitre kavramlarının Alevi terminolojisinde yer almadığına dikkat çeken katılımcı, Alevilerde daha çok fakiri doyurma, çıplağı giydirme, darda olana yardım etme, yetim olanın elinden tutmanın en büyük zekât ve fitre olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Çocuklara isim koymada, genelde muharrem ayında doğanlara on iki imamın adlarının verildiğini, Ali, Hasan, Hüseyin, Bakır, (Bakır da genelde Bekir diyorlar, bazı Alevi canlarımız Ebu Bekir koymuş diyorlar), Zeynel, Musa, Kazım, Taki, Naki, Mehdi (daha çok İran taraftarları olan, İran'da yaşayan canlarımız takarlar), Ali Asker, Hasan-ul Asker, kadınlarda ise Hatice, Fatma Zeynep, Emine, Meryem, Asiye vb. hakikatten yana olduklarını düşündükleri tüm mümin kadınların isimlerinin konduğunu söylemiştir. Cenazesinin nereden kaldırılacağını istediği konusunda katılımcı, pirinin gelip tabutuna el sürüp bir gülbang (dua) vermesinin kendisi için yeterli olacağını; çünkü piri ve ailesinin kendinden razıysa, kul hakkı yemediyse cehenneme gitmesi için bir sebebin olmadığını düşündüğünü belirterek şöyle devam etmiştir:

> Burada ayrımcılık yapmak istemem, Hak neyi nasip eder bilemeyiz, belki cemevi olmaz cami olur bilemeyiz; ama mekân neresi olursa olsun, hiç fark etmez, dileğim budur. Hocanın Allah-u ekber demesi değil de pirim gelsin, sadece tabutuma el sürsün, bir dua etsin yeterli o. Cenazelerin camilerden kaldırılan durumları da şöyle olur: Alevi bir canımızın kocası ehlisünnettir veya hanımı Ehl-i sünnettir, genelde bu şekilde oluyor.

3.1.1.1.5.4. Dört Kapı Kırk Makam Felsefesine Dayalı İbadet Şekilleri

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K27), Alevilikte şeriat, tarikat, hakikat, marifet şeklinde dört kapı kırk makam silsilesinin olduğundan, önce şeriattan girilip bu makamın iman etmek, ikincisinin ilim öğrenmek, üçüncüsünün ibadet anlamına

geldiğinden bahsetmiştir. Ayrıca, kendi minvalinden değerlendirdiğini belirterek, Alevilikte bir ocak sistemi ve bu sistemin içinde pir, mürşit, dede ve rehberin yer aldığından söz eden katılımcı, bu ocak sistemi içinde cemlerin yürütüldüğünü, cemin de pir ve talip ilişkisi içinde gerçekleşen bir ritüeller bütününden oluşan bir ayin olduğunu söylemiştir:

> Kişinin o semah hâli, ritüeller üstü bir hâl gibi söylenebilir. Yani ehlibeyte duyulan muhabbetin bir nevi dışa vurumudur, bir ritüeldir, o şekilde izah edilebilir. Cemde çerağ uyandırılır, bu çerağ üç mum yakmak şeklinde de tezahür edebilir. Bu üç mum Alevilikteki Allah-Muhammed-Ali inancını temsil etmektedir, onların adına yakılır.

Alevi toplumunda, türbe kültürünün çok yaygın olduğunu, türbelerin çokça ziyaret edildiğini, bir muradı olanın sürekli türbeye gidip, fakat türbenin zatından bir şey istenmeyip buraların mukaddes mekânlar olarak görülüp, türbede bulunan şahsa değil, Allah'a ibadet edildiğini ifade eden katılımcı, türbeden teberrük alma kültürü olduğunu[42] cümlelerine eklemiştir. Diğer taraftan, Alevilerin domuz eti yememekle birlikte, tavşan etini de haram olarak görüp yemediklerini belirten katılımcı, bunun fıkhî bir şey olup, ehlibeyit ve Allah tarafından yasaklandığını ve bildiği kadarıyla da Kur'an'da bunun ayetlerinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Kurbanın müstehap bir ibadet olduğuna inanılarak Kurban Bayramı'nda kesildiğini, bu ibadeti yerine getiren kişinin o kurbanın tırnağını dahi zayi etmediğini söyleyen katılımcı, muharremde mevcut bir orucun olduğunu, bu orucun aslında sekiz gün olup, on iki gün tutulduğunu, bu on ikinin on iki imamı temsil manasında olup, matem[43] orucu olduğunu belirtmiştir. Aşura gününün Aleviler için önemine dikkat çeken katılımcı, İmam Hüseyin'in katledildiği günün esas aşura günü olup, onuncu gün anlamına geldiğini, bu zamanlarda çok büyük törenler düzenlenip, sinelerin dövüldüğünü, gözyaşları döküldüğünü, karalar giyilip, dizlerin dövüldüğünü, mersiyeler okunup, Hüseyin için lokmalar dağıtıldığını ve bunların, Alevi toplumunun bilincini teşkil edip, Alevi toplumunun muharremle, bu matemle günümüze kadar

[42] Teberrük: Türbenin bir taşıdır, bir toprağıdır oradan alınır, mesela hasta olanlara Kerbela toprağından verilir bir miktar, şifa olması niyetine (K27).

[43] Bu matem, peygamberin Kerbela'da şehit edilen başta İmam Hüseyin olmak üzere peygamberin ashabına tutulan bir yastır, onları anmaktır, onların acısını hissetmeye çalışmaktır. Su içilmez, et yenmez, saç sakal kesilmez, aynaya dahi bakılmaz, süslenilmez, çatal bıçak da kullanılmaz yemek yenirken; çünkü çatal ve bıçak kesmeye yönelik, hani mızrak gibi, ok gibi onu anımsatır, kılıcı anımsatır, bunlar da kullanılmaz. Zira İmam Hüseyin Kerbela'da kesilerek şehit edilmiştir, muharrem boyunca İmam Hüseyin'e ağıtlar yakılıp, gözyaşı dökülür; Alevi toplumu için İmam Hüseyin'e gözyaşı dökmek fazilettir, kurtuluş vesilesidir (K27).

ehlibeytten kopmadığını, buna ilaveten Erbain kırkıncı gün yani Hüseyin'in katledilişinin kırkıncı gününde Kerbela'ya gidildiğini, bunun hacca benzetildiğini ama hac olmadığını vurgulamıştır. İsim olarak; ehlibeytin adlarının konulduğunu ve eskiden çocuk doğduğu zaman dedeye götürülüp, dedenin çocuğa ismi koyduğunu belirten katılımcı, ehlibeyit yarenlerinden kabul edilen Kanber ve Selman isimlerinin de tercih edildiğini söylemiştir. Cenazesinin kaldırılacağı yerle alakalı olarak illa bir mekândan kaldırılması gibi bir derdinin olmadığını vurgulayan katılımcı, camiden ya da cemevinden kaldırılacak gibi bir beklentisinin olmadığını, içine farklı ritüeller sokulmadan, ehlibeytin yaptığı şekliyle cenazesinin kaldırılmasını istediğini belirterek cümlelerine şöyle devam etmiştir:

> …Ehlibeytin cenaze erkânı, yani İmam Hasan'ın babası Ali'ye kıldığı cenaze erkânı veya peygambere Ali'nin kıldırdığı cenaze erkânı, -peygamberin cenazesini Ali kaldırmıştır, bu da önemli bir ayrıntı- gibi. Bunlar nasıl kaldırmışsa o cenazeyi ben de benimkinin bu şekilde kaldırılmasını isterim. Burada belli dualar okunur, belli telkinler yaptırılır cenaze üzerine, helallik istenir, ondan sonra kefenleme, cenaze yıkama işlemleri farklıdır. İşte kafurdur, sidirdir vb. suyun içine de belli maddeler katılır, farklı ritüelleri vardır yani, ondan sonra cenazenin secde ettiği yerlere sürülen belli maddeler var, cenaze erkânı içinde farklı bir kefenleme yöntemi var. Cenaze erkânı beş tekbirle kaldırılır, yani beş kere Allah ululanarak cenaze kaldırılır, münacat (dua) vardır cenaze içinde; özel olarak cenazeye okunan duası vardır onun o okunur, bununla birlikte cenazeyi anlatan nefesler de okunabilir…(K27)

3.1.1.1.5.5. Ehlibeyit Öğretisine Dayalı İbadet Biçimleri

Üniversite mezunu ve bir yayınevi yöneticisi olan katılımcı (K20), Alevilikte ibadet olarak Allah'ın, peygamberin söylediği her şeyin var olduğunu, bunun da Ali'nin söylediği tarzda olup, kişiden kişiye değişmediğini, ehlibeytin öğretmenliğinin kabul edildiğini belirtmiştir. Vefat ettiğinde cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini söyleyen katılımcı, çocuklara genel olarak Hasan, Hüseyin, Ali, Zeynep, Fatma, Celal, Abbas isimlerinin konulup Bekir, Osman, Ömer, Muaviye, Mervan adlarının ise tercih edilmeyip, Muaviye, Mervan isimlerinin Sünnilerde de az yer aldığını; halifelik seçimlerinde bu kişilerin haksızlık yaptıkları için böyle bir tercih söz konusu olduğunu ifade etmiştir:

> Muaviye ismi hazreti kelimesi ile bir kullanılıyor, bunda art niyet olduğunu düşünüyorum. Alevilikle ilgili pek çok tez okudum, çoğu art niyetli yazılmış; ya Sünniliğin bir alt kolu gibi algılatmak isteniyor ya da Alevilik, İslam'ın dışında diye algılatılıyor, temelini inceleyen irdeleyen yok, bunlar kendi inancını kendi dinini de irdelemediği için böyle oluyor.

İbadetler arasında cem ve semah, cemlerde, kıyam, rükû ve secdenin yer aldığından bahseden katılımcı, herkesin kendi evinde akşamları rükûsunu ve secdesini yapabileceğini, Sünnilerle ibadetler konusunda pek farkın olmadığını, sadece velayet konusunda ayrı düşündüklerini vurgulamıştır. Muharrem, Hızır, kırk sekiz perşembe oruçlarının tutulduğunu, muharremin, normal orucun biraz daha üstünde yer alıp aslında on gün olan bu ibadetin matemden dolayı on iki gün tutulduğunu belirten katılımcı, bu süre boyunca orucu açtıktan sonra et yenmediğini, bıçak kullanılmadığını, Hızır orucunun ise şubatta tutulup günlerinin yöreden yöreye değişebildiğini, bu orucu Şaman'a dayandıranlar olsa da kendilerinin asla bunu kabul etmediklerini söylemiştir.

3.1.1.1.5.6. Tasavvufi Felsefeyi Temel Alan İbadet Anlayışları

Alevilikte tasavvufun esas alınıp bunun hayata geçirilmesinin önemli olduğunu belirten cemevi dedesi katılımcı,[44] tarikat nazarında, her an secdede, oruçlu gibi yaşamanın gerektiğini, Ali'nin Kur'an'ı yaşayan, "Kur'an-ı nâtık" olduğuna işaret ederek, Alevilerde ruh abdesti ritüelinin yerine getirildiğini, alınan abdestin, kılınan namazın kabul olması için eline, diline, beline sahip olmanın, kimseye minnet etmemenin gerektiğini vurgulamıştır. Kadın erkeğin birlikte ibadet ettiğini ve Aleviliğin cinsiyet ayrımcılığına karşı çıktığına dikkat çeken bir dernek başkanı olan katılımcı[45] da eline, diline, beline hâkim ol, diyen Alevilerin insanın nefsine sahip çıkmasını savunduklarını belirtmiştir.

İbadeti bir münacat, bir yakarış olarak tanımlayan üniversite mezunu emekli bir katılımcı (K25), bir kısım insanların bir şekilde şeriat namazı, bir kısmının da tarikat namazı kılıp, dua ettiklerini, buna rağmen Afrika'da insanlar açlıktan ölüyorsa burada bir sorunun olduğunu, sadece şekil namazı kılınıp, şekil duası yapıldığı için durumun böyle olduğunu belirtmiştir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin "kâinatın sırrını çözmek istersen insan oku, insanda cümle kâinat cem olmuştur" deyişinden hareketle, insanda ne varsa kâinatta da onun var olduğunu, kâinata bakıldığında da insanda onun olduğunu söyleyen katılımcı, bu nedenle, Hakk'ın insanda, insanın

[44] K7: Alevilikte tasavvuf esas, hayata geçirmek önemli, tarikat nazarında, her an secdede, oruçlu gibi yaşamak lazım. Ali, Kur'an'ı yaşıyor, Kur'an-ı nâtık'dır, ruh abdesti var bizde; alınan abdest, kılınan namazın kabul olması için eline, diline, beline sahip olacaksın, kimseye minnet etmeyeceksin.

[45] K8: Kadın erkek birlikte ibadet eder, Alevilik cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkar. Eline, diline, beline hâkim ol, diyen Aleviler, insanın nefsine sahip çıkmasını savunur.

Hak'ta olduğunu belirtmiştir. Kurban Bayramı'nın, Sünnilikteki gibi olduğunu, Alevilerin iki orucu da hakikat sayıp ramazan orucunun şükür babında yapıldığını, muharrem orucunda ise bir matem içinde olduklarını ifade etmiştir. Bu matemin, peygamber ve ehlibeytine sadakatin işareti olarak değerlendirildiğinden bahseden katılımcı, kişinin ibadetleri yerine getirmeyle cennet olgusunu hak etmediğini, buna ancak vicdan ve edeple ulaşacağını vurgulamıştır.[46] Ailesinde Çiçek, Kaya, Cennet, Hüseyin, Mustafa, Ahmet ve Canan gibi isimlerin olduğunu söyleyen katılımcı, yeni nesilde Ali, Hüseyin, Mustafa yerine modern adların konduğunu, cenazesinin ise cemevinden kalkmasını istediğini belirterek şöyle devam etmiştir:

> Bana sorarsan bir isim bir hâl makamı var, mesela Muhammed, Fatma, Ali, Hüseyin, Ömer, Ebu Bekir bunlar isim makamıdır ve bu makamda bunlara iyi veya kötü diye bakamazsın, nerden bakacağız, hâl makamından. Mesela Nemrut, Firavun, Mervan, Yezid bunlar hâl makamı, örneğin birine İblis dediğinde, hâl makamı oluyor, işte isim makamlarını anarken hakaret etmek doğru değil.

3.1.1.1.5.7. İbadetlerde Alevi-Sünni Anlayışı

3.1.1.1.5.7.1. Alevilikteki İbadetlerin Sünni-İslam'dakinden Farkı Olmadığını Düşünenler

Alevi toplumunda hacca giden insan sayısının az olduğunu belirten emekli öğretmen bir katılımcı (K33), Aleviler arasında türkülerde dahi geçtiği hâliyle "benim Kâbe'm insandır" ilkesinin geçerli olup, kişinin bulunduğu ortamda iyi şeyler yaparak ve iyi yaşayarak ibadetini yerine getirebileceğini ifade etmiştir. Sadaka vermenin Alevi kültüründe önemli olduğuna değinen katılımcı, lokma dağıtılıp, zekât verildiğini söyleyerek cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

> İslamiyet'in temel ritüellerinin uygulanma şekli ile Alevi inancını özellikle kendini İslam içerisinde tanımlayan Aleviler arasında yerine getirilme biçimi arasında pek fazla fark yoktur. Yani Hanefi Müslümanda ve kendini İslamiyet içerisinde gören Alevilerin büyük bir kesiminde de inanç sistemi olarak bir fark göremezsiniz; zekâtı, sadakası vb. hepsi vardır, bunları yaptıkları zaman da kendilerini rahatlamış hissederler. Ben bu söylediklerimi sosyalist, deist hatta ateist Alevi inancıyla söylüyorum. Alevilerin büyük bir bölümü benim gibi değildir, kendilerini tamamen İslam'ın içerisinde gören Alevi kesimi çok ciddi boyuttadır. Ateist olarak kendimi değerlendiriyorum ama köklerimden gelen o Alevi inancının beni etkilediğini de zaman zaman gördüğümü söyleyebilirim.

[46] Yunus Emre diyor ki; "Bir kez gönül kırdın ise o kıldığın namaz değil, yetmiş iki âlem dahi elin yüzün yumaz değil," kendini bilmesi ve bu noktada Hakk'ın hakikatinin kendisiyle cem olduğu manasında (K25).

Cemevine, çocukluğunda ailesinin yönlendirmesiyle gittiğini, lise tahsilinden bu yana ise çok seyrek; ama ibadet amaçlı değil, sadece ziyaret ve bazen orada verilen yemekleri paylaşmak için insani boyutta ilişkiler çerçevesinde gittiğini ifade eden katılımcı, aynı zamanda Alevi büyüklerinin vefatı dolayısıyla da gittiğini ve onların bir bölümünün cenazelerinin cemevinden bir kısmının ise hâlâ camilerden kaldırıldığını belirtmiştir. Öte yandan, ölümünün ardından insan gibi yaşadı denmesinin daha önemli olduğundan söz eden katılımcı, kendi cenazesinin nereden kaldırıldığının kendisi için bir öneminin olmadığını, ailesi nasıl değerlendirirse o şekilde olabileceğini; ama yakınlarının ve ailesinin tercihlerinin cemevinden kaldırılması yönünde olacağını tahmin ettiğini söylemiştir.

3.1.1.1.5.7.2. İbadetlerin Sünni İslam'daki Şeklinden Farklı Olduğunu Söyleyenler

Lise mezunu işletmeci bir katılımcı[47] Alevilikteki ibadetlerin, şekilde İslam'dan biraz farklı olduğunu söyleyerek, beş vakit namazın ön planda olmayıp diğer birçok şeyin hemen hemen aynı olduğunu düşündüğünü, cem yapıldığını, kendisinin de yıllar önce cemevine gidip bir kere ceme katıldığını, cenazesinin cemevinden kaldırılmasını istediğini, çocuklara genelde on iki imamın isimlerinin, Ali, Haydar, Cafer, Fatma gibi adların konduğunu ve genelde isimlerde doğadan çokça esinlenildiğini belirtmiştir.

İnanç itibariyle İslamiyet'in özünden çok farkın olmadığı Alevilikte, dinî ritüellerde Sünni İslam'dan bazı farklılıklar olduğunu ifade eden üniversite mezunu işletmeci bir katılımcı (K19), oruç zamanlarının birbirinden farklı olduğunu, köyünde Kurban Bayramı'nda kurban kesildiğini, köylerinde cemevi değil cami olduğunu, bunun da Alevi ve Sünnilerin karışık bir hâlde yaşamasından kaynaklı olduğunu söylemiştir. Evlerde cem yapıldığını, bildiği kadarıyla çevresinde imkânı olanların hacca gittiğini, modern zamanların çocuklara konulan isimlerde de değişikliklere neden olduğunu vurgulayan katılımcı, Mehmet, Ali, Ahmet, Ömer, Osman vb. adların tercih edildiğini, cenazelerin camiden kaldırıldığını belirtmiştir:

[47] K17: Şekilde, ibadette İslam'dan biraz değişik, beş vakit namaz ön planda değil, diğer birçok şey hemen hemen aynı diye düşünüyorum. Cem var ve ben yıllar önce cemevine gidip bir kere ceme katıldım. Cenazemin de cemevinden kaldırılmasını isterim. Çocuklara genelde on iki imamın adı, Ali, Haydar, Cafer, Fatma gibi isimler konur, doğadan çok esinlenilir, Çiçek ismi var mesela; bu da İslam ya da Aleviliğe göre değil.

> Benim için de fark etmez, Alevi olsa da camiden kaldırılıyor, cenaze gününün akşamında bir Alevi dedesi eşliğinde cem yapılıyor, muhtemelen Alevi-Sünni karışık bir köy olduğu için. Sünni köylüler de cenazeye katılıyor, adı konulmamış bir mutabakat yapılıyor. Sünni komşular da evde cem yapılacağını bildiği için evden yavaş yavaş dağılır, köylülerin aralarında adı konulmamış bir saygı var.

Radyoloji teknikeri ve lisans öğrencisi olan bir katılımcı (K32), kurbanın Alevilerde çok önemli bir ritüel olduğunu, görgü ceminde cemaatle, Kurban Bayramı'nda da kişilerin kendilerinin kurban kestiklerini, onun haricinde özel bir şey olmadığını, ölen birinin kabre konulduğu ilk gün kabir kurbanı kesildiğini, sonraki gün yası olup, cem yapıldığını; Kur'an okunduğunu, sonra yedisinin, kırkının ve elli ikisinin yapıldığını belirtmiştir. Kendisinin cenazesinin nereden kaldırılacağının önemli olmadığını vurgulayan katılımcı, diğer yandan da bütün cemlerde Kur'an okunduğunu, genelde Arapça okumanın tercih edildiğini, bazı yerlerde ise Türkçe de okunduğunu söylemiştir. İsim konusunda çok ayrımın yer almadığını ifade eden katılımcı, eşinin adının bir istisna olarak Ayşe konduğunu, Hasan, Hüseyin, Ali, Tunceli'de Hıdır, Fatma, Ali adlarının yaygın olarak tercih edildiğini belirtmiştir. Alevilerde Hızır, on iki imam, ramazanda üç gün oruç tutulduğundan söz eden katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Ramazanda üç gün tutulan oruç da şöyle, aslında Kur'an'da yazan, ramazanda oruç tutun kelime anlamı üç ila on gün; ama o üç ile on gün, otuz güne çıkarılmış. Tutan tutar, bakın kimse bizde ramazanda oruç tutuyor diye kimseyi yermez, namaz kılıyor diye kimseyi yermez, bizde namaz kılanlar da vardır ama kimse niye namaz kılıyorsun ya da niye namaz kılmıyorsun diye yermez.

Musahipliğin uygulamasının zorluğundan bahseden katılımcı, musahipliğin yol kardeşliği anlamına geldiğini, kardeş çocuklarının birbiriyle evlenebileceğini, ama musahiplerin çocuklarının evlendirilemeyeceğini, musahipliğin peygamberimiz ve Ali'nin uygulamasına dayandığını söylemiştir. Musahiplik için de cem yapıldığını ifade eden katılımcı, orada kurban kesildiğini, ondan sonra musahipliğin başladığını ve kesinlikle geri dönmek diye bir şeyin söz konusu olmadığını ve her cemden önce yıkanılıp, oraya temiz ve pak gelmenin önemine dikkat çekmiştir. Öte taraftan, eline, beline, diline sahip olmak şeklinde belirlenen üç düsturun çok önemli olduğuna işaret ederek şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

> Eline sahip olacaksın ki kimsenin malına, mülküne el uzatmayacaksın, diline sahip olacaksın ki kimsenin arkasından önünden konuşmayacaksın, beline

> sahip olacaksın ki kimsenin namusuna, kimsenin herhangi bir şeyine dokunmayacaksın, göz dikmeyeceksin. İşte bunlardan bir tanesi evlendin ayrılıyorsun o beline sahip olacaksın, eline sahip olacaksın öldürmek mesela, öldürmek bizde çok büyük günahtır. Evlendiğin kişiyi keyfi mağdur edemezsin, onun hesabını vereceksin. Bu kadın da olur, erkek de olur, kadın erkek ayrımı yoktur zaten orada. Alevilikte zaten kadın erkek ceme girdikleri zaman da orada erkekler babadır, kadınlar ya bacıdır ya anadır, orada cinsel kimlik yoktur.

İlkokul mezunu ve bir dernek başkanı olan bir katılımcı (K37), Alevilikte on iki gün muharrem ayı orucu ve Hızır orucu ritüellerinin yer aldığını, bunları da yerine getirdiklerini, diğer taraftan adak kurbanı ve başka çeşitli kurbanların yapıldığını belirterek, Alevilerin bunu sürekli hâle getirip, ihtiyaçtan fazlasını tüketme ve lükse yönelik ya da gösteriş amacıyla bunu yapmayı ise doğru bulmadıklarını vurgulamıştır. Cenazelerden sonra kırk yemekleri verildiğini söyleyen katılımcı, bu yemeklerin ve adak kurbanı etlerinin daha çok maddi sıkıntı çeken insanlara ve üniversite öğrencilerine bağışlanmasını faydalı bulduklarını ifade etmiştir. Zekâtın, Alevi toplumu için kabul gören bir uygulama olmadığına vurgu yapan katılımcı, bir kişi yardımda bulunacaksa bunun bir elinin verdiğini diğer elinin görmemesi gerektiği ilkesi çerçevesinde yerine getirildiğini, Sünnilikteki gibi bir hac ritüelinin de olmayıp Kerbela'ya gitmek isteyen birilerinin gitmek istiyorsa gidebileceğini; ama kurbana bakışta olduğu gibi hac için de parayı oralara sarf etmek yerine bu paraların yoksul ve muhtaçlarla paylaşılması anlayışının hâkim olduğunu belirtmiştir. Cemlerin kapıcı, çırağcı, süpürgeci vb. şeklinde on iki hizmet üzerinden yürüdüğünü, bunları yerine getirmede de on iki kişinin görev aldığından bahseden katılımcı, diğer taraftan da çocuklara genellikle Hasan, Hüseyin, Ali, Mehmet, Ali Rıza, Naki, on iki imamların adlarının konduğunu söyleyerek şöyle devam etmiştir:

> Cenazemin kendi cemevimden kendi ritüellerime göre kaldırılmasını isterim. Ben çocukken de cenazeler kaldırılıyordu, dedeler farklı uygulama yapardı, bugünkü gibi değildi. Burada bir şey var, dört kapı kırk makam üzerinden kaldırılır cenaze. Kent koşullarına gelince insanlarımız Sünnilere benzeme durumuna girdiler. Kendi inanç biçimine göre kaldırılmalı, doğru olan da bu zaten. (K37)

3.1.1.1.5.8. İbadetleri Alevilikle Kurdukları Kültürel Bağlarla Açıklayanlar

Haccın, Mekke ve Medine şeklinde olduğuna dair bir inanç ve uygulamanın kendi yörelerinde olmadığını, oruç hakkında çok ayrıntı bilmediğini ifade eden lisans öğrencisi bir katılımcı (K15), çok inançlı biri olduğunun söylenemeyeceğine vurgu

yaparak, oruç uygulamasının Sünnilikten daha zor olduğunu bildiğini belirtmiştir. Sünnilerle aynı tarihte Kurban Bayramı'nda kurban kesildiğini, ek olarak mart ayında baharın gelişini kutlamak adına da kurban kesildiğini söyleyen katılımcı, konulan isimler arasında Ali, Hasan, Hüseyin'in yer aldığını Ayşe, Bekir, Osman isimlerinin de Alevilik öğretisinde yer alan Ali'nin haklı olduğu halifelik davasına inanılıp bu kişiler tarafından Ali'ye haksızlık yapıldığı düşünüldüğü için tercih edilmediğini belirterek şu şekilde devam etmiştir:

> Cenazemin nereden kalkacağını bana sorsanız umurumda olmaz, geldiğim kültür Alevi kültürü olduğu için Hatay'da bir yerde olsun. Ben öldükten sonra cesedime ne yapmışlar çok önemli değil aslında. Hatay'da da Alevi mezhebine uygun yapılıyor cenaze merasimleri, ailemde evde oluyor bu tören, camiden kaldırılan bir cenaze görmedim ailemde.

Hemşire bir katılımcı (K18), orucu bildiğini hem ramazan hem muharrem orucunun tutulduğunu, tutan birinin her ikisini de tuttuğunu, tutmamayı tercih edenin de her ikisini de tutmadığını söylemiştir. İlkokuldan beri memleketten uzak olduğundan ve aklında kalan ritüellerden birinin de hısımlık olduğundan söz eden katılımcı, insanların birbirleriyle hısım olup, hısım olunan kişinin sülalesinden biriyle diğer kişinin sülalesinden birinin birbiriyle evlenemediğini belirtmiştir. Hısımlık kurbanı olduğunu, dedenin gelip semah oynadığını hatırladığını ifade eden katılımcı, yemekler verilip bu yemekler aracılığıyla dostların birleştiğini, dedenin özlü sözler söylediğini, sazlar çalınıp türküler söylendiğini ve ritüel olarak bunları anımsadığını, çok da bir şey hatırlamadığını, Alevilik alt başlığında kardeşlik, dürüst ve iyi insan olmak gibi ilkelerin kendilerine aşılandığını söylemiştir. Çocuklara konulan isimler arasında ise Ali'nin mutlaka yer aldığını, Ömer, Osman adlarının konulmamasına özen gösterildiğini, son zamanlarda daha çok modern isimlerin konulduğunu belirten katılımcı cümlelerine şöyle devam etmiştir:

> Şöyle, enteresan bir şekilde bizim köy Alevi köyü olmasına rağmen cami vardı. Eşim Sünni ve köyümüze geldiğinde caminin olmasına şaşırdı ve ben de onun şaşırmasına şaşırdım, "niye cami olmasın ki" diye düşündüm. Son yıllarda cemevi yapıldı bizim köye, orada sadece kurbanlar kesiliyor, türküler söyleniyor. Morg camide olduğu için de doğal olarak cenazeler de camiden kaldırılıyor. Öldüğümde cesedim nerden kaldırılır, hiç düşünmedim, cemevinden kaldırılır diye de hiç aklıma gelmedi açıkçası; ama köyüme götürülmeyi düşündüm, cemevinden kaldırılsın diye bir ısrarım da olmaz öyle bir durumda.

İçki içmenin haram olmadığını düşündüğünü, başkalarına zarar verilmediği sürece içki içmekte bir beis olmadığını ve kendini bildikten sonra da içkinin zararlı bir şey olmadığını vurgulayan mühendis bir katılımcı (K5), çocuğuna ad koyarken cemevine gidip dededen dua almak gibi bir şey yapmadığını, buna yoğun kent yaşantısının müsaade etmediğini belirtmiştir. Dua etme alışkanlığının olmadığını ve lise yıllarında Hızır orucu tuttuğunu, hiç kurban kesmediğini ve cemevine gitmediğini, ancak bir tanıdığının adak kurbanı için Karaca Ahmet Cemevi'ne bir kez gittiğini ifade eden katılımcı, kendilerinin namaz kılmadıklarını, diğer taraftan da isteyen herkesin insanlara zarar vermediği sürece başörtüsü takabileceğini, güvenlik gerekçesiyle pasaport kontrolü vb. durumlarda baş örtülü kadınların rencide edildiği bazı durumlara tanıklık ettiğini ve bunun asla kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır.

3.1.1.1.5.9. Alevilerin Ilımlı Bir Yaklaşımla Ritüellerini Yerine Getirdiğini Düşünenler

Kendisine Alevi dediği dönemlerde bile Aleviler gibi inanmadığı vurgusu yaparak cümlelerine başlayan yüksek lisans mezunu ve garson olan katılımcı (K29), en son üniversite yıllarında ceme katıldığını, hayatının bir döneminde bir kere cuma birkaç defa da bayram namazı kıldığını söyleyerek, zaman içinde Alevilerin ılımlı bir inanca büründükleri için İslamiyet'e dâhil olsalar bile çok fazla oruç tutmadıklarını; bununla birlikte Sünniler gibi otuz gün olarak değil, üç-beş gün biçiminde ya da on iki imamlarda on iki gün olarak tutanların olduğunu belirtmiştir. Alevilerin, Kurban Bayramlarında kurban kestiklerini, kurban ritüelinin Sünnilikteki gibi yerine getirilip dua okunduğunu, besmele çekildiğini ifade etmiştir. Çocuk isimleri olarak da Alevilerin Ali ve soyunu önemsedikleri için Hasan, Hüseyin, Ali, diğer yandan Esma, Zeynep, on iki imamların isimleri, Naki adlarını tercih ettiklerini anlatan katılımcı, istisna da olsa Muhammed isminin de konulduğunu, aslında otoritenin zamanında bir ayrıştırmayla Ali taraftarlarına uyguladığı yanlış tutumlarla bağlantılı olarak yani Hz. Muhammed'e düşman oldukları veya inanmadıkları için değil, Hz. Muhammed'in, Allah'ın adını anarak bunlar yapıldığı için böyle olduğunu söylemiştir. Kendisi için herhangi bir cenaze töreni istemeyen katılımcı, öldükten sonra bedeninin yakılmasını ya da hayvanlara yem olarak sunulmasını istediğini, zaten toprakta da hayvanlar tarafından yeneceğini, İslam inancında vücudun önemli

olduğu için gömmenin tercih edildiğini, Alevilerin ise cenaze töreni için cemevini isteyeceğini ifade ederek cümlelerine şunları eklemiştir:

> Alevilik algısı çok, insanlar kendine göre yorumlayarak, bu Alevi çocuklarının da sıkıntısı zaten, kendilerine göre yorumlama yaparak toplumun Aleviliğini yanlış yansıtıyorlar. Gençler farklı yaşıyor, Allah'a da inanmıyor, kitaba da inanmıyor ama Aleviliği sana anlatıyor, gelip mesela ben de anlatıyorum ama benim anlatışım, gözlemlediklerim, gördüklerim ve bir süre yaşadığım kadarıyla anlatıyorum size.

BURDAYIM 3.1.1.1.5.10. İnsan ve İnsan Vicdanının Merkezde Olduğu İbadet Anlayışı

Aleviliğin kendi içinde çeşitli ritüelleri olup, bunlara semavi dinlerde görüldüğü gibi, günah-korku kaynaklı bir biat şekliyle yönelim olmadığını vurgulayan yazar bir katılımcı (K40), Alevilikte inancın ilahi güç ile vicdan-birey arasında gerçekleşen bir olgu olduğunu belirtmiştir. İbadetleri üç gün Hızır, on iki gün muharrem oruçları olarak örneklendiren katılımcı, bu ritüelleri yerine getirmede herhangi bir yaptırım ve dayatma olmadığına işaret ederek, Alevilerin Alevi olmayan gelini ya da damadı olabildiğini, bu düşünce yapısından kaynaklı olarak onlara karşı da bu ritüelleri yapması gerekliliği şeklinde bir zorlama veya bir istemin olmadığından söz etmiştir. Alevilikte çocuklara, ocak zade veya pir denilen kişilerin isimlerinin tercih edilebileceğini ama ille de şu isimler olsun, şu gelenek hâline gelsin gibi bir düşünce yapısının olmadığından bahseden katılımcı, tarihte Alevilere yönelik adaletli olmayan dönemler olduğunu ve bu dönemler sonrasında yoğun bir şekilde Fevzi, İsmet, Mustafa Kemal gibi, bu uygulamaların sorumlularının isimlerinin çocuklara ad olarak verildiğinin görüldüğünü, bunun en büyük nedeninin de daha sonra yeniden böyle bir kötü süreçten korunmak olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde; Ali, Hüseyin, Hasan, Hasan Hüseyin gibi ya da on iki imam diye tabir edilenlerin isimlerinin de konulduğunu belirten katılımcı, bunun sebebinin de birkaç yüzyıldır devam eden Alevilerin Müslümanlaştırılması süreci olduğuna dikkat çekmiştir:

> …Bizim bu on iki imamlarla ve ehlibeyit ile sadece tarihten gelen, asimilasyondan gelen, kurdurulan bağ dışında teorik olarak, teolojik olarak ya da kültürel ve felsefi olarak bir bağ yok. Şimdi uç karşılanabilir ama söylemek zorundayım, Aleviliğin en önemli birkaç ritüeli var, biri musahiplik, diğeri cem-semah, bir diğeri de kirvelik ve bağlama. Şimdi bu Aleviliğin addedildiği kişiler Ali, İmam Hasan, Hüseyin vb. bunların hiçbiri Alevi değil ve

> bu bahsettiğimiz ritüellerin hiçbiri yok onlarda. Musahipleri yok, bağlama çalmıyorlar, semah dönmüyorlar, cem yok…

Büyüklerinden gördüğü ve onların anlattıklarına göre; ışık kutsiyeti üzerinden, sabah, köylerde ışığın doğmasına yakın dışarı çıkılıp ışığa doğru dua edildiğini anlatan katılımcı (K40), bu yüzden Alevilere ışığa tapan sapkınlar dendiğinden söz etmiştir. Cenaze törenlerinin önemli olduğunu belirten katılımcı, şu an cenaze törenlerinin görülenin ötesinde, çok farklı bir şekilde icra edildiğini, asimilasyonun ilkin cenaze törenleri ile başlamış olabileceğini, Alevilikte Hakk'a yürüme, devriye, Hak ile birleşmenin olduğunu, devriyeden ötürü insanın başka şekilde yeniden tekrar yeryüzüne, iyiyse iyi, kötüyse kötü şekilde geldiğini, Hak ile hak olmanın önemli görüldüğü için ölüme farklı bakıldığını, Alevilik inancında sadece rızalık yani helalleşme denilen şeyin yapıldığını, Fatiha vb. okumaya gerek duyulmadığını söylemiştir: "Ben de kendi cenazemin cemevinden kaldırılmasını isterim, vasiyetimi de yazdım, törenim benim istediğim şekilde Alevice olacak, öyle diyeyim. Şu anda Aleviler takiye yapıyor maalesef ve bu konu da Alevilerin zül duyması, üzerinde kafa yorması gereken bir mesele bence."

Kendini ateist ve Marksist görüşe sahip biri olarak tanıtan ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K4), çocukken köyünde ceme katıldığını, artık kent yaşamında cemevine gitmediğini, cem de yapmadığını, ailesinin Kurban Bayramı'nda kurban kestiğini, Alevilerin haccı Sünnilerin yaptığı bir ibadet olarak kabul edip, "hac bizim değildir" görüşüne sahip olduklarını, hac yerlerinin Hacı Bektaş Veli makamları olduğunu söylemiştir:

> Hacı Bektaş Veli'nin şeriat kapısı falan var, onun düsturları ele alınır, zekât, paylaşımdır; Alevilik ise Anadolu sosyalizmidir, komünizmidir. Köyde tarıma dayalı, kolektif üretim vardı, Şeyh Bedrettin'in ifade ettiği gibi yârin yanağından gayrı her şey paylaşılırdı, Alevilikte mülkiyet kutsanmaz, mülkiyet, devletle, iktidarla yüceltilir. Ne ararsan insandadır, benim Kâbe'm insandır, der, Aleviler. Orman yakıyor, yaşam hakkına saygı duymuyorsan, namaz kılmanın hacca gitmenin anlamı kalır mı?

Çocuğuna isim koyarken herhangi bir dua veya ritüel yapmadığını, kendine isim konurken anneannesinin kulağına dua okuduğunu, günlük hayatta da dua eden biri olduğunu ifade eden öğretmen bir katılımcı (K6), kurban kesmediğini, cemevine gitmediğini, bir keresinde tanıdığı birinin adak kurbanı için Karaca Ahmet Cemevi'ne gittiğinden söz ederek, düzgün insan olmanın, kul hakkı, yalan vb. kötü özelliklerden

uzak durmanın daha önemli olup, Allah'ın hac, kurban, namazla değil bu bahsettiği ilkelere uymakla bizi değerlendireceğine inandığını vurgulamıştır:

> Namaz kılmayız, namaz vb. ibadetler gereksiz bence, birini üzmek, bir insana zarar vermek en büyük suç. İçki içmenin haram olduğunu düşünmüyorum, başkalarına zarar verilmediği sürece içki içmekte bir beis yok bence. İnancı olan başörtüsü takabilir, Alevilikte zorunluluk yok, geleneksel olarak köylerde var, eskiden ataerkil düzende dedenin yanında yengesi konuşmazdı, kadın tülbendini açmazdı.

Bir vakıf başkanı olan katılımcı (K9), ölülerine dinimizin usulüne göre gerekli vecibeleri yerine getirdiklerini, Alevilikte de kabir ziyaretinde bulunulup, kabirden geçerken ya da kabrin içine girildiğinde İhlas veya Fatiha surelerinin okunduğunu, kabir ziyaretinin ahireti anımsatıp insanı dünyadan uzaklaştırdığına inanıldığını belirtmiştir. Muharrem ayında Resulullah'ın gözdeleri olarak görülen torunlarından Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra tüm Müslümanların, ehlibeytlerin on iki gün yas orucu tuttuklarını söyleyen katılımcı, insanlar yakınları ölünce nasıl eğlenceden uzak durursa ehlibeyit olanların da bu süre boyunca et yemediğini, düğün-eğlence yapmadığını, küskünlerin barıştığını ve on iki gün sonunda on iki tahıl ve yemişin bulunduğu aşure çorbası yapılıp, on üçüncü gün dağıtıldığını belirtmiştir. Peygamberin muharremde üç gün oruç tuttuğunu, isteyenin ramazan orucu da tuttuğunu ifade eden katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Aleviler, İslam'dır. Bütün ibadetler haktır, içeriği doğru bilindiği zaman insanı hak yola götürür, ortak değerleri bilmek gerekiyor. Zekât; paylaşımı öğretiyor, oruç; nefsi terbiye, nefsinin esiri olmama, zamanını muhabbete ayırma, hac; Kabe'yi ziyaret değil, Hak için yaşanan olayları yerinden görme, peygamber ve ehlibeytinin meşakkatini görme, farklı milletlerle bir araya gelmek ve tanışmak için, insanın kendine gelmesi için gerekli. Binlerce yoldan ana yolda buluşuluyorsa haktır tüm ibadetler, insanlığa adanmış olacak, insanlığa hizmet edecek.

Sonuç olarak, Alevilikte Allah-Muhammed-Ali temelli bir inancın kabul edildiği, bununla birlikte farklı inançlardan oluşan senkretik bir inanç ve ibadet yapısı olduğu görülmüştür. Aleviliğin dinî ibadet yönü kentleşme, modernleşme vb. etkilerle zayıf kalmıştır. Alevilikte; insan ve onun parçası olduğu doğanın korunması, insan hayvan, doğa sevgisi ibadetlerden daha ön planda tutulan unsurlar olmuştur. "Kabe'm insandır" görüşü de bunu kanıtlar bir nitelik arz etmektedir.

3.1.1.2. Cemevi ve Dedelik Kurumu

3.1.1.2.1. Cemevlerinin Durumu ve Dedelik Kurumunun Fonksiyonu

3.1.1.2.1.1. Cemevleri ve Dedelerin İşlevi

Cemevleri ve dedelerin işlevselliği, dedelerin Alevi toplumu üzerindeki etki ve otorite gücünün araştırıldığı bu bölümde, katılımcıların ifadelerinden edinilen bilgiler doğrultusunda bir kısmının dede ve cemevinin Aleviler üzerindeki gücünün hâlâ etkin olduğunu düşündüğü (K17, K21), bir kısmının sadece ailesinde cemevine gidilip dedenin bilgi ve duasının alınıp hayatının buna göre oluşturup şekillendirildiği (K36, K31), bireysel anlamda ise kendisinin ömründe bir ya da iki kere cemevi ziyareti yapıp ya da hiç cemevine gitmediği, bu son kategorideki katılımcıların kendilerini ateist ya da deist olarak tanımladıkları (K5, K6) görülmüştür. Ayrıca, dedelerin özellikle günümüz gençlerine hitap ve onların ihtiyaçlarını inanç anlamında tatmin noktasında yetersiz kaldıkları, ekonomik nedenlerden dolayı dedelerin geçimlerini sağlamak için başka işlerde çalışmak zorunda kalarak kendilerini yeterli donanıma ulaştıracak zaman ve imkânı bulamadıkları (K2) düşünülmektedir. Bazı katılımcılar ise hayatlarında ne dinî ne sosyal ne de şahsi hâl ve sorunlarında dedeye müracaat etmeyeceklerini (K15, K32) kesin ve net bir dille ifade etmişlerdir.

3.1.1.2.1.1.1. Cemevleri ve Dedelerin İşlevinin Sürdüğünü, Cemevleri ve Dedelerin Son Yıllarda Rolünün Arttığını Düşünenler

Bir cemevi dedesi ve 27 yaşında olan bir katılımcı (K14), kendisinin bulunduğu bölgede cemevine gelenlerin genelde 40 yaş üstü kişilerden oluştuğunu, diğer yandan cemevlerini doldurmada ve bunların gençler olması hususunda sıkıntı olmadığını, gelmeyen çok kişi olsa da kendi bölgesi adına bir sorun olmadığını belirtmiştir. İki kuşağın Aleviliğe dair bir şey görmeden geçtiğini, Alevilik yolunu hiç bilmeyenlerin bile olduğunu ifade eden katılımcı, eskiden “dar,” “sorgu-sual” kavramının ve uygulamasının olduğunu, kendisinin de şu anda cemde yine sorgu sual yaptığını; ama İstanbul’da örneğin Kars’tan gelmiş birini tanıyamayıp onu yargılayamayacağını, eskiden köyde herkes birbirini tanıdığı için rızalık alırken sadece o cemaat bundan razı mı ona bakıldığını, bugün köye gitse çoğu kişinin artık

şehirde yaşadığını ve köyde sorunu olan birinin İstanbul'da yaşadığını, bu kişinin köyünde belki sorununun olup o köyde bu şahsı bulup rızalık almanın da güçleştiğini söylemiştir.

Cemevlerinin bağışlarla ve desteklerle ayakta durduğunu, Alevi iş adamlarının ve çalışanların verdiği paralarla masraflarının döndüğünü vurgulayan lise mezunu ve işletmeci katılımcı (K17), Alevilerin dedelere önem verdiğini, onları kendi kanaat önderleri olarak gördüğünü ve Alevi dedelerin de İslami kaynakları ve bilgileri güncelleyerek kullandığını, bilim ve felsefe kaynaklarına yöneldiğini belirtmiştir. Alevilikte, Hanefi yorumdan farklı yaklaşımlar olduğunu söyleyen katılımcı, Alevilikte kadının daha ön planda görülüp, kadın ve erkeğin aynı ibadethanede yan yana ibadet ettiğini, bu ortam ve şartları sağlayanın da dedeler olduğunu, bununla birlikte Alevilerin kendilerini güncelleyebilen dedelere ehemmiyet verdiğini ve zaten bu yüzyılda bilimsiz hiçbir şey olmadığını cümlelerine eklemiştir.

Yüksek lisans öğrencisi bir katılımcı,[48] dede ve cemevlerinin Aleviler üzerinde etki ve işlevselliğinin sürdüğünün söylenebileceğini, seyyid ya da dede olarak toplum ve gençler üzerinde saygın görülen kişiler olduklarını; ancak dedelerin sahip olması gereken özellikler bakımından kendi cemaatine hâkimiyetinin, cemaatine örnekliğinin, bir gencin ona Allah'ın varlığı vb. konularda yeterli bilginin dedelerde olmadığını, bu yönden dedelerin pek de işlevinin sürmediğini, buna rağmen hâlâ otorite olarak kabul edildiklerini, dede olmadan cem başta olmak üzere ibadetlerin yerine getirilemeyeceğini belirtmiştir. Üniversite mezunu bir katılımcı[49] da cemevleri ve dedelerin Aleviliğin tam anlamıyla öğretilmesi ve yeni neslin asimile olmaması için işlevinin oldukça büyük ve önemli olduğunu ifade etmiştir. Cemevine gittiğini ama bunun düzenli bir şekilde olmadığını vurgulayan üniversite mezunu, emekli bir katılımcı,[50] Alevi cemaati üzerinde etkin olan dedelerin de var olduğunu;

[48] K21: Dede ve cemevlerinin, Aleviler üzerinde etki ve işlevselliğinin sürdüğünü söyleyebiliriz; ama dedelerin sahip olması gereken özellikler bakımından kendi cemaatine ne kadar hâkim, örnek mi cemaatine, bir genç ona sorunca Allah var mı? vb. bunların bilgisi yok dedelerde maalesef. Seyyid, dede olarak toplum ve gençler üzerinde saygın kişiler olarak duruyorlar; fakat pek işlevsellik yok bilgi açısından, ama yine de otorite kabul ediliyorlar, dede olmadan ibadet cem olmaz.

[49] K22: Cemevleri ve dedelerin, Aleviliğin tam anlamıyla öğretilmesi ve yeni neslin asimile olmaması için işlevi oldukça büyük ve önemlidir, iyi ki vardırlar.

[50] K25: Ben cemevine gidiyorum, ama devamlı gitmiyorum. Alevi cemaati üzerinde etkin olan dedeler de var, bir insan ben seyyidim, ben dedeyim, ben şerifim, ben âşığım, ben ozanım, ben abdalım demekle bunlar olmuyor, bizim seyyid dediğimizin manası yok, mana peygamberden dolayı 1400 sene öncesinden gelen nehirden dolayı böyle söylüyoruz. Ama diğer manada baktığınız zaman, cümle âlemdeki bütün insanlık peygamberin çocukları değil

ancak bir insanın ben seyyidim, ben dedeyim, ben şerifim, ben âşığım, ben ozanım, ben abdalım demekle bunların olamayacağını, peygamberden dolayı seyyidlik manasının yer alıp, her peygamber soyundan gelenin de seyit kabul edilemeyip, bu yönden bakılması gerektiğini belirtmiştir. Üniversite mezunu ve dede olan katılımcı, dedelerin önemli yerinin olduğunu, onların imamları temsil ettiğini, dedelerin, seyyidlerin Aleviliğin öğrenilip yayılmasında etkisinin büyük olduğunu ifade etmiştir:

> Alevi-Bektaşiler, Hacı Bektaş ve öğrencileri aracılığıyla Müslüman oldular; ancak dede ve seyyidlerin öldürülmesi, dedelerin verdiği bilgilerin kaydedildiği kitapların yok edilmesi, dedelerin dağlarda, uzak coğrafyalarda yaşamaya mahkûm edilmesi, Alevilerin sözlü edebiyat kullanmalarına neden oldu, âşıklar ozanlar kaldı, Şah Hatayi, Nesimi, Pir Sultan Abdal, Fuzuli vb. (K7).

Dede olarak kabul gören bir kişinin, Kur'an okuyan, Kur'an'ı bilen, dua bilen biri olmasının önemini belirten üniversite mezunu, garson bir katılımcı (K29), bu niteliklere sahip birinin de ister istemez toplum üstünde etkisinin olacağını, Aleviler arasında dedelerin sonuçta kanaat önderi gibi görüldüğünü, Alevi toplumu üzerinde etkilerinin olduğunu, insanların dua almak niyetiyle dedelerin yanına gittiklerini söylemiştir. Bununla birlikte, dua almaya giderken de o dedenin kendisinden daha bilgili görülmesi hâlinde bunun devam ettiğine dikkat çeken katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Dedenin kendisinden daha çok bildiğini düşünüyorsa gider dua almaya, yoksa gitmez. Ama şöyle de bir şey var mesela bazı yerlerde imamlar çok el üstünde tutulur, her şeyi biliyormuş gibi değerlendirilir ya, bizde dede sevilmezse gidilmez, isterse her şeyi bilsin, toplum sevmiyorsa uğramaz bile yanına, bu sevgi de iyi insan olmasına göre belirlenir. Sadece dine ya da Aleviliğe tam olarak hâkim olması onun sevilmesi anlamına gelmiyor yani.

Cemevi dedesi bir katılımcı (K34), genel olarak Alevi toplumunun dedelere saygısının çok olup bunun Alevi toplumu için bir gerçeklik olduğunu ve bu hürmetin dayanağının ise dedelerin cetlerine saygı, yani Hz. Muhammed'in, Ali'nin, Hüseyin'in ön plana çıkarılması olduğunu, dedelik makamının onlardan kalma olduğunu belirtmiştir:

> Peygamber efendimiz her ne kadar peygamberse de onun da bir piri, bir mürşidi vardır; peygamber olmasıyla hemen kendisini kurtarmış değildir, yol

---

mi, ama peygamberden dolayı seyyidlik manası var; fakat her peygamberden gelen de seyit değil, oraya bakacaksın.

> gereği muhakkak bir pire, bir mürşide bağlanman ve ikrar vermen gerekiyor. Hz. Muhammed'in piri de Hüseyin'dir, torunuydu ama makam itibariyle o da onun piridir.

Öte yandan, cemlere katılma, cemevine gelme anlamında fazla bir değişiklik olmadığını, düzenli olarak insanların buraya gelerek perşembe günü hem ceme katıldıklarını hem kurbanlarını kesip lokma verdiklerini ifade eden katılımcı, cumartesileri cem yapılmadığını ama lokma verildiğini, Kur'an okutmak isteyenlerin geçmişlerinin ruhları için Kur'an okuttuğunu, pazar günü birkaç kere olmak üzere burada yemek dağıttırdıklarını, pazar günü de cem yapıldığını ve her yöreden hem Alevi hem Sünni hem de gayrimüslim vb. birçok insanın gelip bu cemlere katıldığını belirtmiştir. Diğer taraftan, doktora öğrencisi bir katılımcı[51] ise; cemevlerinin ve dedelerin düşünce ve felsefi açıdan pozitif işlevleri olduğunu, ancak Alevilik inanışının temelde özgür düşünceyi barındırdığı için biat kültürü yerine sadece nasihate yer verdiğini, bu nedenle de dedelerin genç Aleviler üzerinde de etkin olduğunu düşündüğünü ve sadece pozitif düşünce ve iyi ahlak konusunda destek şeklinde katkılarının olduğunu vurgulamıştır.

Üniversite mezunu katılımcı (K9), Aleviler arasında son yıllarda ateizm ve farklı diğer ideolojilere kaymalar, temel değerlerin yaşanmaması vb. durumların ortaya çıktığını ve buna mukabil cemevlerinin son yıllarda inancın öğrenilip yaşatılmasında son derece yararlı çalışmalar yapmaya başladığını, bunda da başarılı olduğunu, genç çocukların semah dönüp, saz çaldığını belirtmiştir. Cemevlerinin, küslerin barıştığı, sosyal dayanışma boyutuyla fakirlere yardım edildiği, dinimizin emirlerinin icra edildiği, Kur'an okunan, dua edilen yerler olduğunu söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Aleviler, şairlere hürmet ediyor, Pir Sultan, Yunus Emre deyince niyaz ediyor, dede cahil, bunu suistimal edebilir, dedeler arasında bilimsellik yok, birbirlerinin aleyhindeler. Biz vakıf olarak bununla mücadele ediyoruz, bunlarla muhatap olmuyoruz. Biz bilimsel olarak markayız. 20 milyon Alevi'nin 10 milyonu ben dedeyim diyor, bu yanlış.

Düzenli olarak ceme katılan biri olmadığını belirten radyoloji teknikeri katılımcı (K32), bu durumu şehir hayatının çok etkilediğini söyleyerek, özellikle son

[51] K24: Cemevlerinin ve dedelerin düşünce ve felsefi açıdan pozitif işlevleri vardır. Ancak Alevilik inanışı temelde özgür düşünceyi barındırdığı için biat kültürü yoktur, sadece nasihat vardır. Bu nedenle dedelerin genç Aleviler üzerinde etkin olduğunu düşünüyorum, sadece pozitif düşünce ve iyi ahlak konusunda destek şeklinde katkıları vardır.

zamanlarda gençlerin yola çok daha özen gösterdiklerini, Alevilerin en büyük sorunlarından birinin dedelerin cahillikleri olup, şimdiki dedelerin Aleviliğe hâkim kişiler olmalarından ötürü gençler üzerinde etkilerinin arttığını belirtmiştir:

> Geçmişte cemler evlerde yapılırdı, cemevi yoktu; çünkü insanlar sığmamaya başladı, ondan dolayı cemevi ihtiyaçları ortaya çıktı. Şimdi neredeyse cemevine de sığmaz oldular, o kadar kalabalık oluyorlar. Dedelerin de bizim toplum üzerinde bayağı bir etkileri var; çünkü onlar yol önderi ve yol gösterendirler.

Üniversite mezunu ve müteahhit olan bir cemevi başkanı katılımcı (K38), dedelerin ve cemevlerinin Alevilerin üzerinde yavaş yavaş daha etkin olmaya başladıklarını, Alevilik inancında pirliğin çok önemli olduğunu, Alevi inancının içerisinde yola girmenin pir ve ocağı bilme zorunluluğuna dayandığını, ancak Alevilerin 1970'li yıllardan itibaren kırsaldan kente göçle beraber çok ciddi sıkıntılar çekmeye başladıklarını belirtmiştir. Bu süreçte, Alevilerin inançlarını yaşama konusunda zorluklarla karşılaştıklarını, pir talip ilişkisinin sağlanamadığını vurgulayan katılımcı, daha sonra cemevlerinin yavaş yavaş açılması ile beraber tekrar Alevilerin kendilerini bulmaya başladıklarını söylemiştir. Şu an pirlerin ev ziyaretlerine gittiklerini, cenazesi olan kişilere baş sağlığı dileyip, orada Kur'an okuduklarını ve özellikle gençleri tekrar cemevlerine çekebilmenin yollarını araştırdıklarını ifade eden katılımcı, bu arada dedelerin de okumaya çalıştıklarını, kendilerini daha da geliştirmeye çabaladıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte üç yıldır Gazi Cemevi'nin bir okul hâline geldiğini, baleden tiyatroya, tiyatrodan bağlamaya 24'ü aşkın dalda eğitim verdiğini söyleyen katılımcı, ayrıca Alevilik eğitimi ve semah dersi, Alevi dede çocuklarına da eğitim verildiğini bunda ise rızalığın esas alındığını vurgulayarak söyle devam etmiştir:

> Bunun dışında şu ana kadar 316 tane üniversite öğrencisine biz burs verdik üç yıl içerisinde. Bunların da %20'si Sünni çocuklarımız, biz ayrım yapmayız, bizden talep edip de bu Alevi, şu Sünni, Kürt, Türk asla ayrım yapmayız. Türkiye'nin önemli yerlerinden biridir burası, bakın biz Gazi Cemevi olarak Edirne'ye, Erzincan'a, Bartın'a, Kıbrıs'a, İsviçre'ye dede gönderiyoruz.

Alevi gençliği ile modernleşme arasında bir etkileşimin kaçınılmaz olduğundan söz eden (K39), kendi cemevlerinde geleceğe yönelik ne bırakabileceklerini, cemevinden vatandaşı nasıl faydalandıracaklarını tartıştıklarını, peygamberin, imam Ali'nin, ehlibeytin ahlak değerlerini, onların bilgilerini ve bunları yaşamsallıklarına koymaya çalıştıklarını ve bunda da Ali'nin "çocuklarınızı çağa göre

yetiştirin ve siz de zamana göre yaşayın" sözünü referans aldıklarını belirtmiştir. Dedelerin de bu minvalde hareket ederek, talibinin evine giderken, talibine nasihat ederken, onları yalan söylememe, dedikodu yapmama, kimsenin malına mülküne göz dikmeme, kimsenin namusuna göz dikmeme vb. hususlarında uyardıklarını söyleyen katılımcı, Cumhuriyet'ten sonra bir rahatlama dönemine girilmesiyle birlikte dedelerin nasihatlerine taliplerin, çocuklarını özellikle kızlarını okutmaları gerektiğini ve böylece topluma faydalı olacaklarını eklediklerini belirtmiştir:

> …Biz şu anda dedeler olarak hocam, cemlerimizde gerekirse bir öğün yemek yeme ama çocuğunu okut, çocuğunun vatana millete faydalı olmasını sağla, biz dedeler olarak bu nasihatlerimizi paylaşıyoruz. Biz her zaman modernleşmenin, çağdaş olmanın, adaletli olmanın, demokrasinin ve laikliğin savunucularıyız, halkımızla birlikte huzur ve barış içerisinde yaşamayı istiyoruz…

3.1.1.2.1.1.2. Cemevleri ve Dedelerin İşlevini Yerine Getirmediğini ve Dedelerin Günümüzde Aleviler Üzerinde Etkisi Olmadığını Düşünenler

İşlerinden fırsat bulamadığı için cemevine gidemediğini söyleyen üniversite mezunu esnaf bir katılımcı (K2), dedelerin işlevinin azaldığını, bunun nedeni olarak da dedelerin mali kaynaktan yoksun bırakılmaları ve yeterli eğitimlerinin olmamasının gösterilebileceğini belirtmiştir. Dedelerin mali kaynak sağlayabilmek için çalışmak zorunda kalmalarının dedelik görevlerini ikinci plana ittiğini, bunun ortadan kalkması için cemevleriyle birlikte otomatikman dedelik kurumunun Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanıp oradan dedelere maaş sağlanması gerektiğini cümlelerine ekleyen katılımcı, Aleviler de bu devletin vatandaşıdır, devlete vergi ödüyoruz ve böyle bir uygulama hakkımızdır diyerek cümlesini tamamlamıştır.

Üniversite mezunu, yayınevi yöneticisi ve dede olan bir katılımcı (K20), dedeler ve cemevlerinin Aleviler üzerindeki etkisi bakımından dede ve cemevinin her geçen gün kan kaybettiğini, dedelerin yeterli donanıma sahip olmadığını, insanların artık cemevlerine semah etkinliği, tiyatro, saz-semah kursu, lokma için gittiklerini belirterek şöyle devam etmiştir:

> İnsanlar emin olmadığı yere gelmez, kalbi aklı dolu olacak, bugün Sünnilikte nasıl deizm her geçen gün çoğalıyorsa Alevilikte deizmin ve ateizmin çoğalmasının sebebi yaptığımız ibadetleri din diye tanıtmaktır. Yani ideoloji

> olmazsa insanlar başka ideoloji arayacaklardır, insanların beynini ve kalbini doldurmadan bir şey olmuyor yani. Ben yayıncılık yapmakla birlikte ilahiyat fakültesi okumuş biriyim. İlim olmalı, Hacı Bektaş Veli ilimle gidilmeyen yolun sonu karanlıktır, diyor. Temel düsturumuz bu, lafta değil, bunu icraat olarak yapıyoruz.

Şimdilerde cemlere katılmadığını ama çocukken köyünde gittiğini söyleyen ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K4), köyde her hafta başka birinin evinde perşembe geceleri cem yapıldığını, bunun mantığının ise, köyde yapılan üretime dayalı olup, aslında cemlerde ekim-üretimin tartışıldığını, köylülerin birbirinden razı olup olmadığının, aralarında ortaklık kurulup kurulmadığının, üretim sürecinin nasıl geçtiği vb. konuların bir meclis gibi görüşüldüğünü belirtip şöyle devam etmiştir:

> Kentleşme, Alevi dedelerinin işlevini azalttı, Kapitalist ilişkiler insanların cemevi ya da camiye gitmesini azalttı, dede ve imam işçi oldu, para vermezsen namaz kıldırmayacak imam, cem yaptırmayacak dedeler var; oysaki gönüllülük esas olmalı. Din hem Sünni hem Aleviler için pamuk ipliğine bağlı bir vaziyet aldı, açlık, işsizlik, çalışma saatlerinin çokluğu dinden uzaklaştırdı insanları. Yıkıma uğramamak için Allah'a dua eden insanlar çeşitli yıkımlara uğrayınca umutları azaldı, umutlar azalınca da dua etmez oldu. Allah'la, dinle bağ zayıfladı.

Cemevinin, cemaatin (Allah-Muhammed-Ali diyerek bir araya gelen insanların oluşturduğu bir cemaat bu) toplandığı yer, toplanılan yer anlamına geldiğini belirten lise mezunu esnaf bir katılımcı,[52] cemevlerinde ibadetlerin perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri olarak belirlenip bu günlerde yapıldığını, kentte ve çalışma hayatının içinde olan insanların ibadetlerini kolaylaştırmak adına bu şekilde farklı günlere dağıtıldığını, kendisinin de çalışma temposu ve zamanına uyan günlerde cemevine gidip cem yaptığını söylemiştir. Dedeliğin son yıllarda aksadığını, mali kaynak sıkıntısı çeken dedelerin çalışmak zorunda olup, gerekli eğitimi alamadıklarından söz eden katılımcı, devletin dedelere maaş bağlaması gerektiğini, çünkü Alevilerin ve dedelerin de devlete vergisini verdiğini vurgulamıştır. Lise mezunu temizlik işçisi bir katılımcı da[53] zihnindeki

[52] K3: Kentte ve çalışma hayatının içinde olan insanların ibadetlerini kolaylaştırmak adına cem farklı günlere dağıtılmıştır. Çalışma temposu ve zamanıma uyan günlerde cemevine gider cem yaparım. Dedelik aksadı son yıllarda, mali kaynak sıkıntısı çeken dedeler çalışmak zorunda ve gerekli eğitimi alamıyorlar, devlet dedelere maaş bağlamalı, onlar da vergisini veriyor.

[53] K10: Dede, cemevinde sözü geçen, fikrine danışılan kişidir. Daha önceki etkileri hakkında bilgim yok, şu anda pek etkili olduklarını düşünmüyorum; çünkü bir cemevine girdiğimizde dedeleri bazen göremeyebiliyorsunuz. Bir okul müdürü düşünün, bu okul müdürünü 100 öğrenciden 10'u tanıyor, o da okulun son sınıf öğrencileri. Daha yakın bir şekilde iletişimin aktif olması gerektiğini düşünüyorum.

dedelik algısının önceki yıllarda yaşlı bir amca profili olduğunu, genç insanların da dede olabildiğini, dedenin cami hocasına benzetilebileceğini, cemevinde sözü geçen, fikrine danışılan kişi olduğunu belirtmiştir. Dedenin, daha önceki etkileri hakkında bilgisi olmadığını, şu anda ise pek etkili olduklarını düşünmediğini vurgulayan katılımcı, çünkü bir cemevine girdiğinizde dedeleri bazen göremeyebileceğinizi, ancak daha yakın bir şekilde iletişimin aktif olması gerektiğini düşündüğünü vurgulamıştır.

Alevi gençliği ve dede arasında iyi ve sıkı bir iletişim olduğunu düşünmediğini söyleyen üniversite mezunu, müzisyen, bir katılımcı (K11), bunun tam tersi iletişim kopukluğundan söz edilebileceğini belirterek, sekülerizme kayan gençlik üzerinde dedenin etkisinin olmadığını vurgulamıştır. Yine de gençlerin dedelere saygısı olduğundan bahseden katılımcı, kendisini seküler olarak görmesine rağmen dedeye saygı duyduğunu, çünkü o insanın dedeliğe gönül vermiş biri olarak inandığı bir değer olduğu ve cami hocası, kilise rahibi vb. tüm din adamlarının kendisi için aynı şeyi ifade edip hepsine saygı duyduğunu, ancak gönülden doğruları söylüyor, inancını yaşıyorsa bunu yaptığını belirtmiştir.

Anne babalarında dede etkisinin var olduğunu, çocukluğundan hatırladığına göre evlerine dedenin geldiğini, kendisine büyük saygı gösterildiğini, ağırlandığını belirten doktor bir katılımcı,[54] ancak kendi çevresindeki Alevi gençleri ve hatta kendisi gibi orta yaşlı kuşak üzerinde dahi dedelerin bir etkilerinin kalmadığını vurgulayarak, uzun yıllardır da tanıdığı, bildiği bir dede olmadığını söylemiştir. Emekli öğretmen bir katılımcı (K33), geçmişte Aleviler üzerinde cemevlerinin ve dedelerin çok büyük etkisinin olduğunu, şu anda ise cemevlerinin ve dedelerin, Alevilerin büyük çoğunluğu üzerinde fazla bir etkisinin kalmadığını belirterek şöyle devam etmiştir:

> Şu anda cemevlerinin ve dedelerin, Alevilerin büyük çoğunluğu üzerinde fazla bir etkisi yok. Aleviliğin nesi sizin üzerinizde etkili diye bir soru gelirse şunu söyleyebilirim; müziği, türküleri, deyişleri-nefesleri, insana bakış açısı, Şamanizm'den getirdiği birtakım öneriler, kadın-erkek eşitliğine önem vermesi, insanı ön plana alması, biraz daha özgürlükçü ve eşitlikçi -arada birtakım tutuculuklar, insanı sıkıştıran, ötekileştiren durumlar olsa da- yönü

[54] K23: Anne babalarımızda etkileri vardı, evimize dede geldiğini, misafir edildiğini, kendisine büyük saygı gösterildiğini, ağırlandığını hatırlıyorum çocukluğumdan; ama bizim çevremizdeki genç ve hatta benim gibi orta yaşlı kuşak üzerinde dahi bir etkileri kalmadı. Ve tanıdığım, bildiğim bir dede de yok, uzun yıllardır.

ve Aleviliğin, İslamiyet'in diğer mezheplerine göre daha özgürlükçü daha hoşgörülü olduğunu düşünüyorum.

3.1.1.2.1.1.3. Dedelerin Kifayetsiz Olduğunu ve Daha Donanımlı Olması Gerektiğini Düşünenler

Cemevlerine cümbüş evi dendiğini, oysaki cemevinde yabancı dil, müzik, vb. öğretildiğini, sadece Aleviler değil, cemevine yakın o çevreden tüm çocukların bu etkinliklere katılabildiğini söyleyen ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K13), dedelerin de cemevlerinin de fazlasıyla işlevlerini yerine getirdiğini, dede çocuğu, torunu olan, ehlibeyit peygamber soyundan gelenlere cemevlerinin dede sertifikası verdiğini, eğitim sonucunda dedelerin sözünün dinlendiğini söylemiştir. İstanbul'un birçok semtinde cemevi olduğunu ve devletin bunlara yardım etmesi gerektiğini, Sünni kesimin cenazesinin de cemevinden kalkabilmesini beklediğini belirten katılımcı cümlelerini şu şekilde tamamlamıştır:

> Gördüğüm kadarıyla bazı bölgelerde dedelere inanç kayboluyor (Tunceli-Ovacık'ta). Dedeler, gençlere yetemiyor, bir şey veremiyor. Bizdeki gençlik özgürce, rahat yaşıyor, aileden de kaynaklanıyor bu, Aile verecek biraz da. Ben pirimi gördüğümde elini öperim, saygı duyarım, bir büyüğümü görsem dahi. Bundan sonraki nesil de öyle gidiyor, Tunceli-Ovacık gençleri rahat, alkol tüketimi fazla, aile baskısının olmaması tamamen dinden uzaklaştırdı o gençliği.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K26), cem yaptığını, ama ceme düzenli giden biri olmadığını, bunu da çocukluktan alışık olmamasına bağladığını, şu anda cemlere gençlerin talebinin az olduğunu, bunda da cemin niteliğinin etkili olduğunu belirtmiştir. Bundan anlaşılması gerekenin, ceme girildiğinde orada hem ruhani manada hem de ilmî manada bir haz alma olduğunu ifade eden katılımcı, bunu göremediği için artık cemevine gitmediğini, önüne konan bir metni bile okuyamayan dedeler varken ne cemevi ne de dedenin cazip gelemeyeceğini vurgulamıştır:

> …Aslında tarihsel süreçte baktığımız zaman dedelerimizin ne kadar önemli bir statüye sahip olduklarını görüyoruz. Gerek evlilik konularında gerek insanların akıl fikir, bir ticaret, bir diyalog başlatmalarında dedeler etkinmiş. Neden öyleydi? Çünkü; niteliklilerdi, okumuş, kendini geliştirmiş, aynı zamanda irfan sahibi yani bizim bu tekke dediğimiz kültürde büyüyen ve onu yaşayan insanlardı. Fakat bu modern dönemde dedelerimiz ne irfan sahibi ne de ilim. Biraz araştırmayı bilen bir genç zaten bir süre sonra o dededen hiçbir şey alamayacağını görüyor ve hâliyle sadece dinî konularda değil sosyal konularda da dedenin yanına gitmeyi bırakıyor. Bu da tabii toplumumuz adına çok üzücü bir durum, fakat bir realite maalesef.

Üniversite mezunu, bir vakıf başkan yardımcısı katılımcı (K1), cem yapmaya dergâha gelen insanlar olduğunu, kendisinin bizzat katılımcı olarak girdiği cem törenlerine Alevilerin katılımının yüksek olduğunu gözlemlediğini; ancak dedelerin gençlerin sorgulamalarına cevap verecek yeterlikte olamamalarının onları farklı yönlere savurduğunu vurgulamıştır. Özellikle 1960-1970'li yıllarda ateizmin, sol Marksist akımların etkisiyle Alevi gençlerinin Alevilikten uzaklaştığını, okullarda Sünni dinî eğitimin de etkisiyle değişen gençlerin olduğunu ve hatta bu gençlerin anne ve babalarını bile karşılarına aldıklarını söyleyen katılımcı, bunun çözümünün ise, tüm Alevi dernek ve federasyonlarının bir araya gelerek sözlü ve yazılı tüm kaynakları araştırarak, Aleviliğe dair gençleri de tatmin edecek bilgi kaynakları oluşturmaları olduğunu, Alevilerin dedelerini yetiştirecek maddi imkânlara da sahip olmayıp bu şartları sağlayacak olanın ise devlet olduğunu belirtmiştir. Bir dernek başkanı katılımcı (K8), devletin cemevlerini ibadethane olarak kabul etmesi gerektiğini, cemevlerinin su, elektrik giderlerinin de devlet tarafından karşılanıp, dedelerin bilgi sahibi olup cemevine gelen vatandaşları bilgilendirecek bilgi donanımına sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. İlkokul mezunu, bir vakıf başkanı katılımcı (K37), dedelerin birçok eksiği olduğunu, çoğunun okuma yazma bilmediğini, yine birçoğunun da babasından dedesinden nasıl aldıysa öğretiyi o şekilde eksik veya gedik o şekilde götürmeye çalıştığını ifade ederek, bu durumun Aleviler arasında tartışıldığını, dedelerin Aleviliğin felsefesi, yapısının ne olduğu ne olmadığı konusunda akademik çalışmaya, eğitime tabi tutulması gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. Bununla birlikte son dönemlerde cemevlerinin artmasıyla birlikte dede ihtiyacının da arttığını söyleyen katılımcı, çoğu dedenin ehlibeyit soyundan olmasa da kendini o soydanmış gibi gösterip dedelik yaptığını ama bunların da yavaş yavaş ortadan kalktığını, dedeliğin kendi içinde hiyerarşisi olduğunu, ocaklara göre şekillendiğini ifade etmiştir.

Birçok yönüyle sorunları, sıkıntısı olan, hasta ve derdi olan insanların, dergâha-cemevine geldiğini belirten ilkokul mezunu ve cemevi dedesi olan katılımcı (K16), kendisinin elinden geldiğince yolun ışığı olmaya çalıştığını, mümkün olduğu kadar karanlık noktaları aydınlatmaya çalıştığını, gücünün yettiği kadar dağarcığında olan bilgileri, topluma vermeye gayret gösterdiğini ifade etmiştir. Kentsel yaşamın Alevilikten çok şey götürdüğünü, Alevilerin yıllarca dışlandığını ve birçok ibadetini gizli yaptığı için de Aleviler arasında bir korkunun hâkim olduğunu vurgulayan katılımcı, günümüzde durumun değiştiğini, bize rahatlıkla bilgi verebildiğini

belirtmiştir. Cemevine gelen gençlerin durumunun ise sayı bakımından tatmin edici olmadığını ve genelde orta yaştaki insanların cemevine, cem yapmaya geldiğini söyleyen katılımcı, bu kişilerin de 68 kuşağı sonrası olup inancı sürdürenler arasından olduğunu, dedelerin bu teknolojik çağda gençlere yetişemeyip onlar tarafından eleştiriye tabi tutulduğunu ve bir din adamının bilimi, felsefeyi, jeolojiyi, astrolojiyi, ilim-irfanı, mantık dilini, matematiği ve yaşadığı gezegenin ne olduğunu bilmesi gerektiğini belirterek şöyle devam etmiştir:

> Eskiden dedeler keramet gösteriyorlardı, şimdi o yok, buna inanılmıyor, tabii ki yoluna bağlı olan gençler var, gençlerin yüzde altmışı geliyor cemevine; fakat yüzde kırkı gelmiyor. Bunun geçim sıkıntısı, kirada yaşama, üniversiteyi bitirip de iş bulamama vb. birçok sebebi var. İkinci makasta ise Alevi gençleri inanç boyutuyla jilet üstünde yaşıyor; Ateizmi ya da deizmi savunan var, bunlar yaşamın her alanında kendini belli ediyor, başka inançlarda da bu bariz bir şekilde görülüyor. Çünkü; maddiyat tavan yaptı, maneviyat yerin dibine battı.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K27), dedenin dede olmaktan öte ilim sahibi bir insan olduğu için otorite olup, her ne kadar kutsal bir soydan gelse de kendisi için dedenin ilmi ve ihlası miktarınca, adil olduğu ölçüde değerli olduğunu ve ehlibeytte böyle gördüğü için bu düşünceye sahip olduğunu ifade etmiştir. Geçmişte toplumsal düzeni sağlayan kişinin dede olarak kabul edilip, insanların bir davaları olduğunda devlete başvurmayıp, o sorunu dedelerin çözdüğünü belirten katılımcı, cemde insanların ilmi ve maneviyat anlamında doyum sağladıklarını, ancak günümüz şartlarında gerek ekonomik gerek iş ya da eğitim durumlarından dolayı cemevleriyle aralarına mesafe koymak zorunda kaldıklarını; fakat kimsenin Allah'tan tam anlamıyla kopamayacağını, her kişinin bireysel ibadetlerini yerine getirmekle yükümlü olduğunu söylemiştir:

> Cemevine uzun süre gittim, şu anda düzenli olarak gittiğimi söyleyemem. Etken olan şudur, bunu haddim olmayarak kendi gözlemlerim kadarıyla belirteyim, biraz yetersiz olduğu noktalar var cemevlerinin. Yani dedelerin biraz daha okuması, ilmî minvalde ilerlemesi gerekiyor bence. Bununla beraber cem zaten farz ibadet de değildir, ceme gidilmelidir, her perşembe düzenli ceme gideceksin, diye bir şart yok zaten.

3.1.1.2.1.1.4. Dedeleri Kendi Hayatları İçin Otorite Olarak Görmediğini Belirtenler

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K15), Hatay'da doğup oranın kültürüyle yetiştiğini ifade ederek, orada dede yerine "şeyh" kavramının kullanıldığını, şeyhlere

saygı duyulup, kendilerinin bilge ve saygı duyulacak insanlar olarak görüldüğünü ve şeyhin söylediklerinin günlük hayatta takip edilmesi gereken öğütler içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca, şeyhin kurban kesildiği zaman, o kurbanı kesen ailenin evinde o ev halkına namaz kıldırdığını da söyleyen katılımcı, bu namazın Sünnilerin kıldığı namazdan biraz farklı olduğunu, ilaveten cuma namazlarında imamın konuşma yapmasına benzer bir uygulamanın kendilerinde de olduğunu belirtmiştir. Tüm bunların din algısına sahip insanlar için geçerli ritüeller olduğunu vurgulayan katılımcı şöyle devam etmiştir: "Bunlar din algısı içinde, inançlı olmayanlar çok şey yapmaz. Şahsen ben bir karar alacağım ya da tavsiye alacağım zaman başvuracağım kişi şeyh olmaz. Çünkü; ben inançlı biri değilim. Diğer kararlarına saygı duyduğum birine danışırım."

Ailesinin cemevine ve dedeye önem verip dua almak için onun yanına gittiğini belirten lisans öğrencisi, garson bir katılımcı (K30), dedenin bir sopası olup ailesinin onu öptüğünü gördüğünü, başlarına koyup dua ettiklerini, dedenin de hem kendisi hem ailesine dua ettiğini; ama kendisinin böyle bir şey yapmadığını, herhangi bir konuda da dedenin görüşüne başvurmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir:

> Bunlar bana mantıksız gelen şeyler; çünkü o insan bilgili, mantıklı düşünebilen, yorum yapabilen ya da önemli bir insan olabilir, ama hayatımla ilgili kararlarda Alevilikteki bir dede, bir imam ya da papaz olsun vb. kişilere başvurmam, onlardan fikir alınması gerektiğini de düşünmem. Sadece kendi adıma değil herkes adına böyle düşünüyorum, belki fikir alırsın ama benim için önem arz etmez.

Ön lisans öğrencisi bir katılımcı (K36), çok küçükken cem yaptığını ifade ederek, dedelerin Aleviler üzerinde etkin ve yeterli donanıma sahip olduklarını, dışarıdan aldığı bilgilere göre; insanların dedelere bir şeyler sorup onlardan bilgi aldıklarını belirtmiştir. Kendisi inançlı biri olmadığı için dedenin gidip bilgi alacağı, sorular soracağı bir otorite olmadığını vurgulayan katılımcı, "Aleviyim ama ben kafama bir soru takıldı, gidip dedeye sorayım, nazardan korunmak için gidip dedeye okutayım" diye düşünmediğini, ailesinde ise farklı olduğunu şöyle anlatmıştır:

> Ailemde böyle değildir; dedeye gidip bilgi sahibi olacaklarını düşünüyorlar, falcıya gider geleceğinle ilgili bir şey öğrenmek istersin ya onun gibi bir şey, ama benim çok inancım yok, mesela annem çok yapmıştır, Hacı Bektaş Veli'de dedeye gidip nazardan korunmak için çok dua almıştır, bunu da üstünden bir yük kalktı tabiriyle kullanıyor.

3.1.1.2.1.1.5. Cemevi ve Dedelerle Mesafeli Bir Bağ Kuranlar

Kendini Alevi, ateist ve sosyalist olarak tanımlayan mühendis bir katılımcı[55] cemevine, tanıdıkları veya aileden birilerinin adaklarını yerine getirmek için gittiklerinde onlara eşlik etmek amacıyla gittiğini, ancak hiç cem ibadetine katılmadığını, dolayısıyla da düzenli olarak cemevine gitme alışkanlığının olmadığını belirtmiştir. Öğretmen bir katılımcı[56] ise Marksist ve sosyalist bir düşünceye sahip olduğunu, cemevine tanıdıkları veya aileden birilerinin adaklarını yerine getirmek için gittiklerinde onlara eşlik etmek amacıyla gittiğini, ancak hiç cem ibadetine katılmadığını dolayısıyla da düzenli olarak cemevine gitmediğini ifade etmiştir.

Bir işletmede yönetici olan katılımcı (K12), dedelerin eskiden öncü olduklarını, kız istemelerde, kurbanlarda, düğünlerde bilge kişiler oldukları için toplumsal önderlik yaptıklarını, köyün misafirlerinin onlarda kaldıklarını, ancak sonradan nefsani durumların işin içine girmesinin artmasıyla dedelerin de değiştiğini; fakat bu değişimin toplumun neredeyse çoğu inanç kesiminde gözlemlenebileceğini vurgulamıştır. Cemevine çocukken gittiğini söyleyen katılımcı, şu anda gitmediğini belirterek şöyle devam etmiştir:

> Cemevine gitmiyorum, çocukken gittim, Şahkulu Sultan Dergâhına gidiyorum bazen. Yemek var onu yiyorum, mum yakılıyor, dileğin varsa lokma dağıtıp çıkıyorsun, duaya katılmadım, evimde duamı okuyorum. Kediye, köpeğe, yardıma muhtaç bir insana yardım ediyorum elimden geldiğince, ibadetimi kendi kendime yaşıyorum. Allah şahdamarımdan daha yakın, O, benim gönlümde.

Ailesinin yaşadığı köyde dedenin olmadığını, otuz beş senedir de köyünden uzakta olduğunu, senede bir defa köyüne gittiğini belirten hemşire bir katılımcı,[57] buraya başka köylerden dedelerin geldiğini bildiğini, bunun için de bu soruyla ilgili olarak o ortama girmeden cevap vermesinin de yanlış olduğunu vurgulayarak, cem

[55] K5: Ben Aleviyim, ateist ve sosyalistim. Cemevine, tanıdıklarım veya aileden birilerinin adaklarını yerine getirmek için gittiklerinde, onlara eşlik etmek amacıyla gidiyorum. Ancak cem ibadetine katılmadım hiç, ayrıca düzenli olarak cemevine gitmiyorum.

[56] K6: Marksist ve sosyalist düşünceye sahibim. Cemevine, tanıdıklarım veya aileden birilerinin adaklarını yerine getirmek için gittiklerinde, onlara eşlik etmek amacıyla gidiyorum. Ancak cem ibadetine katılmadım hiç, ayrıca düzenli olarak cemevine gitmiyorum.

[57] K18: Köyümde dede yok, otuz beş senedir de köyümden uzakta yaşıyorum, senede bir defa gidiyorum köye. Başka köylerden dedeler geldiğini biliyorum, bunun için de bu soruyla ilgili o ortama girmeden cevap vermem yanlış olur. Cem yapmadım, öyle bir şeye katılmadım bugüne kadar, yorum yapsam yanlış olur. Türkü, saz dinlemek bana huzur verir, ailemi hatırlatır, bu anlamda cemevine gitmek isterim.

yapmadığını, öyle bir şeye bugüne kadar katılmadığını, bu yüzden de yorum yapmasının yanlış olduğunu, türkü, saz dinlemenin kendisine huzur verdiğini, bunları dinlemenin kendisine ailesini hatırlattığını bu anlamda cemevine gitmek istediğini ifade etmiştir.

Lise mezunu kafe işletmecisi bir katılımcı ise (K19), bu konuyla ilgili çok şey bilmediğini, kendisinin kişisel hayatında dini referans alan biri olmadığını, hayatta kişisel yaşam felsefesi olduğunu, bununla birlikte aldığı kültürün bunun içerisinde bir yerde durduğunu ama dinî ritüelleri çok yerine getiren biri olmadığını ve bu zamana kadar da bir cemevinde de ceme katılmadığını belirtmiştir:

> Çok bilemiyorum, ben çok öyle dini referans alan biri değilim hayatımda, kişisel yaşam felsefem var hayatta, aldığım kültür bunun içerisinde tabii ki bir yerde duruyor ama dinî ritüelleri çok yerine getiren biri değilim açıkçası. Bir cemevinde de ceme katılmadım bu zamana kadar.

Düzenli olarak ceme katılmadığını; ama daha önce ceme katıldığını, cemin tarikat ibadeti olduğu için aslen zaten tarikata intisap etmiş müntesiplerin bu ibadete katılmaları gerektiğini belirten lisans öğrencisi katılımcı (K28), öğrenmek için başka şekilde bilgilenmek için yapılan muhabbet cemlerine ya da görgü cemlerine gidilebileceğini söylemiştir. Diğer taraftan katılımcı, herhangi bir Müslüman veya Sünni bir Müslümanın, camiye gidip oranın imamından, daha doğrusu oradaki hocadan neler danışılabilirse dedeye de onların danışılabileceğini, dedeye bunları sormaktan ziyade bir dedeye bağlanıp ondan sonra tarikatla ilgili bilgileri dededen almanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Üniversite mezunu, garson bir katılımcı (K31), ceme katılmadığını, dedelik makamının temelinin kandan gerçekleştiğini, ama genelinde bir önceki kişinin insan-ı kâmil olmasının sorgulandığını, yol gösterici olabilmenin önemli olduğunu belirtmiştir. Dedenin, kişisel anlamda kendi hayatında pek etkisinin olmadığını ifade eden katılımcı, diğer yandan da kriz gibi durumlarda birçok Alevi'nin kendi aralarında çözüme ulaşmada dedenin tarafsız bir şekilde çözüme ulaştıracağı düşünüldüğü için her zaman dedenin sözünün geçerli olduğunu söylemiştir.

Düzenli olarak cemevine gitmediğini, bunun biraz da kişiye bağlı bir seçim olduğunu ve cemevleri dışında da dedelerle konuşma fırsatına sahip olduğunu ifade eden ön lisans öğrencisi bir katılımcı (K35), dedelerden Alevilikle ilgili olmakla birlikte hayata dair de bilgiler edindiğini, gençler arasında fal baktırmanın yaygın

olduğunu, kendilerinin de bu amaçla ya da dedenin duasını almak için dedeye başvurduklarını belirtmiştir. Öte yandan katılımcı, dedeler ve cemevlerinin Aleviler üzerinde çok etkin olduğunu; ancak bu kadar etkin olmasını da doğru bulmadığını, bir insanın bir ocağa bağlı ya da dede olduğu için doğru insan olmadığını, ayrıca dedeliğin nesilden nesle devam etmesine de karşı çıktığını vurgulamıştır: "Babamların bağlı oldukları ocağın piri sürekli içen bir insandı, hiç ayık görmezdim, bu kadar alkol tüketmesinden kaynaklı vefat etti o da. Ondan kaynaklı ben dedeliğin nesilden nesile geçmesini doğru bulmuyorum."

Üniversite mezunu, yazar ve bir dernek yönetiminde yer alan katılımcı da (K40), en başta Aleviliğin bir din olmadığını vurgulayarak, daha önce ceme katıldığını, Alevilikte cemevi diye bir şeyin olmadığını, bunun kentleşmeyle başladığını belirtmiştir. Önceki yıllarda, dedenin bir köye gelip, orada genelde kış aylarında cem yaptırdığını, çünkü o aylarda yapacak bir işin olmadığını söyleyen katılımcı, dedenin taliplerine gidip, o insanları toplayıp, orada yaşanan sorunları ele aldığını, rızalıkların alınıp, küslerin barıştırılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Kentleşmeyle beraber, Alevilikte birçok ritüel gibi dedelere saygınlık meselesinin de bozulmaya başladığından söz eden katılımcı, bunun da asıl başladığı dönemin 1970'lerin başı olduğunu, 1965'ten itibaren esen özgürlük rüzgarının Alevi gençlerini din, inanç olgusuna mesafeli durdurduğunu ifade etmiştir. Dedelerin, bu yeni duruma uyum sağlama, inancı yeni duruma uyarlama gibi durumlar zorunlu olmasına rağmen bunu yapamadıklarını belirten katılımcı, günümüzde cemevlerinin sadece cenaze kaldırılan bir yer olarak bırakılmaya çalışıldığını ancak özellikle Pir Sultan Abdal Kültür Derneklerine bağlı merkezlerde örneğin Kadıköy şubesinde hem kültürün yaşandığı hem de sosyal anlamda Alevilerin bütünleştikleri bir yer olması için çaba sarf ettiklerini belirtmiştir:

> …Bağlama, gitar, tiyatro vb. başka sosyal faaliyetlerin de olduğu cemevleri var, biz de Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nde bunları yapıyoruz. Şu an giderek şu tehlikeyi görüyoruz; bu merkezî yapı ve muhalefetin birlikte yaptığı bir şey, hem devlet böyle olsun istiyor; sadece cenazelerin geldiği, haftada bir cem yapıldığı, kendini yetiştiremeyen, saygınlıkları azaltılan dedelerin modernleşmesini talep eden, kendilerini çağın gereğine göre yetiştirsin diyen kesim de tersyüz edilmeye çalışılıyor. Bunu merkezî iktidar istiyor, son yıllarda da muhalefet de istiyor, çünkü onlar da işlerini kontrol altına alabildikleri kesimle yürütmek istiyor…

3.1.1.2.2. Cemevlerinin Statüsü

Türkiye'de cemevleri, ibadethane statüsü kazanma çabasıyla, Alevi köylerine cami yapılması ya da cemevlerinin camilerle yan yana ve bir arada oluşturulma örneklerinin sorgulanmasıyla zaman zaman gündeme gelip tartışma konusu olagelmiştir. Cemevi 1980'li yılların başından itibaren Alevilerin köyden kente göç etmesiyle, yeni şehir yaşamının bir sonucu olarak Alevileri bir arada tutmak, kendi inanç yaşam tarzını korumak amacıyla oluşturulmuş bir mekân olarak görülebilir (K22). Aslında cemevi, toplumun sosyal olarak bir araya geldiği, sorunların paylaşılıp çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı (K27), içinde yaşadıkları toplumun ortodoksi inanç yapısını oluşturan grup karşısında oluşabilecek dışlanmışlık ve yalnızlık hissinden kurtarmaya yardımcı olabilecek bir kurum olarak da düşünülmüştür. Bu çerçevede bazı katılımcılar, cemevlerinin kendi açılarından zaten bir ibadet yeri olarak görülüp bunun devlet eliyle kabul edilmesinin çok da ehemmiyetinin olmadığından (K34, 35), bazı katılımcılar cemevlerinin kesinlikle bir ibadethane olup artık devletin cemevlerine bu statüyü verip, buranın su, elektrik vb. tüm ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğinden (K1, K4, K33), bazı katılımcılar ise cemevlerinin ibadethane statüsü kazanmakla birlikte dedelerin maaşlarının karşılanması ya da başka ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda devlete bağlı hâle gelebileceğini, bunun sonucunda da kendi özgün inanç yaşam tarzlarına kaybedebileceklerini düşünmektedirler (K26, K28, K32, K40). Katılımcıların bir kısmı da (K17, K21, K25) cemevi ve caminin bir arada düşünüldüğü yapılanmaların güzel olabileceğini, ancak bunu yaparken Alevilerin devlete güvenlerinin tam olamadığından bu girişimleri samimi bulmadıklarını belirtmişlerdir. K18 ve K30 ise; her inanç sahibi grubun kendi yapısını kendisinin oluşturması gerektiğini, bu konuda devletin müdahil olmasını doğru bulmadıklarını, bir katılımcı da Allah'ın evi olduğunu düşünemediğini ve dolayısıyla da cemevi ya da cami şeklinde herhangi bir yapıdan doğan şekilciliğe karşı olduğunu ifade etmiştir (K12). Katılımcılardan biri mühendis (K5), diğeri öğretmen (K6), olan iki kişi ise; cemevine bir arkadaşlarının kurban adağı için gittiklerini, günlük hayatta cemevine giden, ibadet eden biri olmadıklarını belirtmişlerdir: "Cemevine gitmiyorum, bir arkadaşımın adak kurbanı için gitmiştim daha önce."

3.1.1.2.2.1. Cemevleri İbadethane Olarak Kabul Edilmelidir Diyenler

Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi gerektiğini, 1925'ten bu yana Nevşehir'de cem yapmanın bile yasak olduğunu vurgulayan katılımcı,[58] cemevleriyle ilgili bu ve benzeri tüm sorunların bir an önce çözüme kavuşturulmasını beklediklerini, Alevi köylerine camiler yaptırıldığını ve bunu yanlış bulduğunu belirtmiştir. Üniversite mezunu olan cemevi dedesi katılımcı,[59] Alevilerin haklarını alamadığını, cemevlerinin köy dernekleri gibi işlediğini, dinî bir kurum olarak görülmesini, ibadethane olarak kabul edilmesini istediklerini söyleyerek, cemevlerinin elektrik, su, kira vb. tüm giderlerinin Alevilere ait olduğunu ve hatta çoğu cemevlerinin kaçak yapı olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, cemevlerinin ibadethane olarak tanınmamasının siyasi bir durum olduğuna dikkat çeken katılımcı, cemevine ibadethane denirse birçok sorunun çözüleceğini, bununla birlikte ülkedeki cemevi sayısının da yetersiz olduğunu, Beşiktaş'ın belki %40'ının Alevi olmasına rağmen bir tane cemevi olduğunu onu da çok zor şartlarda yapabildiklerini ifade etmiştir.

Cemevlerinin elektrik, su vb. giderlerinin devlet tarafından karşılanmadığını söyleyen (K8), bunun Alevilerin devlet tarafından tanınmadığı anlamına geldiğini vurgulamıştır. Ayrıca katılımcı, kendi derneklerinin ancak yapılan yardımlarla ayakta kaldığını, İstanbul Yeni Bosna Cemevi'nin giderlerinin mahkeme kararıyla devlet tarafından karşılandığını, bunun da diğer Alevi dernek ve vakıfları için emsal teşkil edebilecekken dernek olarak kendilerine uygulanmadığını, Alevilerin yok sayılamayacağını ve cemevlerinin bir an önce yasal statüye kavuşması gerektiğini belirtmiştir.

Bir vakıf başkanı olan (K9), cemevlerinde tasavvuf, muhabbet zemininde ibadet edildiğinden söz ederek, tüm cemevlerini Alevilerin kendilerinin yaptıklarını, buna karşı camilerin ise devlet bütçesiyle yapıldığını, bunun haksızlık olduğunu belirterek 86 milyondan vergi alan devletin belli bir inanca hizmet etmesinin kabul

[58] K1: Cemevleri ibadethane olarak kabul edilmelidir, 1925'ten bu yana Nevşehir'de cem yapmak bile yasak, bu gibi cemevleriyle ilgili tüm sorunlar bir an önce çözüme kavuşturulmalıdır. Alevi köylerine camiler yaptırılıyor, bu yanlış.

[59] K14: Cemevleri, ibadethane olarak kabul edilsin. Cemevinin elektrik, su, kira her şeyi Alevilere ait, hatta çoğu kaçak yapı cemevlerinin. Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmaması siyasi bir şey, ibadethane denirse birçok sorun çözülecek, sayı da yeterli değil. Beşiktaş'ın belki %40'ı Alevi, bir tane cemevi var, onu da ne zorluklarla yaptık.

edilebilir bir durum olamayacağını vurgulamıştır. Öte taraftan, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilebilmesi ve giderlerinin devlet tarafından karşılanabilmesi için, dergâhların açılması, bunun için de tekke ve zaviye kanununun kaldırılması gerektiğine dikkat çeken katılımcı bunları gündeme getirmenin gerekliliğini ifade etmiştir:

> …Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilebilmesi, giderlerinin devlet tarafından karşılanabilmesi için, dergâhların açılması, bunun için de tekke ve zaviye kanununun kaldırılması gerekiyor. CHP yapılan çalıştaylarda buna yanaşmadı, burada tıkanıldı, bunları konuşmak lazım…(K9).

Üniversite mezunu, kafe işletmecisi bir katılımcı[60] esasen ibadethanelerin devlet desteğiyle değil, cemaat desteğiyle yürümesi gerektiğini düşündüğünü; çünkü cami kurulmasına rağmen cemaatin olmadığını, Hristiyanların bu konuda doğru çözümü bulduklarını, kilisenin oradaki cemaatin yardımıyla yürütüldüğünü, cemaat yoksa boşuna binlerce liranın harcanıp bir cami yapılması yerine ihtiyacı olanlara bu paranın aktarılmasının dinen de daha doğru olduğuna inandığını belirtmiştir. Din ve vicdan hürriyetinden söz ediliyorsa cemevinin ibadethane olarak tanınması gerektiğini vurgulayan katılımcı, bu ülkede Alevilerin hiç de hafife alınmayacak bir nüfus oranına sahip olduklarını ve kendi inançları doğrultusunda yaşama haklarının göz önünde tutularak, nasıl kilise sinagog tanınıyorsa cemevlerinin de tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Doktor olan bir katılımcı[61] da cemevlerinin yasal düzlemde birer ibadet mekânı sayılmadığı için devlet desteğinden yoksun kalındığını bildiğini, camilerde su ve elektrik bedelleri ödenmezken, cemevlerinde bu desteğin olmadığını bildiğini belirterek, cemevlerinin de ibadet yeri olarak kabul edilmesinin anayasamızın eşitlik ve tarafsızlık ilkesinin gereği olduğunu düşündüğünü vurgulamıştır.

Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinin çok temel bir insan hakkı olduğunu düşündüğünü ifade eden emekli öğretmen bir katılımcı (K33), insanın kendisini inanç olarak nasıl tanımlıyorsa o olduğunu ve tanımladığı şekilde de

[60] K19: Cemevi ibadethane olmalı, din ve vicdan hürriyetinden bahsediyorsak tanınmalı yani. Belli bir nüfusu var bu ülkede Alevilerin neticede ve kendi inançları doğrultusunda ibadethane olarak tanınmalı, nasıl kilise sinagog tanınıyorsa cemevi de tanınmalı diye düşünüyorum.

[61] K23: Cemevlerinin yasal düzlemde birer ibadet mekânı sayılmadığı için devlet desteğinden yoksun kalındığını, camilerde su ve elektrik bedelleri ödenmezken, cemevlerinde bu desteğin olmadığını biliyorum. Cemevlerinin de ibadet yeri olarak kabul edilmesi, anayasamızın eşitlik ve tarafsızlık ilkesinin gereğidir diye düşünüyorum.

devletin o vatandaşına yönelik birtakım altyapı çalışmaları yapması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'de ciddi bir Alevi nüfusunun varlığının söz konusu olduğunu ve bu insanların da inançlı bir şekilde ibadetlerini yerine getirmek istediklerini söyleyen katılımcı, bunun için bir ibadethaneye ihtiyaç olduğunu, diğer yandan da bunun böyle olması gerektiğini söylemek için Alevi olmaya da gerek olmadığını, duyarlı her yurttaşın buna destek olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca katılımcı, devletin sosyal devlet olma veçhesi ile bu konuda altyapıyı oluşturup, onlara bina tahsis etmesinin gerektiğini, camilere yaptığı gibi cemevlerinin de elektrik, su giderlerini ödemesi gerektiğini belirtmiştir.

Cemevi dedesi olan başka bir katılımcı (K34), Alevilerin cemevlerini zaten ibadethane olarak gördüklerini, şu anda da cemevlerinin ibadethane olduğunu, çünkü cemevlerinin eski mescitleri andırdığını, eskiden de cami değil mescitlerin olduğunu vurgulayarak, Allah'ın evinin gönül Kâbe'si olduğunu belirtmiştir.

> …Şimdi altlı üstlü ya da yan yana cami-cemevi yapılması, biraz şöyle, Alevi inancı ile Sünni inancı arasında çok büyük fark vardır; mesela ramazan ayında Aleviler oruç tutmaz, ama tutan olabilir ona bir şey demiyorum, kimseye de karşı değilim. Ama en azından herkes birbirinden uzak olur, kimse kimseyi görmez. Ben o açıdan yan yana sanmıyorum yürüsün…

Cemevlerine ibadethane statüsünün verilip, yardımcı olunması gerektiğini, kendisi cemevine gitmese de gidenler için bunun önemli bir durum olduğunu belirten ön lisans öğrencisi katılımcı (K35), bu statünün verilmemesinin bir şekilde insanları birbirinden uzaklaştırdığını söylemiştir. Öte taraftan, Gazi mahallesi gibi Alevi toplumunun çok olduğu bir yerde cami sayısının fazla olup, sadece üç tane cemevinin yer aldığından söz eden katılımcı, Alevi köylerine cami yapılmasının ise; insanların kendi inançlarına göre eğer gitmek istiyorlarsa sen cemevine sen camiye git diye birbirine yönlendirme yapamayacağını, ancak bir dönem böyle durumların yaşandığını bildiğini ifade etmiştir:

> …Ne kadar kabul etmeseler de cemevleri ibadethane, içinde ibadet yapılan bir yerin ibadethane olmama durumu yok bence. Cami-cemevinin yan yana olması açısından ise ibadet biçimleri çok farklı, cem sırasında deyişler olur, türküler olur; ama ezan okunduğu zaman da türküler de kapanır, yan yana oluşu her iki yapının yani çakışır. Sakıncası olursa bu açıdan olur, onun dışında tam tersi, belki kardeşçe yaşamayı öğretir…

K38, statü denilen şeyin sonradan kazanılan bir olgu, verilen bir paye anlamına geldiğini belirterek, Alevilerin statü dertlerinin olmadığını, statüyü

kendilerine kalubeladan günümüze kadar enbiyalarının, evliyalarının, peygamberimizin, ozanlarının ve ulularının vermiş olduğunu, dolayısıyla statü diye dertlerinin olmadığını söylemiştir. Tek dertlerinin bu ülkede kendini demokratik-laik, sosyal-hukuk devleti diye tanımlayan bir anlayışın, mekanizmanın içerisinde meşruluk meselesi olduğunu vurgulayan katılımcı, devletin bu ülkedeki bütün inançlara eşit mesafede olması gerektiğini belirtmiştir. Cemevinin caminin, caminin de cemevinin alternatifi olamayacağını, cemevlerinin Alevilerin kendi özgün haklarını, kendi iradelerini kullanarak ibadet saydıkları yerler olduğunu, kendileri için kutsal görüldüğünü söyleyen katılımcı, aynı şekilde caminin de başka bir inanç merkezinin de saygı duyulup, kutsal bulunduğunu ifade etmiştir. Katılımcı, Sünnilere yönelik aşağıdaki çağrısını yaparak cümlelerini şu şekilde bitirmiştir:

> Buradan da şu çağrımız olsun, yıllarca bizi birbirimizle kaynaştırmamak için bizi birbirimize düşman etmekle uğraştılar, buradaki esas meseleyi tartışacak olan bizim Sünni canlarımızdır. Onlar ne zaman Alevi haklarını savunursa, Alevi canımız da gidip bir gün Sünni canımızın hakkını savunursa işte o zaman bilin ki bu ülkede demokratik yaşam kültürel aktüaliteyi yakalamıştır, mesele bu kadar basittir.

K39, cemevlerine devletten hiçbir desteğin gelmediğini, bağışlarla ayakta durmaya çalıştıklarını söyleyerek, bu ülkeye Alevilerin de vergi verip askere gittiklerini ama kendilerinin hizmet alamadıklarını, bugün camiler, kiliseler yasal statüde iken cemevlerinin bundan mahrum bırakılmasını adaletsiz bulduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, Türkiye'deki nüfus sayımına göre cami sayısının okuldan çok fazla olduğunu, ihtiyaç varsa gerçek anlamda camilere karşı olmadıklarını, böyle bir durumun Hakk'ın da hoşuna gitmeyeceğine inandığını ifade eden katılımcı, buna karşılık cemevi sayısının çok az olduğunu ekleyerek şöyle devam etmiştir:

> Biz camilerden rahatsız değiliz, biz yapılan haksızlıklardan rahatsızız. Bizim haddimize değil, hiçbir ibadeti, bir ibadetin üstü ya da altı görelim, asla bizim öyle bir anlayışımız yok, ihtiyaç, hak, adalet neyse o olsun. Cami-cemevi projesi vardı, tabii yanlış anlaşılmalar oldu, orada çok doğru bir anlayış göremedik. İnsanların birbirlerini tanıması, birbirlerini ötekileştirmemesi ve barışçıl yönde bir arada olması çok da yanlış bir anlam ifade etmez diye düşünüyorum.

Üniversite mezunu, yayınevi sahibi ve dede olan katılımcı (K20), cemevlerine sohbetler için gidip, ceme katılmadığını, cem de yürütmediğini belirterek cemevlerinde en başta ilim sorunu olduğunu vurgulamıştır. Cemevlerinde eskisi gibi sıkıntı olmadığını, maddi olarak her şeyin var olduğunu ayrıca cemevlerinin büyük

kısmının dergâh fonksiyonunu kuşanması gerektiğini ifade eden katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Kabul edilip edilmeme önemli değil, ben oraya bakmıyorum, bir elektrik su için ibadethane kabul edilecekse… Ayrıca, cemevlerinin büyük kısmı dergâh fonksiyonunu kuşanması lazım, bunun için de dedelerin, yöneticilerin eğitimli ve ilim ehli olması gerek, cemevlerinde yöneticiler de vasıfsız, bunlar ilimle çözülecek yoksa su, elektrik parası zaten bunlar karşılanıyor.

Alevilikte tasavvufun esas olup, hayata geçirmenin önemine dikkat çeken dede bir katılımcı (K7), önceleri dergâh yapısı olduğunu, Cumhuriyet'le birlikte cemevine dönüştüğünü, cemevine karışılmaması gerektiğini, Sünni İslam'la birlikte İslam'ın farklı bir yorumu da olduğunu ve o farklı yorumu yaşayan Alevilerin kendine özgü bir kurumsal yapı oluşturmalarının gerektiğini belirterek cümlelerine şunları eklemiştir:

> Vergi veriyorum, hak olsun, cemevine karışılmamalı, Sünni İslam'la birlikte İslam'ın farklı yorumu var, biz de farklı bir yorumunu yaşıyoruz. Fatiha okuruz, ezan okunurken susarız, Alevilik kendine özgü bir kurumsal yapı oluşturmalı, denetimini devlet yine yapsın, mali olarak cemevleri bir rapor sunsun, Alevilerin bu anlamda bir korkusu yok.

Öncelikle, çokça cami yapılması durumunun olduğundan ve Sünnilerden de bu konuda rahatsız olanların varlığından bahseden katılımcı (K16), devlet sisteminin tamamen laik olması gerektiğini, kişilerin kendi şahsi özel ibadetlerini kendilerinin karşılamasının daha doğru olacağını, çünkü Ermeni'nin, Süryani'nin, Hristiyan'ın, inananın, inanmayanın, deistin, ateistin, sosyalistin vb. hepsinin vergisinin alındığını ve herkesin kendi ihtiyacını karşılaması gerektiğini belirtmiştir.

Bir katılımcı (K32), cemevlerinin de ibadethane sayılıp, cemevlerine gereken desteğin sağlanmasının gerektiğini ifade etmiştir:

> Mesela Şah Kulu Sultan Dergâhı vakıflardan kiralıktır ve orası çok eski bir Alevi-Bektaşi dergâhıdır. Kendi vakfına bağlı bir yer, zamanında oranın kendi tarlası, kendi bahçesi varmış, kendi yiyeceklerini kendileri üretiyorlarmış orada. Ama zamanla kısacık bir alanda kalmışlar ve şu anda da orası kiralık bir yer, utanç verici bu bana göre.

İlkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K4), cami ve komün kavramlarının aynı manaya gelip, ortaklık, birliktelik anlamında kullanıldığını, şayet komünizm veya Sanayi devrimi Orta Doğu'ya gelseydi kavramın camizm olarak kullanılma ihtimalinin

olduğunu ifade etmiştir. Peygamberin söylemlerinde herhangi bir olumsuz, kötü bir şey bulamadıklarını ve Alevilerin dine düşman olmadığını, aynı zamanda komünistlerin de din hakkında olumsuz düşünmediklerini, sadece dinin tarihsel olduğuna inanıp o şartlara tekrar dönülemeyeceğini söylediklerini belirtmiştir:

> Cami ve komün aynı, ortaklık, birliktelik manasında. Orta Doğu'ya gelseydi komünizm veya sanayi devrimi, camizm olurdu kavram muhtemelen. Peygamberin söylemlerinde olumsuz, kötü bir şey yok, Aleviler dine düşman değildir. Komünistler din hakkında olumsuz düşünmez, sadece tarihsel olduğuna inanıp o şartlara tekrar dönülemeyeceğini söyler.

3.1.1.2.2.2. Cemevlerinin İbadethane Statüsü Kazanmasının Sakıncalı Olduğunu Düşünenler

Lisans öğrencisi katılımcı (K26), camii, cemevi veya herhangi bir din mekânının eğer o ibadethanenin içi boşsa ve kendilerini olumlu manada insanlığa bir şeyler katacak konuda yetiştirmiyorlarsa o ibadethanenin kurulmasının israf olup israfın da haram olduğunu belirtmiştir.

Şeriat ve tarikat kapısından söz eden lisans öğrencisi bir katılımcı (K28), cemin tarikat ibadeti, cemevinin de tarikathane yani tarikat ayinlerinin yürütüldüğü yer olduğunu, devletin herhangi bir tarikat kolunun ayinlerinin yürütülmesi için destek verdiğini, buraları resmen ibadethane olarak tanıyan devletin ise cemevini de tanıyabileceğini ifade etmiştir. Katılımcı, Aleviler üzerinde de çatı bir kurum oluşturulup, Aleviler üzerinde böyle bir şey yapılmaya çalışılırsa Aleviler için hiç de yararlı olacağını zannetmediğini ve hatta şu anki durumlarından daha geriye gidebileceklerini belirtmiştir.

3.1.1.2.2.3. Devletin Cemevleri Konusunda Objektif Olması Gerektiğini Düşünenler

Devletin, Alevileri de askere alıp Alevi vatandaştan da vergi sağladığını, ama Alevilere geri dönüş yapmadığını vurgulayan ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K13), devletin camiye imam atayıp, ona maaş verdiğini, su, elektrik vb. giderini karşıladığını; fakat cemevine bunu yapmadığını belirtmiştir. Cemevlerini, Alevi halktan maddi durumu iyi olanlarının yaptırdığını söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Niye camiye gitmiyorum? Ehlibeyit torunuyuz biz, bizi soğutmuşlar camiden. Biz camide ibadet etmediğimiz için Sünnilerin ibadet yeri cami, bizimki cemevi olarak geçiyor. Bizim evin orda altı-yedi tane cami var. Sabah 5-5.30'da aynı anda ezan okunuyor. Bu seslerle sabahın çok erken bir saatinde uykumdan uyanıyorum, hakkım yeniyor.

Cemevlerinin giderlerinin yerel halkın sağladığı bağışlarla karşılandığına, devletin destek olmadığına, cami ve cemevi sayısının karşılaştırılacak seviyede bile olmadığına dikkat çeken lisans öğrencisi katılımcı (K15), her yere cami cemevi yapılmasının doğru olacağını, ama uygulanan adaletsizliklerin kabul edilemez olduğunu, bu kadar cami varken yeterli cemaatin olmadığını ve boş kalan camilerin masrafı diye bir durumun ortaya çıktığını söylemiştir. Camiye inanç olarak karşı olmadığını belirten katılımcı, öğrenime devam ettiği üniversitede yemekhanenin kapatıldığını, ödeme yapamadığı için üniversitenin yurdundan çıkarılan arkadaşları olduğunu ve hâl böyle iken bu kadar cami yapılmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.

Toplumda cemevi sayısının çok az ve aynı zamanda her yerden ulaşabilecek kadar cemevi ve her yere gidecek maddiyatın da yokluğundan söz eden yüksek lisans mezunu garson katılımcı (K29) devletin sosyal özelliğinden dolayı insanların dinî inançlarından doğan ihtiyaçlarını karşılama görevinin olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte cami ya da cemevinin yapı olarak her ikisinin yokluğu durumundan şahsi olarak herhangi bir eksiklik hissetmeyeceğinden bahseden katılımcı, bazı insanlar için ibadetin önemli görülüp, cami de cemevi de yapılmasının o insanlar için bir ihtiyaç olduğunu ancak her ikisinin de sayı olarak abartılmaması gerektiğini belirtmiştir:

> Ama ne abartılsın, eğitim abartılsın, çünkü sen kalkınamadıktan sonra senin dinin de kalkınamaz, bak İslam ülkelerine, hangisi kalkınmış? Şimdi senin çok cami yapman seni gerçekten inançlı kılmıyor, yeteri kadar cami, yeteri kadar eğitim ver.

Lisans mezunu bir katılımcı,[62] cemevlerinin sayısının camilere oranla oldukça az olduğuna dikkat çekerek, Türkiye'de otuz sene öncesine kadar cemevlerinin olmadığını, Alevi birisi vefat ettiğinde isteğine göre cenazesinin cemevinden kaldırılmadığından camilerden kaldırılmak zorunda olduğunu belirterek, cami

[62] K22: Cemevlerinin sayısı camilere oranla oldukça azdır. Hatta bundan çok değil otuz sene öncesine kadar cemevleri dahi yoktu ve Alevi birisi vefat ettiğinde isteğine göre cenazesi cemevinden kaldırılamadığından camilerden kaldırılmıştır. Camilerin sayısı zaten ortadadır.

sayısının ne kadar çok olduğunun da ortada bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ülkemizde cami sayısını gereğinden fazla bulduğunu, çok aşırı lüks camilerin yapılmasının neye hizmet edildiğini sorgulattığını söyleyen üniversite mezunu garson katılımcı,[63] her an bağlanabileceğiniz, her an elinizi açtığınızda ulaşabileceğiniz bir varlık için cami gibi yerlerin çok büyük, lüks olmasının gereksiz olduğunu, cem töreninin gerçekleşebilmesi için cemevi sayısının arttırılmasının ise elzem olduğunu belirterek, ikisinin birbirine düşman veya yerine konulabilecek bir şey olduğunu düşünmediğini bununla birlikte ikisini de ibadethane, dua edilebilecek, insanın kendini adayabileceği bir yer olarak gördüğünü ifade etmiştir.

K37 ise; cemevlerinin hâlâ ibadethane olarak tanınmadığını, kendi dernek ve cemevlerinin giderlerini karşılayamadıklarını, insanların vermiş olduğu bağışlarla bir yere götürmeye çalıştıklarını vurgulayarak, dedenin finanse edilmesini bile kendi içlerinde sağlayıp bu konuda fazla bir şey de yapamadıklarını belirtmiştir. Yetkiyi ellerinde bulunduranların buraya nasıl baktığının önemli olduğuna dikkat çeken katılımcı, hâlihazırda insan hakları mahkemesine taşınan bir dava yer aldığını ve bunu bir utanç olarak gördüğünü, devlet erkinin bunu ele alıp ortaya koyabilmesi gerektiğini söylemiştir. Diğer yandan katılımcı, bir toplumun inancı ne ise kendi dinî vecibelerini yerine getirebilmesi için nelere ihtiyacı varsa devletin bunu yerine getirmesinin onun görevi olduğunu ifade etmiştir.

3.1.1.2.2.4. Cemevleriyle ilgili Algısal Durum

Üniversite mezunu esnaf katılımcı,[64] cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinin sevindirici olduğunu; fakat bunun AİHM aracılığıyla olmasının ise bir çelişki olup, bu sorunu devletimizin kendi eliyle ve kendi hukukuyla çözmüş olmasının daha uygun ve beklenebilir bir durum olduğunu belirtmiştir. Cemevlerinde kadın ve erkek Alevilerin bir arada ibadet ettiklerini, dualar okunduğunu, kadın ve erkeğin bir arada ibadet etmesinin de onların eşit olduğu anlamına geldiğini

[63] K31: Cem törenleri için cemevi sayısının biraz daha arttırılması gerekiyor. İkisini birbirine düşman veya yerine konulabilecek bir şey olduğunu düşünmüyorum. Tabii ki, tamamen ikisi de ibadethane, ikisi de dua edebileceğimiz, kendinizi adayabileceğiniz bir yer.

[64] K2: Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi sevindirici; fakat bunun AİHM aracılığıyla olması bir çelişkidir. Bu sorunu devletimiz kendi eliyle ve kendi hukukuyla çözmeliydi. Cemevlerine cümbüş evi diyerek burayı alay konusu yapan siyasiler oldu, bu da Alevileri rencide etti.

vurgulayan lise mezunu esnaf katılımcı[65] burada kimsenin kimseye kötü gözle bakamayacağını, herkesin bir "can" olarak görüldüğünü, aksi bir durum oluşursa, düşkünlük kurumunun devreye girdiğini ve herkesin istediği gibi ibadet etmesi gerektiğini belirtmiştir.

3.1.1.2.2.5. Her İnanç Grubu Kendi Yapısını Kendi Oluşturmalı Diyenler

Köylerinde cemevi yapılmasının, birleştirip bir araya getirmesi bakımından iyi olduğunu, orada kurbanlar kesildiğini, yemekler pişirildiğini, sazlar çalınıp, türküler söylendiğini ve böylelikle bir dostluk hâli oluşturulduğunu belirten katılımcı (K18), birliktelik anlamında hoş bir ortam oluştuğunu ve bunun kültürün devamlılığına vesile olduğunu söyleyerek şöyle devam etmiştir:

> Herkesin istediği şeyi yaşamasını istiyorum, zorunluluk olmamalı, cemevinde ne yapılıyor ki; kısıtlarlarsa bu sefer insanlar daha çok hırslanır. Bunun herkes istediği başlık altında bu özgürlüğü olmalı diye düşünüyorum. Aleviler için cemevi, bilmem kim için başka bir yer, insanların kendilerini ifade edebilecekleri ya da mutlu olabilecekleri, kendi ritüellerini yerine getirecekleri mekânları olmalı bence.

Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğunu, Allah'ın insanın gönlünü Kâbe kılmışsa Allah'ın evi herkesin yüreği olsa, şekil olmayacağını düşünen katılımcı (K12), Allah'ın evi olduğunu düşünemediğini, cami ya da cemevi fark etmeden, kendisinin şekilciliğe karşı olduğunu, cami cemevi yerine okul, hastane vb. yerlere yardım ettiğini, vakıf-cami bunlara karşı olduğunu ifade etmiştir. Kendi Kâbe'sini herkesin kendi gönlüne kurmasını tavsiye eden katılımcı, cemevlerinde siyaset yapılmadığını, kadın ve erkeğin eşit görülüp her ikisinin yan yana ibadet ettiğini ve bu yönüyle camiden ayrıldığını söyleyerek şöyle devam etmiştir:

> Ama bana göre cemevi de cami de olsa da olur olmasa da. İnsan gönlünü Kâbe eylemedikten sonra hangisi ne işe yarar? Peygamber cami mi yaptı, öyle olsaydı en lüksünü o yapardı herhâlde, kerpiçten yapılmış Kâbe'yi Kâbe bildi o.

[65] K3: Cemevlerinde kadın erkek Aleviler bir arada ibadet eder, dualar okunur, bu kadın erkeğin eşit olduğu anlamına geliyor, kimse kimseye kötü gözle bakamaz, herkes bir candır. Aksi bir durum oluşursa, düşkünlük kurumu devreye girer. Herkes istediği gibi ibadet etmeli.

3.1.1.2.3. Cemevi-Cami Bir Arada Olan Projelere Yaklaşımlar

3.1.1.2.3.1. Cemevi-Cami Bir Arada Sakıncası Yok Diyenler

Cami varsa diğer insanların da ibadet yerinin, cemevinin ve Alevilerin de bir ibadeti olduğunu, semahlarının halay çekme gibi görülüp dalga geçildiğini ve bunu yanlış bulduğunu belirten ön lisans öğrencisi katılımcı (K36), cami ve cemevinin yan yana yapılabileceğini, böylelikle bir Aleviyle Sünni arasında selamlaşma ve konuşmalar olup birbirleriyle ilgili ön yargılarını kırabileceğini, aralarındaki ayrımcılıkların da sona erebileceğini söylemiştir:

> Alevi köylerine cami de olabilir, bir ayrım olmaz böylece bir Alevi camiye bir Şafii cemevine gidebilir, bu ayrım kalkar. Aleviler cemevi yapılmıyor, cemevine destek verilmiyor düşüncesiyle çok cami yapılıp lükse kaçıldığını düşünüyorlar camiler hakkında.

Lise mezunu işletmeci olan katılımcı (K17), cami ve cemevinin yan yana yapıldığını, altlı üstlü, yan yana olabileceğini bunda bir abeslik görmediğini hatta buradaki amacın Alevileri asimile etmek değilse bunun barışmaya da katkı sunabileceğini, belirterek şöyle devam etmiştir:

> Devlet, cemevlerini ibadethane saymalıdır, gayrimüslimlerin ibadethaneleri koruma altında iken Müslüman bir inanç önemsenmiyor, hatta çoğu yerde cemevleri dağıtıldı, yakın bir zamanda İkitelli'de bir cemevinin dağıtıldığını duyduk, cemevi zarar gördü.

Cami ve cemevinin yan yana olmasında hiçbir sakınca olmadığını, çünkü camiyle kilise, camiyle cemevinin yan yana olabileceğini, önemli noktanın orada bulunan insanların birbiriyle çatışma içinde olacağını düşünerek kasıtlı bir davranış varsa bunun hoş karşılanamayacağını belirten temizlik işçisi katılımcı (K10), saygı göstermeyen, kavgaya müsait insanlar varsa cami cemevinin yan yana olmasının bu bakımdan sakınca doğurabileceğini söylemiştir. Diğer yandan, cami sayısının fazla olduğunu düşündüğünü ifade eden katılımcı, cami yapılmasına değil ama içinin boş kalacağı belliyken sayısının artmasına karşı olduğunu, aynı zamanda bunun İslami açıdan da bir bütünü bölmek manasına geldiğini, daha çok insanın kaynaşmasının önüne geçmek anlamında olduğunu söylemiştir:

> Yeterince cemevi yok; ülkenin genelinde fazla Alevi yok, ama yine de cemevi yeterli değil. Çoğu Alevi, evine uzak olduğu için cemevine gidemiyor. Camiye ulaşabildiğin kadar cemevine ulaşamıyorsun.

Üniversite mezunu müzisyen bir katılımcı (K11) ise bir yerleşim yerinde Sünni ağırlıktaysa cami, bir yerde Alevi varsa cemevi yapılmalı diyerek, normal olanın bu olduğunu, camilerin altına market, camilerde ihtişamlı görüntü vb. olmasının abes olduğunu belirtmiştir. Cami ve cemevinin yan yana olmasının güzel olduğunu ama orada da insanlar rahatsız değilse bir sıkıntı görmediğini ifade eden katılımcı, sonuçta insanların inançları için buralara gittiğini ancak bir taraftan da cami cemevinin bir arada yapılmasının kendisine samimi gelmediğini, devletin göstermelik olarak böyle şeyler yaptığını, çok da abartmamak gerektiğini söylemiştir:

> Cami ve cemevinin yan yana olması güzel, orda da insanlar rahatsız değilse tabii, bence bir sıkıntı yok, sonuçta insanlar inançları için gidiyor. Bir taraftan da samimi gelmiyor, bazı şeyler abartılmamalı.

Bir katılımcı (K30), sadece Aleviler için değil, 70-80 milyonluk nüfusta sadece 100 insan bile farklı bir dine inanıyorsa o insanların inançlarını yerine getirebileceği bir ibadethane neyse onun yapılması gerektiğini, toplumda herkesin karşısındaki insanın düşüncesine saygılı olduğu durumda feraha, rahata erişilip yüksek seviyedeki bir toplum hâline gelinebileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan, çok fazla cami yapıldığını, bunun sayısının bu kadar çok olmaması gerektiğini ifade eden katılımcı, oraya harcanan parayla bir okul yapılmasının daha iyi olacağını söylemiştir. Cami cemevi yan yana olan projelerde ise bunun olması gerektiğini belirten katılımcı cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

> Alevi köyüne cami yapılması meselesi, o köyde bir tane Müslüman illaki vardır, o adam ibadetini nerde yapacak ki; Alevi köyüne cami Sünni köyüne cemevi falan bunların sorun olan şeyler olmaması gerekiyor. Çünkü insanların her şeyden önce birbirlerine ve düşüncelerine karşı saygısı olursa zaten o andan itibaren biz bunları sorgulamayı ya da konuşmayı da bırakırız.

3.1.1.2.3.2. Cemevi-Cami Bir Arada Sakıncalı Diyenler

Cami ve cemevinin aynı yerde olmasının Aleviler tarafından sakıncalı bulunabileceğini belirten yüksek lisans öğrencisi katılımcı (K21), Alevilerin yüzyıllarca Sünnileşmemek adına bazı stratejiler izlediklerini ve günümüzde de cami ve cemevi yan yana gelince yine Sünnileşmemek adına bunu pek hoş

karşılamayacaklarını söylemiştir. Özellikle belediyelerin büyük şehirlerde, örneğin İstanbul'da, cemevlerine yardım ettiklerini gözlemlediğini ifade eden katılımcı, bu tür icraatların olumlu ve aslında olması gereken yaklaşımlar olarak görüldüğünü belirtmiştir. Katılımcı, her iki ekolün de bir ve beraber olmaları gerektiğini ifade etmiştir:

> Özellikle belediyeler, büyük şehirlerde benim gözlemlediğim örneğin İstanbul'da cemevlerine yardım ediyorlar, Hacı Bektaş Veli'ye gidilecekse araç tahsis ediyorlar. Bunlar iyi, aslında olması gereken olgular. Her iki tarafın da bir ve beraber olmaları gerekiyor.

Bir toplum neyi benimsiyorsa, o seçtiği yol üzerine yürümesinin gerektiğini, eğer cemevi istiyorsa oraya cami yapılmamasının doğru olan davranış olacağını belirten üniversite mezunu emekli katılımcı (K25), hiçbir şekilde cemevinin caminin alternatifi olarak düşünülmemesi gerektiğini, caminin şeriat evi, cemevinin ise tarikat evi olup ikisinin ayrı olduğunu, tarikat noktası olan cemevlerine statü verilince, Cumhuriyet devrim kanunlarına göre tüm tarikatlara kapı açılır gibi düşünüldüğünü söylemiştir. Devletin yasal prosedürleri camideki uygulama şekillerini cemevlerinde de uygulaması durumunda sorunun kalmayacağını ifade eden katılımcı, bununla birlikte ne cemevi ne camiye devletin para verip oradakilere maaş bağlamasını doğru bulmadığını, camide beş vakit namaz kıldıran imamın hem din ve inançla uğraşıp hem bundan para almasına karşı olduğunu, çünkü o imamın bu durumu iş olarak görebileceğini oysaki bunun inanç olup iş manasına gelmediğini, içten gelen gönüllüğe dayanan bir şeyin de paraya bağlanmasının yanlış olduğunu vurgulamıştır.

Yazar bir katılımcı ise (K40), ülke genelinde 3000 civarında cemevi, 90-100 bin cami olduğunu ve camilerin giderlerini de devletin karşıladığını belirtmiş, cami cemevi projesinin bir asimilasyon politikası olduğunu, cami-cemevinin yan yana olmasının başka bir şey cami cemevi projesinde yapılmak istenenin ise bambaşka bir şey olduğunu vurgulamıştır. Katılımcı, kim nerede ibadet etmek isterse orada ibadet etmesinin ne gibi bir sakınca doğuracağını anlayamadığını, cami ve cemevinin yan yana mümkün olamayacağını, camide ezan okunurken cemevinde bağlama eşliğinde ibadet edileceğini ya da cemevinde kültürel bir etkinlik yapılıp camide namaz kılınacağını böylece de sorun çıkacağını ifade etmiştir.

Cemevleri ve dedelerin fonksiyonun işlendiği bu bölümde, Alevilerin ibadet yeri olarak cemevlerini kabul ettikleri görülmüştür. Aleviler cemevlerinin devlet tarafından ibadethane olarak kabul edilip, tüm giderlerinin de yine devlet tarafından karşılanmasını beklemektedirler. Diğer yandan, Aleviler tarafından dedelerin bir otorite olarak kabul edilmesiyle birlikte kendilerini yetiştirip gençler üzerinde daha etkin olabileceği düşünülmektedir.

3.1.1.3. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ve Aleviler

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olması hem çokça tartışılıp ülke gündeminde yer bulan hem de AİHM'ye kadar götürülen davalar olarak ele alınan bir konu olagelmiştir. Özellikle Alevi vatandaşlarının çocuklarının asimilasyonlarına neden olup onların Sünnileşmelerine sebep olduğu gerekçesiyle Sünni-Hanefi ekol çerçevesinde işlendiğini düşündükleri (K1, K4, K7…) bu derste Alevilik ve diğer mezhep ve dinlere daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi (K2, K3, K31), dersin seçmeli olup isteyen kişilerin bu derse iştirakleri (K5, K11, K13) ya da dersin tamamen kaldırılması (K6) biçiminde farklı görüşler yer almaktadır.

3.1.1.3.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Olmasına Karşı Olanlar ve Ders Seçmeli Olsun Diyenler

Zorunlu din dersinin yanlış olduğunu, devletin inançla ilgili hiçbir şeye karışmaması gerektiğini belirten katılımcı,[66] dinin, Allah'ın verdiği şahsi-manevi bir değer olduğu için devletin karışmasını yanlış bulduğunu, Avrupa'daki gibi inanç kurumlarının ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamasının daha iyi olacağını, Osmanlıda eşit hizmet anlayışının olduğunu, belli bir inancı yanına almanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Doktora öğrencisi bir katılımcı,[67] dinde zorlama yoktur, dendiğini ancak bunun yerine getirilmediğini, dinin bir tercih olup, kimseye zorla bir şey yaptırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

[66] K9: Zorunlu din dersi yanlış, devlet inançla ilgili hiçbir şeye karışmasın, din, Allah'ın verdiği şahsi-manevi değer, devlet karışmasın, Avrupa'da olduğu gibi olsun, inanç kurumları kendi karşılasın bu ihtiyacı. Osmanlıda eşit hizmet vardı. Belli bir inancı yanına almak yanlış.
[67] K24: Dinde zorlama yoktur denir, ama bu külliyen yalandır. Din bir tercihtir ve zorla kimseye bir şey yaptırılmaması gerekir.

Kendisinin konuya sadece Alevi-Sünni olarak bakmadığını, Türkiye'de birçok etnik köken ve birçok farklı grup olduğunu, onların hepsine de bu dersi zorunlu kılınmasını yanlış bulduğu için de zorunlu din derslerine karşı olduğunu vurgulayan hemşire katılımcı (K18), eşinin Sünni Kürt kendisinin de Alevi Türk olduğunu ve çocuklarına din eğitimi vermediklerini, çocuklarının neye inanacağına kendisinin karar vermesi gerektiğini belirterek şu şekilde devam etmiştir:

> Oğlumun sınıfında Müslüman olmayan üç çocuk var ve din dersine girmiyor, bu çocuklara karşı sınıfta tuhaf bir durum oluşuyor. Bu olmaz, seçmeli olursa isteyen girer, kendimi Müslüman hissediyorum, çocuğum bu derse girsin isterim; ama zorunlu olması hoşuma gitmiyor. Keskin Müslümanlık ve Sünnilik anlatılıyor, bu olmamalı.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K27), din derslerinin zorunlu olmasının rahatsız edici bir durum olduğunu belirterek, gözlemlediği kadarıyla bir sınıfta çoğunluğun ateist ve deist öğrencilerden oluştuğunu,[68] böyle ortamlarda da namazın şartları vb. konuların anlatılmasını mantıksız bulduğunu ifade etmiştir. Aleviler açısından değerlendirdiğinde ise bu derslerde diğer mezheplerden açıklamalar yer alsa da ehlisünnetin Hanefi mezhebi üzerinden dersin içeriğinin düzenlendiğini ve dolayısıyla Alevilere bunu zorunlu hâle getirmenin hoş olmadığını söyleyen katılımcı, aynı şekilde Aleviler bunu Sünnilere yapsa bunu da hoş karşılamayacağını vurgulayarak, Alevilere kendi inançları minvalinde, talepler doğrultusunda yetkin kişiler tarafından seçmeli olarak böyle bir ders verilirse bunun memnun edici bir durum olacağını cümlelerine eklemiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle ilgili kendi yaşadığı tecrübelerden söz eden katılımcı, ismi Hasan olan bir öğretmeninin yazılı sorularını Alevilik içeriğine göre hazırladığını ve bunu hangi niyetle yapmış olursa olsun kendisini hoşnut kılan bir örnek olarak hatırladığını, bunun yanında camide imamlık yapıp aynı zamanda din dersine giren birinin de Aleviler ve cemevleri hakkında yanlış bilgiler verdiğine şahit olduğunu, hatta Aleviler de Sünnidir, diyerek Alevileri asimile etme düşüncesini açık eden öğretmenlerin de olduğunu, diğer yandan da Aleviler abdestsizdir, pistir vb. düşünceleri ifade eden öğretmenlerin varlığının azımsanmayacak sayıda olduğunu da işaret ederek düşüncelerini dile getirmiştir:

[68] K27: Bu yaygınlaşıyor maalesef günümüzde ve bunda da o insanların verdiği bilgiye göre devletin din üzerinde uyguladığı politikanın etkisi büyük, devlet insanları dinden uzaklaştırıyor.

> Bir Din Kültürü öğretmenimiz vardı zamanında, Hasan isminde. Alevi olduğum için bana Aleviliğe göre bir Din Kültürü sınavı hazırlamıştı. Gördüğüm olumsuz bir şey ise şu, cemevlerinde Alevilik adına anlatılan abuk sabuk bilgiler beni rahatsız ediyor.
>
> …Aleviler esasen Sünnidir, diyen Din Kültürü hocaları gördüm, Aleviler de aslında bizim gibidir, bizden farkı yoktur vb. diyen, yani bu bir asimilasyon politikası ve siz buna karşı çıkıp kendinizi ifade edince de ne kadar dikkate alınmadığınızı gördüm.

Dinin, Allah ile kul arasında olup, insanları kendi hâllerine bırakmalarının daha iyi olduğunu belirten cemevi dedesi katılımcı,[69] içinde bir şey olmayana zorla bir şeyin öğretilemeyeceğini, asıl olarak hakikati bilmeyen, insan haklarına saygılı olmayan, insan hakkını yiyen birinin ne dini ne de imanı olabileceğini söylemiştir. Din kültürü kitaplarını hiç okumadığını, çalıştaylara da katıldığını, ancak boş gördüğü için bir daha gitmediğini belirten katılımcı, bu çalıştaylarda anlatılıp konuşulanların ne Alevilikle ne Sünnilikle ne de insanlıkla alakasının olduğunu, Alevilerin aldatılmaya ve Alevilerden yararlanılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.

Din kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olmaması gerektiğini, her insanın kendi inancına göre din kültürünü almasının daha doğru olacağını ve bunun ya aile ya okul aracılığıyla olmasında bir sakınca olmadığını belirten bir katılımcı (K37), bununla ilgili belli bir müfredatın ortaya konması gerektiğini, bugün Alevilikte ya da diğer dinlerde kendi seçtiği kültürünü kendi dinini öğrenip onu hayata koyması gerektiğini ifade etmiştir. Sadece Hanefi mezhebine dayalı bir din anlayışını getirip toplumun her kesimine dayatmayı kabul etmediğini vurgulayan katılımcı, söyle devam etmiştir:

> …Ortaokuldaydık, din dersinde Sünni bir arkadaş, hocaya, Aleviler hakkında ne düşünüyorsunuz, dedi ve hocanın cevabı hiç unutulacak gibi değildi. Alevi toplumundan öyle bir bahsetti ki; ben de hocaya siz böyle bir şey söyleyemezsiniz, diyerek sınıfı terk ettim. Hatta o günden itibaren üç aya yakın bu derse girmedim, bir de gayrimüslim arkadaş vardı sınıfta, o da benimle o andan sonra derse girmeyi bıraktı. Ama o dersten de zayıf aldım. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle ilgili böyle bir anım var…

Cemevi başkanı olan katılımcı (K38), zorunlu din dersi deyince laikliğin öneminin daha iyi anlaşıldığını belirterek, zorunlu din dersinin ne faydasının olduğunu düşündüğünü, Türkiye'de zorunlu din dersi olmayınca insanlarımızın

[69] K34: Bir daha da gitmedim çalıştaylara, boş geldi bana. Orada anlattıklarının ne Alevilikle ne Sünnilikle ne de insanlıkla alakası var. Gördüm ki bizi aldatmaya çalışıyorlar. Bizden yararlanmaya çalışıyorlar.

inanca daha mı yakın yoksa dersin zorunlu hâle getirildikten sonra mı daha yakın olduğuna dair bir araştırma yapılsa zorunlu olmasının hiçbir olumlu sonucunun çıkmayacağına inandığını vurgulamıştır. Din ve inanç olgusunun sevme işi olduğunu ifade eden katılımcı, Alevilik de olsa bir inancın dayatılmasını istemediğini, zaten Alevilikte rızalık kavramının ilke olarak benimsenmesinden ötürü bu zorunluluk işinin ona da aykırı geleceğinden hareketle böyle bir şeyin Aleviliğin ruhuna da aykırı olduğunu belirtmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde, öğrenciliğinde herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadığından bahseden katılımcı şöyle devam etmiştir:

> …Ben öğrencilik dönemimde, tabii köyden geldik yavaş yavaş çalışkan öğrenci olmaya başladım. Hep teşekkür alma noktasına geliyordum, din dersinde hocamız vardı, bize üç-dört tane sure ezberlettiriyordu, ezberliyorduk ama o ezberlemediğimiz yerden soru soruyordu ve sıfır veriyordu. Tabii ben de teşekkür alacağım, zayıf olursa alamıyorduk bizim zamanımızda. Benim Alevi olduğumu da biliyordu ama ben öyle bir olumsuz bir şey yaşamadım bu dersle ilgili…

Hem kendisine hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Beyannamesine göre; zorunlu din derslerinin bir insan hakkı ihlali olduğunu, bu konuyla ilgili yıllar önce açılan bir davanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce karara bağlanmış olup, zorunlu din derslerinin bir insan hakkı ihlali olduğu yönünde karar çıktığını belirten yazar bir katılımcı (K40), kendisinin de öncülerinden olduğu … derneği olarak yıllarca zorunlu din derslerinin bir insanlık suçu olduğunu iddia ederek bu derse karşı senelerce eylemler yaptıklarını söylemiştir. Aynı katılımcı, "siz de İslam'sınız, Hz. Muhammed'in damadının taraftarısınız, on iki imam vb." kavramlarla o toplumu, o inanç mensuplarını hiçe sayan, kendine benzetmeye, başkalaştırmaya çalışan bir bakış açısının dünyanın hiçbir yerinde olmadığını ifade ederek cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

> …Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı olmasına rağmen, benim çocuğum din dersine girmesin diye okula gittim; ama devlet bana o karar, o davayı açan kişi için geçerli diyerek beni de dava açmaya zorladı. Oysa hukukta kararların emsali denilen bir şey vardır, o bile uygulanmadı…

> …Benim çocuğuma bu ders hem zorunlu hem de Alevilik bile öğretilmiyor, yani genel bir din bilgisi yok, bir de üstüne "Kur'an", "Peygamberin Hayatı" gibi seçmeli dersler de eklendi. Alevilik dersleri, bölümleri var deniyor ama onlar bile Aleviler tarafından hazırlanmıyor. Hiç olmazsa bununla ilgili söz sahibi olan Alevi bir akademisyen ya da bir pire ver yani konunun hazırlanmasını.

Mühendis bir katılımcı (K5), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olmaması gerektiğini vurgulayarak, eğitimin laik olması meselesinden ziyade bu dersin ayrımcılığa neden olduğunu, bu yüzden de seçmeli olması gerektiğini, Aleviliğin mezhepsel ve kültürel olarak anlatılıp aynı şekilde Hristiyanlığın da bir ders olarak ele alınıp, isteyen Alevi birinin bu derse girmesini doğru bulduğunu belirtmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine tamamen karşı olduğunu ve anayasanın temel hak ve hürriyetlerine ilişkin yasalarının da çiğnendiğine inandığını ifade eden bir katılımcı,[70] dersin seçmeli olması gerektiğini, içeriğinin de bir dinin, mezhebin veya inanışın empozesi değil; hiçbir din ve mezhep aşağılanmadan hakiki din kültürü bilgisi ve dinler hakkında bilgilendirme, farklı inanışlara saygıyı öğretme biçiminde oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Dersin zorunlu olmasını saçma bulduğunu ifade eden üniversite mezunu müzisyen katılımcı (K11), seçmeli olması gerektiğini ve inançla alakalı olan bir dersin zorunlu olmaması gerektiğini belirtmiştir.

Dersin seçmeli olmasının gerektiğini, nasıl bir Sünni çocuğun Alevi inancını öğrenmesi abesse bir Alevi çocuk için de aynı şeyin geçerli olduğunu vurgulayan katılımcı,[71] birinin Aleviyse Aleviliği, Sünni ise Sünniliği öğrenmesinden yana olduğunu, ateist birine ise zaten ne anlatılırsa anlatılsın ne öğretilirse öğretilsin inanmayacağını belirtmiştir. Üniversite mezunu kafe işletmecisi katılımcı da[72] Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini zorunlu olarak okuduğunu, zaten şu anda seçmeli olmadığını, bu dersi okuduğu için de herhangi bir mağduriyet ya da pişmanlığı olmamakla birlikte din eğitiminin kişinin kendi tercihine bırakılmasını daha doğru bulduğunu ifade etmiştir. Ön lisans öğrencisi bir katılımcı (K35), dersin seçmeli olmasından yana olduğunu, çocuğu olduğunda bu derse girip girmemesi hususunda da onun kendi tercihine bırakacağını, eğer derse girmek istemezse bir veli olarak elinden gelen çabayı göstereceğini belirterek şöyle devam etmiştir:

> Bilgi bilgidir, kötüsü olmaz; ama insanlar hangi dersleri istiyorlarsa onları almalılar. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi hocamızın biri Alevileri ayrıştırmaya yönelik tutum sergilemişti, ardından başka bir hoca geldi ve o

[70] K23: Din dersleri seçmeli olmalı ve dersin içeriği bir dinin, mezhebin veya inanışın empozesi değil; hiçbir din ve mezhep aşağılanmadan hakiki din kültürü bilgisi ve dinler hakkında bilgilendirme, farklı inanışlara saygıyı öğretme biçiminde olmalı.
[71] K13: Din dersi kaldırılmalı, bir Sünni çocuğun Alevi inancını öğrenecek hâli yok, bu Alevi çocuk için de geçerli. Aleviyse Aleviliği, Sünni ise Sünniliği öğrensin. Ateiste zaten ne anlatırsan anlat ne öğretirsen öğret inanmaz, seçmeli olsun ders.
[72] K19: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini zorunlu olarak okumuş biriyim, zaten seçmeli değil. Bu dersi okuduğum için de mağduriyetim ya da pişmanlığım yok; ama kişinin kendi tercihine bırakılması daha doğru olur dinî eğitimin.

> bizi anlayışla karşıladığı için ona amacımızı anlatıp derslere devam etmeyeceğimizi belirttik ve bir süre okulumuzda derse girmedik.

Din derslerinde Şafiilik, Hanbelilik vb. mezhepler anlatılırken dersin öğretmeninin sürekli Alevilik konusunu es geçtiğinden ve öğrencilerin Alevilikle ilgili soru yöneltmeleri hâlinde ise sorulara cevap vermediğinden söz eden ön lisans öğrencisi katılımcı (K36), zaten kitapta da Alevilikle ilgili bir şey olmadığını, bu dersin seçmeli olması gerektiğini belirtmiştir:

> Din derslerinde Şafiilik, Hanbelilik anlatılırken bir hocamız vardı, atlıyordu sürekli Alevilik konusunu ya da biz bastırıp Alevilikle ilgili bir soru sorduğumuzda cevap vermiyordu. Zaten kitapta da bir şey yoktu Alevilikle ilgili. Bu ders seçmeli olmalı.

3.1.1.3.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Aleviliğe Daha Çok Yer Verilmeli Diyenler

Katılımcılardan biri,[73] Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde, Alevilikle ilgili daha ayrıntılı anlatımın olması gerektiğini; diğer katılımcı ise[74] bu derste özellikle Alevilere yönelik olumsuz söylentilere açıklık getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Dersin zorunluluğunu tartışabileceğini ama kişisel olarak dinin öğrenilmesi gereken bir şey olduğunu ve bir Alevi olarak da kesinlikle bu konuda bilgisinin olmasının elzem olduğunu söyleyen üniversite mezunu garson katılımcı (K31), eskiden bu derste Aleviliğin sadece bir mezhep olarak geçtiğini bildiğini, şimdilerde ise birkaç sayfa olsa da yer almasının güzel bir gelişme olduğunu; ancak bunu yeterli görmediğini, çünkü Aleviliğin kendisine iki-üç sayfaya sığdırılabilecek bir şeymiş gibi gelmediğini belirterek Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde yaşadığı bir olayı şöyle anlatmıştır:

> Ben ortaokuldayken bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi hocamız Aleviliğin bir şekilde mezhep sayılmadığını, Alevilerin namazdan kaçmış olduklarını, kendi kafalarına göre bir şey uydurduklarını söylüyordu, öğrencilerin ve velilerin baskısıyla bu öğretmene okuldan uzaklaştırma cezası verildiğini hatırlıyorum.

[73] K2: Din derslerinde Alevilik daha ayrıntılı anlatılmalı.
[74] K3: Din derslerinde Alevilik ayrıntılı anlatılmalı, olumsuz söylentilere din derslerinde açıklık getirilmeli.

3.1.1.3.3. Sünni-Hanefi Ekolüne Dayalı Ders İşleniyor ve İçerik Değişmeli Diyenler

Bir vakıfta başkan yardımcısı olan katılımcı,[75] AİHM kararı olmasına rağmen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin kaldırılmadığını, din dersinde Sünniliğin öğretildiğini belirterek, bir sınıfta öğrencilerin çoğunluğunun Sünni iken çok az sayıda Alevi öğrencinin olduğunu, ailesinde farklı okullarda değişik bilgiler alan bu kişilerin bir çatışma yaşayarak, bunun etkisiyle Sünnileşen gençler olduğuna dikkat çekmiştir. Dersin zorunluluktan çıkarılması ya da derste diğer dinlerden ve Alevilikten de bahsedilmesi gerektiğini, şu anda sadece İslam'a yer verildiğini, diğer dinlerin kitaplarının da değiştiği bilgisinin aktarıldığını ifade eden katılımcı,[76] bununla birlikte kentte Sünnileşen Alevilik oluştuğuna ve bu durumun oluşmasında bu dersin etkisinin yadsınamaz derecede olduğuna dikkat çekerek, Diyanetin ortadan kalkmasının bu sorunu da çözeceğini, gönüllülüğün esas alınıp, isteyenin İslam dinini veya başka bir dini araştırması özgürlüğünün olması gerektiğini belirtmiştir. Alevilik, Hanefilik, Şafiilik gibi mezhepler var diyen, Alevilikte farklılıklar mevcut olmakla birlikte Sünnilikte de bunun olduğuna vurgu yapan katılımcı (K7), Alevilik konusunda uzman olanların bir okulda bu derste bilgi verebileceğini, Aleviliği iyi bilen, Alevilik İslam'ın farklı bir yorumudur, kendi yorumlarına saygı duyalım, diyen birilerinin Aleviliği anlatabileceğini söylemiştir. Öğrencilerin, okullarda Sünnilerin anlattığını sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini belirten katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Çalıştaya 100 sayfalık rapor, din dersleri için 13-14 sayfa verdik, iki sayfa Hacı Bektaş Veli fotoğrafı var o kadar, kitap yetersiz. Okulda din dersi öğretmeni, İslam'ın beş şartını yapmazsan dinsiz olursun, deyince çocuklar korkuyor, Aleviliğe ters düşen bilgilere karşı çıkarız elbette. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri zorunlu olmasın.

Bir dergâh-cemevinde başkan olan katılımcı,[77] Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmasına karşı olduklarını, din eğitimini çocuklarına ailelerin vermesi gerektiğini belirtmiş, Alevi çalıştaylarında başkanlık yaptığı dergâhın bilgisine başvurulmadığını, demokrasi, eşit yurttaşlık ve laiklik taleplerinin olduğunu,

[75] K1: AİHM kararı olmasına rağmen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kaldırılmıyor. Din dersinde Sünnilik öğretiliyor, bir sınıfta 40 öğrencinin 10'u Alevi. Ailede farklı şey görüyor gençler, okulda başka ve inanç bakımından bir çatışma içine giriyorlar, Sünnileşen gençler var, bunun etkisiyle.

[76] K4: Kentte Sünnileşen Alevilik oluşuyor ve bunda din derslerinin etkisi var. Diyanetin ortadan kalkması bu sorunu da çözecek aslında, gönüllülük olacak, isteyen İslam dinini veya başka bir dini araştıracak.

[77] K8: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri Sünni otorite doğrultusunda verilen bir ders.

ayrıca derslerin Sünni otorite doğrultusunda şekillendiğini ifade etmiştir. Bir mezhep üzerine tek bir bakış açısıyla eğitim verilmesine karşı olduğunu, din derslerinde bütün dinler hakkında bilgi verilip, onların bakış açıları doğru anlatılsa ve diğer yandan din insan yaşamının bir parçası iken din hakkında bilgi verilmesine karşı olmadığını söyleyen bir diğer katılımcı,[78] kendi çocuğunun şu anki öğretim şekliyle bu derslere girmesini istemeyeceğini; ancak Hristiyanlık, Yahudilik vb. dinler ve farklı mezhepler öğretilecekse girmesini uygun görebileceğini ve şahsi olarak da tek tipçiliğe karşı olduğunu belirtmiştir. Lisans öğrencisi bir katılımcı (K26), derslerin ehlisünnetin Hanefi fıkhına odaklı bir şekilde anlatıldığını; ama genç insanlara din, inanç kavramının doğru bir şekilde tanıtılıp diğer semavi dinlerden de detaylı bir şekilde bahsedilip, İslam'ın içerisindeki ekollerin de aynı şekilde anlatılması gerektiğini belirterek, bununla birlikte sistematik ve doğru bir şekilde işlenirse dersin zorunlu olmaya devam etmesinin hiçbir problem teşkil etmeyeceğini, ama o sistematiği, niteliği olumluya evrilmeyecekse seçmeli olmasının doğru olacağını ifade etmiştir. Öte yandan, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde öğretmenine Aleviliğin temel taşı olan ehlibeytin velayetiyle ilgili bir soru sorup bunun hadislerde geçtiğini ve on iki imamın bu hadislerde zikredildiğini, peygamberden sonra onların vasi olarak bırakıldığını söylediği zaman ise öğretmeninin bunun hangi hadiste geçtiğine dair karşı sorusunun geldiğini, Caferiliği, Şiiliği, Aleviliği anlatırken de kendisinin, namaz kılarken, ibadet ederken toprağa, taşa secde ederler gibi bilgiler verdiğini söylemiş, oysaki fıkhi olarak taşa da secde edilebileceğini belirterek, taşın da topraktan biten bir şey olduğunu da ekleyip öğretmenine bu taşı gösterdiğinde de kendisine alaycı bir tavır sergileyip, çirkin ithamlarda bulunduğunu belirtmiştir:

> …Siz cumasızsınız gibi bir şey de söyledi. Başka bir Din Kültürü hocamla da saatlerce oturup konuştuğumuzu bilirim. Bunun sebebi de onun daha önceden Aleviler ve Caferilerle tanışıklığının olması idi, bu büyük bir şeydi benim için. Ne kadar samimiydi benimle konuşurken, tabii orası ayrı ama gayet uzun uzun muhabbet edip soru sorabildiğim, kendince cevap vermeye çalışan bir insandı…

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde Sünni inanç ve geleneğin anlatıldığını, dersin zorunlu olmasını istememekle birlikte İslam'ın tüm mezhepleri ve ülkemizdeki tüm dinlerin kitapta anlatılmasının uygun olacağını düşündüğünü

[78] K15: Ben de kendi çocuğumun şu anki öğretim şekliyle bu derslere girmesini istemem. Diğer inançlar, (Hristiyanlık, Yahudilik vb.) mezhepler öğretilecekse girsin, ben tek tipçiliğe karşıyım.

belirten katılımcı (K14), kendisinin öğrencilik döneminde de dersin içeriğinden rahatsız olduğunu, dersin kitabının güncellenip tüm inançlara yer veren bir hâle gelmesinin gerektiğini ifade ederek şöyle devam etmiştir:

> Lisedeyken tarih, inkılap derslerinde Ali'nin ismi geçti, sınıfta birkaç Alevi arkadaş birbirimize bakıp sevindik, bizden biri geçti diye. Muaviye'ye hazreti deniyor, din kitabında peygamberin torununa zulmeden birine hazreti denmesi bizimle dalga geçildiğini düşündürtüyor.

Zorunlu hiçbir şeyi sevmediğini vurgulayan bir katılımcı (K12), okulda din dersi olmasından yana olduğunu, ancak Ayşe'nin dokuz yaşında evlendiği bilgisinin verilmesini doğru bulmadığını, çünkü Hz. Muhammed'in dokuz yaşında bir kızla evlenmeyeceği ve bunu yapmayacağının belli olduğunu ifade etmiştir. Dinin, ilim bilim çerçevesinde öğretilerek yobazlığın önüne geçilebileceğini, doğa sevgisinin verilmesinin önemli olduğunu söyleyen katılımcı, çocuğunun yobaz bir dindar olmasındansa ateist olmasını tercih edeceğini, bununla birlikte çocuğunun okulda İngilizce öğreniyorsa Arapça, Farsça, İbranice de din de öğrenebileceğini, ancak sistemin bozulduğunu belirtmiştir:

> …Doğru öğretilecekse medreseler açılsın, Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal doğruyu güzeli öğrettiler. Bu yasak, ince kıl, köprü, yılanlar, cehennem, Allah'ı kötü gösteren, hayal dünyasını çirkinleştiren bir sürü yanlış var. Avrupa kiliselerine özeniyoruz, alkış, düğün her şey var, camide biri evlense zebani ilan edilir. Kilisedeki şatafatı da abartılı buluyorum…

İlkokul mezunu bir katılımcı (K16), zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine şiddetle karşı çıktığını vurgulayarak, Alevilerde zorunluluk diye bir şeyin olmadığını, hiçbir Alevi gencini dedelik de yaptığı cemevine zorla getirmediğini, gönlü isteyenin cemevine geleceğini, her kim ne yaparsa kendine yaptığını belirtmiştir. Dinden öte, evrensel hukukun öğretilmesini tercih ettiğini, insanın doğanın bir parçasıysa, ona saygılı olması gerektiğini ve bunun çok daha önemli olduğunu ifade ederek bu konuyla ilgili şu deyişi ifade etmiştir: "Tüm vadiler gibi, sahralar gibi, sıradağlar gibi, yaylalar gibi, akan sular gibi, deryalar gibi cümle âlem bir can imiş bilemedim..."[79]

Lise mezunu işletmeci bir katılımcı (K17), Alevi çocuklarının asimile olduğunu; din, ahlak vb. öğrenmek isteyenin zaten öğrendiğini, Aleviler İslam'dan

[79] Bkz.: Âşık Daimî Baba

ayrı olmadığı için bu dersi öğrenmede bir engelin olmadığını belirterek, Yahudilik, Hristiyanlık vb. başka dinleri başka hocaların anlatmasının daha doğru olduğunu, din dersinin bilimsel olması gerektiğini, Millî Güvenlik derslerine nasıl asker giriyorsa bu derste de Alevilik konusunu bu alanda kendini yetiştirmiş kişilerin anlatması gerektiğini, böylece dimağların açılabileceğini söylemiş ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle ilgili yaşadığı bir durumu da aşağıda anlatmıştır:

> Kızımın din dersi hocası Alevilik konusunu anlatırken, sınıfta Aleviliği anlatıyoruz müfredatta var diye ama İslam'da böyle bir şey yok demiş. Öğrenciler soru sormuş, geçiştirmiş dersi. Bu bakış açısı değişmeli, soru sorunca cevap vermesi gerek kızıma. Gidip konuşsan bir şey değişmez, bunu bildiğim için de gidip konuşmadım. Kızıma kendim anlattım.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin Sünniler için de problem olduğunu, dinin temelinin anlatılmadığını, içeriğini Alevilerin belirleyip insanların da buna göre tercih edebileceği bir ders olsa sorunun çözüleceğine inandığını belirten katılımcı,[80] insanların kafalarına göre, kendi anladıkları şekilde dini anlattıklarını ve Alevilerin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri mağduru olduklarını ifade etmiştir. Dersin zorunlu olup olmaması hakkında kesin bir görüşe sahip olmadığını, ama en azından dersin içeriğinin değişmesi gerektiğini düşündüğünü ifade eden lisans mezunu garson bir katılımcı,[81] herkesin kendi görüşüne sahip olmayı bilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden de Din Kültürü derslerinin olmasıyla ilgili bir probleminin olmadığını, ama sadece Müslümanlığa dayalı bir eğitim olduğunu düşündüğünü ve eğer bu ders olacaksa tüm dinlerin hepsinin eşit şekilde eşit süreyle eşit önemle anlatılmasının gerektiğini, insanların da bu doğrultuda kendi tercihlerini, kendi mantığına kendi düşüncesine uygun olacak şekilde yapabileceğini ifade etmiştir.

Bir cemevi dedesi katılımcı ise (K39), diğer inançlarla eşit bir şekilde, gerçek manada doğru bilgiler veriliyorsa bu dersle ilgili herhangi bir sorun bulmadığını, ancak sadece Sünni içtihadı anlatılıyorsa bunun adil olmadığını ve Aleviliğin de diğer inançların da içerikte yer alması gerektiğini, bu şekilde bir sunum yapılmıyorsa Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin kaldırılmasından yana olduğunu belirtmiştir:

[80] K20: Biz koysak sunsak insanlar da kendileri tercih etse yani. İnsanlar kafalarına göre, kendi anladıkları şekilde dini anlatıyor. Biz Aleviler olarak din dersleri mağduruyuz maalesef.
[81] K30: Eğer din dersi olacaksa tüm dinler ne kadar din varsa hepsi anlatılsın eşit şekilde eşit süreyle eşit önemle, tüm dinler anlatılsın.

> Okullarda öğretiliyorsa, Sünni İslam anlayışı doğrudur, şeklinde bir dayatma yapılıyorsa buna hayır diyoruz. O zaman eşit statüde anlatılmalı, Alevilik de anlatılsın, Yahudilik de anlatılsın, tüm dinler anlatılsın ama eşit, kimseyi kırmadan, kimseyi incitmeden, biz böyle düşünüyoruz, böyle anlıyoruz.

3.1.1.3.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Olması Gerektiğini Düşünenler

Asimilasyon olmadan, insani bir çerçevede, Alevi çocuğuna namaz kıldırma gayesi gütmeden, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde Aleviliğin anlatılabileceğini vurgulayan bir katılımcı[82] bu doğrultuda Alevi bir çocuğun bu derslere girebileceğini belirtmiştir. Derste Alevilikle ilgili müfredat oluşturulurken, Alevi dede ve ailelerinin dikkate alınmadığını, onların dikkate aldığı hususlar doğrultusunda ders işlenirse, Alevi bir çocuğun bu derse girmesinin uygun olacağını ifade eden katılımcı, Alevilik adı altında bir ders olsa ve buna da dede veya üniversiteden uzman bir Alevi Hoca girerse, faydalı olacağını söylemiştir. Lisans öğrencisi bir katılımcı[83] da herhangi bir çarpıtma söz konusu olmadan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin okutulmasını isteyebileceğini belirterek, Aleviliğin de Müslümanlığın kollarından biri olması sebebiyle Alevilik konularının da müfredatta olmasını istediğini söylemiştir. Ortaokul ve lise öğrenimi gördüğü 1975'ten 1980 dönemine kadar, bu kademelerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin seçmeli olduğunu ve hiçbir zaman bu dersi seçmediğini söyleyen lisans mezunu, emekli katılımcı,[84] bundan dolayı da derse giren arkadaşlarından hiç tepki almadığını belirtmiştir. Din dersinin okullarda olup, dayatılma yapılmaması gerektiğini, seçmeli olarak yer almasının daha mantıklı olduğunu ve içerikte de sadece Sünniliğin değil, tarikatların özü, Alevilik-Bektaşilik, Kadiri vb. hepsinin anlatılması gerektiğini vurgulamıştır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin okullarda bir bakıma zorunlu olması gerektiğini; çünkü dinin, kültürün ve hayatın bir parçası olduğunu ifade eden lisans öğrencisi bir katılımcı (K28), inanmayacaksa da bir insanın ilmi en iyi şekilde öğrenip ona göre hareket edip ona göre inanıp inanmamayı tercih edeceğini belirtmiştir. Devletin, bunun eğitimini verebileceğini ama bunu çok dikkatli bir şekilde yapması ve

[82] K21: Alevilik adı altında bir ders olduğunda, bu derse bir dede veya üniversiteden uzman bir Alevi hoca girerse faydalı olur, bu zor gibi görünebilir; ama alternatif yollar denenebilir.
[83] K22: Din derslerinin okutulmasını isterim; ancak çarpıtılmadan ve Alevilik de Müslümanlığın kollarından biri olması sebebiyle Alevilik konularının da müfredatta olmasını isterim.
[84] K25: Din dersi bana göre zorunlu olmamalı, din dersi olmalı ama dayatılmamalı, seçmeli daha mantıklı, ben öğrenci olsam seçerim. Sadece Sünnilik de anlatılmamalı, tarikatların özü, Alevilik-Bektaşilik, Kadiri vb. hepsinin anlatılması lazım.

istemeyen birine de bunu zorunlu tutmaması gerektiğini söyleyen katılımcı, doğru planlanıp belli bir kültür seviyesine ulaşmış insanlara seçmeli olarak verilmesinin daha makul olacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini dördüncü sınıftan itibaren vermenin yanlış olduğunu; çünkü o yaştaki bir çocuğun o eğitimi anne ve babasından alması gerektiğini, anne ve babalar çocuklarını belli bir aşamaya getirdikten sonra da ortaokul döneminde yahut lisenin başında, üniversiteye kadar dört sene boyunca bu derslerin okullarda güzel bir yolla verilebileceğini söyleyen katılımcı, Din Kültürü derslerinin zorunlu olmasının hem insanların dine küsmesine sebep olduğunu hem de bazı insanların devlete karşı kötü bir his beslemesine neden olduğunu ve bunu yanlış bulduğunu ifade ederek şöyle devam etmiştir:

> Din Kültürü dersi ile ilgili pek bir sorunum olmadı, bu zamana kadar. Hoca zaten müfredata göre anlatıyor; dört hak mezhep vardır vb. ama bir mezhebin hak olup olmadığını ortaya koymak size mi kalmış? Yani bizlere mi düştü daha doğrusu? Burada ne yapmak lazım? Hak mezhep demek yerine, ne kadar mezhep varsa göstermek lazım aslında.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin, içerisinde ülkedeki bütün dinleri yaşatabilecek bir ders kitabı olursa, okullarda zorunlu olmasında bir sakınca görmediğini; ama şu anda böyle olmadığı, tek bir mezhep bakış açısıyla anlatıldığı için seçmeli olması gerektiğini ifade eden yüksek lisans mezunu garson bir katılımcı (K29), kendi okul döneminde derste sadece Müslümanlığa yer verilip, Aleviliğin kitapta olmadığını, şimdi kendisinin incelemeye fırsat bulamadığını, ancak çevresinden kitapta Aleviliğe yer verilse de sıkıntılı olduğunu duyduğunu belirtmiştir:

> Alevi toplumunun kendisini ifade ettiği biçimde kitapta yer alması yeterli, yine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninin anlatmasında sorun yok, Sünni birinin anlatması da önemli değil, kitapta yazan şey önemli olduğu için o bilgiyi verirken hocanın saptırmaması yeterli yani. Alevi toplumunun nasıl anlatılmasını istiyorsa öyle anlatılması, öyle yazması yeterli benim için kitapta yani.

Radyoloji teknikeri katılımcı (K32), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ders olarak karşı olmadığını, derste bütün dinlerin anlatılmasını beklediğini, bir tarafın baskın çıkartılıp bir tarafın inançsız insan olabileceğini ve en azından kendi öğrenim gördükleri yıllardaki gibi bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olmasını umduğunu belirtmiştir. Zorunlu din dersleriyle bağlantılı olarak zorunlu seçmeli Kur'an dersinin yer alıp, bu dersin kitabında Habil'le Kabil'in birbirini öldürmesinden bahsedildiğini ve

bundan rahatsızlık duyduğunu ifade eden katılımcı, zaten karşı olduğu bir derste böyle bilgilerin yer almasına karşı çıktığını, çocuğuna bir din dersi verilmesi gerekiyorsa onu kendisinin vereceğini ya da uygun gördüğü birinden ders aldırabileceğini belirtmiştir.

3.1.1.3.5. Okullarda Din Eğitimi Verilmesine Karşı Çıkanlar

Din ve zorunluluk olmak üzere, bu iki kavramı aynı yerde düşünemediğini vurgulayan bir katılımcı (K10), dinde zorlayıcı etkilerin olduğunu gördüğünü ama birçok Müslümana göre de dinde zorlamanın olmadığını ifade etmiştir. Okullarda din dersinin okutulmasını istemediğini; çünkü dinin bireyin kendi iradesiyle ortaya konacak bir şey olduğunu ve eğer bu kişi bir çocuksa, ülkede çok sayıda dinî kaynağa ve dinî eğitimlere ulaşabileceği yer bulunduğunu söyleyen katılımcı, bununla birlikte zorunlu din dersi istemeyen veliler dilekçe vermeye kalksa bunun da bu çocuklar arasında ayrımcılığın başlamasına neden olma ihtimaline dikkat çekmiştir. Aynı katılımcı, bir çocuğa belli bir yaşa kadar dinî eğitim verilmesine karşı olduğunu, ancak çocuğu inançlı olmayı tercih ederse de buna saygı duyacağını, inancın insanların tercihlerine bırakılması gerektiğini ve bunun önemli bir ayrıntı olduğunu belirtmiştir:

> Bana kalırsa çocuğa belli bir yaşa kadar dinî eğitim verilmemeli. İleride benim çocuğum inançlı olacağım derse buna saygı duyarım, inanç insanların tercihlerine bırakılmalı, bu önemli bir ayrıntı. (K10).

Emekli öğretmen bir katılımcı (K33) ise çocuğunun zorunlu din dersi almasını tercih etmeyeceğini, kendi dönemlerinde bu dersin zorunlu olmadığını, ama o derse girmeyen çocukların Alevi ya da gayrimüslim olduklarının otomatikman anlaşıldığını, bazı din öğretmenlerinin son derece anlayışlı davranırken bazılarının da böyle olmadığını belirtmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olmaması gerektiğini söyleyen katılımcı, inancın son derece özgün ve özel bir alan olması dolayısıyla bir insanın bunu isterse yerine getirip istemezse yerine getirmeyeceğine vurgu yaparak şöyle devam etmiştir:

> İnanç, Allah ile kul arasında, devletin veya eğitim sisteminde bir kurumun bu işe karışmaması, insanların bu konuda özgür bırakılması gerektiğini düşünüyorum. Eğitimin başka alanlarına yatırım yapılması daha yararlı;

örneğin fen laboratuvarları, matematik derslerinin arttırılması, spor salonları ve imkânları vb. olabilir, çünkü kişi ibadetini her yerde gerçekleştirebilir.

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri hakkında katılımcılar, derse Alevi birinin girmesi ya da dersin öğretmeninin Alevilik konusunda yeterli bilgiye sahip olması gerektiğini düşünmektedirler. Ders kitabında Alevilikle ilgili bölümlerin kısa olduğunu belirten katılımcılar, kitaplarda Alevilik kısmına daha geniş yer verilmesini istemektedirler. Bu şartların sağlanamaması durumunda dersin kaldırılması veya seçmeli olmasının uygun olacağı düşünülmekte, aslında devletin insanların inancına dinine karışmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

3.1.1.4. Alevilerin, Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlgili Görüşleri

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili sorulan sorularda, katılımcıların büyük çoğunluğu bu kurumun taraflı olup (K1, K3, K5…) Aleviliğe dair herhangi bir olumlu destek ya da açıklamalarına şahit olmadıklarını, tek bir mezhep üzerinde açıklama ve değerlendirmelerin yapıldığını, ancak Diyanet'in bazı açıklama ve fetvalarından Sünni kesimin bile rahatsızlık duyduğu (K11, K27) durumlar olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada, katılımcılardan 4 kişi (K4, K6, K32, K37) Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilmesi gerektiğine dair yorumda bulunurken, iki katılımcı da (K19, K33) bu kuruma ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir.

3.1.1.4.1. Diyanet İşleri Başkanlığının Gereksiz Bir Kurum Olup, Lağvedilmesi Gerektiği Fikrinde Olanlar

Lisans mezunu kafe işletmecisi bir katılımcı,[85] ibadethanelerin mevcut cemaatin yardımlarıyla yürütülmesi, denetiminin de cemaat tarafından yapılması gerektiğini; cemaat, din görevlilerinden memnun değilse cami cemaatinin oluşturacağı üç-beş kişilik bir grubun yönetim kurulu gibi denetlemesi taraftarı olduğunu belirterek, Diyanet İşleri Başkanlığı kurumuna çok da ihtiyaç olduğunu düşünmediğini söylemiştir. Başka bir katılımcı da (K33), Diyanetin tutum ve yaklaşımlarını son derece sağlıksız bulduğunu ve gereksiz bir kurum olduğunu

[85] K19: İbadethanelerin, mevcut cemaatin yardımlarıyla yürütülmesi, denetiminin de cemaat tarafından yapılması gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı kurumuna çok da ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum.

düşündüğünü söylemiş, bu kurum hakkında daha fazla konuşmak istemediğini belirtmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili düşüncelerin araştırıldığı bu bölümde, katılımcılardan K10, Diyanetin Alevilerle ilgili çalışmasına dair bir bilgisi olmadığını; K18, bu konuda hiçbir fikri olmadığını; K30 ise bu konuda yorum yaparsa eğer yanlış bir yorum yapmış olacağını, çünkü hiç takip etmediğini, televizyonu olmadığı için haberleri çok takip edemediğini, bu yüzden Diyanet İşlerinin ne yaptığı bir açıklamayı ne etkinliği ne de çalışmalarını bildiğini, K9 ise Diyanetin özerk bir kuruluş hâline gelmesi gerektiğini, inanç temsilcilerinin toplanıp, şûrayla Diyanet İşleri Başkanını seçip, inançların sistem karşısında bağımsız olması gerektiğini, devletin sadece bir inanca hizmet etmesinin diğer inanç mensuplarını küstürdüğünü ifade etmişlerdir.

Öğretmen bir katılımcı[86] ve radyoloji teknikeri olan bir katılımcı (K32), Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gereksiz bir kurum olup kaldırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilmesiyle birçok sorunun çözüme kavuşacağına inandığını ifade eden bir katılımcı[87] da cemevlerinin, Diyanetten bağımsız olması gerektiğini söylemiştir. Bir dernek başkanı olan katılımcı,[88] Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılmasının topluma faydalı bir karar olacağını düşündüğünü veya gerçekten tüm kesimleri kapsayabilecek, onları o çatı altına alabilecek adil bir kurum ortaya çıkarılmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir.

3.1.1.4.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Objektif Olmalı Diyenler

Katılımcılardan biri (K1), Diyanetin eşitlikçi, akla ve vicdana seslenen, tüm inançlara eşit mesafede olan bir kurum hâline gelmesi gerektiğini, bunu yapamıyorsa lağvedilmesinin doğru olacağını söylemiştir. Öte yandan; cemevlerinin, Alevi dernek ve dergâhlarının devlete verdikleri vergilerden kaynak bakımından pay alamadıklarını, Alevilerin kendi din adamlarını yetiştiremediklerini ve bunun haksızlık olduğunu belirten katılımcı, Diyanette Alevilere de kürsü verilmesini istediğini ifade etmiştir:

[86] K6: Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalıdır.
[87] K4: Cemevleri Diyanetten bağımsız olmalı.
[88] K37: Diyanet lağvedilmeli veya ona göre gerçekten tüm kesimleri kapsayabilecek, onları o çatı altına alabilecek adil bir kurum ortaya çıkmasında fayda var diye düşünüyorum, bunu da devletin organize etmesi lazım.

> Diyanet eşitlikçi olsun, akla ve vicdana seslensin. Tüm inançlara eşit mesafede olsun ya da lağvedilsin. Diyanette Alevilere de kürsü verilsin, cemevleri, Alevi dernek ve dergâhları verdikleri vergilerden kaynak bakımından pay alamıyor, kendi din adamını yetiştiremiyor, bu haksızlık.

Diyanetin, inançlara tarafsız yaklaşması gerektiğini, ancak Türkiye'de Sünniliğin esas alınıp, kabul gördüğünü belirten lise mezunu esnaf bir katılımcı,[89] Diyanetin Alevilikle ilgili tüm olumsuz düşünceleri çürütecek çalışmalar yapıp, Alevilere yönelik iftiraların yalan olduğunu açıklaması gerektiğini ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı,[90] Diyanet İşleri Başkanlığının tarafsız olmadığını ifade ederek kaldırılması yönünde fikir beyan etmiştir. Bir işletmede yönetici olan kadın bir katılımcı[91] da Diyanetin tarafsız olmadığını belirtmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına eşit davranmadığını, bir Diyanet İşleri Başkanının var olup onun da Sünni fıkhından olan biri olarak atandığını; ancak bu başkanlığa bir Alevi bir Şafii de getirilip tüm mezheplerden bir yardımcının atanması gerektiğini, bunun da bir komisyon oluşturularak sağlanabileceğini belirten katılımcı (K14), en büyük bütçenin bu kurumda olmasına rağmen cemevlerine bir bütçe ayrılmadığını, bununla birlikte Diyanetin lağvedilmesinden yana olmadığını, din işleriyle ilgili bir kurumun gerekli olduğunu, aksi takdirde farklı farklı cemaatlerin ayrı yollar çizebileceğini söylemiştir:

> Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilmesinden yana değilim, din işleriyle ilgili bir kurum olmak zorunda sonuçta. Yoksa cemaatler ayrı bir yol çizer, resmî bir kurum olsun evet, bunların içinde Alevilerin de olması lazım.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K15), Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında olumlu düşüncelere sahip olmadığını, bu kurumun ne işe yaradığı ile ilgili fikri de olmadığını söylemiştir. Diğer yandan, Kur'an'ın günümüze uyarlanmasında din adamlarına gerek duyulduğunu, fakat bugünkü yorumları günümüzle uyumsuz bulduğunu belirten katılımcı, Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesinin çok fazla olduğunu ve buna rağmen bu kadar para alıp tek mezhebi esas alıp başka çalışmalar yapmazsa sınıfta kalacağını eklemiştir. Öte taraftan da dini temsil eden bir kurum olmasa boşluk doğacağını ve o boşluğun yerini tarikat ve cemaatlerin alacağı endişesini ifade eden katılımcı, bunu istemediğini söylemiştir:

---

[89] K3: Diyanet, Alevilikle ilgili tüm olumsuz düşünceleri çürütecek çalışmalar yapmalı, Alevilere atılan iftiraların yalan olduğunu açıklamalı.
[90] K5: Diyanet İşleri Başkanlığı tarafsız değil, kaldırılmalıdır.
[91] K12: Diyanet tarafsız değil.

> Kur'an'ın günümüze uyarlanmasında din adamlarına gerek var; ama bugünkü yorumlar uyumsuz günümüzle. Dini temsil eden kurum olmasa boşluk doğar ve o boşluğun yerini tarikat ve cemaatler alır, bunu da istemem. Ancak bu kadar para alıp tek mezhebi esas alıp başka çalışmalar yapmazsa sınıfta kalır.

Bir yayınevi yöneticisi ve dede olan katılımcı (K20), yayınevi olarak öncelikli gündemlerinin Alevi toplumunun eğitimi olduğunu, Diyanetin bütçesinin yarısının Alevi toplumuna verilse bile bunun pek bir işe yaramayacağını; çünkü ortada bir kitap, kaynak yer almadığını, kendilerinin yayınevi olarak yaptıklarını devletin yapması gerektiğini, kaynakların Türkçe'ye çevrilmesi işini de devletin bütçe ayırarak yapması gerektiğini belirtmiştir:

> Osman Eğri mesela, suya sabuna dokunmayan eserleri tercüme etmiş. Bu çeviriler arasında bizim önemli kaynak eser olarak gördüğümüz "Hüsniye" yok. Yani cem böyle yapılır, semah böyle dönülür gibi suya sabuna dokunmayan eserler çevrilmiş. Temel Alevi inanç esasları gündem edilmemiş.

Çeşitli mezhep ve görüşlere eşit mesafede durması şartıyla aslında Diyanet İşleri Başkanlığını olması gereken bir kurum olarak gördüğünü ifade eden bir katılımcı[92] da Diyanetin sadece cami ve bir cemaate yardım edip, diğerlerini görmezden gelirse mezhepçi bir tavır sergilemiş olacağını ve bunu da hoş karşılayamayacağını belirtmiştir. Doktor bir katılımcı (K23) ise; Diyanet yetkililerinin Alevilere yakınlık göstermediklerini vurgulamıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığının sadece İslamiyet için çalıştığını, Diyanet İşlerinin din işleri manasında toplumda ne kadar etnik kökeni değişik insan, ne kadar farklı ibadet etmek isteyen farklı ibadet türleri geliştiren kişi varsa onu karşılayabilecek bir yapıda olup ayrım yapmaması gerektiğini söyleyen bir katılımcı (K29), eşitliğin de Sünni ve Alevi olarak kendilerine ayrılan gelirin orantısal olarak değerlendirilip o gelirlerin paylaştırılıp, böylece hepsinin ihtiyacının karşılanacağını belirterek şöyle devam etmiştir: "Dinle birilerinin ilgilenmesi lazım, sonuçta toplumun %90'ı inanıyor; ama eşitlik önemli."

Üniversite mezunu garson bir katılımcı (K31), Diyanet İşleri Başkanlığının tarafsızlık konusunda zayıf olduğunu, Sünnilik dışında daha farklı şeylere açık olmadığını gördüğünü ifade ederek, dinin genişletilmesi, ileriki nesle taşınması

[92] K21: Diyanet, sadece cami ve bir cemaate yardım edip, diğerlerini görmezden gelirse mezhepçi bir tavır sergilemiş olur, bu da hoş olmayan bir durum olur.

kısmında yapılanın Sünni mezhepteki kişilere daha fazla destekte bulunmak olduğunu söylemiştir. Bu yaklaşım ve uygulamanın ikileme veya üç farklı mezhepten insanların kendi aralarında birbirlerine düşmesine sebep olduğunu belirten katılımcı, bunun ise bir ayrıştırma olarak görülebileceğini, Alevilerin geri planda kaldığını vurgulamıştır. Bu konuda katılımcı şöyle bir çözüm getirilebileceğini ifade etmiştir: "Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde Alevi kimlikli kişilerin, düşünce anlamında yine bu düşünceyi destekleyebilecek birilerinin olması daha mantıklı olur. Çalışanlar arasında olabilir, yönetim kısmında olabilir, her mezhepten birinin olması daha da yakışan bir şey olur diyebilirim."

3.1.1.4.3. Diyanet, Aleviliği Doğru Bir Şekilde Aktarmalı Diyenler

Üniversite mezunu, esnaf bir katılımcı,[93] Diyanetin Alevi inancını ve felsefesini insanlara doğru bir şekilde aktarması gerektiğini, başka bir katılımcı[94] da Diyanet İşleri Başkanlığının, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesinde büyük paya sahip olduğunu, işleyişinin çok saf, çok temiz olduğunu düşünmediğini vurgulayarak, din ve inancın insanın içinden gelen, saf ve temiz duygular olup, bu kurumun da saf-temiz bir şekilde ilerlemesi gerektiğini belirtmiştir. Yazar bir katılımcı (K40) ise cami cemevi sayı oranının adaletsiz bir şekilde dağılımının söz konusu olduğunu ve aslında kendisinin camilerin de cemevlerinin de afaki bir şekilde ihtiyaçların fazlasından yapılmasını istemediğini; çünkü çok fazla da bunlara ihtiyaç olmadığını, bunun yerine eğitim kurumlarının çoğaltılmasının daha makul olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan, devletin tavrının her inanca eşit uzaklık ve yakınlıkta olması ve bu kurumların yaşamasıyla ilgili bir tasarrufu olacaksa eşit düzeyde katkı sunması gerektiğini söyleyen katılımcı, kendisinin inançların kendi içinde özgür ve kendi istedikleri şekilde sürdürülmesinden yana olduğunu ifade etmiştir. Diyanetle, sadece Alevilerin değil, Sünni kesimin içinde de (Şafiilerin) sorunlar olduğuna dikkat çeken (K40), bu sistemin kökten değişmesi ya da tamamen kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.

[93] K2: Diyanet Alevi inancını, felsefesini insanlara doğru bir şekilde aktarmalı.
[94] K35: Diyanet İşleri Başkanlığı, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesinde büyük paya sahip. İşleyişinin çok saf, çok temiz olduğunu düşünmüyorum.

3.1.1.4.4. Din ve Devlet İşleri Birbirinden Ayrı Tutulmalı Diyenler

Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması ve Diyanet İşleri Başkanlığının devletin, iktidarın önüne geçip öneriler vermemesi gerektiğini vurgulayan K8, inanç özgürlüğünün sağlanması gerektiğini, kişilerin din kültürünü ailesinden almasının daha doğru olacağını, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Devletin dedesi olmak istemediklerini, devlette bir kürsü verilip istediğiniz gibi kullanın denmesine karşı olduklarını ifade eden katılımcı, devletle görüşmelerde bazı Alevi derneklerinin görüşmelerin muhatabı olarak görülüp derneklerinin bu görüşmelere çağrılmadığını ve diğer derneklerin arkasında da Alevilerin olmadığını söylemiştir:

> Devletin dedesi olmayacağız, kürsü verip istediğiniz gibi kullanın denmesine karşıyız. Devletle görüşmelerde bazı Alevi dernekleri görüşmelerin muhatabı, … Derneği bu görüşmelere çağrılmadı, diğer derneklerin arkasında da Aleviler yok. (K8)

K16, kendisinin bu yolun hizmetkârı olarak aslında devlet sisteminin tamamen laik, devletin dininin, adalet ve hukuk olması gerektiğini belirterek, bir bütçe toplandığında, vergisi alınan insanların, mezhebi, dini, rengi ne olursa olsun öncelikle bu yurdu kutsal bir vatan gibi görecek duygular içinde olmasının sağlanması gerektiğini ve kendi şahsi özel ibadetleriyle ilgili ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması gerektiğini ifade etmiştir. Devletin, tüm ibadet yerlerinin ulaşım, iletişim, güvenlik gibi ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini söyleyen katılımcı, şöyle devam etmiştir:

> Karma eğitim dediğimiz çağdaş üniter bir anlayış olması lazım, sen kendi çocuğuna ayrı eğitim vermek istiyorsan camide, kilisede, sinagogda, verebilirsin. Vergi veriyoruz ve görüşümüzün dikkate alınıp, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması gerektiğini söylüyoruz, bu kurum özünden uzaklaştı.

Alevilik hakkında olumsuz fetva veren her türlü kurum, kuruluş ve kişilerin kendisi için yok hükmünde olduğunu vurgulayan bir katılımcı,[95] Diyanet İşlerinin Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerekli görüldüğü için kurulmuş olup, kurumun

[95] K22: Alevilik hakkında olumsuz fetva veren her türlü kurum, kuruluş ve kişiler benim için yok hükmündedir. Diyanet İşleri, Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerekli görüldüğü için kurulmuş olup, kurumun buna uygun davranması gerektiğini düşünüyorum.

buna uygun davranması gerektiğini, bir ülkeye dinî açıdan yol göstermesi ve bilinmeyen dinî konular hakkında bilgi edinilmesi için de bu kurumun elzem olduğunu belirtmiştir. Lisans mezunu, emekli bir katılımcı[96] Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün hakiki manada doğru bir işlem yaptığını yani Din İşleri Başkanlığının kurulmasının aslında doğru olup, eğer Diyanet İşleri ne amaçla kurulduğunun farkında olursa daha düzenli işleyişinin olacağını, Türkiye'deki tüm din olgularını bir merkezde toplayıp kontrolünü sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Diyanet İşlerinin içinde tüm din temsilcileri, bütün dinlerin içindeki mezheplerin, tarikatların temsilcilerinin olması gerektiğini söyleyen katılımcı, bu sağlanamıyorsa Diyanetin kapatılması gerektiğini ifade etmiştir.

Atatürk'ün, zamanında önemli bir amaca hizmet etmek maksadıyla -Osmanlının yıkılış devrinde birçok tarikat, tekke ve zaviyelerin ortaya çıkıp hurafelerin kol gezdiği bir dönemde bunları önlemek- kurduğu Diyanet işleri Başkanlığının sadece tek bir bakış açısını yaşattığını düşünen bir katılımcı (K26), Türkiye Cumhuriyeti'nin şartlarına uygun asıl laiklik ne demek onu uygulayıp, yani laikliği gerçek manada uygulayıp dinsizliğe karşı da bütün dinlere ve onların içerisindeki farklı mezheplere karşı da objektif ve aydın bir kurum olması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan dinin, zaten insan, toplum hayatı manasına geldiğini ve dinin siyasetten ayrı düşünülemeyeceğini belirten katılımcı, bunun dinin siyasallaşması anlamına gelmediğini vurgulayarak şöyle devam etmiştir:

> …Din zaten insanın, daha doğrusu toplumun hayatı demektir ve dini zaten siyasetten asli manada ayıramayız; çünkü yaşamımızın içerisindedir bu. Mesela, din bize yalan söyleme diyorsa, ben dini siyasetten ayırdım, o zaman siyaset yaparken yalan söyleyebilirim? Hayır, bu öyle olmaz… (K26)

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K28), Diyanet İşleri Başkanlığının, Osmanlı'dan sonra şeyhülislamlığın da kaldırılmasından sonra Cumhuriyet'le birlikte dinî konuda bir boşluk oluşması ve devletin bir şekilde insanları ne olduğu belirsiz olan cemaatlerden ve hocalardan kurtarmak için ortaya attığı bir kurum olduğunu belirterek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kapsayıcı bir kurum olmadığını, Alevilerle ilgili de yaptıkları hiçbir şeyin olmadığını vurgulamıştır. Diyanet İşlerinin de Alevilikle ilgili herhangi bir olumlu icraat yaptığı iddiasında olamayacağını düşündüğünü ifade

[96] K25: Diyanet, Türkiye'deki tüm din olgularını bir merkezde toplayıp kontrolünü sağlasın. Hiçbir tarikat-grup kendi kafasına göre güçlenip, diğer cemaatleri, grupları yok etmesin, baskı yapmasın, Atatürk bunun için kurdu Diyanet'i.

eden katılımcı, bu yüzden devletin her türlü dinî inanca aynı uzaklıkta yahut yakınlıkta olması gerektiği için laiklik ilkesi gereğince Diyanet İşlerinin yararlı bir kurum olduğunu düşünmediğini söylemiştir:

> Alevilerle ilgili bir tartışmaya gerek yok; çünkü Alevilerle ilgili yaptıkları hiçbir şey yok zaten, böyle bir iddiasının olduğunu da zannetmiyorum Diyanet İşlerinin. Bu yüzden devletin her türlü dinî inanca aynı uzaklıkta yahut yakınlıkta olması gerektiği için laiklik ilkesi gereğince Diyanet İşlerinin ben yararlı bir kurum olduğunu düşünmüyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığının hizmetleri olduğunu, ama bu yönünü daha çok Hanefi Sünnilerden yana kullandığını dile getiren K38, laik Türkiye Cumhuriyeti deniyorsa da gereğinin yapılması gerektiğini belirterek, dertlerinin Diyanete bağlanmak olmayıp eşit haklara sahip olmayı beklediklerini, zaten laikliğin olmazsa olmaz ilkeleri olup, kendilerinin özgürlükçü laiklikten bahsettiklerini vurgulamıştır:

> Laik Türkiye Cumhuriyeti diyorsanız, gereğini yapacaksınız, benim derdim Diyanete falan bağlı olmak değil, istemem, çünkü laiklik bizim olmazsa olmazımızdır, biz özgürlükçü laiklikten bahsediyoruz. (K38).

Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyet'le var olduğu hâlde ilk kurulma amacından saptığını belirten katılımcılar, vergi aldığı hâlde Alevilere hizmet götürmediğini belirtmişlerdir. Aleviler ve cemevleri, zorunlu din dersleri vb. konularda sorunların çözümünde baş aktör olması gerektiği hâlde tam tersi DİBin, yaptığı açıklamalarla Alevileri zor duruma düşürdüğünü ifade etmişlerdir.

3.1.2. Bir Kültür ve Yaşam Biçimi Olarak Alevilik

Çalışmanın bu bölümü; Aleviliği herhangi bir ibadet, ritüel ya da dinî inanç boyutundan bağımsız olarak ele alan görüşlerin yer aldığı bir kategoridir. İlkokul mezunu ve esnaf bir katılımcı[97] Aleviliği bir kültür, yaşam tarzı olarak tanımlamıştır. Aynı katılımcı, Aleviliğin Anadolu komünizmi, köylü sosyalizmi olduğunu belirtmiş, ayrıca Osmanlının kurucularının da Aleviler olduğunu vurgulamıştır. Alevi kültürü içinde büyüdüğünü, ancak hiçbir zaman inançlı biri olmadığını söyleyen üniversite

[97] K4: Anadolu kültürü olarak felsefi dinî boyutta önce. Bir kültür, yaşam tarzı. Anadolu sosyalizmi, komünizmidir Alevilik. Köylü sosyalizmi, köyde tarıma dayalı, kolektif üretim var, yârin yanağından gayrı her şey paylaşılır. Bunu diyen de Şeyh Bedrettin'dir. Osmanlı'nın kurucuları da Alevilerdir.

mezunu müzisyen katılımcı (K11) ise kendisi ateist olduğu için Aleviliği bir kültür olarak tanımlayabileceğini belirterek, şöyle devam etmiştir:

> Alevi kültürü içinde büyüdüm ama hiçbir zaman inançlı olmadım. Ailem inançlıdır, ben değilim. Bu soru, genel bir soru. Anadolu'da birçok boyutu var, kültürel farklılığı olan bir kavram. Dersim, Antalya farklı, bu sorunun net bir cevabı olmayabilir bu yüzden. Dersim bölgesinde Müslümanlıktan daha kopuk ve bir kültür. Ben de bir ateist olduğum için bir kültür olarak tanımlayabilirim Aleviliği.

Aleviliğin bir yaşam şekli, bir yaşam tarzı[98] olduğunu belirten katılımcılar onu bir mezhep ya da din olarak algılamaktan uzakta ve bir seçim bir tercih olarak görmektedirler. Üniversite mezunu, garson bir katılımcı[99] Aleviliğin, bir mezhepten çok yaşayış tarzı gibi bir durum olduğunu, aynı zamanda Aleviliğin çağdaş olmayı da gerektirdiğini ifade etmiştir. Aleviliği bir davranış biçimi ve bu davranış biçiminin temelini de insan sevgisinin oluşturduğunu vurgulayan katılımcı, kendisine ailesinde öğretilen en önemli şeyin insan sevgisi, insanlığa ve genel olarak tüm canlılara saygı ve sevgi olduğunu belirtmiştir. Aleviliği, semavi dinlerle herhangi bir benzerliği olmayan, sosyal yaşam kurallarını açıklayan bir yaşam biçimi, kültür olarak tanımlayan üniversite mezunu, yazar bir katılımcı (K40) şunları söylemektedir:

> Aleviliğin biliyorsunuz, oldukça değişik tanımları var, ama bence yapılan birçok tanımlamanın dışında kendine özgü, tamamen bağımsız, semavi dinlerle benzerliği olmayan, toplumsal olgularda, sosyal yaşamın kuralları ile ilgisi olan bilgisi olan sosyal yaşamın kurallarına cevap verebilecek bağımsız, kendine özgü bir inanç. Yani bunu inanç olarak tanımlayanlar da var; ama bütün bu sosyal yaşam kurallarını açıklayan, yanıtlayan, aynı zamanda bir yaşam şekli, kültürü, bir felsefi duruş ya da siyasi bir duruş olarak daha net bir hâle getirebiliriz.

Üniversite öğrencisi olup aynı zamanda garsonluk yapan bir katılımcı,[100] herhangi bir din ya da mezhebe inancının çok fazla olmadığını belirterek, Aleviliği eşitlik ve hoşgörünün hâkim olduğu bir kavram olarak değerlendirmiştir.

---

[98] K12: Çok zor bir yerden geldi soru. Mezhep olarak görmüyorum. Bir seçim gibi, yaşam şekli gibi bir şey. Sevme, bağlanış, yürüme biçimi gibi düşünüyorum. K8: Alevilik, bir inanç ve yaşam biçimidir.

[99] K31: Alevilik bence bir mezhepten çok yaşayış tarzı gibi bir durumdur. Genel itibariyle çağdaş olmayı gerektiriyor, insan sevme odaklı, yani bir davranış biçimi aslında, bu şekilde yorum yapabilirim. Birebir araştırma şeklinde değil de ailemin bana öğrettiği; tamamen insan sevme üzerine, insanlığa ve genel olarak her şeye saygı duyma diyebilirim; daha doğrusu yaratılmış olan her canlıyı sevme ve saygı gösterme diyebiliriz.

[100] K30: Benim herhangi bir din ya da mezhebe inancım çok fazla değil. Ama Alevilikle ilgili tek düşüncem şu, her şeyden önce hoşgörünün hâkim olduğunu düşünüyorum, hoşgörü ve

Sonuç olarak Aleviliği bir yaşam tarzı-biçimi veya bir çeşit kültür olarak tanımlayan katılımcılar, Aleviliği daha çok insan ve doğa sevgisi, sosyal yaşamda adalet, hoş görü vb. bu kavramlarla örtüşen, semavi herhangi bir dinle ilintisi olmayan bir kavram olarak tanımlamışlardır. Diğer yandan, bu tür tanımlamayı yapan katılımcıların Aleviliği dinî anlamda yaşamayan kişiler oldukları, ona daha çok felsefi bir yaşam tarzı olarak yaklaştıkları da ifadelerinden anlaşılmaktadır.

3.1.3. Felsefe Olarak Alevilik

Aleviliğin bir felsefe olarak tanımlanıp, felsefi bir bakış açısı olarak değerlendirildiği bu kategoride Alevilik; insan merkezli, herhangi bir kültür, inanç ya da dinden bağımsız veya kendine has oluşmuş bir yaşam felsefesine dayalı bir mezhep olarak görülen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aleviliği bir felsefe, felsefi bir anlayış olarak tanımlayan katılımcılardan bazıları[101] onun din ve inanç olmayıp, bir yaşam felsefesi olduğunu, bir kısmı[102] hoşgörü merkezli bir felsefe olduğunu, bir kısmı[103] doğayı sevmeyi ve onu korumayı esas alan bir felsefe olduğunu ifade etmişlerdir.

Felsefi yapının toplumun yaşam biçimi olduğunu ve Aleviliğin de Anadolu felsefesi denen yapıya işaret ettiğini belirten bir dernek başkanı olan katılımcı (K37), kendi özlerine uygun olanın bu olduğunu ve Aleviliğin öğretilerini güzel bir şekilde icra etmekten yana olduklarını belirtmiştir. Devletin Alevilere, cemevlerine vb.

---

eşitlik. Çünkü küçükken ailemle cemevine gittiğimde her zaman gördüğüm tablo şuydu; kadın erkek ikisi bir arada ibadet yapıyor, oturup sohbet ediyor vb. Her şeyden önce bu eşitlik ve hoşgörü ortamı güzel. Genelleme yapmak istemem ama; Alevilerin, Alevi insanının genelde daha anlayışlı, daha hoşgörülü, daha kibar, daha ayrımcılık yapmayan, eşitlikçi, olduğunu düşünüyorum. Benim gözümde de o yüzden Alevilik bu. Dediğim gibi dinlerle aram çok olmadığı için, inanmadığım için dinî kavram boyutuna girmek istemiyorum. Ama benim gözümde bu yani.

[101] K2: Alevilik, din değil bir yaşam felsefesidir. Müslümanlığın içinde bir yorumdur, bir mezheptir. Biz de Müslümanız, Allah'a inanıyor, Hz. Muhammed'i seviyor, halife olarak Ali'yi seviyoruz. Allah-Muhammed-Ali şeklinde bir sıralamayla sevgimiz var. K35: Alevilik bir yaşam biçimi, ama bence bir inançtan çok yaşam felsefesi hâline gelmiş olabilir diye düşünüyorum. Bir kültür.

[102] K6: Hoşgörü merkezli bir felsefe. Alevilerin de yobazları var tabii. Bir ailede bir çocuk, anne babadan kim güçlüyse onun inancını alır. Bu hem Alevi hem Sünni aile yapısı için geçerli. Bir taraftan da Alevi biri Sünni oluyor; Sünni biri Alevi olmuyor. Eşine göre azınlık bir inancı tercih etmez kişi. Bu bakımdan din olgusunu milletle bağlantılı buluyorum.

[103] K24: Alevilik bence; insanlığı doğanın bir parçası olarak gören ve doğadaki her bir varlığın da Tanrı'nın bir parçası olduğunu benimseyen bu nedenle ne doğaya ne de insana zarar vermeden yaşamayı öğütleyen felsefi bir inanıştır.

bakışıyla ilgili, bazı yanlış yaklaşımlarından ötürü sorunlar çıktığına değinen katılımcı cümlelerine şöyle devam etmiştir:

> Tabii ki sıkıntılarımız var, Alevilikle ilgili cemevlerine bakışla ilgili. Sonuçta bu yaşam biçimimiz geçmişten bu yana dedeler vasıtasıyla sürdü. Bu dedelik kurumunun ortaya koyduğu yaşam biçiminin hayata geçirilmesi, Aleviliğin inanç ayağının dedeler kurulunca götürülmesi gerek. Dedelik kurumunun kendisini ortaya koyarak bir şeyler yapması gerekiyor. Örneğin, bir Tokattaki ile Tunceli Alevisi arasında anlayış farklılıkları var. Bu da toplum içinde yaşadığı topluma ayak uydurma, ona biraz daha benzeme gibi şeylerden kaynaklı. Bunlar da tabii o kurumlar içinde tartışılır. Dedelerin, yaşam biçimlerinin ne olup olmaması gerektiğine dair bir şeyler ortaya koyması gerekiyor.

Üniversite öğrenimine devam eden bir katılımcı (K15) ise; öncelikle kendisinin materyalist ve herhangi bir dinî inanca sahip olmadığını belirterek, Aleviliği bir yaşam felsefesi olarak gördüğünü, diğer taraftan da. Ali'nin ilk halife olmayı hak ettiğini vurgulayarak şöyle devam etmiştir:

> Alevilik, Ali'nin aslında halife olmayı hak etmiş olduğunu, onun yolunun doğru olduğuna inanmak. Alevilik bir yaşam felsefesidir. Alevi insanlarda gözlemlediğim şey bir kitabı ya da olayı örnek vermektense yaşam tarzını örnek verir. Ben genel olarak dinî yaşam tarzını reddeden biriyim. Aleviliği öğrenip (bir Alevi büyüğü, aile tanıdığım, yetişkin bir erkek tarafından öğretildi) onu reddettim. Ben materyalistim. Bilimsel kanıtı olmayan şeylere inanmıyorum. Öğrendiğim şeyler bilimsel ve mantıklı gelmedi. Hayatımı buna göre şekillendirmeyi reddettim. Sünnilikten de çok ayrı gelmedi. İki taraf da Müslüman ve Allah'a bağlı, günlük hayatta da yaşadığımız ayrıştırma ve çatışma kadar büyük bir ayrışma yok aslında inançlarımızda da.

3.1.4. Farklı Alevilikler

Aleviliğin tanımı, inancı, ibadet ve ritüellerinde görülen farklılıklar, Aleviliğin farklı yapılarda değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle 1980'li yılardan itibaren kentleşme ve modernleşmeyle birlikte köyden kente göç eden Aleviler, bu yeni yaşam alanlarında kendi yaşam tarzlarından farklı inanç topluluklarıyla (özellikle de Sünnilerle) karşılaşıp, onlarla komşu, iş, okul vb. ortamlarda etkileşime geçmişlerdir. Aleviler bu etkileşimde gerek siyasi gerek asimilasyon gerek bazı düşünce akımlarının etkisiyle ve Aleviliğin senkretik yapı özelliğinden dolayı farklı şekillere dönüşmüştür.

Bu çalışmada yapılan mülakatlar sonucunda, Alevilikteki farklılıklarla ilgili aşağıdaki şekilde bir kategorizasyon oluşturulmuştur. Katılımcılara, "farklı Alevilik

yapıları var mıdır" sorusunun cevabı karşılığında, doktor olan bir katılımcı[104] bu konuda yeterli bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Alınan cevaplar doğrultusunda aşağıdaki başlıklara göre bir kategori biçimi oluşmuştur.

3.1.4.1. Alevilikteki Yorum ve Ritüel Farklılıklarını Normal Bir Durum Olarak Görenler

Aleviliğin tanımı, inanç ve ritüel yapısı, güncel siyasi ve sosyal durumlara bakış açısı vb. konularda, katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda farklı Alevilik yapılarından söz edilebilir. Örneklemde yer alan kişilerden bazıları Aleviliğin farklılıklarını onun hoşgörülü, baskıdan uzak özelliğinin doğal bir sonucu olarak görürken bir kısmı ise Aleviliğin inanç ve felsefede değişmeyen nitelikleri olduğunu, sonradan kentleşmenin, modernleşmenin vb. etkisiyle birlikte bazı uygulamalarda yerel farklılıkların görüldüğünü belirtmiştir.

Katılımcılardan 20 kişi Alevilikte farklılıkların görüldüğünü ve bunu normal bir durum olarak kabul ettiklerini ifade etmiştir. Üniversite mezunu ve bir vakıfta başkan yardımcısı olan (K1), Alevilikteki farklılıkların, özellikle sözlü kültür yapısı olan Aleviliğin değişime açık olan yapısından kaynaklandığını vurgulayarak, Aleviliğin bu farklılıklarının bir ağaç gibi düşünüldüğünde bu ağacın dalları, çiçekleri, meyveleri gibi görülüp, asıl önemli olanın kökte birleşmek olduğunu belirtmiştir. Katılımcı sözlerine şöyle devam etmiştir:

> Alevilikte; Marksizm, Sosyalizm, Liberalizm vb. akımların ve Ateizm, Sünnilik vb. inanma biçimlerinin görülmesinde kentleşme ve özellikle de sözlü kültür olan Aleviliğin değişime açık yapısı etkili olabileceği gibi bu etkilenme ve değişimler Aleviliğin özünde birtakım sapmalara da neden olmuştur. Alevi bir ailede doğup büyüyen bir çocuk Sünnilikten etkilenip o şekilde yaşamaya başlıyor, bunun neticesinde de bir süre sonra kendi annesinin babasının elini bile öpmüyor, bu gerçekten üzücü bir durum. Alevilikteki bu farklılıkları anlayışla karşılamakla birlikte Aleviyim diyen birinin de onun düsturlarına uyması gerektiğini düşünüyorum. Bu düsturlar, Allah-Hak inancı, dört kapı kırk makam, musahip tutma, pir-dedeye uyma, eline-beline-diline sahip olma şeklinde özetlenebilir. Şayet Alevi biri ben ateistim, Sünniyim diyorsa bu onun özünden saptığı anlamına gelir. Bununla birlikte Aleviliğin kendi içinde yorum ve ritüel farklılıklarının olması da normal bir durumdur.

Katılımcılardan biri üniversite mezunu, diğeri lise mezunu olan iki esnaf katılımcı[105] Aleviler arasında ateist Aleviler de olduğunu belirttikten sonra Alevilikteki

[104] K23: Bu konuda yeterli bilgim yok.

farklılıkların normal bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Aleviliğin, ibadet ve ritüellerinden oluşan farklılıkları olduğunu belirten katılımcılardan ikisi[106] Anadolu ve Hatay Arap Aleviliğinin birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Bir vakıf başkanı olan diğer katılımcı (K9) ise; Alevilikte farklılıkların olduğunu, bunun örneğinin Bektaşilikle Alevilik arasında görülebileceğini söylemiştir. 1960'lardan itibaren dünyayı etkisine alan ideoloji akımlarının Alevileri de etkisi altına aldığını belirten katılımcı, bunun neticesinde ateizme kayan veya diğer başka ideolojilerin boyunduruğuna giren bir Alevi kesimin olduğuna dikkat çekmiştir. Görüşmenin devamında katılımcı şunları anlatmıştır:

> Alevilikte farklılıklar var tabii, örneğin bunu Bektaşilikle Alevilik arasında görebiliriz, Bektaşilikte nereden gelirse gelsin Bektaşiliğe tabi olan Bektaşi'dir, inanç önderleri olan dede-babalar seçimle gelir. Alevilikte ise dede-baba-oğula geçen bir silsile takip edilir. Bu daha iyi değildir, Bektaşilikteki kurallar daha iyidir. Hacı Bektaş Veli, belimden gelen değil, yolumdan olan bendendir, diyerek bunu en güzel şekilde ifade etmiştir. 1960'tan sonra esen dünyadaki ideoloji rüzgârı, baskıdan kurtuluş, özgürlük söylemleri en çok Alevileri etkiledi. İnançların yerini ideolojiler almıştır. Aleviler arasında ateizme kayan, çeşitli ideolojilerin boyunduruğuna giren bir kesim var. Ancak bu oran Alevilerin %5'lik bir kısmına tekabül eder. Alevilerin %95'i inançlı Alevilerdir.

Bununla birlikte, Sünniler arasında da ateizme kayanlar olduğunu belirten katılımcı, Aleviler arasında kültür bakımından bir zayıflık söz konusu olduğunu, inancın kulaktan kulağa öğrenme yoluyla aktarıldığını ve Aleviler arasında bir bilgisizlik durumunun oluştuğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan, öğrenme imkânı olanların bile değerlerini kaybettiğini vurgulayan katılımcı, tüm bu olumsuzluklara rağmen cemevlerinin son yıllarda inancın öğrenilip yaşatılmasında son derece yararlı çalışmalar yapmaya başladığını, bunda da başarılı olduğunu, ideolojilerin

---

[105] K2: Alevilikte farklılıklar olduğunu, günümüzde de tek bir Alevilik yaşam biçiminin olmadığını kabul ediyorum. Örneğin, Ateist Aleviler de var, bunları yadsımıyor, yargılamıyorum, ben nasıl Allah'ın varlığı ve birliğine inanıyorsam başkalarının da inanmama hakkı olduğunu, bunun takdirinin de Cenab-ı Allah'a ait olduğunu düşünüyorum. Ayrıca Aleviler, sosyalizm, Marksizm vb. akım ve ideolojilerden etkilenmektedirler. K3: Alevilikte farklılıklar var, günümüzde de tek bir Alevilik yaşam biçimi yok. Örneğin, Ateist Aleviler de olabilir, farklılıkları kabul ediyoruz. Biz Allah'ın olduğuna inanıyoruz, onlar da olmadığına inanıyor. Aleviler sosyalizm, Marksizm vb. akım ve ideolojilerden etkilenmektedirler.

[106] K4: Farklı Alevilikler var; örneğin, Anadolu Aleviliği farklı, Hatay Arap Alevileri farklı. Hatay'da namaz ve oruç vardır; ama Anadolu Alevilerinin tuttuğu oruç Ali'nin oğlunun öldürülmesini protesto içindir. On iki imam orucu ve baharın gelişinin karşılandığı yedi gün tutulan Hızır orucu vardır. K15: Ben Arap Alevisiyim, Nusayri'yim ve Arap Aleviliği ile Türk Aleviliği birbirinden farklıdır, Nusayrilikte cem, cemevi, dede kültürü yoktur; şeyh vardır, ibadet için türbelere gidilir. Örneğin; Musa'nın bastonunu dikip orada ağaca çıktığına inanılan bir yer var, orada ibadet edilir.

etkisindeki %5'lik kesimin kendi inanç ve değerlerini öğrenip yaşayarak o akımların ablukasından kurtulmaya başladıklarını belirtmiştir.

Üniversite mezunu müzisyen bir katılımcı (K11), Aleviliğin kendi içinde farklılıklarının çok olduğunu, Dersim Aleviliğinin diğer Aleviliklerden Kürtlük-Türklük yönüyle ayrıldığını vurgulamıştır.

Mezhep ve dinlerde katı da olan farklı bakış açıları olduğunu ve baskıcı olmamasının Aleviliğin güzelliği olduğunu söyleyen lise mezunu ve bir işletmede yönetici olan kadın bir katılımcı (K12), cümlelerine şöyle devam etmiştir:

> Benim gibi düşünen az. Mezhep, din konularında katı da olan farklı bakış açıları var; ailemde de var bu farklılık. Din olarak dört büyük din, dört de büyük kitap var, bunların da peygamberleri. Alevilik, din değil, yaşam şekli, Bektaşilik gibi. Şehirler arasında da farklılık var, doğduğun yer, düşünme şekli farklı, bu doğal. Baskıcı olmaması çok güzel Aleviliğin; bizde baskı, kısıtlama yok, Ateist ailenin dindar, dindar ailenin ateist çocuğu olabilir. Köyde etkileri var Aleviliğin ama; şehirde bu etki azalıyor, bitme noktasında, Allah inancı zayıf, ileride Aleviliği yaşamayacak belki benim çocuğum. Sünniliğe kaymış Aleviler de var, aşırı olmadığı sürece saygıyla karşılarım, bütün inançlara açığım; çarşaf olmaz ama. Namaz kılmasında, dua etmesinde bir sakınca olmaz çocuğumun, benim başım açık mesela ama bence ben örtülüyüm.

Katılımcılardan biri,[107] Şii Aleviliğine nazaran Türk Aleviliğini daha naif bulduğunu belirtirken; doktora öğrencisi bir katılımcı[108] bölgesel farklılıklardan dolayı farklı Alevilik örnekleri olabileceğini belirtmiştir. Üniversite mezunu ve emekli bir katılımcı (K25), Alevilikte Hak-Muhammed-Ali, ehlibeyit ve on iki imamlar, dört kapı kırk makam denilen eline, beline, diline hâkim olup, aşına, eşine, işine, özüne, sözüne, izine sadık olmak gibi hem zahir hem batının temel ilkeleri ve on iki hizmet dâhil ritüellerin hemen hemen aynı olduğunu, sadece yöresel ezgi ve yöresel cem erkânında bazı noktalarda çok az bir uygulama farklılığı olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan Aleviliğin özünün İslam olduğunu belirten katılımcı, İslam olmakla Müslüman olmanın aynı şey olmadığını, Müslüman olmanın İslam'a üye olmak manasına geldiğini, Alevilerin kendilerine "Biz İslam'ız" dediklerini ve bu kavramın içinde Musevilik ve Hristiyanlığın da var olup, İslam'ın hepsini kapsayan bir şemsiye olduğunu, bu yüzden de son din olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan katılımcı,

[107] K22: Şii Aleviliği biraz daha katı olup, benim fikrimce Türk Aleviliği daha naif ve insanidir.
[108] K24: Evet, Alevilikte farklılıklar olduğunu düşünüyorum. Her topluluğun kendine has ritüelleri vardır. Coğrafi olarak bölgesel farklar var; örneğin, Kapadokya bölgesindeki cemlerde Doğu Anadolu'daki cemlerden daha farklı ritüeller mevcut.

özellikle Avrupa'da ben Aleviyim deyip Aleviliğin kökeninin aslında İslam olmadığını; Alisiz, Muhammedsiz Aleviliği savunanlar olduğunu belirtmiştir. Katılımcıya göre, bunlar siyasi olarak Türkiye'deki Alevi nüfusunu kendi lehlerine kullanmak istiyorlar, bundan Türkiye de zarar görür. Kur'ansız, ehlibeytsiz, Alisiz, Muhammedsiz Alevilik olmaz, bunlar hep iç içedir. Bu görüşlerini katılımcı kendi yazdığı bir nefesinde de dile getirmiştir.[109]

Alevilikte, Allah inancının Müslüman topluluklar gibi olduğunu, cennet ve cehenneme inanıldığını, bazı Aleviliklerde reenkarnasyon inancı olsa da kendi çevresinde öyle olmayıp, aksi olsaydı zaten bir cennet-cehennem inancının da olamayacağını belirten üniversite mezunu, müzisyen ve kendini herhangi bir inanca sahip biri olarak tanımlayamayacağını ifade eden bir katılımcı ise (K11), şunları söylemiştir:

> Dersim bölgesinde, yaşlılar arasında Ali-Muhammed sevgisi var, gençlerde daha az bu, Alisiz Alevilik var. (Yeni bir şey bu). Küçükken ben de severdim Ali'yi, kendimi daha tanıdıkça Müslümanlıktan koptum, diğer Alevi gençleri için de böyle.

Yüksek lisans mezunu ve garson bir katılımcı (K29), Aleviler arasında en başta politik farklılıklara işaret ederek, Türkiye'de Doğu'dakilerin politik bilincinin Batı'dakilerden daha yüksek olduğunu, Batı'dakilerin politik olarak çok yumuşak olduğunu ifade etmiştir. Antalya'da, Manisa'da Tahtacılar olarak bilinen Alevilerin daha milliyetçi olmalarını buna örnek olarak veren katılımcı, ibadet olarak aralarındaki farklılığın yok denecek kadar az olduğunu, dillerinin bazen farklılaştığını -kiminin Zaza, kiminin Kürt Alevi olarak, kiminin Türk- ama ortak bir paydada buluştuklarını belirtmiştir. Görüşmenin devamında katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Bizde erenler dedikleri bir şey vardır, erenlere bağlılık vardır. Bu, İslamiyet'te de var aslında, mollalar falan oluyor ama bana göre mollalar çok radikal. Böyle söylediğim için bazıları belki bunları okurken, taraflı olarak görebilir; ama Alevi olduğum için bu yorumları yapmayayım, çünkü Aleviliği de sorsan bana saçma geliyor, yani kutsiyet bana saçma geliyor.

---

[109] Onları doğup da öldü mü sandın
Muhammed Alisiz mekân arama
Gafiller gerçeği buldu mu sandın
Muhammed Alisiz meydan arama

Muhammed ne ola Ali ne ola
Nübüvvet ne ola veli ne ola
Aşık-ı divane deli ne ola
Muhammed Alisiz irfan arama (K25).

Üniversite mezunu, garson bir katılımcı (K31) ise Aleviler arasındaki farklılığı inanç unsurlarından ziyade siyasi şekilde ve özellikle Atatürk'e karşı davranış tutumunda gördüğünü vurgulamıştır. Şu anki problemin de Zazalık ve Kürt asıllı olmakla normal Türkmen Alevisi olmak arasında, Atatürk'e karşı bir davranış şekli olduğunu belirten katılımcı, kendi yaşadığı ve ailesinin bulunduğu noktada Atatürk'e müthiş bir saygı olduğunu ifade etmiştir.

Aleviler arasında, Aleviliğe has yerine getirdiği ibadetlere Sünnilerde gördüğü namaz, ramazan orucunu vb. ekleyerek farklı bir Alevi yaşam tarzı sunanları görmek mümkündür. Alevi ibadet ve ritüellerini uygulamada bazı farklılıklar olabildiğini, camiye giden, on iki günlük muharrem orucuna ilave olarak otuz günlük ramazan orucunu tutan Aleviler olduğu, ayrı ayrı cemevlerine gidildiğinde birbirinden farklı cem ibadet şekilleri görülebileceği, on iki imam oruçlarında kendini kırbaçlayanlar olduğu, katılımcıların[110] ifadelerinde yer almaktadır. Bu farklı uygulamaların nedeni, Alevilikle ilgili bilgilerin kulaktan kulağa aktarılması olarak görülmüştür, Alevilerin net bilgilere ulaşabileceği yazılı kaynakların olmaması bu farklılıkların nedenidir.

Aleviliğin, yörelere ve kültürel yaşantılara göre farklılıkları olduğu anlaşılmaktadır. Ege, Tunceli ya da Tokat'ta farklılıklar gözükmekle birlikte, bunların birer küçük nüans olarak algılanması gerektiğini düşünenler mevcuttur. Aleviliğin yapısında bazı farklılıklar görülse de Allah'ın varlığı, Hz. Muhammed'in veliliği, Ali-Hüseyin'in pirliği vb. Alevilerin ortak inançları arasındadır. Bir katılımcı (K33), Aleviliğin yörelere, kültürel yaşantılara göre farklılıkları olduğunu, Balıkesir'de Çepni, Akdeniz'de Tahtacı, Trakya'da Bektaşi, İç Anadolu'da Kızılbaş dendiğini söylemiştir. Katılımcı, Aleviliği İslam'ın içinde olanlar, ehlibeyit ve Ali yolunu izleyenler ve deist-sosyalistler olarak üç kategoride ele almaktadır. Birincisinde, kendilerini tamamen İslamiyet içinde görenler ki; bunlar İslamiyet içinde nasıl çeşitli farklılıklar varsa

[110] K17: Uygulamalarda bazı illerde değişiklikler görebiliriz. Camiye gitmeyen var, artı otuz gün ramazan orucunu tutan var benim ailemde, on iki günlük muharrem orucumuzla tutuyoruz bunu. K30: Konuya çok hâkim değilim, ama farklılıkları gözlemleyebiliyorum evet, mesela benim ailem Alevi, onlar namaz kılmıyor, ama namaz kılan Aleviler var, cemevine gidiyorsunuz mesela kimileri başka kimileri başka şeyler yapıyorlar. K35: Evet farklılıkları var, tam isim olarak bilmiyorum ama on iki imamlarda oruç tuttuğumuzda mesela oruç biçimi değişiyor, kendilerini kırbaçlayanlar var, o acıyı hissetmek için. Tanıdığım Alevilerden namaz kılanları var. Bu farklılıkların nedeni hakkında şunları söyleyebilirim; aslında biz kulaktan dolma bilgilerle Aleviliği öğreniyoruz. Bugün bir kaynak aradığınızda Alevilikle ilgili sabit, net bir bilgiye erişemiyoruz. K36: Çevremde farklılık olarak örnek verebileceğim bir durum yok, tabii ki farklılıklar olarak görebiliyoruz. Örneğin; biz camiye gitmiyoruz, cemevine gidiyoruz, sema dönme şeklinde oluyor. Ama bazı Aleviler mesela Sivas'tan olanlar, bu sema dönmeyi halay çekme, oyun oynama biçimi, dalga geçme olarak görüyorlar.

tarikatlarda da o kadar. İkinci olarak Ali'yi ön planda tutan, kurtarıcı olarak gören ehlibeyte önem atfedenler. Pir Sultan Abdal'ı ve Atatürk'ü ön planda tutan bir anlayış, bir inanış biçimi vardır, on iki imam ve ehlibeyit ön plandadır; Hz. Muhammed de kutsaldır, Allah inancı vardır. Üçüncü olarak da sosyalist, deist kesimin inancı Alevi inancı. Kendini de bu bölümün içinde değerlendiren katılımcı, burada Allah'ın birliğine inanıldığını, bunun da alt başlıkları olduğunu belirtmiştir. Bir kesimin buna inandığını, diğer bir kesimin Aleviliği tamamen inanç dışında tutmaya gayret ettiğini, onun yaşam felsefesini, kültür ve edebiyatını ön plana aldığını ifade etmiştir. Küçük bir azınlığın da inanç sistemine karşı ve dolayısıyla da sosyalist dünya görüşüne sahip olan bu bölümün de ateist olarak değerlendirebileceğini söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Aleviliğin yaşamın her alanında Alevi deyişleri, Alevi nefesleri en tutucu Alevisinden İslam'a en yakın Alevi'den tutun benim gibi en sosyalist olduğunu tanımlayan Alevi'ye kadar alt yapısında bu kültürel zenginlik vardır. Alevi nefesleri Alevi deyişlerinin ve bağlamanın, curanın çok önemli bir yeri vardır. Biraz önce belirttiğim gibi bunu sadece eğlence aracı olarak görmezler, aynı zamanda da bir ibadet aracı olarak, bağlamayı da telli Kur'an olarak değerlendirirler (K33).

Alevilikte yöresel farklılıkların olup, aralarında Allah'ın varlığına, Hz. Muhammed'in veliliğine, Ali'nin, Hüseyin'in pirliğine inanma birliğinin olduğunu belirten bir katılımcı,[111] farklılığın ibadet şekillerinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Ege'de, Tunceli'de, Tokat'ta yaşanan bölgeye göre bir farklılık ortaya çıktığını ifade eden başka bir katılımcı[112] da bunların küçük nüanslar olup, Aleviler arasında bunu yok etmenin yolunun Anadolu felsefesinin ne olduğunu öğrenip Aleviliğin bu felsefenin temelleri üzerine yeniden şekillendirilmesi gerektiğini, ancak bu şekilde Aleviliğin doğru bir biçime evrileceğini vurgulamıştır.

[111] K34: Tabii ki yöresel olarak farklılık var, ama inanç olarak birdir. Herkes Allah'ın varlığına, Hz. Muhammed'in veliliğine, Ali'nin pirliğine, Hüseyin'in pirliğine inanır. Yöresel olarak farklı ibadet şekilleri vardır, ama ne yaparsan yap ortak inançlar birleştiriyor.

[112] K37: Tabii farklılıklar var, Ege'de, Tunceli'de, Tokat'ta bir farklılık ortaya çıkıyor; yani yaşadığı bölgelere göre kendisini oraya uydurmuş, bazı farklılıklar var ama bunlar küçük nüanslar. Bunu yok etmenin yolu da bir araya gelip Anadolu felsefesinin ne olduğu doğrultusunda o felsefenin doğru temelleri üzerinde şekillenmesi gerekiyor. İşte o zaman doğru bir biçime evrilecek.

3.1.4.2. Farklı Alevilikler Olduğunu Kabul Etmeyenler

Yapılan görüşmelerde Alevilik içinde farklılıklar olup olmadığı sorusuna verilen cevaplarda, Aleviliğin temel felsefesinde herhangi bir değişiklik olmadığı, fakat yöresel bazı ritüel değişikliklerinin görülebileceği, Sünniler arasında da farklılıklar, farklı mezhepler olduğu ve her inanç yapısında değişen yer ve koşulların etkisiyle değişimler olabileceği belirtilmiştir.

Katılımcılardan[113] Alevilik içinde farklılıkları kabul etmeyenler mevcuttur. Üniversite mezunu, kafe işletmecisi bir katılımcı[114] Aleviliğin felsefesinde bir değişiklik olmadığını, ancak ritüellerden bazılarının bazı yerlerde uygulanıp başka bir yerde farklı bir şekilde uygulanma değişikliğinin olduğunu söylemiştir. Aleviliğin temel felsefesini eline, diline, beline sahip olmak şeklinde belirten katılımcı, bir cem ibadetinde her yerde uygulanan ceme küskünlerin giremeyeceği kuralının güzel bir prensip olup, küskünleri barıştırmanın da önemli olduğunu ifade etmiştir. Alevilik içinde farklılıklar oluğunu düşünmeyen ve Aleviliğin her yerde aynı olduğunu, bir yöreye ait olmadığını, başlarına gelen vahim olaylardan dolayı kendilerini korumak, saklamak amacıyla Sünniliğe yönelenler olduğunu, Aleviliğin İslam olarak görülemeyeceğini, Şamanizm'den unsurlar barındırdığını da belirten katılımcılar şunları söylemişlerdir:

> Alevilik içinde farklılıklar olduğunu düşünmüyorum. Aleviler, Cumhuriyet tarihi boyunca başlarına gelen kötü olaylar nedeniyle içe kapanık ve hayatta kalma kaygısını yoğun olarak yaşamışlardır. Maraş ve Çorum hatta yakın tarihte Madımak hadiseleri kimliklerini ifade etmekten korkar hâle gelen bir topluluğu doğurmuştur. Başlarına bu mefhum olayların tekrar gelmesini istemeyen Aleviler, varlıklarını korumak amacıyla Sünni inancına yönelmiş olabilirler (K5).

> Alevilik her yerde aynı, bir yöreye ait kültür değil, Sünniliğin de her yerde aynı olduğu gibi. Şafiilikte köpeğe dokunmak haram, her yerde aynı. Müslümanlığın içine alamayız Aleviliği, İslam'la bağlantılı ama içinde yer alan bir mezhep değil, Aleviler, biz de Müslümanız der -Allah-Muhammed-Ali'yi içinde barındırdığı için Müslümanız, der-, ama hepsi değil birçoğu. Alevilik, Şamanizm'den gelir der kimileri, -Semah, Şamanların dansına benzetilir (K10).

[113] K6: Alevilikte farklılıklar yoktur.

[114] K19: Genel olarak pek bir değişiklik yok felsefesinde, belki bazı yerlerde olan ritüeller bazı yerlerde olmayabiliyor, bu felsefe de eline, diline, beline sahip olmak. Onun haricinde Aleviliğin her yerde uygulanan cem ibadetine küskünler dargınlar giremez, birbiriyle küs olanlar varsa topluluğun içinde her iki taraf dinlenip küskünler barıştırılıp ceme alınır, yok eğer barışmazlarsa dışarı çıkarılır. Bu, insanları barıştırmak bence güzel bir şey.

“Alevilikte farklılıklar var mı,” sorusuna cevaben, bu sorunun Aleviliğin değil Alevilerin farklılığı şeklinde sorulması gerektiğini vurgulayan lisans öğrencisi bir katılımcı[115] ilk soruda “Alevilik nedir,” sorusunu baz alındığında Aleviliğin farklı olmasının doğru bir tespit olmayacağını belirtmiştir. Bunun nedenini de Aleviliğin Allah’ın otoritesini sağladığı kanunlar bütününün bir yansıması olduğu için ve Allah’ın otoritesinde değişiklik ya da şaşma gibi bir durum olamayacağı için Alevilik farklıdır, demenin de doğru olamayacağı şeklinde açıklamıştır. Bunun yerine, Alevilik anlayışı, insanların zihnindeki Alevilik anlayışı veya Aleviler farklıdır, denebilir, bunlar da erkân farklılıkları olarak ifade edilir. Örneğin; İstanbul Kadıköy ile Sivas’ın bir köyü hatta Sivas’ın iki köyü arasında bile farklılıklar vardır; Ankara’nın Çubuk yöresinde yapılan Alevi ceminde on sekiz hizmet varken, ekseriyetle on iki hizmetle cem erkânları yürür.

Şeriat denilen dinin asli unsurlarında bir değişiklik olmamakla birlikte tarikat denilen dinin uygulama kısımlarında bazı farklılıklar olabileceğini belirten lisans öğrencisi bir katılımcı,[116] Kur’an’da, on iki imamın, peygamberin, ehlibeytin uygulamalarında bir farklılık olmadığı gibi dinin şeri kısımlarında da farklılık olmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir.

3.1.4.3. Sünnilik ve Alevilikte Değişimler

Bir dernekte başkan olan katılımcı (K8) ve ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K13) farklılığın Sünnilikte de görüldüğünü, bunun bir ayrışma olmadığını, bir Tunceli ve İstanbul Aleviliğiyle, Tokat ya da Sivas Aleviliğinin birbirinden farklı olduğunu belirtmişlerdir.

---

[115] K26: Bu soruyu Aleviliğin değil, Alevilerin şeklinde sormanız daha doğru olur. Çünkü; Alevilik Allah’ın otoritesini sağladığı bir kanunlar bütünün yansıması olduğu için, Allah’ın otoritesinde de farklılık ve şaşma gibi bir şey söz konusu olamayacağı için Alevilik farklıdır diyemeyiz. Ama Alevilik anlayışı, insanların zihnindeki Alevilik anlayışı veya Aleviler farklıdır, diyebiliriz ve kesinlikle ben buna katılıyorum. Bırakın İstanbul Kadıköy ile Sivas’ın bir köyünü, Sivas’ın iki köyü arasında bile farklılıklar vardır; ama bu farklılıklar da her zaman olumsuz değildir, biz bunlara erkân farklılıkları diyoruz.

[116] K28: Şeriat kapısından bahsetmiştik, dinin kuralları. Nasıl Kur’an’da, on iki imamın, peygamberin ve ehlibeytin uygulamalarında bir farklılık yoksa şeri kısımlarda farklılık olması imkânsız, olursa çelişki olur, bu da sıkıntı yaratır bize. Tarikat kapısında Allah’a giden farklı yollar olabiliyor tabii ki. Bunu sadece Alevilikteki yöresel farklılıklarla değerlendirmemek lazım. Sünni tarikatlar gibi halvetinin zikri ile kadirinin zikri nasıl farklı ise yöresel olarak da Alevilikteki bazı şeyler değişebiliyor. Bu da zamanla kitabi kaynaktan ve çerçeveden uzaklaşılması ile farklı yorumların ortaya çıkmasıyla oluşuyor. Örneğin; Çubuk yöresinde 18 hizmet var, on iki erkân bu tip değişiklikler olabiliyor, hizmetin duası-gülbangı farklı olabiliyor, bir yerde semahlar farklılaşabiliyor.

> Göçebe yaşamdan, kentleşme ve modernleşme etkisinden dolayı farklı Alevilikler doğdu. Aleviliği, Tuncelili ve İstanbullu biri başka anlatıyor; ancak inanç aynı, tüm Alevi vakıf ve dernekleri de aynı. Farklılık diyorsanız Sünni gruplar arasında da mevcut bu. Ayrıca Aleviler arasında birliği sağlamak amacıyla yapılan çalıştaylar, girişimler mevcut. Ateizm diye bir şey yok, Aleviler idealist insanlardır. Alevilik sevgi inancıdır. 73 millete aynı nazarla bakar. Aleviler ateisttir, din bilmezler, demek bir iftiradır, bize atılan bir çamurdur (K8).

> Sünnilikte farklılık var ise Alevilikte de farklılık var, Alevilik ve Sünnilik zaten birbirinden farklı, ramazan buna örnek. Ortak nokta yok. Aleviliğin de kendi içinde farklılıkları var. Dersim, Tokat, Sivas Aleviliği birbirinden farklı. Alevi olup Sünni gibi yaşayan birçok Alevi de var. Dersim-Tokat Alevisi arasında on iki imam ve muharrem orucunda farklı uygulama var. Tokatlı Alevi biri sahura kalkar, akşam ezanıyla orucunu açar. Dersim'de gece 00.00'da yeme içme biter, sahur yoktur, güneş ışığı tepeye vuracak, çok karanlık olmadan oruç açıyorsun. Alevi kanalları eskiden program yapmaz, iftar vakti vermezdi, Cem TV bu sene yaptı, biz ona göre hareket etmiyoruz ama (K13).

3.1.4.4. Asimilasyon Yoluyla Farklılaştığı Düşünülen Alevilik

Üniversite mezunu hemşire bir katılımcı (K18), Alevilikle ilgili detaylı bir bilgisinin olmadığını, bunda kendisini suçladığını, ama ailesinin katkısının olduğunu vurgulamıştır. Alevilerin asimile edildiklerini, kendisinin Alevi olduğunu hâlâ söyleyemediğini ifade eden katılımcı, İstanbul'da farklı kesimden Aleviler gördüğünü, aralarında da keskin uçlar olduğunu belirterek, şöyle devam etmiştir:

> Farklı kesimden Aleviler görüyorum İstanbul'da ve aralarında keskin uçlar var. Bizim olmazsa olmazımız olan muharremi büyükler tutuyor. Bizler için kesin tutacaksın ya da bir baskı yoktu üzerimizde. Bazı arkadaş çevremde Sünnilerde ramazan orucunun kesin olması kadar muharrem orucunu zorunlu gören ve tutan arkadaşlarım var. Köyümüzde, sosyalleşme ve evlilik yoluyla Sünnilerle iç içe geçmişiz, Aleviliği yaşamadık çocukluğumuzda da. İstanbul'da gördüğüm özellikler ve yaşantılar bizim köyümüzde yoktu. Ailemin böyle bir eğilimi olmadığı için biz de okuyup araştırmadık. Doğru, iyi insan olmak, dürüst olmak, yalan söylememek, kardeşlik, aile, komşu ilişkileri, insanları hileye uğratmamak, inancımız böyle şeylerle gelişti. Ritüel yerine, iyi insan olmak üzerine atılmış bir Alevilik temelleri var bizim oralarda.

Yayınevi sahibi ve yöneticisi olan bir katılımcı,[117] ellerinden kaynakları alınan bir topluluğun da inancını yaşama noktasında zorluklarla karşılaşması ve değişime

[117] K20: Velayete inanıyorsa, Allah'a on iki imama inanıyorsa isterse takla atsın çok da önemli değil. Çünkü; dinin teolojisini anlamamız lazım, amel kısmı asla din değildir, o kişiyi ilgilendirir. Tunceli'nin dağında, Sivas'ın dağında, Maraş'ın dağında idik, yeni yeni şehre inmeye başladık. Biz şehre inmeye başladık, cemevi yapmamıza izin verdiler. Ama biz artık

uğramasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Bir kişi, velayete, Allah'a ve on iki imama inanıyorsa başka bir eyleminin öneminin olmadığını, asıl olanın dinin teolojisinin anlaşılması olduğunu belirten katılımcı, amelin din olmadığını belirtmiştir.

3.1.4.5. "Yol Bir Sürek Bin Bir" Görüşünü Benimseyenler

Bu görüşte olanlar Aleviliğin senkretik yapısından, göç, kentleşme ve modernleşme vb. etkilerden dolayı değişikliklere uğrayıp inanç, ibadet ve ritüellerinde farklılıklar oluştuğunu düşünenlerdir. Katılımcılardan biri, Alevilikteki farklılıkların coğrafi bölge farklılığı ile oluştuğunu, temel inançtan sapmamak kaydıyla bunun normal karşılanabileceğini, yolun bir, süreğin bin bir olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir:

> Yol bir sürek bin bir, yaşam biçimleri, coğrafi bölgeler vb. etkisiyle farklı ritüeller olması normal, temel inançtan sapmamak kaydıyla. Bu temel inançlar da dört kapı kırk makam; üç sünnet yedi farz, eline, diline, beline, eşine, aşına sahip olmaktır. Aleviler bazı bilgilerden eksik kaldı, yarım yamalak öğrendiler Aleviliği, şehre gelip Sünni İslam'ı yaşadılar, yarı Alevi yarı Sünni, ortada bir kültür kayması oldu, bunlara Bektaşi dendi (K7).

İki katılımcı[118] Alevilikteki farklılıkların yol bir, sürek bin bir anlayışından ileri geldiğini ve ehlibeyit sevgisinin bunları birleştiren bir unsur olduğunu belirtmişlerdir.

Köydeki gelenekleriyle İstanbul'dakinin aynı olmadığını söyleyen ve hangi cemevinde dede olduğunun belirtilmesini istemeyen bir katılımcı,[119] bir babanın

---

genel bilgiden kopmuştuk, temel bilgileri herkes kendine göre yorumlar hâle geldi. Özellikle art niyetli insanlar, Alevilik sözel bir kültür, sözel bir inançtır deyip her uydurdukları şeyi bize Alevilik diye lanse ettiler. Bugün Alevilikteki farklı tanımların sebebi bu, yani temel kaynaklardan kopmuş olmak.

[118] K21: Anadolu'da temelde aynı olmakla birlikte özellikle cemin işleyişi farklı, yol bir sürek bin bir. Yörelerin kendi içinde farklılıkları var, ehlibeyit sevgisi vb. temel noktalar, hepsinde aynıdır. K39: Alevilikte sürek vardır, yol bir, sürek bin bir derler. Şimdi, ritüel farklılıkları olabiliyor, bunun nedeni sürekliktir ama işin neticesinde yol bir, Hak-Muhammed-Ali yolu. Yöresel farklılıklar var; mesela oruçta farklılıklar var, Tokat yöresinin tamamı olmamakla birlikte, Tokat'ta yedi gün Hızır orucu tutuyorlar, bir kısmı da üç gün tutar.

[119] K14: Bir babanın evlatları arasında bile farklılık olduğuna ve bu da doğal bir şey olduğuna göre; yol bir, sürek bin bir diyerek, yola gidişte farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz. Ailem Sivaslı, köydeki geleneklerimizle İstanbul'daki aynı olmuyor elbet, Hızır, muharrem, oruç aynı, adetler farklı olabilir. Yol Muhammed-Ali yoludur. Aleviliğin kendi içinde inanç, ibadet farklılıkları yoktur. Aleviler 1960'lı-1970'li yıllarda büyük şehirlere geldi, burada dili yok, evi yok, Alevi olan biri Alevi olduğunu söyleyemedi. Şehirde cem yok, toplanıp bir araya gelinemedi, Aleviler uzak kaldılar birbirlerine. Aileler kendileri eğitim alamadı ki çocuklarına versin, böyle olunca inanç zayıfladı, kimi ateizme bile yöneldi. 2000'lerde cemevleri

evlatları arasında bile farklılık olduğuna ve bunun da doğal bir şey olduğuna göre; yol bir, sürek bin bir diyerek, yola gidişte farklılıklar olduğunu işaret etmiştir. Ailesinin Sivaslı olduğunu belirten katılımcı, köydeki gelenekleriyle İstanbul'dakinin aynı olmadığını, Hızır, muharrem gibi oruçların aynı olup adetlerin farklı olabileceğini söylemiştir. Yolun, Muhammed-Ali yolu olduğunu ifade eden katılımcı, Aleviliğin kendi içinde inanç, ibadet farklılıklarının olmadığını vurgulamıştır. Alevilerin 1960'lı-1970'li yıllarda büyük şehirlere geldiğini, cem yapamadığını, toplanıp bir araya gelemeyen Alevilerin burada bir dili, bir evinin olmayıp Alevi olduklarını söyleyemediklerini belirtmiştir. 2000'lerde cemevlerinin yapılmaya başlandığını, bugün cemlerini yapan, muharrem orucunu tutan bir topluluğun olduğunu vurgulayan katılımcı, bütün mahrumiyete rağmen Alevilerin inançlarını koruduğunu söylemiştir.

İlkokul mezunu, emekli bir katılımcı ise (K16) Alevilikteki farklılıkların içtihat olduğuna vurgu yaparak, şöyle devam etmiştir:

> Ritüeller bakımından yol bir, ana temel var, sürek bin bir. Ehlisünnet arasında Hanefi, Şafii, Hanbeliler varsa bizde de böyle. Bu farklılıklar içtihattır. Alevilik, coğrafi, sosyolojik, iklim koşulları vb. etkilenip değişime uğruyor. Örneğin, Tunceli-Erzincan-Sivas daha çok birbirine benzer, mesela musahiplik vardır üçünde de. Çorum ve Tokat'a baktığımızda musahiplik yok, yol kardeşliği var. Bektaşilikte özellikle Çorum, Tokat, Amasya gibi yörelerde örneğin babagandan yol sürerler. Ama Erzincan, Tunceli, Sivas bölgelerine baktığımızda seyit soyu aranıyor, seyitler seyit kızıyla evlenir.

Genel hatları ile bakıldığında Aleviliğin içinde ehlisünnetin içerisindeki gibi bir ayrımın olmadığını, Hanefilik, Şafiilik, Malikilik gibi birkaç mezhepten oluşan bir ekol olarak değerlendirilemeyeceğini, tek bir Alevilik olup, bunun da dünyanın her yerinde aynı olduğunu belirten bir katılımcı (K27), yöreden yöreye değişen uygulamaların da sürek farkları olduğunu vurgulamıştır. Anadolu Alevilerinin Kızılbaşlar ve Bektaşiler olarak iki grup hâlinde iki sürekten geldiğini söyleyen katılımcı, kendini Bektaşi olarak tanımlayan toplulukların dinî hiyerarşilerinde farklılıklar olabileceğini, birinde baba birinde dede kavramının kullanıldığını belirtmiştir. Bunun dışında Aleviler arasında kültürel farklar olduğunu, Dersim yöresindeki Alevilerin, daha çok Kürtçe konuştuğunu, bunların âdetleri, örflerinin de doğal olarak farklı olacağını belirten katılımcı, ziyaret yerlerinin türbeler olduğunu, oraya gidince yapılan ritüellerin

---

yapılmaya başlandı. Bugün cemlerini yapan, muharrem orucunu tutan bir topluluk var, bütün mahrumiyete rağmen Aleviler inançlarını korudu, bir çözülme olmadı.

farklılık göstereceğini söylemiştir. Dilsel bir farklılık açısından, Dersim yöresinde Zazaca deyişler okunduğunu, Tokat yöresinde ise deyişlerin tamamının Türkçe icra edildiğini ifade eden katılımcı, bu örneklerde olduğu gibi fizyolojik farklılıklara dikkat çekmiş ve genel itibariyle Aleviliğin Anadolu'da bir bütün olup, inanç itibariyle herhangi bir farklılığının söz konusu olmadığını vurgulamıştır:

> Ben Dersim yöresinden bir Aleviyim. Genel hatları ile baktığımız zaman ehlisünnetin içerisindeki gibi ayrım yok Alevilik içerisinde, yani Hanefi, Şafii, Malik gibi birkaç mezhepten oluşan bir ekol değil Alevilik, tek bir Alevilik var ve dünyanın her tarafında aynıdır. Yöreden yöreye oluşan farklılıklar, sürek farklılıklarıdır, kendini Bektaşi olarak tanımlayan topluluklar vardır, bunların dinî hiyerarşileri farklı olabilir; mesela birileri baba der, birileri dede der. Kızılbaşlar ve Bektaşiler olarak iki grup hâlinde iki sürekten geliyor Anadolu Alevileri. Kültürel farklar da vardır, Dersim yöresindeki Aleviler, daha çok Kürtçe konuşan Alevilerdir, bunların âdetleri, örfleri tabii ki daha farklı olacaktır, örneğin ziyaret yerleri, türbeler. Oraya gidince yapılan ritüeller farklılık gösterebilir. Bizim yörede Zazaca deyişler okunur; ama Tokat yöresinde deyişlerin tamamı Türkçe icra edilir. Bu şekilde fizyolojik farklılıklar da vardır. Ama genel itibariyle Alevilik Anadolu'da bir bütündür, inanç itibariyle herhangi bir fark söz konusu değil (K27).

Alevilikteki farklılıkların, yaşanan gelenek ve kültürel unsurlara dayandığını belirten katılımcılardan biri[120] farklılığın olduğunu kabul edip sürek bir, yol bin bir ilkesine dayandırır bunu. Bu farklılığın nedenini kültürel ve geleneksel olarak gören katılımcı, inanç ve ritüellerin aynı olduğunu belirterek, Karadeniz, Antalya ve Tunceli'de semahların farklı yapıldığını örnek vermiştir. Farklılıkları, Alevilik içtihadı ve hukukuna bakarak kalubeladan günümüze kadar Alevilik inancının her dereden bir damla alıp bir derya oluşturması olarak gören başka bir katılımcı,[121] bunun doğal bir durum olduğunu, çünkü sosyo-politik ve sosyo-ekonomik olarak incelendiğinde birbiriyle iletişim içinde olmayan hiçbir insan topluluğunun olmadığını belirtmiştir. Ege, Trakya veya Doğu'da herhangi bir bölgede ritüellerde birtakım değişiklikler

[120] K32: Farklılıklar var; ama şöyle, bizde durak bir, yol bin birdir derler. Bu farklılığın sebebi de genelde, kültürel, gelenekseldir, inanç ve ritüeller aynıdır; ama kültür ve gelenekte değişir. Mesela, cemlerde yapılan semahlar, Karadeniz'de ve Tunceli'de farklıdır, Antalya'da daha farklıdır. Coğrafi, kültürel özelliklerden dolayı değişimler de söz konusudur.

[121] K38: Farklılıklar şöyle; Alevilik içtihadı ve hukukuna baktığınız zaman kalubeladan günümüze kadar Alevilik inancının her dereden bir damla alıp bir derya oluşturmasıdır aslında. Çünkü; toplumları sosyo-politik ve sosyo-ekonomik olarak incelediğiniz vakit birbirleriyle iletişim hâlinde olmayan hiçbir insan topluluğu yoktur. İnsanlık tarihinde mesela biz Alevi inançsallığını kalubeladan günümüze kadar alırız. Farklı uygulamalarla ilgili olarak da bizde şöyle bir kavram vardır; yol bir sürek bin bir. Mesela orta Anadolu'daki canlarımızın cemlerine girdiğiniz vakit ritüellerde kısmen farklılıklar vardır, Ege'ye gittiğiniz zaman farklı, Trakya'da farklı, Doğu'da biraz daha farklıdır, bunlar aslında bizim halay dediğimiz şeydir. Yani, ritüellerde farklılıklar olup yol noktasında birliği oluşturduğumuz bir ana noktadır. Biz Aleviliği, özünü kaybetmeden sürekli kendisini yenileyen bir inanç olarak değerlendiririz.

olduğunu söyleyen katılımcı, yol noktasında birleştiklerini, Aleviliği özünü kaybetmeden sürekli kendini yenileyen bir inanç olarak değerlendirdiklerini vurgulamıştır. Yüzlerce yıl boyunca değişik kimliklerle ve toplum gruplarıyla karşılaşan Alevilerin gerek sosyal gerek siyasal ve gerek dinî etkileşimlerde bulunmasından hem de kendi yapısında bulunan ocak sisteminden dolayı farklı Alevilikler gözlemlenebildiğini vurgulayan üniversite mezunu ve yazar bir katılımcı,[122] Aleviliğin yol bir sürek bin bir kuralı üzerinden şekillendiğini belirtmiştir.

Aleviliğin tanımı ve Alevilikteki inanç, ibadet ve yaşam biçimlerindeki farklılıkların ele alındığı bu bölümde, Aleviliğin bir inanç, felsefe veya kültür olarak farklı tanımları olduğu anlaşılmıştır. Aleviliğin içindeki farklılıkların oluşmasında ise; katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, Aleviliğin özgürlükçü yapısının, değişen yaşam koşullarının ve Aleviler üzerinde uygulanan asimilasyon politikalarının vb. etkili olduğu sonucu çıkmıştır.

3.1.5. Aleviler ve Siyaset

Alevilerin, siyasilerin kendilerine yaklaşımlarının değerlendirilmesinde, katılımcıların çoğu aşağıdaki cevaplarda görüleceği üzere siyasilerin tavırlarını üzüntü verici bulmuşlardır. “Siyasi partilerin Alevi siyasetini nasıl değerlendirirsiniz,” “siyasilerin Alevilere yaklaşımını nasıl buluyorsunuz,” sorusuna 40 katılımcının verdiği cevap doğrultusunda aşağıdaki şekilde bir kategorizasyon oluşturulmuştur. Cevapların çoğu kısa cümlelerden oluşmuştur, konu siyaset olunca nasıl cevap vereceklerini bilemediklerini ifade eden katılımcıların bu konuda temkinli oldukları gözlemlenmiştir.

[122] K40: Alevilik zaten şu kural üzerinden şekilleniyor, “yol bir, sürek bin bir”. Yüzlerce yıl boyunca değişik kimliklerle, toplum gruplarıyla sosyal ve siyasal etkileşimler, göçler, din ve inançlar üzerindeki etkileşimler nedeniyle ve kendi içinde ocak sisteminden kaynaklı olarak da farklılıklar gözlemlenebiliyor; ama bunu bir yol olarak gördüğümüz vakit o yola giden şeyi çeşitli yollardan, kanalcıklardan ana yola giden bir sürekler topluluğu olarak görebiliriz bu inancı. Bu bağlamda cem dâhil olmak üzere bazı ritüellerin kendi içinde hem benzerlikler hem de farklılıklar olabiliyor; ama genel felsefede, genel düşüncede, Tanrı’ya, insana, yaşama bakışta bir farklılık yok.

3.1.5.1. Siyasilerin Alevileri Önemsemediğini Düşünenler

Aleviler, siyasilerin kendilerini anlamaya çalışmadığını, çoğu zaman görmezden gelinip, seçim zamanlarında oy için hatırlandıklarını düşünmektedirler. Bu düşüncede olan üç katılımcı vardır. İlkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K4), Türkiye'de demokrasi sorunu olduğunu, bu yüzden de Alevilik dâhil birçok sorunun çözülemeyeceğine inanmaktadır.

Kendisinin Aleviliği yoğun bir şekilde yaşamadığını belirten hemşire bir katılımcı (K18), Türkiye tarihinde siyasilerin Alevilere gereken önemi vermediğini, kendisinin Alevi olduğunu çoğu yerde söyleyemediğini; çünkü ailede ilk öğretilen şeyin bu olduğunu belirtmiştir. Kendisi Aleviliği yaşamasa da söylediğinde sorun olacağı düşüncesiyle bunu gizli tuttuğunu ifade etmiştir.

Alevilerin çok çile çektiğini belirten yayınevi yöneticisi bir katılımcı,[123] bu dönemde özgür olduklarını ifade etmiş, ancak bazı politikacılar tarafından ciddi manada dikkate alınmadıklarını, sadece oy kaygısıyla yapılan bir şeyler olduğunu, bunun da Alevileri düşünmemekten kaynaklandığını vurgulamıştır.

3.1.5.2. Siyasilerin Alevi-Sünni İlişkilerinde Olumsuz Etki Yaptığını Düşünenler

Üniversite mezunu ve bir dergâhta dede olan katılımcı (K7), siyasilerin yaptığı konuşmaların olumsuz etki yarattığını, ancak Alevi ve Sünniler arasında yaratılıştan, Adem'den beri kardeşlik ve aile bağının olduğunu vurgulamıştır. Anadolu'da Alevi, Hanbeli, Hanefi vb. bunların hepsinin aynı olup menşelerinin sorulmadığını, arada oluşan mesafenin ise siyasi söylemlerden kaynaklandığını belirtmiştir.

Aslında Alevi-Sünni diye bir çatışmanın olmadığına dikkat çeken dernek başkanı olan bir katılımcı (K8), Alevi kültürünün, Anadolu'da Hacı Bektaş Veli'yle başladığını; çocuk, kadın, erkek, dini mezhebi ne olursa olsun kapılarının herkese

[123] K20: Biz Aleviler çok çile çektik, şu anda özgürüz; ama ciddi manada dikkate alınmıyoruz, siyasiler tarafından sadece oy kaygısı dolayısıyla yapılan şeyler var. Bunun da sebebi, Alevilerin kendilerini düşünmemeleridir.

açık olduğunu söylemiştir. Kendilerine gelen bir araştırmacının gözlemini yapıp dededen gerekli bilgileri alabileceğini ve özellikle son yıllarda ilahiyat camiasından araştırmaların yapılmasını sevindirici bulduklarını belirterek ilahiyatçıların radikal yaklaşımlar taşımadıklarını gördüklerini ve bu durumun Aleviler olarak kendilerini umutlandırdığını ifade etmiştir.

Üniversite mezunu, müzisyen bir katılımcı (K11), Alevilerin kendi inançlarını kendi içinde yaşamalarından ötürü homojen bir örgütlenme durumunda olamadıklarını söylemiştir. Büyük şehirlerde Alevilerle Sünniler arasındaki ilişkilerde en azından kendi çevresinde bir çatışma olmadığını, bağnaz görüşte olan insanın her kesimde var olduğunu, nifak durumlarının ise her zaman olabilecek bir şey olduğunu belirtmiştir.

Kendini, bir Sünni'den çok Ermeni'ye daha yakın hissettiğini vurgulayan ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K13), Sünnilerin tamamı olmamakla birlikte bir kısmının Alevileri tanımadığını belirtmiştir. Dersim'de bir Sünni gelse onu en iyi şekilde ağırlayacaklarını, o kişinin hiçbir şekilde orada yabancılık çekmeyeceğini söyleyen katılımcı, son yirmi yılda İstanbul'da çok şeyin kaybedildiğini, Alevi-Sünni'nin ötesinde insanların o partili bu partili diye değerlendirildiğini belirtmiştir. Diğer yandan; Alevi ve Sünni kişilerin birbiriyle evlenmemesi gerektiğini, ama Alevi birinin bir Hristiyan ya da Yahudi biriyle evlenmesinde herhangi bir sakınca olmadığını; çünkü Sünni'yle Alevi'nin yaşam tarzlarının birbirini tutmayacağını, özellikle doğacak çocuğa Sünnilik mi Alevilik mi öğretilecek, çocuğun durumu ne olur? gibi sorunların doğacağını ifade etmiştir. Alevi-Sünni ilişkilerinin iyi olmasında siyasilere de halka da çok iş düştüğünü vurgulayan katılımcı, cemevi camilerin yan yana yapılması, komşu ilişkilerinin geliştirilebilmesi vb. hareketlerle sorunların çözülebileceğini düşündüğünü açıklamıştır. Öte taraftan, K13, Alevilikte kin duygusunun yerildiğini, Sünnilerin "Alevi'den kız alan, Alevi'yi öldüren cennete gider," gibi düşüncelerinin, Alevilerin Sünnilere karşı mesafeli durmasına neden olduğunu, Sünnilerle evlenen Alevi kızlarının %70'inin evlerine geri geldiğini, bunun yanında Sünni birinin Alevi biriyle evlendiğinde baş tacı edildiğini belirtmiştir.

Üniversite öğrencisi bir katılımcı (K15), liseye gelene kadar Alevi kültüründe yetiştiğini, Hatay'dan çıkana kadar Alevilikle Sünnilik diye keskin çizgiler olduğunu bilmediğini vurgulamış, Hatay'da Alevi ve Ermeni nüfusun çoğunlukta olup, küçük bir memur kesiminin Sünnilerden oluştuğunu belirtmiştir. Yaşadığı ilçeden ortaokulu

okumak amacıyla il merkezine gelene kadar Sünnilik hakkında bir şey bilmediğinden bahseden katılımcı, okulda oda arkadaşının Sünni olduğunu, evlerine gittiğinde ramazan orucu tuttukları için sadece orucun farklı geldiğini, liseyi okumak için geldiği İstanbul'da ise oda arkadaşının beş vakit namaz kılan, tüm dinî vazifelerini layıkıyla yerine getiren biri olup bunlardan herhangi bir rahatsızlık duymadığını ifade etmiştir. Öte yandan, Hatay'dan İstanbul'a gelirken ailesinin Alevi olduğunu orada söylememe noktasında kendisini tembihlediğini, bunu da kendisini korumak için yaptıklarını düşündüğünü belirtmiştir. Lisede de şu an öğrenim gördüğü üniversitede de Alevi olmasından ötürü bir dışlanmayla karşılaşmadığını, ancak bazı siyasilerin söylemleriyle bir kutuplaşmanın söz konusu olduğunu söyleyen katılımcı, bu durumun kendisini üzdüğünü ifade etmiştir.

Alevilerle Sünniler arasındaki ilişkilere, sosyolojik ve coğrafi olarak bakıldığında geçmişten bugüne yan yana, omuz omuza iki toplum görüleceğini belirten ilkokul mezunu bir katılımcı,[124] barınma, iletişim, güvenlik gibi asıl sorunların olduğunu, ancak siyasilerin başka durumlara odaklandığını söylemiştir.

3.1.5.3. Siyasilere Hiçbir Şekilde Güvenmiyorum Diyenler

Alevilerin devlete karşı geçmiş tecrübelerden kaynaklı sorunlar nedeniyle hissettikleri güven bunalımının günümüzde de devam ettiği, aşağıda katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Özellikle yaşadıkları kötü olaylar, merkezden uzakta yaşam bir travma olarak durmakta ve bugünün Alevi siyaset bakış açısını derinden etkilemektedir.

Siyasete inanmadığını, siyasilerin de samimi olmadıklarını düşündüğünü belirten mühendis bir katılımcı (K5), 12 Eylül sonrasında Alevi ayrışmasının son bulduğunu, ancak Sivas olaylarıyla bunun yeniden tırmandığını belirtmiştir. Katılımcı, ABD'nin etkisiyle Orta Doğu'da mezhepsel çatışmaların oluşturulduğunu, ülkedeki bu koşullar altında ülkeyi terk bile edebileceğini söylemiştir. Karı-koca olarak mülakata katılan katılımcılardan, öğretmen olan eşi de aynı görüşleri belirtmiştir (K5, K6):

[124] K16: Hepimiz insanız, Sünniler Alevilere, Aleviler Sünnilere inanç, tasavvuf, kültürel, felsefi boyutuyla dayatma yapmayacak, sonuçta insan insandır.

> Siyasilere inanmıyorum. Onların samimi olduklarını düşünmüyorum. 12 Eylül sonrasında Alevi ayrışması sona ermişti, Sivas olaylarıyla tırmandı. Bütün Orta Doğu'da mezhepsel çatışmalar yaratılıyor, bunu ABD başarıyor.

Siyasilerin Alevi tutumuna, bu konuda samimi olup olmadıklarına dair sorulan soruyu komik bulduğunu belirten bir katılımcı,[125] Alevilerin, belki Cumhuriyet'in ilk yıllarında rahat ve özgür olduğunu, ama bundan da çok emin olamadığını söylemiştir.

Bir dernek ve aynı zamanda cemevinde, şube başkanlığı yapan kadın bir katılımcı,[126] siyasetten beklentilerinin olduğunu ama; hiçbir siyasi otoriteye de tam olarak güvenemediklerini belirtmiştir. Dernek başkanı olan katılımcı, derneğin aynı zamanda cemevi olduğunu ancak; elektrik, su giderlerinin devlet tarafından karşılanmayarak tanınmadıklarını, devletin ne zaman Alevileri tanıyıp, cemevlerini kabul ederse samimiyetine o zaman inanacaklarını söylemiştir.

Türkiye'de politikasına güvenilecek parti olarak, içerisinde birçok farklı kültürden insanı barındırdığı ve farklı kültürlere sahip çıktığı için HDP'yi gören, üniversite mezunu, müzisyen bir katılımcı (K11), CHP'de ise az da olsa bu özelliğin olduğunu, politikanın Türkiye'de çok değişken bir şey olup bu yüzden de sürekli olarak Aleviliği konuşmak ya da gündemde tutmanın zor olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de Kürt ve Alevi sorunu olduğunu söyleyen katılımcı, ibadetlerini yapma ve kendilerini ifade etme bakımından Alevilerin sıkıntıları olduğuna dikkat çekmiştir.

Öncelikle, mülakatın başında katılımcı olmak için bu tez çalışmasının devlet için mi yoksa bir üniversite araştırması için mi olduğunu öğrendikten sonra, sorulara cevap vermeye başlayan katılımcı, görüşmenin ve bu sorunun başında devlete karşı güvensizliğini dile getirmiştir. Devlet yönetiminde Aleviler olsa ülkenin daha iyi yönetileceğini belirten ilkokul mezunu ve esnaf katılımcı, Alevilerin Türkiye tarihinde hiçbir siyasi dönemde rahat ve huzur içinde yaşayamadıklarını vurgulamıştır. Güvenebilecekleri hiçbir siyasi parti olmadığını söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

---

[125] K24: Aleviler, belki Cumhuriyet'in ilk yıllarında rahat ve özgür olmuştur, ama emin de değilim açıkçası. Siyasilere güvenmiyorum.

[126] K8: Siyaseten beklentilerimiz var, ama hiçbir siyasi otoriteye tam olarak güvenmiyoruz. Bizi ne zaman tanır, cemevlerimizi kabul ederlerse samimiyetlerine o zaman inanabiliriz. Burası aynı zamanda cemevi, elektrik, su giderlerimizi devlet karşılamıyor, devlet beni tanımıyor yani.

> Aleviler hiçbir hükümet zamanında rahat etmedi, güvenebilecekleri hiçbir siyasi yok, hangi parti gelirse gelsin sadece Alevi oyunu alır, bir şey yapmaz. Memlekete bir Alevi başa gelmediği sürece bu böyle devam edecektir (K13).

Hiçbir siyasi partinin kendisine güven vermediğini, geçmişten günümüze kadar Alevilerin hep yönetimsel zorlukları az ya da çok hissettiklerini belirten emekli öğretmen bir katılımcı,[127] kendi kültür ve edebiyatlarında, deyiş ve nefeslerinde de bunu dile getirdiklerini söylemiştir. Dönemimizde de Alevilere birtakım vaatlerde bulunulduğunu, ancak bunların siyasiler ve hükümetler tarafından yerine getirilmeyip, bazı söz oyunları ve siyasi manevralarla geçiştirildiğini ifade eden katılımcı, Aleviliğe ve Alevilere karşı olmadıkları söylemlerine yer veren siyasilerin ya da hükümetlerin, Alevilerin yanlarında olduklarını gösteren herhangi bir icraatlarının da olmadığını vurgulamıştır.

3.1.5.4. Alevilerin Siyasi Anlamda Hiçbir Dönemde Rahat Etmediğini Düşünenler

Türkiye'de siyaseten bir sistem sorunu olduğunu düşünen Aleviler, siyasilerin kendilerini anlamaya çalışmadıklarını, zaten güven duymadıkları yönetimlerin önyargıdan beslendiğini belirtmişlerdir. Alevilerin oylarını alan partiler ve siyasilerin Alevilerin isteklerini karşılamada yetersiz olduğunu gören Aleviler, sağ ya da sol tüm partilerin aynı olduğunu, kendilerinin sorunlarını çözen kim olursa olsun ona güvenebileceklerini ifade etmektedirler. 40 katılımcıdan 10'u Alevilerin, Cumhuriyet de dâhil olmak üzere Osmanlı, Selçuklu dönemlerinden hiçbirinde siyaseten rahat ve özgür oldukları bir dönem olmadığını söylemişler, sadece üç katılımcı Alevilerin her zaman özgür olup, rahat bir şekilde kendilerini ifade edebildiklerini, özellikle Ak Parti dönemini içine alan bu son zamanlarda nispeten rahat olduklarını, ama bunda da sosyal medya gücünün etkili olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'de hiçbir iktidarın Alevileri anlamadığını, bu sorunun aşılamadığını ve bu anlamda bir siyaset sorununun da var olduğuna dikkat çeken üniversite mezunu, bir Alevi dergâhında başkanlık yapan bir katılımcı (K1), Cumhuriyet'te tekdüzelik olduğunu, bunun da tek din Sünnilik, tek dil Türkçe olarak belirlendiğini

[127] K33: Dönemimizde de buna dair vaatler bence tutulmuyor; birtakım söz oyunları ve siyasi manevralarla geçiştiriliyor Alevi sorunu; karşı değiliz diyorlar, ama verdikleri bir destek de olmadığını düşünüyorum. Onlar kendi aralarında birlik değil ki, bir vakıf bir dernek etrafında birleşsinler ondan sonra muhatap alalım, deniyor Alevilere, sanki Sünni İslam inancı tek bir kalemmiş gibi.

vurgulamıştır. İnançları tanımaktan ziyade onları yok etmeye dayalı politikalar izlendiğine işaret eden katılımcı, önyargıdan beslenen bir siyaset olduğu için de Alevilik vb. sorunların doğduğunu belirtmiştir. Güzel örnekler olduğunu ve bunun ümit verici gelişmeler olduğunu, birbirini tanıdıkça sorunların biteceğini ifade eden katılımcı, ümmet anlayışından yurttaşlığa geçilmesiyle Cumhuriyet'le biraz da olsa nefes alındığını da belirterek şöyle devam etmiştir:

> Güzel örnekler de oluyor; Ataşehir Belediyesi bir sabah namazı vakti cami imamları, dedeleri, Alevileri bir araya getirdi, sofrada hem dede hem imam dua etti. Tüm siyasiler bunu yapmalı, birbirini tanımak gerek, tanıdıkça sorunlar biter. Aslında Aleviler Cumhuriyet'le nefes aldı, ümmet anlayışından yurttaşlığa geçildi, 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılınca sıkıntı oluştu; fakat o dönemde Cumhuriyet'i korumak için Atatürk böyle bir politika izlemek zorundaydı.

Hiçbir siyasi partinin kendisine güven vermediğini vurgulayan emekli öğretmen bir katılımcı,[128] geçmişten günümüze Alevilerin devletle mesafeli olduklarını, bunu da kendi kültürlerinde, edebiyatlarında, deyiş ve nefeslerinde dile getirdiklerini belirtmiştir. Hüdai'nin önemli bir Alevi ozanı olup, "ruh bir arı, vücut kovan, dilim yaralı" şeklindeki deyişiyle Aleviler adına bu durumu anlattığını söylemiştir.

Alevilerin bugüne değin hiçbir hükümet döneminde rahat etmediklerini söyleyen üç katılımcıdan ilkokul mezunu, esnaf bir katılımcı,[129] güvenebilecekleri hiçbir siyasi olmadığını, hangi parti yönetime gelirse gelsin sadece Alevi oyunu alıp onlar adına hiçbir şey yapmayacağını, bu memlekete Alevi bir hükümet ve lider gelmediği sürece bunun böyle devam edeceğini belirtmiştir. Alevilerin bugüne kadar her anlamda rahat, endişesiz oldukları herhangi bir siyasal dönem olmadığını ifade eden doktor, kadın bir katılımcı (K23) ise; net ve kesin bir ifadeyle, siyasilere güvenmediğini, Alevi oyunu alan siyasilerin bile Alevilerin zor zamanlarında yetersiz kaldıklarını vurgulamıştır. Alevilerin, hiçbir dönemde kendi inançlarını, kendi inandıkları gibi yaşama rahatlığına ulaştıklarını hatırlamadığını vurgulayan yazar bir

[128] K33: Hiçbir siyasi parti bana güven vermiyor, geçmişten günümüze Aleviler devletle mesafeli ilişkiler kurmuş. Bunu da kendi kültür edebiyatlarında, deyişlerde nefeslerde dile getirmişlerdir. Şu an aklıma gelen mesela Hüdai'nin -o da önemli bir Alevi ozanıdır- bir deyişi vardır, yani acısını dile getiriyor; ruh bir arı, vücut kovan, dilim yaralı, şeklinde.

[129] K13: Aleviler hiçbir hükümet zamanında rahat etmedi, güvenebilecekleri hiçbir siyasi yok. Hangi parti gelirse gelsin sadece Alevi oyunu alır, bir şey yapmaz, hepsi de aynı, memlekete bir Alevi başa gelmediği sürece bu böyle devam edecektir. Zaten örneklerini görmeye başladık; Tunceli belediye başkanı herkese adaletli, vicdanlı davranıyor, bu şekilde yönetiyor.

katılımcı da (K40), tarihte Pir Sultan'ın öldürüldüğünü, 1826'nın Alevi tarihindeki en büyük olay olduğunu ifade etmiştir. Alevilerin bir dönem rahat edeceklerine inandıklarını belirten katılımcı, Alevilerin sadece sola değil, sağ partilere de oy verdiğini, asıl kırılmanın 1950'li yıllarda başladığını, sola destek vermede geçmişte yaşanmış kötü olayların etkili olduğunu belirtmiştir:

> Atatürk, Cemaleddin Çelebi'ye misafir olup, ona hilafeti kaldıracağını, laik bir yönetim, Cumhuriyet olacağını anlatıyor. Cemaleddin Çelebi, biz yüzyıllarca yaşadığımız kötü tecrübelerden senin Cumhuriyetinde kurtulacaksak bütün gücümüzle biz seni destekleyelim diyor ve dergâhın kasasında yer alan bir kese altını da Mustafa Kemal'e veriyor. O dönemde böyle güçlü bir inanç oluyor özgür olunacağına dair; ama bu da çok kısa sürüyor. Kısa bir süre sonra Koçgiri'de vahim olaylar meydana geliyor. 1925'te tekke ve zaviyeler kanunu çıkar biliyorsunuz, tüm dernekler, tarikatlar, tekkeler kapatılacak deniyor; ama tek dergâh kapatılıyor o da Hacı Bektaş Veli Dergâhı…

> 1950'li yıllarda çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Alevilerin büyük kısmı CHP'ye oy verir, 1952'de İzzettin Doğan'ın bu partiden istifa edip Demokrat Parti'ye geçmesiyle 1950-60'lı yıllarda önemli ölçüde Demokrat Parti'ye, 1960-70'li yıllarda da bir kısmı Adalet Partisi'ne, büyük bir kısmı CHP'ye, 1975'li yıllarda da İşçi Partisi'ne oy verirler. O yıllarda hatta Birlik Partisi adıyla Aleviler kendi partilerini kurarlar, ancak ilgi görmez. 1968 hareketi var, Aleviler de o hareketlerin etkisiyle sol yapılara yönelmişler, bugün de öyle devam etmektedir. 1995 yılında Cem Vakfını da Demirel, İzzettin Doğan'a kurdurur, vakfın açılımı da Cumhuriyetçi Eğitim Merkezi'dir. Alevi çocuklarının sol parti, sol örgütlere geçmesiyle, Demirel bu vakfı kurduruyor, bunu önlemek için.

Aleviliğin doğuşundan bu yana siyasi anlamda rahat ettiği bir dönem olup olmadığı görüşünü açıklayan katılımcılardan lisans öğrencisi biri,[130] Alevilik doğdu doğalı cümlesinin yanlış bir ifade olduğunu belirterek, bunun "tezahür ettiği" şeklinde söylenmesinin doğru olacağını vurgulamıştır. Aleviliğin tezahür ettiği, yani Alevilik diye bir şeyin yeryüzünde görüldüğünden beri ne Türkiye ne de dünyanın başka yerlerinde Alevilerin hiçbir zaman rahat etmediklerini belirten katılımcı, Alevilerin tarihinin başta önderleri olan imamların öldürülmesi olmak üzere vahim olaylarla dolu olduğunu ve bunun başlı başına olayı açıkladığını söylemiştir.

Alevilerin tarihin hiçbir döneminde özgür olmadığı ifadesini kullanıp bu yönde düşüncesini açıklayan katılımcılardan dört kişi, aşağıda belirtildiği üzere, Alevilik

[130] K27: Şunu söyleyeyim Alevilik doğdu tabiri yanlış, tezahür ettiği diyelim, yani Alevilik diye bir şey yeryüzünde görüldü görüleli Aleviler hiçbir zaman rahat etmediler ne Türkiye için ne dünya için, en başına bakın bir kere, Alevilerin bütün önderleri İmam Mehdi hariç, öldürülmüştür. Bu bile başlı başına zaten olayın açıklığını ortaya koyuyor. Türkiye'de de hiçbir zaman rahat etmemişlerdir ve dolayısıyla gerek Selçuklu'da, Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan isyanlar genelde Alevi isyanlarıdır.

tarihinin kötü olaylarla dolu olmasından kaynaklı olarak devlet ve siyasi yönetimlere, partilere güvenmediklerini, kendilerinin sadece seçim zamanlarında hatırlanıp genel olarak oy verdikleri CHP'nin bile isteklerine cevap veremediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, zorunlu bir açılımın gerekli olduğunu, siyasilerin Alevilerin sorunlarına çözüm bulmaya yönelik politikalar yürütmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Üniversite mezunu cemevi dedesi olan bir katılımcı,[131] Alevilerin hiçbir zaman haklarını alamadıklarını, özgür olamadıklarını, sadece seçim zamanlarında hatırlanan Alevilerin sorunlarının dile getirilmediğini, cemevlerinin durumunun hâlâ düzelmediğini, Alevilerin sorunlarına şu veya bu parti demeden kim çözüm olursa ondan yana tutum içinde olacaklarını ifade etmiştir.

Alevi ve onların kanaat önderlerinin Kurtuluş Savaşı'nda desteği olduğu hâlde, Alevilerin Atatürk'ten bu yana hiçbir zaman özgür olmadıklarını vurgulayan lise mezunu işletmeci bir katılımcı (K17), bu toplumda hep öteki olduklarını, devletten de layıkıyla hizmet alamadıklarını, içinde bulunduğumuz çağda birlik olmanın önemli olduğunu, bunun gerçekleşmesinin ne derece mümkün olacağını bilemediğini belirterek cümlelerini şöyle tamamlamıştır:

> Hep öteki olduk, hep ötekileştirildik; bir Tokat'ın ilçelerine bakın, köylere bakın, dağlarda kenarlarda kalmışız. Bingöl'deyiz, dağ kenarlarına yerleştik, oralarda da devletten çok hizmet alamadık. Bir açılım olmak zorunda, içinde bulunduğumuz yüzyıl ayrıştırma değil, birleşmeyi istiyor, bu ne kadar sağlıklı ne kadar işlevsel olur bilemeyiz. Türkiye'de kanunlar var ama teori ve pratik farklı.

Alevilerin özgür ve rahat oldukları siyasi bir dönemin olduğu ya da siyasilerce gereği gibi dikkate alındıklarını düşünmediğini üzülerek belirttiğini ifade eden, üniversite mezunu bir katılımcı,[132] yakın bir zamanda yaşanmış olan Sivas olayı ve öncesinde görülen Çorum, Maraş olaylarının bunun göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Siyasi açıdan Aleviler özgür oldu, rahat oldu, denebilecek bir dönemin olmadığını, bu konuda öncelikli olarak devlet aklının düzelmesi gerektiğini belirten

[131] K14: Siyasiler sadece seçim zamanı hatırlıyor bizi, sorunlarımız dile getirilmiyor. Alevilerin özgür olduğu bir siyasi dönem olmamıştır, hiçbir haklarını da alamamıştır. … Cemevi olarak geçiyor burası, Cem Vakfı'ndan ayrıldık, burada bir dernek oluşturduk, ibadethane ama dernek olarak geçiyor yöre-kültür derneği gibi değerlendiriliyor, devlet ibadethane statüsü vermediği için. Çalıştayların içeriği hakkında bilgimiz yok ancak o dönem neyse şu anda da durum aynı cemevleri için. Biz sorunumuzu kim çözerse ona güveniriz, şu parti bu parti diye bir şey yok.

[132] K22: Maalesef Alevilerin özgür ve rahat oldukları bir siyasi dönem olduğunu ya da siyasilerce yeterince dikkate alındıklarını düşünmüyorum. Bakınız Çorum, Maraş ve çok yakınımızda yaşanmış olan Sivas olaylarına.

ilkokul mezunu ve bir dernek başkanı katılımcı (K37), CHP dönemlerinde de sıkıntılı günler yaşadıklarını, Maraş olaylarının Ecevit, Sivas olaylarının da Erdal İnönü'nün başbakanlığa vekalet ettiği dönemlerde gerçekleştiğine vurgu yaparak, bir devlet aklı-erkinin bunları ortaya koyduğunu düşünmektedir. Bu aklın düzeltilmesi gerektiğini, Alevilerin ille de sol parti gelecek her şey düzelecek, diye bir düşüncelerinin olmadığını, o siyasi partilerin de eleştirilerini yaptıklarını, kendisine hitap etmesine göre bir siyasi partiye oy verdiğini belirtmektedir. Türkiye'de asıl sorunun hem Alevileri hem Sünnileri ilgilendiren yönünün aile yapısının bozulması, adaletsizliklerin artması, rüşvet gibi değişen sosyal şartlar olduğunu önemle ifade eden katılımcı, asıl bunlara odaklanılırsa Türkiye'de Alevilik başta olmak üzere birçok sorunun çözüleceğine inanmaktadır:

> Devletin adil bir düzen ortaya koyması gerekiyor, sadece isminin sosyal demokrat olması yetmiyor, gerçekten öyle olup o farklılığı ortaya koyması gerekiyor. Devlet erki, aklının değişmesi gerekiyor Türkiye'de, bu düzelmediği sürece de buna benzer sorunlarımız bitmeyecektir. Bir kere ne bizim cemevi sorunumuz bitecektir ne işsizlik bitecektir ne haksızlıklar hukuksuzluklar bitecektir, yani bunlar eskiden beri devam ediyor, bu sadece Alevilere özgü bir şey değil, Sünni arkadaşlarımız da yaşam biçimlerine baktığımız zaman kendisini çok rahatlıkla gösterebiliyor. Bu, hayatın her alanında öyle, din alanında da öyle, bunlardan sıyrılmanın yolu da toplumun iyi eğitim almasında. Anadolu felsefesi deyip yakasına yapıştığımız şeyin dahi çoğumuz ne olduğunu bilmiyoruz, eksik gedik, dedelerimizin geçmişten bugüne kadar taşıdığı değerler var, bunları tartışıyoruz, ama bu sadece bizde değil diğer tarafta da bu mevzu tartışılıyor, Sünni insanların da bunları tartışması gerekiyor.

Üniversite mezunu, garson bir katılımcı (K31), geçmişe nazaran şu anki siyasileri Alevilik konusunda daha samimi bulduğunu, Alevilerin önceden susturulan bir kesimken şimdi problemleri konusunda daha çok dikkate alındığını düşündüğünü, bunun gelişmesinde de CHP faktörünün çok büyük bir etken olduğunu ifade etmiştir. Eskiden seslerini duyuramayan Alevilerin, günümüzde sosyal medyanın da etkisiyle daha çok seslerinin yükseldiğini söyleyen katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Siyasi anlamda CHP faktörü tabii ki çok büyük bir etken, Kemal Kılıçdaroğlu'nun hem cumhuriyetçi olması hem de Alevi olması daha yakın geliyor. Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan olaylardan kaynaklı hem Kürt asıllı olma faktörüyle HDP de etken; ama bu ayrışma değil. İki tarafta da sen nasıl HDP'ye oy verirsin, sen nasıl CHP'ye oy verirsin gibi cümlelerle kavga gürültüye dönüşmüyor. Problemler konusunda geçmişe nazaran Alevilerin daha çok dikkate alındığını, en azından seslerini duyurabilecekleri sosyal medya gibi ortamlar da dâhil dikkate alındıklarını söyleyebilirim.

Ülke siyasi tarihinde Alevilerin en çok seçim dönemlerinde hatırlandığını ifade eden üniversite mezunu kafe işletmecisi bir katılımcı,[133] Türkiye'de egemen bir Sünni devlet bakış açısının olduğunu, ama geçmiş düşünülüp gözden geçirildiğinde çok fazla baskının olmadığını vurgulamıştır. Eskiden, Alevilerin Alevi olduklarını söyleyemediğini, kendisinin de çocukken Alevi olduğunu söyleyemediğini ve bu yüzden de Alevi olduğunu çok geç öğrendiğini söylemiştir. Günümüzde Alevilerin biraz daha rahat olduklarına dikkat çeken katılımcı, bu hükümetten önce de cemevlerinin açılabildiğini, kademe kademe televizyonlarda semahların gösterildiğini, ondan sonra da kendilerini daha rahat ifade edebildiklerini, bu evrilmenin 1995-1996 yıllarından sonra olduğunu belirtmiştir.

Alevilerin her daim kendilerini özgür hissettiklerini, özgürlüklerini ellerinden alma konusunda kimsenin şansı olmadığını kesin ve net bir şekilde ifade eden bir cemevi başkanı katılımcı, daraltıldıkları dönemler olduğunu, kendi yaşamsallıklarını, içe kapanık toplum hâline dönüştürenler olduğunu, ancak hiçbir şekilde Alevi özgürlüğünün engellenemediğini, eğer öyle olsaydı bugün Alevi inancının görülemeyeceğini belirtmiştir. Alevilerin başından birçok kötü olay geçtiğini, bedeller ödediklerini ama bunları tekrar dillendirmeyi doğru bulmadığını söyleyen katılımcı, hep birlikte barış ve huzur içinde yaşamak istediklerini vurgulamıştır. Aleviliğin ilkesinin bu olduğunu, rızalaşan bir toplumdan, rızalık şehrinden yana, adalet ve demokrasiden yana olduğunu ifade eden katılımcı, sözlerine şöyle devam etmiştir:

> Bakın burada bizim görevlerimizde 200 bine yakın insanımız var, bizde Alevisi var, Sünnisi var, belki değişik değişik inançlardan yana olanlar vardır. Ama biz bu 200 binin, 16 milyon İstanbul'un, 82 milyon Türkiye Cumhuriyeti'nin huzur içerisinde hatta ve hatta beş buçuk milyarlık dünyanın rızalık içerisinde yaşamasını isteriz, bizim sevdamız budur. Şimdi dolayısıyla birileri şöyle zannedebilir; efendim daraltırız, alt ederiz vb. bir de şunu belirtmek gerekiyor, ben sizi tarif edemem, siz ancak kendiniz tarif edersiniz, bizi ara ara tarif ettirmeye çalışanlar olmuştur, belki de hâlen vardır, bizi anlamlandırmaya çalışanlar olmuştur. Bunların haddi değil, bizi ancak biz tarif edebiliriz, bizi ancak biz anlamlandırabiliriz. Siz benim inancıma karışamazsınız, siz benim inancımı anlamlandıramazsınız, bana dayatamazsınız, yok böyle bir şey yani (K38).

[133] K19: Ülke siyasi tarihinde Aleviler en çok seçim dönemlerinde hatırlanıyor. Egemen bir Sünni devlet bakış açısı var, çok fazla baskı var mı? Geçmişi düşününce yok, cemevleri açılabiliyor en azından. Eskiden Aleviler, Alevi olduklarını söyleyemiyordu, çocukken ben Alevi olduğumu söyleyemiyordum, çok geç yaşta öğrendim Alevi olduğumu; ama günümüzde biraz daha rahat gibi. Bu hükümetten önce de cemevleri açılabiliyordu, yavaş yavaş semahlar televizyonlarda görülebiliyordu, ondan sonra daha rahat ifade etme durumu oldu, 95-96'lardan sonra bu evrilme başladı.

Alevilerin kısmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarında özgür ve rahat olduklarını söyleyen bir katılımcı (K24), siyasilerin gündemlerinde tutmadığı, sadece belki seçim zamanlarında hatırladığı Aleviler için bir şeyler yapmasını beklemediğini söylemiştir. Alevilerin tarihi göz önüne alındığında siyasilerden beklentiler adına hiç de ümitli olmadığı, bu anlamda Türkiye'deki siyasilere güven duymadığı katılımcının ifadelerinden anlaşılmıştır.

3.1.5.5. Siyaset-Din İlişkisi

Aleviler, siyasilerin menfaatlerine göre dini yönlendirdiğini, Türkiye'de Alevileri yok sayan projelere adım atıldığını, siyaset ve dinin birbirinden ayrı tutulup, devletin inanç başta olmak üzere insanların hiçbir manevi değerine dokunmaması gerektiğini düşünmektedirler.

Herkesin istediği gibi yaşaması gerektiğini düşündüğünü belirten lise mezunu esnaf bir katılımcı (K3), siyaset ve dinin birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Siyasilerin menfaatlerine göre dini yönlendirdiğini, Alevilerle ilgili düzenlenen çalıştaylardan da bir sonuç alınamadığını söyleyen katılımcı, Alevileri yok sayan politikalar izlendiğini vurgulayarak şunları ifade etmiştir:

> Siyaset din ayrı olmalı, herkes istediği gibi yaşasın. Alevileri görmezden gelen politikalar izleniyor, İngiltere, Aleviliği bir inanç olarak kabul etti ama Türkiye etmedi, çalıştaylardan da bir netice alınamadı.

Bir vakıf başkanı olan katılımcı (K9), devletin inanç başta olmak üzere insanların hiçbir manevi değerine dokunmaması, inançlara karışmaması gerektiğini ifade etmiştir. Alevilerin siyaset konusunda yanlış bilgilere sahip olduğunu belirten katılımcı, yasaklar ve Alevilere yönelik icraatlarda beklentilerin gerçekleşmemesi noktalarında Ak Parti dönemini suçlu bulmanın doğru olmadığını, 1925-1950 döneminde dergâhların yasaklanması kanununun Aleviler üzerinde olumsuz etkisi olduğunu, bu dönemde cemlerde Alevi nefeslerinin bile okunamadığını, Ak Parti'nin tekke ve zaviyeler kanununun kalkmasına yönelik teklifine, CHP'nin böyle bir gündemimiz yok, diyerek bundan uzak durduğunu ve Alevilere en büyük zararı da CHP'nin verdiğini vurgulamıştır. Allah rızası ve insanlık adına güzel şeyler yapmak için kendisinin zaman zaman dönemin hükümetleriyle, Diyanet İşleri Başkanları ile görüşmelerinin bazı Alevi kesimlerince yanlış anlaşıldığını belirten katılımcı, kendisinin bu tür yaklaşımlarıyla Aleviler ve Sünnilerin ortak noktalarda

buluşabilmesine hizmet ettiğini, Türkiye'nin hangi şehrine giderse gitsin en güzel şekilde karşılanarak olumlu tepkiler aldığını ifade ederek şöyle devam etmiştir:

> …1974'te Erbakan Hoca'yla tanıştım, dostluğumuz vefatına kadar sürdü, çocuklarıyla da görüşmeye devam ediyorum, amaç Allah, insanlık. Mehmet Nuri Yılmaz Hoca'yla Kerbela'yı anma toplantısı yaptık; bu bir çığır açtı. Sünni iftar toplantılarında saz çalındı, tasavvufa yaklaşıldı, ortak değerlerde buluşuldu. Aleviler siyasi alanda yanlış bilgiye sahip, 1925-1950 dergâhlar yasak, cemlerde nefesler okunmuyor, Ak Parti dönemine bağlamak yanlış. CHP, Diyanetin savunucusu, Ak Parti, tekke ve zaviyeler kanunu kalksın dedi, CHP öyle bir gündemimiz yok, dedi. Alevilere en büyük zararı CHP verdi, birçok kötü olay da bu parti döneminde olmuştur, Sivas olayları SHP döneminde oldu. Toplum dolduruşla hareket etmeye hazır, biz vakıf olarak ilmî ve bilimsel yaklaşıyoruz. Aleviler yıllarca sola oy verdi. Ak Parti, Alevi çalıştayı yaptı, yarıda kaldı, diğer partiler destek vermedi. Erbakan'ın, Özal'ın arkadaşayım diye ayıplandım, düşüncelere saygı duymak lazım…

3.1.5.6. Aleviler Yok Sayılıyor Diyenler

Aleviler, en başta Aleviliğin bir inanç olduğunu ve hiçbir inancın da siyasete malzeme edilemeyeceğini belirtmektedirler. Aşağıda da görüleceği üzere, siyasiler tarafından sadece oy zamanlarında hatırlandıklarını söyleyen katılımcılar, siyasileri yanlarında göremediklerini, sağ-sol fark etmeksizin hepsinin böyle yaklaştığını, kendilerinin önemsenmeyip yok sayıldıklarını, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmeyip, su, elektrik vb. giderlerinin de devlet tarafından karşılanmamasının başlı başına bir yok sayma olduğunu vurgulamaktadırlar.

Lise mezunu, temizlik işçisi, kadın bir katılımcı,[134] Aleviliğin bir inanç olduğunu, dolayısıyla da siyasi malzeme olacak bir şey olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan, en başta cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmeyip, elektrik, su vb. giderlerinin de devlet tarafından karşılanmaması gibi bir durumun var olduğunu söyleyen katılımcı, bunun Alevileri yok saymak anlamına geldiğini vurgulamıştır. Üniversite mezunu esnaf kadın bir katılımcı (K2), Tayyip Erdoğan'ın başta güzel işler yapmaya çalıştığını, Reha Çamuroğlu'nu kendine danışman yapmasının, Alevi çalıştaylarının yapılmasının ümit verici olduğunu ve böyle devam etseydi, Ak Parti'ye oy da verebileceğini söylemiştir.

[134] K10: En başta, cemevinin ibadethane sayılmayıp elektrik, su gibi giderlerinin devlet tarafından karşılanmaması Aleviliği görmezden gelmektir.

Siyasilerin, hiçbir zaman Alevilerin yanlarında olmadığına dikkat çeken lisans öğrencisi bir katılımcı,[135] oy atacakları tarihlerde hatırlandıklarını, bu zamanlarda şirin gözükme çabası içinde olduklarını, hiçbir siyasi partide Alevilerin haklarını koruma amacı ve çabasını göremediğini, tüm partilerin aynı yaklaşım içinde davranarak, gereken önemi kendilerine vermediklerini belirtmiştir.

Politika hakkında konuşmayı pek sevmediğini belirten lisans öğrencisi bir katılımcı (K26), hiçbir siyasi partiyi Alevilere yönelik ne söylem ne icraat olarak yeterli gördüğünü söyleyerek, hiçbir siyasi partinin Alevilere değer verdiğini ya da onları ciddiye aldığını düşünmediğini vurgulamıştır. Alevilerin çoğunlukla sol partilere oy verdiğinin bilindiğini ifade eden katılımcı, bu sol partinin de Atatürk'ün kurduğu bir parti olması nedeniyle CHP olduğunu, ancak CHP'nin Alevilere yönelik söylem ve icraatlarda diğer partiler kadar yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında, kendini Kürt Alevisi olarak tanımlayan çok az bir kesimin HDP'ye, çok az bir grubun ise Ak Parti'ye oy verdiğini, Ak Parti'nin belediye meclis üyesi olan Aleviler de bulunduğunu ancak bunun çok az bir kesimi temsil ettiğini söyleyen katılımcı, cümlelerine şöyle devam etmiştir:

> Alevilerde oy olarak sağ parti daha az, sol parti ise daha ağırlıktadır, sol ama CHP daha ağırlıklıdır. Hatta şöyle söyleyeyim size %90-95'i CHP'ye veriyordur diyebilirim rahatlıkla. Bence bir alışkanlık bu; çünkü Atatürk'ün kurduğu bir parti olduğu için, bizim Alevi toplumunun da genelinde Cumhuriyet'in kurucusuna dair saygı olduğu için onu alışkanlık olarak devam ettiriyorlar. Yoksa CHP'nin tarihsel süreçte de bugün de Alevilere yönelik herhangi bir olumlu ya da duyarlı söylemine rastlamıyorum. Hiçbir siyasi partiyi de bu anlamda yeterli görmüyorum.

Bu kategoriler dışında görüş belirten katılımcıların ifade ve açıklamaları da şöyle sunulabilir: Cemevi dedesi olan, üniversite mezunu bir katılımcı,[136] Aleviler konusunda partilerin değil toplumun bakış açısının önemli olduğunu belirterek, ülkeyi yönetenlerin doğru çözüm yolları bulup, bu doğru çözüm yollarına işaret etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

---

[135] K15: Siyasiler hiç yanımızda değil ve gereken önem verilmiyor Alevilere. Oy atabileceğimiz tarihlerde Aleviler hatırlanıyor. Tüm partiler aynı yaklaşıyor, hiçbir parti ve siyasetçide Alevilerin haklarını koruma çabası görmüyorum. Belediye ya da diğer seçimlerde şirin görünme çabası var.

[136] K7: Parti önemli değil, kişilerin, toplumun bakışı önemli. Yöneticilerin doğru çözümler bulması, çözüm yollarına işaret etmesi önemli. Halk kendi arasında çözüm buluyor, siyasiler kaos oluşturuyor. Sorunu çözen hangi siyasi olursa olsun Alevilerin gönlünde yer bulabilir.

Halkın kendi arasında çözüm bulabildiğini söyleyen katılımcı, siyasilerin kaos oluşturduğuna işaret ederek, Alevilerin sorunları noktasında hangi parti hangi hükümet çözüm bulur, bu yolda gayret ederse Alevilerin gönlünde yer edinebileceğini ifade etmiştir. Siyasal görüşünün sosyal demokratlık olduğunu ve eşitlikten, haktan, hukuktan yana olan sosyal demokrat partilere oy verdiğini belirten ilkokul mezunu bir katılımcı,[137] yönetime gelen siyasilerin istikrar içinde olamadığını, örneğin, Aleviler için bina tahsis edileceği zaman bir A partisinin ibadetinizi buyurun burada yapın diyerek yer verdiğini ama daha sonra gelen bir B partisinin de o yeri uygun görmeyip binanın yıkımına bile karar verdiği durumları yaşadıklarını ve bir nevi resmî kurumların güdümüne girmeye zorlandıklarını, siyasilerin inisiyatifine terk edildiklerini ifade etmiştir.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K28), Alevilerin, Cumhuriyet'ten günümüze rahat bir dönemleri olmadığını belirtmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan sıkıntıların tek başına Alevileri kapsamadığını, Cumhuriyet'in politikası gereği bu baskıları Sünnilere de Şiilere de yaşattığını ifade eden katılımcı, 1990'lı yıllarla birlikte kırsaldan metropole inen Alevilerin yeni bir rahatlama dönemine girdiklerini, şehirlerdeki cemevlerinin açılma tarihlerinin de bu yıllara denk geldiğini; ancak bu rahatlamanın bir gevşeklik yaratıp, Alevilerin son dönemde yeni Alevilik tanımlarına girip, kimlik kargaşası içinde olduklarını ve siyaseten de başlarına gelenlerin suçlusunun tek başına siyasilerin değil Alevilerin tutumlarının da bunda etkili olduğunu söyleyerek şöyle devam etmiştir:

> Bu dönemden sonra bir rahatlama ve gevşeklik ortamı ortaya çıkıyor Alevilikte. Yani önüne gelen, bu özgürlük ortamı sayesinde bir Alevilik tanımı uyduruyor. Alevilik artık Ali'nin, peygamberin, Allah'ın dediklerinden, on iki imamın anlattıklarından ziyade falanca dedenin veya filanca ocağın uygulamaları olmaya bu dönemde başlıyor. Sorun, Alevilerin kendilerini cahil bırakmaları. Burada suçu karşı tarafta aramamak lazım ya da bir karşı taraf aramamak lazım. İşte onlar Aleviliği bu hâle getirdiler diye bir şey yok. Her türlü inancın başına bir şeyler geliyor; ama siz kitabı ve ilmi bıraktığınız zaman, bu hâle geliyorsunuz Aleviliğin sorunu, şu an bu.

[137] K16: Siyasi görüşüm şu, daha çok sosyal demokrat anlayış; çünkü eşitlikten, haktan, hukuktan yana daha çok sosyal demokrat partilere genelde oy veririm, üye değilim, olmam o siyasal partilere. Belediyelerin de hataları şu: Bize bir bina yapıyorlar, alt katta ya da üst katta ya da orta katta, alın burada ibadetinizi yapın, diyorlar. Bu Aleviler için özgür ibadethane değildir, tamamen resmî kurumun güdümüne giriyorsunuz. Bu yanlış neden kaynaklanıyor? Yarın, A partisinin belediye başkanı gelir, ya da B partisinin belediye başkanı gelir, bizimle zıtlaşır, bu yanlış bir şey yani.

Alevilerin siyasetle ilişkilerinin ve Türkiye'deki Alevi siyasetinin irdelendiği bu bölümde, katılımcıların siyasilere güvenmediği, Alevilere yönelik vaatlerin hiçbirinin gerçekleştirilmediği düşüncesinde oldukları anlaşılmıştır. Katılımcılar, Türkiye'deki hiçbir siyasi yapıyı samimi bulmadıklarını ifade etmişlerdir.

3.1.6. Alevi-Sünni İlişkilerine Dair Görüşler

Aleviler ve Sünniler arasında, bir tarafın toplumun ortodoksi diğer tarafın heterodoksi inancın yapısını ortaya koyması nedeniyle zaman zaman bir arada yaşama ve hayatın devamını getirme safhalarında, bazen yakınlaşmalar bazen de hem her iki inancın doğal yapısı gereği bazen de suni bazı etkiler sebebiyle uzaklaşmalar görülebilmektedir. Alevi toplumunun sosyolojik olarak inanç, ibadet, siyasal düşünce vb. özelliklerinin ortaya konmaya çalışıldığı bu çalışmada, son olarak Alevi-Sünni ilişkilerine değinilecektir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (K19, K20, K21, K22,…) Alevi ve Sünnilerin bir arada gayet mutlu bir şekilde yaşadıklarını, bazıları (K12, K18, K25,…) zaten Aleviliğin felsefesinin sevgiye dayanmasından ötürü herhangi bir çatışmaya gitmeyeceğini, dört katılımcı (K9, K10, K14, K27) Sünnilerin yanlış bilgi sahibi olmalarından dolayı Alevilere ön yargılı yaklaştıklarını ve bunun da aralarında gerilime sebep olduğunu, (K1, K2, K3,…) geçmişte Alevilerle ilgili verilmiş yanlış fetvaların ve onlara yönelik olumsuz ifadelerin her iki tarafta da derin yaralar açıp sorunlu bir ilişkiye neden olduğunu, K5 ve K6 ise Alevi-Sünni evliliklerinde kültürel farklılığın özellikle aileler arasında çatışmaya yol açıp çiftlerin mutsuzluklarına sebep olacağı için bunun olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

3.1.6.1. Alevilik ve Sevgi Felsefesi

Kendi hayatından yola çıkarak en yakın arkadaşlarının Sünni, Ermeni, Azeri vb. olduğunu, yeni neslin farklı düşündüğünü ve ailesinin de bu görüş ve yapıda olduğunu vurgulayan lise mezunu, yönetici, kadın bir katılımcı,[138] bir Alevi'yi sevmeden, onunla arkadaşlık etmeden ölünmemesini tavsiye ettiğini, toplumu tüm

[138] K12: Bir Alevi'yi sevmeden, onunla arkadaşlık etmeden ölmeyin diyorum. Tüm renkleriyle kuşatan bir toplum olarak büyüdüm, sizinle diyaloğumuzdan belli. Dışlanma yaşamadım aslında, çocukken dışlandım, İkitelli'de oturuyorduk o zamanlar, 90 senesi. 90-2000 değişti zihniyet, Alevi-Sünni diye bakılmıyor, kız alıp verme var.

renkleriyle kuşatan biri olarak büyüdüğünü, aslında dışlanma yaşamadığını belirtmiştir. Çocukken dışlanma yaşadığını, o zamanlar İkitelli'de oturduklarını, 1990 senesi olduğunu, ancak 1990-2000 yılları arasında zihniyetin değiştiğini Alevi-Sünni diye bakılmadan kız alıp vermenin de yapıldığını söyleyen katılımcı, kendisinin güçlü bir birey, güçlü bir kadın olarak yetiştirildiğini, şu anki çalıştığı işletmede on iki erkek arasında çalıştığını belirterek, belki Sünni bir kadının bunu yapamayacağını; çünkü bu duruma yasak günah olarak yaklaşılabileceğini ifade etmiştir. Katılımcı, Alevilerin bakış açısının Sünnilerden daha geniş olduğunu, 90 yaşında bir Alevi'nin bile ileri görüşlü olduğundan söz ederek, günahın, Allah'la kul arasında olan bir şey olduğunu, bir insana bir başkasını yadırgamanın düşmeyeceğini, Alevilerde yakacak, kesecek, doğrayacak vb. düşüncelerin yer almadığını, bunun yerine büyüklerin tavsiye verdiğini, yol gösterdiğini, baskı ve şiddete yer olmadığını belirtmiştir. Diğer yandan, Alevi birinin Kadıköy'de, Bağcılar, Diyarbakır ya da Bayburt'ta yaşamasının farklı olduğuna dikkat çeken katılımcı, İkitelli'de yaşarken bu kadar rahat olmadığını, kendisinin orta sınıf üstü olup Moda'da yaşamasından ötürü bir özgürlük ve rahatlık içinde olduğunu vurgulamıştır.

Sosyal ilişkilerde, artık çevresindeki kişilerle de alakalı bir durum olarak, Sünnilerle Alevilerin iç içe geçtiğini vurgulayan hemşire bir katılımcı,[139] en azından kendi ailesinde Sünnilerle evlenenler, Avrupa'da yaşayan ve Müslüman olmayanlarla evli akrabalarının olduğunu, Alevi-Sünni kriterinin çok fazla etkili olmayıp, evliliğin devam etmesi ya da sona ermesi için bir kriter olmadığını belirterek, kendileri için insan olma noktasında değerlendirme yapmanın daha önemli olduğunu ifade etmiştir.

Bir katılımcı (K25), aslen Sivaslı olduğunu belirterek kendilerinde Alevi Sünniler arasında kız alıp verildiğini söylemiştir. Şu an Kâğıthane'de ikamet ettiğini ve yarım asırdan fazladır orada yaşadığını, Sünni komşularıyla başlarda ufak tefek sorunlar yaşasalar da evlerinde Kur'an görmeleri üzerine komşularının kendilerine bakış açısının değiştiğini ve daha ılımlı ilişkiler yürüttüklerini belirten katılımcı, Alevilerle Sünnilerin ibadet anlayışlarının farklı olduğunu, Sünnilerin hepsi olmamakla birlikte çoğunun ibadetlerini yerine getirmede cehennem-cennet düşüncesini taşıdıklarını, oysaki ne cennetin ne cehennemin pazarlık konusu yapılabileceğini, önemli olanın Hak sevgisi ve O'ndan kaynaklı davranış olduğunu

[139] K18: Alevi-Sünni kriteri çok fazla etkili değil. Evliliğin devam etmesi ya da durması için bir kriter değil, bizim için insan olması daha önemli.

vurgulamıştır. Evliliklerde ciddi anlamda büyük sorunlar olmasa da bir akrabasının Sünni biri tarafından istenmesi günü, o kişilerin neredeyse hakaret eder bir tavırla yaklaştıklarını, ancak kendisinin ortamı yumuşatan bir konuşma yapmasıyla durumun olumlu anlamda değiştiğini ifade eden katılımcı, bu tür durumların değişmesi gerektiği fikrine sahip olduğunu vurgulamıştır.

> Amcamın torununu Sünni bir aile istemeye geldi, nerdeyse bize hakaret eder pozisyona geldiler. 1990'lı yıllardı bu olay, ben orda Kur'an ve Hak'tan konuşmaya başladım, ondan sonra aileden biri sen bizi yanlış anladın dedi, ortamı yumuşatmaya çalıştı. Kızı verdik ve şu anda evlilikleri devam ediyor, çocukları var, güzel de geçiniyorlar hatta diğer taraf bizim kızı sevmeye başladı.

Bir cemevi dedesi katılımcı (K39), Aleviliğin tanımı olarak din, dil ırk gözetilmediğini, Hünkâr Hacı Bektaşi Veli'nin "72 milleti bir nazarda görmeyen bizden değildir" sözüne dayalı olarak Alevilerde o ruhun ve anlayışın hâkim olduğunu belirterek insanın merkeze alındığını vurgulamıştır. Bununla birlikte katılımcı, Alevilikte, Yunus Emre'nin "severim yaratılanı, yaratandan ötürü" sözünün ruhunun da yaşatılmasına çalışılarak, Aleviliğin sadece insanı değil tüm yaratılmış varlıkları dikkate alıp aynı değeri onlara verdiğini ifade etmiştir. Katılımcı, bugün Sünnilerin de Aleviler gibi düşünseler onları da sevip, onlarla yârinin yanağından gayrı her şeyini paylaşabileceğini; ama Sünni biri kendisine ayrımcılık yapsa dahi bunu ona yapmayacağını söylemiştir. Alevilerle Sünniler arasında kız alıp vermenin olduğunu, ancak doğacak çocuğun hangi inançla yetişeceği hususunun sorun oluşturabileceğini ve buna rağmen evliliklerin olduğunu belirten katılımcı, bu yüzden herkesin kendi inancından biriyle evlenmesini daha doğru bulduğunu vurgulamıştır:

> Kız da alıp veriliyor, ona biz bir şey diyemiyoruz; görüyoruz sıkıntılar yaşanıyor, anlaşmazlıklar oluyor. Benim anlayışıma göre herkes kendi inancından biriyle evlensin. Yine birbirimizi sevelim sayalım; ama evlenmeyelim, evlenirsek de saygınlık içinde olunsun, inançlara dil uzatılmasın, herkesin inancını en güzel şekilde yaşamasını istiyorum (K39).

Alevi-Sünni ilişkisi konusunun geniş bir husus olduğunu belirten yazar bir katılımcı (K40), Sünni birinin Alevi bir kişiyle evlendiğinde inancını yaşamakta rahat edeceğini; çünkü Alevilerin kendi inançlarını yaşama noktasında hiçbir zorlayıcı yönlerinin olmadığını, insan ve insan sevgisini merkeze aldıklarını, Alevi kızları bir Sünni gençle evlendikleri vakit, bir müddet sonra sorun yaşamaya başladıklarını, bunun ise çoğu zaman çiftlerin kendilerinden değil anne babaları dâhil çevre

baskısıyla olduğunu vurgulamıştır. Öte taraftan, Sünni komşularıyla hiçbir sorun yaşamadığından bahseden katılımcı, 1976 yılında lisedeyken o dönemin sosyoloji kitaplarında, Alevilere yönelik dışlayıcı ifadelerin yer aldığını ve sınıfta Alevi öğrencilerin o kitapları yakma eylemleri yaptıklarını, sınıf arkadaşlarından birinin bu yazılanları teyit eder bir şekilde sınıfta görüş bildirmesiyle o kişiyle kavga ettiklerini, bu olayın ardından ise Sünni arkadaşı hiçbir yaptırıma tabi tutulmazken kendisine disiplin cezası verildiğini ifade etmiştir. Bu dönemde bile bu bilgiye itibar eden bir kesimin olduğuna dikkat çeken katılımcı, kentleşme olgusu arttıkça ve her iki taraf da birbirini tanıdıkça bunun ayrımına varılacağını düşündüğünü ve toplumun artık bunlar karşısında bilinçlenmesi gerektiğini belirtmiştir:

> …1976 yılında lisedeydim ve o dönemin sosyoloji kitaplarında Alevilere yönelik çok olumsuz ifadeler kullanılmıştı, biz o kitapları yakma eylemleri yaptık, sınıfta bu konuyu tartışırken bir kız öğrenci bu yazılanları teyit eder bir şekilde sınıfta görüş bildirince kavga ettik, öğretmen beni disipline verdi, bir hafta okuldan uzaklaşma cezası aldım, o arkadaşa hiçbir işlem yapılmadı. Bu dönemde bile Alevilerle ilgili birçok yanlış bilgi mevcut…(K40).

3.1.6.2. Alevi ve Sünnilerin Aynı Toplum İçinde İyi İletişim İçinde Olduğunu Belirtenler

Kafe işletmecisi bir katılımcı,[140] doğup büyüdüğü köyde Alevi ve Sünnilerin geçmişten bugüne karışık bir şekilde birbirleriyle gayet rahat ilişkileri olduğundan söz ederek, eskiden kız alıp verme durumlarının çok olmadığını, Sünniler için Alevi birinden kız almanın ya da Alevi birinin Sünni birinden kız almasının kişiden kişiye değiştiğini, günümüzde ise aksi durumların kalmadığını belirtmiştir. Dünyadaki Sünnilerle, Türkiye'deki Sünniler kıyaslandığında Türkiye'deki Sünnilerin daha ılımlı olduklarına dikkat çeken yayınevi sahibi bir katılımcı,[141] Türkiye, Alevi-Sünni ilişkileri kıyas edildiğinde ise bir Suudi Arabistan'daki duruma göre Türkiye'deki Sünnilerin daha Alevi meşrepli olup onlardan daha iyi olduklarını vurgulayarak, kendileri Suudi Arabistan'da olsa İmam Ali'nin resmini bile duvara asamayacaklarını, orada Şii nüfus olmasına rağmen Şii olduklarını söyleyemediklerini ifade etmiştir. Öte yandan,

[140] K19: Köyüm, Alevi-Sünni karışık ve yüzyıllardır aralarında rahat ilişkileri var. Eskiden kız alıp verme çok yoktu, Aleviden veya Sünniden kız almak kişiden kişiye değişiyor, artık günümüzde aksi durumlar kalmadı.

[141] K20: Biz Suudi Arabistan'da olsak İmam Ali'nin resmini duvara asamayız, Şii nüfus var ama Şiiyim diyemiyor orada. Burada kardeşçe yaşıyoruz, büyük sıkıntılarımız yok yani, geçmişteki sorunları da derin devlet yaşattı.

Alevi ve Sünnilerin kardeşçe yaşadıklarından, büyük sıkıntıları olmadığından bahseden katılımcı, geçmişteki sorunları da derin devletin yaşattığını, bugün Alevi-Sünni köylerinin yan yana olup birbirlerinden kız alıp birbirlerine kız verdiklerini söylemiştir.

Yüksek lisans öğrencisi bir katılımcı (K21), Sünni arkadaşlarıyla iyi geçindiğini, onlarla oturup sohbet edebildiğini, ancak biraz daha muhafazakâr olan kesimlerle sorun yaşandığını, onların Aleviliği İslam dışı görmelerinin buna yol açtığını belirtmiştir. Daha ılımlı olanlarla rahat konuşulduğundan, gerek öğrenim gördüğü kendi üniversitesinden gerek başka üniversitelerden olan iyi iletişim kurduğu Sünni arkadaşları olduğundan bahseden katılımcı, insaf, adalet ve muhabbet diliyle konuşulduğu zaman her Sünninin Aleviyle, her Alevinin de Sünniyle rahatlıkla anlaşıp ortak paydada buluşabileceklerini, evlenmek için tercihte bulunacağı zaman da Sünni birini tercih edebileceğini; çünkü aşk, sevgi vb. duyguların mezhepsel şeyler olmadığını ifade etmiştir:

> Biraz daha muhafazakâr olan kesimlerle sorun yaşanıyor diye düşünüyorum, onlar Aleviliği İslam dışı gördükleri için sorun çıkabiliyor, daha ılımlı olanlarla rahat konuşuyoruz. Evlenmek için tercihte bulunacağım zaman da Sünni birini tercih edebilirim, aşk, sevgi bunlar mezhepsel şeyler değil, bu benim kendi görüşüm. (K21).

Aynı dine mensup, aynı peygambere inanmış iki mezhebin nasıl olup da birbirine bu denli düşman olmalarını anlamanın mümkün olmadığını vurgulayan lisans mezunu bir katılımcı,[142] üstelik kâinatın yaratılma sebebi peygamberimiz Muhammed efendimiz ve Alevilik için önemli bir halife olan Ali, amca çocuklarıyken diyerek, kendisi için Sünni biriyle ya da Alevi biriyle evliliğin pek bir önem ifade etmediğini, evliliğin fikir ve duyguların uyuşabilmesi anlamına geldiğinden ahengi yakaladığın her insanla evliliğin olabileceğini belirtmiştir.

Toplumda iletişim kanallarının artması ve sosyal medya sayesinde, Aleviliğin kapalılığının azaldığını ve geçmişe göre bir rahatlamanın mevcut olduğunu ifade eden doktor bir katılımcı (K23), henüz önyargıların tamamen aşılmadığını hatta aynı sosyal medya kanallarının aksi yönden mevcut olumsuz yargıları besleyebildiğini söylemiştir. Ilımlı Sünniler ve Aleviler arasındaki ilişkilerin sorunsuz ve saygıya

[142] K22: Aynı dine mensup, aynı peygambere inanmış iki mezhep nasıl olur da birbirine bu denli düşman olmuş anlamak mümkün değil. Evlilik fikir ve duyguların uyuşabilmesi olduğundan ahengi yakaladığın her insanla yapılabilir tabii.

dayalı olduğunu, bir Aleviyle Sünni yetişkinin, karşılıklı gönül bağıyla birbirini sevebileceğini ve evlenebileceklerini vurgulayan katılımcı, ancak ailelerin bu tür durumlarda engellemeye çalışabildiklerini, kendisi için bu tutumun her iki kesim açısından bağnazlık ve fanatiklik anlamına geldiğini, kendi ailesinde genç kuşaklarda (yirmili, otuzlu yaşlardaki) Alevi-Sünni evliliklerinin mevcut olduğunu belirtmiştir:

> Ilımlı Sünniler ve Aleviler arasındaki ilişkiler sorunsuz ve saygıya dayalıdır. Bir Aleviyle Sünni yetişkin, karşılıklı gönül bağıyla birbirini sevebilir ve evlenebilirler. Ne yazık ki aileler bu tür durumlarda engellemeye çalışabilirler; ama bu tutum her iki kesim için de bağnazlık ve fanatiklik anlamına gelir.

Bir katılımcı,[143] iyi eğitimli ve dünya görüşü aydın bir Sünni kişi ile ilişkilerin normal seyrinde yapılabileceğini belirterek, Alevi inanışına mensup hiç eğitim almamış bir kişinin, üniversite eğitimini tamamlamış ancak dünya görüşü dar olan Sünni kişiden daha aydın olduğunu, Anadolu'nun küçük köylerine gittiğinizde bu farkın çok net görüldüğünü ifade etmiştir. Katılımcılardan biri (K28), Sünni biriyle evlenme tercihinde bulunabileceğini; çünkü ablasının zaten Sünni biriyle evli ve mutlu olduğunu, eniştesini ablası kadar sevdiğini, aralarında sorun olmadığını, kendisinin de bu yönde bir tercihi olması hâlinde ailesinin sorun çıkarmayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Evlilikte, her iki tarafın da Müslüman olmasının esas olduğunu ve dinin asli unsurlarına inanan biriyle evlenmenin de bir sakıncasının olmadığına inandığını ifade eden katılımcı, Alevilikten öte, imamların bu konuda ne dediğinin kendisi için daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan, sosyal ilişkilerde de arkadaşlarının çoğunluğunun Sünni olduğuna dikkat çeken katılımcı, bu arkadaşlarından hiçbiriyle de sorun yaşamadığını, birbirine saygı duyulduğu sürece de bunun olmayacağını düşündüğünü söylemiş, bununla birlikte hastalıklı insanların her iki tarafta da olacağını ve Alevilerin arasında Sünni denilince "Yezid," Sünnilerin arasında da "Alevi mi bir işe yaramaz," diyen insanların çıkabileceğini, art niyetli kişilerin her iki tarafta da var olduğunu belirtmiştir:

> …Sünni biriyle tabii ki evlenirim, sonuçta Müslümandır ve önemli olan budur. Evlilikte ve arkadaşlıkta yahut herhangi bir sosyal ilişkide bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Hastalıklı insanlar iki tarafta da var; Alevilerin arasında "Sünni mi aa Yezid," diyen ve bunu bilmediğinden cahilliğinden yahut içinin

[143] K24: Sünni kişi, iyi eğitimli ve dünya görüşü aydın bir kişi ise ilişkiler normaldir, Alevi inanışına mensup hiç eğitim almamış bir kişi, üniversite eğitimini tamamlamış ancak dünya görüşü dar olan Sünni kişiden daha aydındır.

> kötülüğünden, işte her ne sebeptense yapan, Sünnilerin arasında da "aa Alevi mi bir işe yaramaz" diyen bir sürü insan da var (K28).

Yüksek lisans mezunu garson bir katılımcı (K29), eğer Alevi-Sünni arasında kız alıp verme olmuyorsa bunu geri kafalılık olarak değerlendireceğini, ancak Alevilerin bu konuda bazı endişelerinin olabileceğini vurgulayarak, İslam'ı radikal yaşayan insanlara kız verilmek istenmediğini, çünkü Alevi kadınlarının içki içmek, eğlence, sinemaya gitmek, gezmek vb. özellikleriyle daha rahat olup bunları Alevi eşlerinin sorgulamadığını, bu yüzden de Sünni bir erkekle evlenme düşüncesiyle ilgili olarak bir endişe durumunun oluştuğunu ancak konunun din içerikli olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, amcasının üç tane kızının, kendilerinin inançlı olmamalarına rağmen namaz kılıp oruç tutan kişilerle evli olduğu ve aralarında sorun çıkmadığı örneğini veren katılımcı, tüm Alevi-Sünni evliliklerinde böyle güzel ilişkiler olacaksa Alevi birinin Sünni biriyle evlenmesinde herhangi bir sakınca görmediğini söylemiştir. Diğer taraftan, etraflarında birçok Sünni kişi olduğunu ve onlarla karşılıklı saygı içinde iletişimlerinin devam ettiğini ifade eden katılımcı, bunun her zaman böyle olmadığını, Maraş, Madımak vb. olayların da unutulamayacağını belirtmiştir.

Alevi-Sünni ilişkilerinin sorgulanmasını bile aslında yanlış bulduğunu; çünkü bir Aleviyle Sünni'nin geçinememe sebebini anlayamadığını ve bunu sadece Müslümanlık ya da Sünnilere karşı bir tutum olarak değil, aynı şeyi Aleviler için de düşündüğünü belirten lisans öğrencisi bir katılımcı (K30), genelleme yapmaktan kaçınmakla birlikte Alevilerin büyük çoğunluğu içinde Alevi kızını sadece Alevi'ye veririz gibi bir algının olduğunu ve bunu yanlış bulduğunu ifade etmiştir. Ülkemizde, senelerdir insanlar arasında geçimsizlik olduğunu ve bunun çözümünün ne olduğunu da bilmediğini belirten katılımcı, bu tarz konular yüzünden oluşan sorunların en kısa sürede bitmesini dileyerek, her şeyin düzelmesini istediğini söylemiştir:

> Bu ayrımcılıkları yanlış buluyorum, ülke senelerdir bu hâlde, senelerdir insanlar arasında geçimsizlik var, bunun çözümü ne, onu da bilmiyorum. Umarım bir gün her şey düzelir, herkes mutlu mesut birbiriyle problemi olmayan -en azından bu tarz konular yüzünden- bir şekilde yaşayabilir (K30).

Genel itibariyle bakıldığında, şu an için zaten mahalle kısmında Alevilerin Alevi mahallelerinde, Sünnilerin Sünni mahallelerinde yaşıyor olmalarından dolayı

çok fazla iç içe olma durumları oluşmadığı, onun dışında okul, iş gibi noktalarda da temeli arkadaşlık veya iş ilişkileri üzerineyse bir problem olduğunu düşünmediğini belirten bir katılımcı,[144] Aleviler asla problem çıkarmaz, Sünniler her zaman problem çıkarır gibi bir düşüncesinin asla olmadığını, birbirini insan olarak kabul edip saygı duyduğu sürece her iki tarafın birbiriyle iyi anlaşacağını düşündüğünü söylemiştir. Öte yandan, eskisi gibi keskin çatışmaların oluşmadığını, bir önceki jenerasyon içinde bazı problemler yaşanabildiğini ifade eden katılımcı, bu kişilerin şu an için bu geçiş dönemine pek hazır olamadıklarını, evliliklerde de genellikle Alevi biri Alevi biriyle, Sünni biri Sünni biriyle evlenmeli kuralının geçerli olduğunu belirtmiştir. Bunun nedenini, ailelerin bir araya geldiğinde daha rahat anlaşabilmesi düşüncesi olarak gören katılımcı, bir taraf namaz kılıp oruç tutuyorken, diğer tarafın doğal olarak saygısı varsa uyum sağlanabileceğini, evliliğin temeli saygı çerçevesindeyse bu tür evliliklerin makbul olacağını, kendisi için böyle bir evliliğin problem olduğunu söyleyemeyeceğini, ancak bir önceki nesil için sorun teşkil edebileceğini vurgulamıştır.

Emekli öğretmen bir katılımcı (K33), Alevilerle Sünniler arasında çok ciddi bir problem olduğunu düşünmediğini, geçmişte kendi çocukluğunda önyargılara dayalı bazı hareketlerin olduğundan, gençliğinde ise iki kesimin de birbirine kız alıp verme konusunda temkinli davrandığından söz ederek, bunun dışında komşuluk, ortak iş yapma, birlikte yaşama vb. konularda pek sıkıntılar olmadığını belirtmiştir. Günümüzde evlilik konusunda ufak tefek istisnalar dışında çok ciddi problemler görmediğini ve bundan mutluluk duyduğunu ifade eden katılımcı, birileri rahatsız etmese, birileri yarayı kaşımasa Alevilerle Sünnilerin barış dostluk içinde yaşadıklarını vurgulamıştır.

Ön lisans öğrencisi kadın bir katılımcı (K35), annesinin kendisine sürekli Sünni biriyle yapamayacağı, evlenemeyeceğini söylediğini, annesine cevaben de böyle yaparak onun insan ayrımı yaptığını söylediğini, oysaki Alevilerde insan ayrımı olmadığını belirtmiştir. Kendisinin Sünni Şafii aynı zamanda Kürt bir erkek arkadaşı olduğunu, başta sorunlar yokken ilişkinin devam eden sürecinde erkek arkadaşının kendisine kadınları hizmetçi olarak gören bir anlayışla yaklaşımı, dekolte giymemesi

[144] K31: Benim ailem Sünni biriyle evlensem yadırgar, lakin saygı duyar. Tabii ki soru işaretleri olur, aileler bir araya gelince ne olacağı veya diyelim eşim namaz kılıyor veya oruç tutuyor, sen ayak uydurabilir misin veya başörtülü benim için asla sorun değil ama yadırgama olayı var.

hususunda uyarıları sonucunda ilişkisini bitirdiğini anlatmıştır. Bir daha Sünni biriyle bu tür bir duygusal ilişkiye girme konusunda emin olamadığını ifade eden katılımcı, Alevi kültürüyle yetişmiş bir insanla Sünni kültüründe yetişmiş bir insanın çok iyi anlaşacağını düşünmediğini vurgulamıştır. Katılımcı, ailece yaşadıkları Gazi mahallesinde fazla Sünni komşularının olmadığını, bu mülakatın gerçekleştiği kıraathanedeki arkadaşlarının muhafazakâr olmayıp hatta inançsız olmalarından ötürü aralarında sorun olmadığından bahsetmiştir. Öğrenim gördüğü fakültede, LGBT'lerle ilgili tez hazırladığını ve sınıfta LGBT'liler hakkında onların hastalıklı olduklarına dair düşüncelerden dolayı sınıfta tartışma çıkınca bunu hocanın sonlandırdığını anlatan katılımcı, başörtülü arkadaşlarının da olduğunu vurgulamıştır.

Kendisinin birçok Şafii-Sünni arkadaşı olduğunu, birbirlerini ayırmadıklarını ve birbirlerine insan boyutunda baktıklarını belirten ön lisans öğrencisi kadın bir katılımcı (K36), teyzesinin, kendisinin Sünni biriyle evliliği konusunda çok sert yaklaşımı varken anne babasının ise kendisini mutlu edebilecek biri olduğu sürece buna saygıyla yaklaşacaklarını belirttiklerini anlatmıştır. Kendisinin daha önce Sünni bir erkek arkadaşı olduğunu ve o kişinin ailesinin Aleviler namaz kılmaz, oruç tutmaz vb. düşünceleri yüzünden ilişkisinin bittiğini, buna rağmen anlaşabileceğine inandığı biri olursa Sünni biriyle evlenebileceğini söylemiştir. Burada ilginç olan durumun, Alevilerin tuttuğu on iki imam oruçlarının oruçtan sayılmaması olduğuna dikkat çeken katılımcı, kendisi dâhil olmak üzere ailesinde hiç kimsenin insanları Sünni ya da başka bir etiketle yargılamadıklarını belirtmiştir. … mahallesinde Alevi vatandaş sayısının çok, Sünnilerin daha az ve birbirleriyle görüşmeme durumu olduğunu, bunun da nedenini her iki taraftan birinin diğeriyle görüşmek istememe düşüncesinden kaynaklandığını düşündüğünü söyleyen katılımcı, kendi binalarında ilişkilerin gayet iyi olduğunu belirtmiştir. Buradaki ilişkilerde, Sünni komşularının sadece bayramlarda Alevi komşuları ziyaret etmesini ilginç bulduğunu ifade eden katılımcı, bunu Sünnilerin bu bayram ziyaretleriyle sevap kazanma amacı düşüncelerine bağlayarak, yanlış bulduğunu vurgulamış, bu tür ayrımcılık ve ilişki kopukluklarının ise ancak eğitimle ya da cami cemevi yapılarının yan yana inşa edilmesiyle çözülebileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Katılımcı, … mahallesi özelinde yaşanan bir problem ve olaya değinerek cümlelerini tamamlamıştır:

> Bizim mahallede bundan üç-dört yıl önce Alevilerin oturdukları evlere çarpı işaretleri kondu. Bizim kapıda olmadı ama yan binanın giriş kapısında kırmızı renkte çarpı işareti gördüm ben. Alevi iş yerlerinin kepenklerine çarpı işareti atıldı. Bizim ev mahallenin biraz daha tepe kısmı ve buralara çokça bu çarpı işaretleri atıldı. Kimin ya da hangi mezhepten birilerinin bu işaretleri koyduğunu bilemem (K35).

K37, eşinin Sünni olduğunu ve aralarında hiçbir problemin yaşanmadığını, ancak dönem dönem başka Sünnilerle sorun yaşadıklarını belirtmiştir. 1960'lı yıllarda köyden İstanbul'a geldiklerini, taşındıkları mahallede sadece üç ailenin Alevi olup çocukların sokağa çıktıklarında sırf bu yüzden Sünni çocuklardan dayak yediklerini, sonradan bu komşularıyla aralarının düzeldiğini ifade etmiştir. Buradaki sorunun, Alevilere dair ön yargının güçlü olmasından kaynaklandığını, bunun ise üzücü bir durum olduğuna dikkat çelen katılımcı, birbirini tanıyınca doğal olarak problemlerin de çözüleceğini düşündüğünü vurgulamıştır. Ayrıca, o dönemde Kur'an öğrenme isteğiyle camiye gittiğini; ancak caminin imamının kendisini Alevi olmasından ötürü camiden kovduğunu anlatan K37, aynı mahallede eski bir imamın bunu öğrenince kendisine Kur'an öğrettiğinden bahsederek bu farklı iki yaklaşımın sadece Sünniliğe ait olmadığını, aynı eylemleri Alevilerin Sünnilere karşı da gösterebileceğini belirtmiştir. Alevilere yönelik toplumda yer alan kötü söylemlerin zamanla ortadan kalkmasını Alevi toplumunun kendisini ortaya koymasına bağlayan katılımcı, herkesin bu toplum içinde insanca bir arada yaşayabilmesi için bu konuda Sünnilere de görevler düştüğünü ifade etmiştir.

K38, kurum olarak inanç meclisi oluşturup, çalışmalarını yürüttüklerini, çevre okullarını gezdiklerini, öğrencisi ve öğretmenlerine yemekler düzenleyerek, birlikte bir arada olmanın önemine dikkat çekip … mahallesinde yaşanan ve yaşanabilecek sorunlara çözüm bulmaya çalıştıklarını anlatmıştır. Okullardan birinde … cemevi semah grubunda bulunan iki öğrencinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde Fatiha'yı Arapça okuyamayınca sınıfta zor durumda kalıp üzüldükleri bir olay üzerine bu faaliyetlerini arttırdıklarını belirten katılımcı, her iki tarafın da birbirlerinin bir elmanın iki yarısı olduklarını anladıklarında aralarında herhangi bir sorunun kalmayacağına inandığını, … mahallesinde provokasyonlar yapılabileceğine dikkat çekerek uyanık kalıp hem okullarda eğitimcilerin hem evlerde ebeveynlerin çocuklara Alevi ve Sünni olarak karşılıklı saygının önemine dair verecekleri eğitimin önemini vurgulamıştır. Bununla birlikte, Alevi Sünnilerin aralarındaki evliliklerle ilgili herhangi bir sorun da olmadığını söyleyen katılımcı, eskiden az olan bu evliliklerin

günümüzde birbirini tanıdıkça çoğaldığını belirtmiştir. Birçok sorunun birbirini tanımamak ve anlamamaktan dolayı oluştuğuna vurgu yapan katılımcı şöyle devam etmiştir:

> Aslında birbirimizi tanımıyoruz, anlamıyoruz. Keşke birbirimizi tanıyıp, bilebilsek, ahkam da kesmesek. Burada yaşayan bütün halklar olarak ayrımcılığa, ötekileştirmeye fırsat vermememiz gerekiyor, bakın biz binlerce yıllık tarihi ile gelen toplumlarız, yıllarımızı toprağımızı, emeğimizi, sevgimizi paylaşmışız bütün her alanda, yaşamımızın her alanında paylaşım içerisinde olmuşuz. (K38)

3.1.6.3. Toplumsal Bilinç ve Alevilik

Üniversite mezunu, bir vakıf başkanı olan katılımcı,[145] inançların doğru bilinmesinin önemli olduğunu, insanların ortak düşmanının cehalet, zulüm, cahiller ve zalimler olduğuna dikkate çekerek, bunların tüm dinlerin de ortak düşmanı olup, ortak değerleri ise; sevgi, ilim, adalet, dayanışma, nefsi aşma, muhabbet ve tasavvuf olarak saymıştır. Bu değerlerin doğru bilinip uygulanmasının en önemli şey olduğunu vurgulayan katılımcı, ehlibeytin daha çok ortak değer, herkesi kapsayan bir ibare olup, Alevilik/Sünniliğin bir ayrışma olduğunu belirtmiştir. "Birbirinizi sevmedikçe, iman edemezsiniz, iman etmedikçe de cennete giremezsiniz" hadisinden hareketle, sevginin temel değer olduğunu söyleyen katılımcı, vakıflarının genel sekreterinin, kendi eşi ve gelinin de Sünni olduklarını belirtmiştir.

Lise mezunu, temizlik işçisi kadın bir katılımcı (K10), bu konuda özel bir çabaya gerek olmadığını, saygı duymanın yeterli olduğunu ve bunun bütün dinler için geçerli olduğunu belirterek, çocukken başında "Ya Muhammed Ya Ali" yazılı bir bandana olduğu hâlde cemevinden çıkıp, Sultanbeyli'de sokakta yürürken sarıklı, cübbeli bir adamın yanlarına yaklaşarak, başından bu bandanayı alması konusunda ailesini uyardığını anlatmıştır. Çocuklarıyla kendisini oynatmayan "Müslüman" aile yaklaşımlarını bildiğini, ablası kırmızı çorap giydiği için ilkokuldayken din hocasının "şeytansın" diyerek, çorabını yırttığından söz eden katılımcı, saygı ve empati öğrenerek, bilinçlenerek, bizden olmayanı ötekileştirmeyerek bu tür sorunların çözülebileceğini vurgulamıştır:

[145] K9: İnançların doğru bilinmesi önemli, insanların ortak düşmanı cehalet, zulüm, cahiller ve zalimlerdir. Ehlibeyit daha çok ortak değer, herkesi kapsayan bir ibare oluyor. Alevilik/Sünnilik bir ayrışma.

> Ablam kırmızı çorap giydiği için ilkokuldayken din hocası şeytansın deyip çorabını yırtmıştı. Bu sorunları, saygı ve empati öğrenerek, bilinçlenerek, bizden olmayanı ötekileştirmeyerek çözebiliriz.

İnsanın başına ne gelirse cahillikten geldiğini vurgulayan üniversite mezunu cemevi dedesi katılımcı,[146] insanın bildiğinin âlimi, bilmediğinin ise cahili olduğunu, hurafeler, uydurma şeylerin halk arasında dolaştığını üzülerek ifade etmiştir. Futbol maçıyla alakalı bir yorum yaptığında okuldaki arkadaşının bu konuyu bile Aleviliğe getirip "sen Alevisin ne bileceksin" gibi cümle kurduğunu belirten katılımcı, Alevilerin yıkanmadığına, pis olduklarına dair söylentiler duyduğunu ve bunları şaşkınlıkla karşıladığını, ancak şu anda birçok arkadaşının Sünni oluğunu söylemiştir. K14, Alevilerle Sünniler arasında dinî açıdan bir sıkıntı görmediğini, Alevi birinin Sünni biriyle evlenebileceğini ifade ederek, eskiden birbirlerini bu kadar tanıma imkânı olmadığı için evliliklerin de az olduğunu; ama günümüzde bu yönde imkânlar geliştiği için birbirine yakınlaşan Alevilerle Sünniler arasındaki evliliklerin de arttığını hatta Çinli gelin damat durumlarının bile oluştuğunu belirtmiştir.

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K27), genç kesim içerisinde Alevi-Sünni ayrımını pek görmediğini bununla birlikte genelde zaten Alevilerin yaşadığı Gazi, Bir Mayıs, Gülsuyu vb. belli başlı mahalleler olduğunu, dolayısıyla zaten Aleviler hep toplu olarak yaşadıkları için Sünnilerle komşuluk anlamında çok bir arada olmadıklarını belirterek, nadir de olsa oluşan komşuluk ilişkilerinde bizzat da duyduğu Alevinin elinden yemek yenmez yargısından ötürü, bu anlamda bir olumsuzluk söz konusu olduğunu hatta kendisinin Alevi olduğunu bilen bir arkadaşının Aleviler gusül abdesti almaz düşüncesinden ötürü komşularının kendilerine ikram olarak getirdiği yemeği yemediğini söylediğini bu sözler karşısında çok incinse de arkadaşına verecek bir cevabı olmadığını, böyle bir konunun nasıl açıklanacağını da bilemediğini ifade etmiştir:

> Sünni bir kişinin ağzından duymuştum, dedi ki; bize Alevi birisi yemek getirdiği zaman biz yiyemiyoruz. Bunu benim Alevi olduğumu bilerek söyledi, biz abdestsiz olduğunuzu düşündüğümüz için yemiyoruz, dedi. Benim buna verebileceğim nasıl bir cevap olur, siz olsaydınız, ne derdiniz? (K27).

K16, Sünni ilahiyatçı bir gencin dergâha geldiğini, cemevinde yanan mumu görünce buna ağır eleştiri getirdiğini, ancak mum yakmanın yanlış bir

[146] K14: Hurafeler, uydurma şeyler maalesef var, Aleviler yıkanmıyormuş, pismiş böyle şeyler duyardım; ama şu anda birçok arkadaşım Sünni.

şey olmadığını, kaynağının da Hristiyanlık olmadığını, bir ışık ve bir canlı olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan, Alevilerin Sünnilere, Sünnilerin Alevilere hiçbir konuda dayatma yapmaması gerektiğini vurgulayan katılımcı, asıl olanın insan olmak olduğunu cümlelerine eklemiştir.

3.1.6.4. Alevilerin Sünniler Tarafından Kötülendiğini Düşünenler

Üniversite mezunu ve bir vakıf başkan yardımcısı olan katılımcı,[147] Alevilikte bütün insanlara, 72 millete bir nazarla bakmanın esas alındığını, Hacı Bektaş Veli'nin bu öğretisini kabul ettiklerini vurgulayarak, Alevilikte kin, intikam vb. olmadığını, incinsen de incitme düsturunun geçerli kabul edildiğini belirtmiştir. Katılımcı, 1980'li yıllardan itibaren Alevilikle ilgili yeni araştırmalar olduğunu, Alevi ve Sünni kesimden bu konuyu araştıranların sayısının arttığını, ilahiyat fakültelerinden dergâhlarına ziyarete gelen öğrenciler olduğunu ve bunları sevindirici gelişmeler olarak gördüklerini söylemiştir.

Alevilikte, her ne kadar göç ve kentleşme vb. nedenlerle işlevi zayıflayan bir kurum hâline gelse de düşkünlük kurumu sayesinde Alevi toplumu içinde birçok suç ve kabahatin önüne geçilebildiğinden söz eden üniversite mezunu esnaf kadın bir katılımcı (K2), "eline, diline, beline sahip olma" ilkesinin de temel inanç ve yaşam felsefesi olarak kabul edilmesinin bunda etkili olduğunu vurgulamıştır. Alevi ve Sünnilerin bir elmanın iki yarısı olduklarını söyleyen katılımcı, uzun yıllar çalışıp emekli olduğu iş yerinde Sünniler çoğunlukta olup, açıktan söyleme gereği de duymadığı için ilk üç-dört yıl Alevi olduğunu oradakilere söylemediğini, ancak bir gün Aleviler hakkında olumsuz şeyler konuşulduğuna şahit olduğunda Alevi olduğunu söylediğini anlatmıştır.

Lise mezunu esnaf bir katılımcı (K3), ramazan ayında radyo ve televizyonlarda bu ayla ilgili yayınlar yapılırken Aleviler için önemi olan muharrem ayında da böyle programlar yapılıp bu programlarda Alevi dede ve ilim insanlarının konuşmalarına fırsat verilse, bunun Alevileri sevindiren bir gelişme olacağını,

[147] K1: Bütün insanlara, 72 millete bir nazarla bakmak esastır, Hacı Bektaş Veli'nin bu öğretisini kabul ediyoruz. Alevilikte kin, intikam yok, incinsen de incitme düsturu var.

böylece de Sünnilerin, Alevileri kendi dillerinden tanıma fırsatının doğacağını ifade etmiştir.

Aleviliğin kırsal alanda yaşandığını, şehirleşen Alevilerin Sünnileştiğini vurgulayan ilkokul mezunu esnaf bir katılımcı (K4), Alevilikte mülkiyetin kutsanmadığını, devletle birlikte mülkiyetin değişip iktidarla yüceltildiğini belirterek, Alevilerin devlet, şan-şöhret istemediklerini söylemiştir. Hatta kırklar ceminde peygamberin meclisten kovulduğunu, tekrar gelince "kim o," sorusuna ilk geldiğinde kullandığı "ben peygamberim" ifadesi yerine "ben fakirin fukaranın yoldaşıyım," deyince kapının açılıp ceme alındığını ifade eden katılımcı, Alevi-Sünni halk arasında aslında sorun olmadığına dikkat çekerek, mülkiyet ilişkileriyle ilgili olarak asimile edilmek istenen Alevilerin var olduğunu belirtmiştir. Alevilerin; kendi içlerinde ibadet ettiklerinden, devlete vergisini verip, bugün çingenelere karşı kullanılan aşağılık ifadelerin aynısının Alevilere de kullanıldığından söz eden K4, bununla birlikte toplum içinde dışlamak için kızıl baş, kim kime dum duma ibadet ediyorlar yalanının da uydurulduğunu ekleyerek, oysaki Alevilerin 72 millete bir nazarla baktıklarını ifade etmiştir. Köylerinin üç tarafında Sünni köylerin yer aldığından, diğer bir köyde iki mahalle olup onlardan birinin Alevi bir diğerinin Sünnilerden müteşekkil olduğundan bahseden katılımcı, her iki mahalle arasında kız alıp verme geleneğinin olduğundan ve köy halklarının birbirleriyle iyi anlaştıklarından söz etmiştir. Katılımcı, halasının Sünni biriyle evlendikten sonra Sünnileştiğini, hatta ona zaman zaman tespih seccade hediye ettiğini belirtmiş, ama Alevi biriyle evlenen Sünni bir kişinin Alevi olmasının beklenmediğini, çünkü Alevilerin saygı duyduğunu vurgulamıştır. Katılımcı, insanlar arasında herhangi bir problem olmadığını, sorunun kaynağının siyasiler olduğunu belirtmiştir:

> Alevi-Sünni halk arasında sorun yok aslında, mülkiyet ilişkileriyle ilgili olarak sorunlar var. Aleviler kendi içlerinde ibadet ediyor, devlete vergi veriyor. Toplum içinde dışlamak için kızıl baş, kim kime dum duma ibadet ediyorlar yalanı uyduruluyor (K4).

Lisans öğrencisi bir katılımcı (K26), Sünni biriyle evlense, ailesinde hiçbir şekilde bir problem olmayacağını; ama bunu çok problem eden aileler gördüğünü söylemiş, Alevi olup da Sünniye kız vermemek gerektiği yönünde düşünce içinde olanların da o Sünni aile içinde kızlarının asimile olmasından korktuklarından ötürü böyle düşündüklerini belirtmiştir. Tarih boyunca beraber yaşayarak bu korkular ve ön yargıların nispeten de olsa kırıldığından bahseden katılımcı, aslında toplumumuzun

çoğunluğunun, başlarda Alevi olup sonradan birtakım asimilasyonlarla ya da yerleşik hayata geçilmesiyle ehlisünnet inancına döndüğünü belirterek Alevilerle Sünnilerin burada çatışmamasının en önemli sebeplerinden birini, Anadolu Sünnilerinin, diğer milletler ve bölgelerden olan Sünnilere göre çok daha ılımlı olmasına bağlamıştır. Diğer yandan katılımcı, komşuluk ya da arkadaşlık ilişkilerinde hiçbir problemle karşılaşmadığını, tam tersi kendisinden daha dindar olan, Sünni arkadaşlarına özellikle Aleviliği anlatarak, dışarıda bir yerde birileri Aleviliğe iftiraya varacak bir şeyler söylediği zaman o kişinin buna karşı çıkıp gerçeği anlatabileceğine inandığını belirtmiştir:

> Bizim en büyük sorunumuz, bilgisizlik, biz tarih boyunca beraber yaşamışız, zaten bizim toplumumuzun da aslında çoğu Aleviydi, sonradan zamanla, birtakım asimilasyonlarla ehlisünnet inancına dönüldü ya da yerleşik hayata geçmeyle. Bizim burada çatışmamamızın en önemli sebeplerinden biri, Anadolu Sünnilerinin, diğer milletler ve bölgelerden olan Sünnilere göre çok daha ılımlı olması (K26).

Geçmişte, özellikle kırsalda yaşayan Alevilerde, dışardan kız alıp vermenin yol düşkünlüğü sayıldığını, bunun sebeplerinin ise biraz sosyolojik biraz da siyasal sebepler olduğunu ifade eden radyoloji teknikeri olan katılımcı,[148] bunun yavaş yavaş yumuşadığını belirtmiştir. Günümüzde hâlâ bu durumu devam ettiren yerler olduğundan bahseden K32, kız kardeşinin Sünni birine kaçarak evlendiğini, böyle durumlarda baba da yol düşkünü sayıldığı için babasının beş yıl yol düşkünü ilan edildiğini, bu beş yılın sonunda cezasını çektiği kabul edilip, kurban keserek tekrar görülüp, ceme dâhil olduğunu; ancak Sünniyle evlenen kadının ceme gelebilmesi için, damadın da ceme gelmesi gerektiğini, cem erkânı da kabul ederse artık o kadının yola devam ettiğini söylemiştir. Öte yandan, Alevi inancına sahip bir kız dışarıya gidip evlendiği zaman da bazı yerlerde hâlâ Sünnilerin tamamen bilgisizliğe dayalı ön yargılardan kaynaklı olarak "biz Alevilerden gelin aldık, Müslüman yaptık" diyenlerin, günümüzde de var olduğuna dikkat çeken katılımcı, Alevi'nin kızını almamak için oğlu ile kavga edenlerin, bir tarafta da Alevi kızla evlenip, ceme gelip görgüye katılıp Alevilik yoluna gelen Sünni damatların da çok olduğunu belirtmiştir.

K16 ise; Alevi ve Sünnilerin birbirleriyle evliliklerine karşı çıkmadığını, buna saygı duyduğunu ancak kendisinden bir otorite olarak bulunduğu cemevine gelip

[148] K32: Alevi diye, Alevi'nin kızını almamak için oğlu ile kavga edenler, hâlâ aynı şeyler devam ediyor yani. Alevi kızla evlenip de ceme gelip, görgüye katılıp Alevilik yoluna gelen Sünni damatlar da çok.

evlenme konusunda görüş istediklerinde kendisinin o kişilere birbirlerine saygı duyup, birbirlerini oldukları gibi kabul etme şartıyla salık verdiğini söylemiştir. Diğer yandan katılımcı, Sünni ve boşanmış, çocuklu bir erkekle Alevi bekâr bir kadının nikâhının kıyılmadığını, Sünni boşanmış bir kadının da Alevi bekâr biriyle nikahının kıyılmadığını belirtmiştir (Boşanmış biriyle evlenemiyor Alevi bir kız, eşi ölmüş biriyle evlenebilir).

Lise mezunu, emekli ve cemevi dedesi olan katılımcı,[149] kendisinin bütün Sünnilerle her zaman içli dışlı olduğunu, kendisi için insan ayrımı olmadığını, Alevilerle Sünniler arasında kız da alınmış, kız da verilmiş olup, asıl olanın Allah'ı bir, Hz. Muhammed'i O'nun resulü, Ali'yi de O'nun vekili ve varisi bilmek olduğunu belirtmiştir. Alevilere bilgisizce, Kızıl baş, Rafızi, dinsiz, imansız dendiğini; oysaki bunun tamamen bir cahillik olduğunu vurgulayan katılımcı, Kızıl başın, Hz. Muhammed ve onun evladına ikrar verip, onun için canını vermek anlamına geldiğini, kardeşi kardeşe düşman edenlerin siyasiler olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin hiçbir mezhebi tanımadığını, tek bir yolun olup onun da Hak, Muhammed, Ali yolu olduğunu söyleyen K34, bu mezhepleri kabul ettiği takdirde bunun önce Hüseyin'i, sonra Ali'yi, sonra da Hz. Muhammed'i inkâr etmek anlamına geleceğini vurgulamıştır.

Gençlerin arasının çok iyi olduğunu, şu dönemdeki gençlerin rahat olduğunu, kendi dönemlerinin sıkıntılı geçtiğini söyleyen lise mezunu işletmeci bir katılımcı,[150] çocukluğu ve lise döneminin kötü geçtiğini, Alevi olduğunu korkudan yıllarca söylemediğini belirtmiştir. Aynı katılımcı, Alevi olduğunu söyleyince kendisiyle arkadaşlık yapmam diyeni duymadığını ifade etmiştir. Kültürel farklılıklar olmakla beraber kendi ailesinden Sünnilerle evlenenler olduğunu, ancak her iki tarafın anne baba baskısıyla sorunlar oluştuğunu, böyle bir şey olmasa çiftlerin anlaşabileceğini düşündüğünü söyleyen katılımcı, eşinin Alanyalı olduğunu ve ailesini evliliklerine zor ikna ettiğini, lise döneminde flört ettiği kişinin de Alevi olduğu gerekçesiyle kendisinden ayrıldığını anlatmıştır.

[149] K34: Ben bütün Sünnilerle, her zaman içli dışlıyım. Kız da alınmış, kız da verilmiş; ama yeter ki Allah'ı bir, Hz. Muhammed'i O'nun resulü, Ali'yi O'nun vekili ve varisi bilsinler, benim için insan ayrımı yok.
[150] K17: Gençlerin arası çok iyi, çocukluğum, lise dönemim kötü geçti. Alevi olduğumuzu korkudan yıllarca söylemedik.

Alevi-Sünni evliliğinde olumlu olanı görmediğini; ancak Alevi birisi Sünni biriyle evlendiğinde Sünniliği benimser ya da Sünni kişi de Aleviliği kabul ederse aralarında sorun çıkmayıp evliliklerinin devam ettiğinden bahseden K27, Alevilik Sünnilik bir tarafa herkesin kendi anlaşabileceği insanla evlenmesinin daha doğru olacağını düşündüğünü belirtmiştir. Diğer taraftan, Aleviler ve Sünniler arasındaki kaynaşma, birlik ve beraberliği sağlamanın yolunun kız alıp vermekle olacak şey olmadığını söyleyen katılımcı, herkesin karşı tarafı doğru bir şekilde tanıması ile, Alevi ve Sünni olarak değil de İslam dairesi içinde Müslüman olarak birleşilmesiyle mümkün olacağını vurgulamıştır:

> Bugün bazı kampanyalar güdülüyor, Aleviler Sünniler birbirlerinden kız alıp versinler, ben doğru bulmuyorum kendi adıma; çünkü tamamen ütopik, biraz hevese kapılarak söylenmiş bir şey. İşte kız alıp verelim, kaynaşalım, ama bunun yolu kız alıp vermek değildir illa. Çok basit aslında, herkes karşı tarafı doğru bir şekilde tanımalı, Alevi Sünniyi tanımalı, Sünni Aleviyi tanımalı ve İslam dairesi altında birleşilmeli, bunu özelikle vurguluyorum (K27).

Mülakatın son sorusuna, tüm soruları birlikte cevaplayan çiftten, mühendis olan erkek katılımcı (K5), aynı kültürden evliliklerde anlaşmak ve birbirini anlamanın daha kolay olup, aksi takdirde çiftler anlaşsa bile ailelerin anlaşamaması gibi bir durumun ortaya çıkacağını ve bunun da sorun çıkaracağını vurgulayıp, bunun da o evlilikte çatışmalara neden olup evliliğin sona ermesine bile neden olabileceğini ifade ederek, diğer yandan marjinal-dinci derin bir Sünniyle tanışmak bile istemeyeceğini sözlerine eklemiştir: “Marjinal-dinci, derin bir Sünniyle tanışmam. Alevi birinin Sünni bir kişiyle evliliğinde aileler bile sorun çıkarabilir, o da evliliğin tökezlemesine sebep olur.” (K5).

Çiftten, öğretmen olan kadın katılımcı da (K6) aynı kültürden evliliklerde anlaşmanın, birbirini anlamanın daha kolay olduğunu, aksi takdirde çiftler anlaşsa bile ailelerin anlaşamaması gibi bir durum ortaya çıktığında evlilikte çatışmalara neden olup bu durumun evliliğin sona ermesine bile neden olabileceğini söylemiş, Alevilikte evliliklerde, ırksal farkın ya da dil farklılığının Aleviliğin kendi içinde bir farklılık ve soruna neden olmadığını vurgulamıştır. Alevi ve Sünni kişilerin birbirleriyle evliliğinin sıkıntılı bir süreç olduğunu, iki kardeşinin Sünniyle evli olup, kendisinin Alevi biriyle evli olduğunu; ama bunun özel bir seçim de olmadığını söyleyen katılımcı, bu tercihinin hem eşi hem de her ikisinin aileleri için hayatı kolaylaştırdığını ve aileler bir araya geldiğinde rahat ettiklerini belirtmiştir:

> Alevi ve Sünni kişilerin birbiriyle evliliği sıkıntılı bir süreç olur. İki kardeşim Sünniyle evli, ben de Alevi biriyle evliyim, ama bu özel bir seçim de değil. Bu tercihim ikimiz ve ailelerimiz için kolaylaştırıyor hayatı, aileler bir araya gelince rahat ediyorlar.

Alevi-Sünni ilişkilerinin ele alındığı bu bölüm sonunda, katılımcıların ifadelerinden, Aleviliğin felsefesinde yer alan sevgi ve hoşgörü ilkelerinin aslında bir çatışma ya da soruna neden olamayacağı fikri doğmuştur. Aleviler hakkında yanlış, eksik bilgiler, siyasilerin söylemleri ve geçmişte Alevilere yönelik çıkarılan yanlış fetvalar iki taraf arasında suni çatışmalara neden olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE GÖZLEM NOTLARI

4.1. DEĞERLENDİRME

Araştırma, bütünsel olarak değerlendirildiğinde, Aleviliğin kimlik olarak ne tek başına bir inanç ne politika ne de bir kültür ya da felsefe olarak tanımlanabileceği katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bir kısım Aleviler bir inanç olarak Aleviliği kabul etmekle birlikte daha çok doğa ve insan sevgisi vb. kültürel unsurlara bağlı bir şekilde onu yaşamaktadır. Diğer taraftan Alevilik, bazı siyasi ve kültürel açıdan önemli dönemlerde politik kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Böyle farklı bir yapının ortaya çıkmasına köyden kente göçün neticesinde tecrübe edilen modernleşme ve kentleşmenin etkileri sebep olarak gösterilebilir. Bauman'ın sözünü ettiği "akışkan kimlik" modelinin modern dünya yapısında birçok din ve inanç kurumu üzerinde etkisinden söz edilebilir. Özelde ise aşağıda detaylandırılacağı şekliyle, bu tez konusunun öznesi olan Alevilerin/Aleviliğin, kendi içinde dinî, politik, felsefi ve kültürel birtakım nitelikleriyle parçalı kimlik özelliği de bunun yansımaları olarak görülebilir.

Aleviler, kent yaşamında modernitenin etkisi altında kalarak dinî geleneksel özelliklerini belli ölçüde kaybetmeye başlamıştır. Özellikle gençler arasında bu etki belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Alevi inanç yapısının bel kemiğini oluşturan dedelerin, artık bu genç gruba yeterli gelememesi de bu değişimin nedenlerinden biri olarak görülebilir. Diğer yandan, Alevilerin ifade ettikleri üzere başlarına gelen kötü olaylar, onların devlete bakışını etkilemiştir. Mülakatların gerçekleştirildiği Aleviler, devlet otoritesine mesafeli ve güvensiz bir duruş sergilemekte, kendilerini sağ veya sol tandans fark etmeksizin hiçbir politik yapıya yakın bulmamaktadırlar. Bu ortamda, zaman zaman güven duyabildikleri siyasi akımlar aracılığıyla varlıklarını ifade etmişlerdir. Tüm bu koşullar etrafında, Bauman'ın kavramsallaştırdığı postmodern akışkan kimlik niteliğinin birçok inanç yapısı ve dinî grup içinde de gözlemlenebileceği gibi Alevi kimliği için de geçerli bir tanım olduğu görülmektedir. Alevi kimliği sabiteli bir kimlik değildir. Bu postmodern akışkan kimliğin unsurları; kendini bazen dinî, bazen seküler, zaman zaman da siyasi kalıplar içinde göstermektedir.

İnanç yönüyle Alevilik, Allah-Muhammed-Ali temelli bir inanç yapısına dayanmaktadır. İbadet-ritüel alanı olarak ise Alevilik, cemevlerinde cem, kurban, lokma olarak adlandırılan sadaka ve dededen dua alınması vb. ibadetlerin yerine getirildiği, insanların günlük yaşamlarında da kendilerince dua ve niyazlarda bulunup, diğer ritüellere uyduğu bir olgu olarak görülebilir. Bu yanıyla, daha çok dinî bir form içinde tanımlanabilen Alevilik, Aleviler için önem arz eden geçmişte yaşanmış, Maraş, Çorum ve Sivas vb. olayların yıl dönümlerinde politik yönüyle ön plana çıkmaktadır. Köyden/kırsaldan kente öğrenim maksadıyla gelen veya aileleriyle birlikte farklı nedenlerle göç eden Alevi gençleri arasında ise Alevilik, dinsel anlamının dışında kültürel ve felsefi yönleriyle algılanmaktadır. Bu kişilerin kendilerini sosyalist, Marksist fikirlerle eşleştirdikleri görülmüştür.

Aleviliğin farklı şekillerde tanımlanıp farklı görüşlerle eşleştirilmesi, onun senkretik, sözlü, özgürlükçü ve değişime açık yapısıyla açıklanmaktadır. Aleviliğin, bu özgün yapısıyla birlikte bazı katılımcılar, Alevilikte değil Alevilerin inanç ve yaşam biçimlerinde farklılıklar görülebileceği vurgusunu yaparak Aleviliği kendi içinde uyumlu bir inanç yapısı değilmiş gibi gösterme gayreti olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada, Aleviliğin heterojen bir yapı olarak anlaşıldığı görülmüştür. Bu görüşleri belirtenler, bir inanç ya da dinin içinde değişim ve dönüşümün normal bir durum olduğunu belirterek, bunun Sünni gruplar için de geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

Alevilik inancı dendiğinde en başta Allah-Muhammed-Ali temeline dayalı bir yapıyla karşılaşılır. Allah sevip, koruyandır ve kâmil insan olmak asıl önemli olan şey olduğu için de O'na ulaşmak esastır (K32). Alevilerin, Tanrıyla kurduğu bağda ibadet bu inanca etki eden bir unsur olarak görülmemektedir. Bu dünyada iyi insan olmak, namuslu, vicdanlı kalabilmek her şeyin önündedir. Cennet-cehennemin bu dünyada yaşandığına inanan Alevilerin, asıl cennet-cehennemi vicdan olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Cennet ve cehennemi kabul etmeyen katılımcıların bir kısmı, aynı zamanda Allah, Kur'an vb. inanmamanın da ahlaksızlık olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedirler (K5, K37). Diğer yandan Alevilikte, Ali'nin velayeti kabul edilmekte ve Aleviler son dönemlerde ortaya çıkan Alisiz Alevilik yaklaşımlarından rahatsızlık duymaktadırlar. Bununla birlikte Aleviliğin İslam'la bağının koparılmak istendiğini düşünmektedirler.

Alevilerin ibadet anlayışına bakıldığında, kendine has uygulamaları olan bir inanç ve yaşam biçimiyle karşılaşılmaktadır. İnsanlığa adanmış ve ona hizmeti

olacak şeylerin ibadet olarak kabul edilip bu yöndeki ritüel ve uygulamaların daha anlamlı olduğu düşünülmektedir. Alevilikte, “ne ararsan insandadır” ilkesine dayalı bir ibadet biçimi hâkimdir. İbadetlerde asıl olanın, doğaya ve insana zarar vermemek olduğu, Alevilik için önemli bir ilke olarak kabul edilmiştir. Cem, temel alınmakta ve namaz olarak kabul edilmektedir. Kur’an’ın Türkçe okunması makul görülmekte, cemlerde çalınan bağlamalar ise “telli Kur’an” olarak adlandırılmaktadır. Aleviliğe ister inanç ister kültürel yönden bağlı olunsun Alevilerin, cenazelerini cemevinden kaldırtmak istediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, kendilerini Alevilikle sadece kültürel olarak bağlantılı gören Marksist fikre sahip katılımcılar, cenazelerinin nereden kaldırılacağının önemli olmadığını belirtmekte, fakat bir tercih yapmak durumunda kalırlarsa da bunu cemevinden yana kullanacaklarını ifade etmektedirler. Mekke-Medine’yi ziyaret şeklinde bir hac uygulaması olmamakla birlikte türbe, ocak ziyareti kabul görmekte olup, buralarda da şahıslara değil Allah’a dua ve niyaz yapıldığına inanılmaktadır.

Muharrem ayında tutulan oruçlar, ibadet değil yas amaçlı olup, Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesini hatırlatma maksadındadır. Kurban ibadetinde “kesmek” kelimesi yerine “tığlamak” kavramı kullanılmaktadır. Adaklar, Alevilerin hayatında önemli bir yer tutmakta, ayrıca kurbanların cemevinde kesilmesi ve dağıtılması daha kıymetli görülmektedir. Alevilerden, kendilerini İslam dairesinde tanımlayan bir kesim, öz itibariyle Alevilikteki ibadetleri Sünnilikle benzer görmektedir. Katılımcıların ifadelerinden (K12), kent yaşamının Alevileri de etkilediği, bir yandan şehirdeki iş ve günlük hayat koşuşturmasının, diğer taraftan Aleviliğin özgürlükçü yapısının, ibadetlerin yerine getirilmesinde esnek tutum içinde olunmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Aleviler, abdest ritüeli konusunda Sünniler arasında yaygın olan, Alevilerin abdestsiz olup ellerinden çıkan hiçbir şeyin yenmeyeceği yönündeki yargılarının bir yaftalama ve ötekileştirme aracı olduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte, cem ibadetinin kadın-erkek bir arada yapılmasının, aynı esnada bağlama eşliğinde deyişlerin okunmasının, Sünniler tarafından yanlış yerlere çekilmesinin de Alevileri dışlayıcı yaklaşımlar olarak kabul edildiği görülmektedir.

Cemevleri ve dedelerin işlevselliği, dedelerin Alevi toplumu üzerindeki etki ve otorite gücüyle ilgili olarak Aleviler, dede ve cemevinin Aleviler üzerindeki gücünün günümüzde kısmen de olsa etkili olduğunu düşünmektedirler. Günlük hayatta

sorunlara çözüm bulmak ya da dededen dua almak niyetiyle cemevine gidilip, dedeyle iletişime geçilmektedir. Kendilerini ateist ya da deist olarak gören katılımcılar (K5, K6), cemevine hiç gitmemiş ya da bir-iki defa ziyaret amaçlı uğramışlardır. Ayrıca, dedelerin özellikle günümüz gençlerine hitap ve inanç yönünden onların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıkları, ekonomik nedenlerden dolayı dedelerin geçimlerini sağlamak için başka işlerde çalışmak zorunda kaldıkları için de kendilerini yeterli donanıma ulaştıracak zaman ve imkânı bulamadıkları ifade edilmiştir (K2). Bazı katılımcılar ise hayatlarında ne dinî ne sosyal ne de şahsi hâl ve sorunlarında dedeye müracaat etmeyeceklerini (K15, K32), kesin ve net bir dille ifade ederek dedelik kurumuyla aralarındaki mesafeye işaret etmiştir. Diğer taraftan kentleşme, sekülerizm ve modernizm etkisiyle cemevi ve dedenin Aleviler üzerinde etki ve otoritesinin azaldığı, şehirde çalışma hayatı, eğitim vb. değişkenlerin tesiriyle de dede-cemevi bağlantısının zayıflayıp kopma noktasına geldiği, hatta bazıları için bu bağın tamamen bittiği söylenebilir.

Cemevlerinin statüsü, önemini ve güncelliğini koruyan bir mevzudur. Aleviler, öncelikle cemevleriyle ilgili kötü algıların değişmesini beklemekte, cemevlerinin kendi açılarından zaten bir ibadet yeri olarak görülüp bunun devlet eliyle kabul edilmesinin çok da önemli olmadığını söylemektedirler. Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesiyle Alevilerin çoğu sorununun kendiliğinden çözüleceğine inanan bir kısım Aleviler ise; zaten ibadethane olan cemevlerine artık devletin bu statüyü verip, buranın su, elektrik vb. tüm ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar da cemevlerinin ibadethane statüsü kazanmasıyla birlikte, dedelerin maaşlarının ödenmesi ve cemevlerinin başka ihtiyaçlarının giderilmesiyle, devlete bağlı hâle gelinebileceğini söylemişlerdir. Bu durumda, devletin Alevilerin özgün inançlarına karışma hakkını kendinde göreceğini belirten katılımcılar, böylece kendilerinin inanç özgürlüklerini kaybetme durumuna gelebilecekleri kaygısını taşımaktadırlar.

Öte yandan, cemevi ve caminin bir arada yer aldığı yapılanmaları olumlu karşılayanlar olduğu gibi bu tür uygulamaları samimi bulmayanlar da mevcuttur. Cemevlerine ibadethane dememenin Alevileri yok saymak anlamına geldiğini, ihlal edilen bir insan hakkı olduğuna inandıkları görülen Aleviler, devlete vergi ödeyip bunun karşılığını alamamayı ise anlamsız ve haksız bulmaktadırlar. Ayrıca, hiçbir inanca karşı çıkmadıklarını ifade eden Aleviler, bununla birlikte ülkedeki cami

sayısını fazla bulmakta ve buna karşılık cemevi sayısının azlığından yakınmaktadırlar.

Din ve inanç konusunun, özel bir alan olduğunu, okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adı altında ve zorunlu bir dersle bunun eğitiminin verilmesinin kabul edilemeyeceğini belirten bazı katılımcılar, bu nedenle dersin konumunun, alanının ve içeriğinin tartışma konusu olduğunu ifade etmişlerdir. Evinde Alevi inanç ve öğretisine göre yaşayan bir ortamdan çıkıp, okulda, bundan tamamen farklı bir bilgiyle karşılaşan bir çocuğun durumu, bu aile ve çocuğa haksızlık olarak görülüp bunun bir ayrımcılık nedeni olacağı düşünülmektedir. Katılımcılar tarafından din, bir vicdan ve gönül işi olarak değerlendirilmekte, bunun zorunluluk olarak karşılarına çıkması ise tepkisel duygu ve davranışlara dönüşebilmektedir. Öte yandan Aleviler, dersin işlenişi sırasında öğretmenin sınıf içindeki tutum ve davranışlarının Alevi öğrencilerin sınıf ortamındaki konumlarının belirlenmesinde önemli bir etken olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Aleviler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatına giren Aleviliğin, Alevi ve kendini bu alanda yetiştirmiş ehil biri tarafından anlatılmasını daha uygun bulmaktadırlar. Diğer taraftan, bazı katılımcılar bu dersin zorunlu olmaktansa kaldırılmasının daha faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak Aleviler, Türkiye'deki tüm araştırma ve çalışmaların Sünnilikle ilgili alanlarda yapıldığını, Aleviliğe yönelik herhangi bir yatırımın olmadığını düşünmektedirler. Katılımcılar, DİBin cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesinde etkili olduğuna inanmaktadırlar. Katılımcılardan bazıları, bu kurumun kaldırılmasının hem Alevi hem Sünniler için daha yararlı olacağını düşünmektedirler. Aleviler, DİBden Alevi inanç ve felsefesini topluma doğru anlatma görevini yerine getirmesini beklemekte, kendilerine yönelik önyargı ve yanlış fikirlerin bu yolla sona ereceğine inanmaktadırlar. Eğer DİB bir kurum olarak devam edecekse, Alevilere de Diyanette kürsü verilmesini bekleyen Aleviler, DİBin Atatürk'ün kurduğu amacın dışına çıktığını düşünmektedirler. Bazı katılımcılar da Diyanetin varlığının devam etmesinin faydalı olduğuna inanmakta, böylece din işlerinin tarikat ve cemaatlerin eline geçmesinin önleneceğini düşünmektedirler.

Alevi-Sünni ilişkilerine gelince, toplumun biri heterodoksi diğeri ortodoksi yönünü temsil eden iki tarafı arasında, bazen tarihsel refleksler bazen de suni

etkenler nedeniyle uzaklaşmalar görülebilmektedir. Goffman'a[1] göre, bir "toplumsal grup, toplumsal örgütlenmenin özel bir türü olarak tanımlanabilir" ve bu grubu oluşturan unsurlar da bireylerdir. Bu bireyler, örgütlenmeyi, katılımcıların birbirleriyle ilişkilerinden ayrı olarak farklı bir kolektif birim, toplumsal bir varlık gibi algılar; kendilerini örgüte bağlı ve örgütle tanımlanan üyeler olarak duyumsarlar. Böylece, ahlaksal destek aldıklarını düşünen bireyler, grubun dışındakilere karşı düşmanlık duygusu beslerler. Bu durumda, Alevi-Sünni yakınlaşmalarının önemli parçası sayılabilecek evlilik konusunda, Alevilerin, Sünnilerle kız alıp verme hususundaki hassasiyetleri de böyle bir durumun sonucu olarak görülebilir. Marjinal bulduğu hiçbir Sünniyle iletişim kurmadığını belirten bir katılımcı (K5), evlilikte aynı kültürden insanların bir araya gelmesinin eşlerin aile ilişkilerinde kolaylıklar sağlayacağını düşünmektedir. Alevilerle Sünniler arasında yanlış anlamanın da ötesine geçildiği düşünülen "abdest" vb. konular, Alevileri rencide etmekte, Aleviler, kendilerine karşı toplumun her alanından tecrit edilme gayesi güdüldüğünü düşünmektedirler (K4). Öte yandan katılımcıların büyük çoğunluğu Alevilerle Sünnilerin aralarında herhangi bir sorun olmadan yaşadıklarını, zaten Aleviliğin 72 millete bir nazarla bakma ve hoşgörü felsefesinin hiçbir şekilde çatışma ve ayrımcılığa izin vermediğini ifade etmektedirler.

Bu çalışmada, Alevilerin Türkiye siyasetinde egemen bir Sünni devlet otoritesi olduğuna inandıkları, siyaseten günümüz koşullarında hiçbir parti ve onun liderine güvenmedikleri gözlemlenmiştir. Buna rağmen, sol tandanslı partilerin sağ tandanslılara nazaran az da olsa Alevilerin güvenini kazanmış oldukları anlaşılmıştır. Aleviler, kendilerinin normal zamanlarda yok sayılırken sadece seçim zamanlarında hatırlandıklarını düşünmekte, siyasiler tarafından verilen hiçbir vaadin yerine getirildiğini görmediklerini söylemektedirler. Öte yandan Aleviler, hiçbir siyasi partiyi samimi bulmamakta, Cumhuriyet'in ilk yıllarının Aleviler için daha rahat yaşanan bir dönem olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Aleviler, Ak Parti döneminde yapılan çalıştayların, başta ümit vaat ediyor olsa da amacına ulaşamadığını söylemektedirler. Netice olarak Aleviler, Türkiye'de hep bir sistem sorunu olduğunu, siyasiler tarafından anlaşılmadıklarını, Alevi oyunu alan partilerin bile yetersiz kaldığını düşünmektedirler.

[1] Erving Goffman, "Toplumsal Etkileşim ve Günlük Yaşam", Giddens, Anthony, **Sosyoloji Okumaları**, İstanbul, Say Yay., 2001, s. 80.

Aleviliğin tanımında alınan farklı cevaplar, inanç ve ibadet biçimlerindeki değişiklikler, din derslerinin zorunluluğu, Diyanet, Alevi-Sünni ilişkileri vb. güncel meselelere yaklaşımlar, siyasete bakış konularının Aleviler tarafından birbirinden farklı değerlendirilmesi Alevileri/Aleviliği yekpare bir şekilde ortaya koymayı güçleştirmektedir. Bu durum, Alevi kimliğini parçalı ve akışkan bir şekilde yansıtmaktadır. Öte yandan, Aleviliğin düsturlarından biri olan "yol bir sürek bin bir" anlayışının Aleviler arasındaki farklı yapıların ortaya çıkmasında etkin bir rol oynadığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu söylem, Alevilikteki akışkan niteliği meşrulaştırmaktadır.

Son olarak, bu çalışmada katılımcılara yöneltilen sorulardan alınan cevaplar doğrultusunda, Yasin Aktay'ın "Şehre göç eden Aleviler, bir bakıma Aleviliğin tüm dinsel ritüellerinden ve inançlarından da kopuyorlar. Burada Aleviliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan öte ya politik bir tutum veya etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğünü görebiliyoruz"[2] argümanı değerlendirilmiştir. Aleviler politikaya uzak durmakta ve hiçbir siyasi yapıyı kendilerine yakın bulmamaktadırlar. Öte yandan Alevilerin, köyden şehre göç etme sonucunda kentsel yaşam ve buradaki postmodernite etkisiyle geleneksel dinî inançlarında zayıflamalar yaşamakla birlikte bundan tam olarak koptukları da söylenemez. Aleviler arasında geleneksel dinî yaşam biçimini koruyarak yaşayanlar vardır. Diğer yandan, kentleşme ve modernitenin etkisiyle özellikle Alevi gençleri arasında dinî yaşam etkisini yitirmektedir. Bu durumda felsefi, kültürel bir yapı olarak görünen Aleviliğin parçalı ve akışkan bir kimlik yapısı sergilediği söylenebilir.

Aleviler, geçmişte yaşadıkları bazı olayların yıl dönümleri, muharrem vb. önemli zamanlarda kendilerini politika üzerinden ifade etmektedirler. Bu durum, kısmen de olsa Aleviliği siyasi bir yapı içinde görme eğilimi doğurmaktadır. Postmodernite içinde Alevilik hem dinî hem kültürel-felsefi özellikleri olan parçalı ve akışkan bir yapı olarak görülebilir.

4.2. GÖZLEM NOTLARI

Bu araştırmada 40 kişiyle yapılması planlanan mülakat kısmında, kendileriyle görüşülüp randevu kararı alındıktan sonra bu kişilerin bir kısmı, Alevilikle ilgili eksik yanlış bilgi verme kaygısıyla, birkaçı yapılacak bu çalışmayı gereksiz bulduğunu

[2] Aktay, **a.g.e.**, s. 67-68.

söyleyerek son anda görüşmelere katılmamışlardır. Kartopu tekniği kullanılarak 40 sayısına ulaşmak için çaba harcanmış ve başka kimselerle görüşmeler sağlanarak mülakat tamamlanmıştır.

Bir kafeteryada buluşularak görüşmenin sağlandığı sırada bir katılımcı, soruların başladığı anda sorunun yöneltilmesiyle paniğe kapılarak cevap vermek istemediğini ve görüşmeye devam etmeyeceğini belirterek oturduğu masadan kalkmış, arkadaşlarıyla bulunduğu ortamda başka bir arkadaşını mülakatı gerçekleştirmesi hususunda yönlendirmiş ve o kişiyle (K25) mülakata devam edilmiştir. Bir cemevinde görüşmenin planlandığı cemevi müdürü olan kadın katılımcı, önce soruları görmek istemiş, sorulara bakarak bu soruların Alevi inancını sorgulamak niyetini taşıdığı gerekçesiyle mülakatı iptal etmiş, bunun üzerine aynı cemevinin dedesi tarafımdan ikna edilerek görüşme böylece bir başkasıyla gerçekleşmiştir. Bir cemevi dedesi olan katılımcı (K14) ise görüşme sırasında alınan ses kayıtlarının kendisine iletilmesini istemiş, görüşmeden kısa bir süre sonra elektronik posta yoluyla bu kayıtlar kendisine ulaştırılmıştır.

Görüşme yapılması düşünülen kişilerden bazıları mülakatı yarıda kesmiş, bazıları buluşmayı iptal etmiştir. Geride kalan ve mülakat yapılabilen kişilerin tamamı, özenli bir şekilde ve randevu günü ve saatine hassasiyet göstererek mülakata katılmışlardır. 6 katılımcı (K1, K7, K8, K9, K14, K16) ile cemevi-dergâh vb. yerlerde, 29 katılımcı ile de kafe-restoran vb. mekânlarda buluşularak görüşme gerçekleşmiştir. Katılımcılardan 5 kişi (K5, K6, K22, K32, K33) ile evlerinde görüşme sağlanmıştır. Katılımcıların içinden K32 ve K33, görüşmeye hazırlıklı olduklarını belli edecek şekilde yanlarında önceden not aldıkları dokümanlar ve Alevilikle ilgili birkaç kaynak kitap olduğu hâlde soruları cevaplandırmışlardır. Katılımcıların hepsinde, görüşme ve sorulara cevap verme sürecinde yüzlerinde memnuniyet ifadesi görülmüştür. Araştırmada, katılımcıların çoğunluğunu erkekler (29 kişi) oluşturmuştur; kar topu tekniğiyle katılımcı sağlanırken erkeklerin daha gönüllü olduğu görülmüştür. Mülakatı reddedenlerin büyük kısmını da kadınlar oluşturmuştur. Kadınlarda bu durumun görülme sebebini bir katılımcı (K40), Alevi kadınlarının Kürt kadınları kadar politize olmamaları olarak belirtmiştir.

Sorulara uzun ve ayrıntılı cevap veren katılımcıların cemevi ve dergâhlarda fiilî olarak görevli dede, vakıf başkanı veya cemevi/dergâh ile bağlantısı olan kişiler olduğu gözlemlenmiştir. Bir yayınevi yöneticisi ve aynı zamanda dede olan katılımcı

(K20) ile ofisinde görüşülmüş, katılımcı, soruların büyük kısmını ayakta ve yazı tahtası üzerinde geniş açıklamalar yaparak cevaplamıştır. Cemevi ve dergâhlarda yapılan görüşmelerde, duvarların büyük kısmını kaplayacak şekilde yer alan Ali resmi, Arapça Allah, Muhammed, Ali ve on iki imam isimleri dikkat çeken unsurlar arasındadır.

Katılımcıların bir kısmı ilkokul mezunu (K4, K13, K16, K37, K39) birkaçı lise mezunu (K3, K10, K12, K17, K34) bir kısmı lisans öğrencisi (K8, K15, K26, K27, K28, K30) iki kişi ön lisans öğrencisi (K35, K36) büyük çoğunluk lisans mezunu (K1, K2, K5, K6, K7, K9, K11, K14, K18, K19, K20, K22, K23, K25, K31, K32, K33, K38, K40) bir kişi yüksek lisans öğrencisi (K21) bir kişi yüksek lisans mezunu (K29) bir kişi de doktora öğrencisidir (K24). İlkokul mezunundan doktora öğrencisine kadar tüm katılımcıların kendini ifade biçimleri etkileyicidir. Katılımcılarla, mülakatlar öncesi ve sonrası yapılan sohbetlerde katılımcıların birçoğunun düzenli kitap okuyan hem Alevilik hem de diğer inanç ve farklı konular hakkında bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Bu durumun oluşmasında Alevi kültüründe kadın-erkek ayrımı olmaksızın okumaya önem verilmesinin büyük oranda etkili olduğu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmıştır.

Katılımcılar; siyasete/siyasilere güven, Diyanet İşleri Başkanlığı, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri hakkındaki görüşlerinin yöneltildiği sorulara temkinli yaklaşarak cevap vermişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili soruyu birkaç kişi cevaplamak istemediğini, ancak mülakatın akışını bozmamak adına cevaplayacaklarını belirtmişlerdir.

Alevi kimliğinin araştırıldığı bu çalışmada, katılımcıların bir kısmı Aleviliği daha çok ailelerinin yaşantı biçimi üzerinden ve duyumlarına dayanarak açıklama yoluna gitmiştir. Katılımcıların 11'i kadın, 29'u erkektir. Kadın ve erkek bakış açısı değerlendirildiğinde, Alevi kimliği kadınlarda daha akışkan ve parçalı özellik göstermiştir. Yaşları 18-30 arasında olan kişilerin, diğerlerine göre Aleviliği parçalı ve sabiteli olmayan bir nitelikle algıladıkları görülmüştür. 50 ve üstü yaş grubundakiler, cemevi ya da Alevi dernek ve vakıflarıyla ilişkisi olan ya da buralarda aktif görevde bulunanlardır. Bu kişiler Aleviliği dinî bir kimlik olarak ön plana çıkarmışlardır. 18-30 yaş aralığındaki genç katılımcıların daha politize bir yaklaşım içinde oldukları görülmüştür. Kadıköy, Ataşehir vb. ilçelerde yaşayan katılımcılar, Aleviliğin parçalı akışkan niteliğini en çok hissettirenlerdir. Bu kişiler Aleviliği dinî

özelliğinden çok felsefi, kültürel ve politik yönleriyle parçalı ve akışkan bir biçimde yansıtmışlardır.

Katılımcılar, mülakatların bitiminde, yapılan bu çalışmanın Aleviliği doğru bir şekilde anlatması beklentisi içinde olduklarını vurgulamışlar, düşmanlık ya da birbirini yanlış tanımadan kaynaklı geçmişte yaşanmış olayların üzüntüsünü belirterek bir daha bu tür vakaların tekrarlanmaması temennisini dile getirmişlerdir.

SONUÇ

Alevilik, toplumun heterodoksi inanç kısmını oluşturan bir yapı olması dolayısıyla araştırma ve inceleme merakı uyandırmış, buradan hareketle din sosyolojisi dâhil olmak üzere birçok alanda araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada ise Aleviliğin inanç ve ibadet yapısı, güncel sorunları ele alınmaya çalışılmıştır. Bir inanç yapısı veya bir toplumsal grubu tanımlarken ya da yapısal özelliklerini ortaya koyarken o inancı-grubu temsil eden bireylerin kendi zaviye ve dil örgüleri içinde Alevilik anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma; giriş, bulguların değerlendirmesi ve sonuç dâhil altı bölümden oluşmaktadır. Literatür değerlendirmesinin yer aldığı birinci bölümde, Alevilikle ilgili sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarında yapılan çalışmalarla ilgili literatür taraması yapılarak, bu konudaki makale ve tez çalışmaları hakkında geniş bilgi verilmiştir. İkinci bölümde yer alan araştırmanın teorik çerçevesini, tüm çalışma boyunca test edilecek olan Aktay'ın "şehre göç eden Aleviler, bir bakıma Aleviliğin tüm dinsel ritüellerinden ve inançlarından da kopuyorlar. Burada Aleviliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan öte ya politik bir tutum veya etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğünü görebiliyoruz"[1] önermesi oluşturmuştur. Aleviliğin bir din, kültür veya yaşam felsefesi olarak Aleviler tarafından farklı biçimlerde algılanması, inanç ve ibadetlerinde ayrı uygulama şekilleri ve güncel siyasi problemlere yaklaşımlardaki farklılıklar bizi bu değerlendirmeye götürmüştür. Aleviler arasında görülen bu yapısal ve düşünceye dayalı farklılıklar, Bauman'ın sözünü ettiği postmodern akışkan kimlik kavramını yansıtmaktadır; ancak bu kimliğin salt politik olması beklenemez. Üçüncü bölümde ise alan araştırmasına yer verilmiştir.

Bu araştırma, Alevilerin hem dinî, kültürel nitelikleriyle hem de Türkiye'nin önemli kültürel veya siyasi dönemlerinde politik kimlik ile ortaya çıktıklarını göstermektedir. Alevilik ne tamamen dinî ne de siyasi; bir yandan hem dinî hem siyasi diğer yandan hem kültürel hem felsefi özellikler ile mezcedilmiş akışkan bir kimlik niteliğindedir. Geçmişte barındırdığı ve şimdilere taşıdığı senkretik ve ezoterik özelliği onun farklı tanım ve anlamlarda varlık bulmasına neden olmaktadır. Öte yandan, Aleviliğin içe dönük yapısı, onun dinî alandaki görünürlüğünü azaltarak kimliksel var oluşunu sergileyebileceği siyasi alana yöneltmektedir. Dolayısıyla

[1] Aktay, **a.g.e.**, s. 67-68.

Alevilik, şehir hayatında ağırlıklı olarak kültürel, felsefi yönleriyle açığa çıkmakta, sadece siyasi veya sosyo-kültürel problemlerin olduğu dönemlerde kendisini politika aracılığıyla ifade eden bir yapıya dönüşmektedir. Ancak Aleviler, politikaya da güven duymamaktadırlar. Bu sebepten ötürü Alevilerin varlıklarını ortaya koyma sorununun aşılmasında siyasilere, sosyologlara ve medyaya büyük sorumluluklar düşmektedir.

Ayrıca, Bauman'ın[2] sözünü ettiği "akışkan kimlik" modelinin modern dünya yapısında birçok din ve inanç kurumu üzerinde etkisinden söz edilebilir. Aleviliğin dinî, felsefi ve kültürel parçalı kimlik özelliği bu akışkan modernite içinde değerlendirilmiştir. Alevilik, modernleşme, kentleşme vb. etkilerle dinî-geleneksel yapısından kopmakta, ayrıca kent yaşamında karşılaştığı farklı yapıların eklenmesiyle değişim ve dönüşüme uğrayarak parçalı ve akışkan bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir din bir inanç yapısı ancak ona inanan, o inancın içinde yer alan bireyler tarafından ifade edildiğinde daha anlaşılır ve daha nesnel yansıtılabilir. Bu çalışmada öneriler olarak söylenebilecek önemli argümanlardan biri de Aleviliği ve Alevileri ele alan her araştırma ve çalışmada Alevilere kendilerini birinci ağızdan ifade etme olanağı sunulması gerektiğidir. Bu araştırmada, katılımcılara bu olanak sunulmuştur. Diğer yandan, bu tez çalışması, Aleviliğin parçalı akışkan niteliğini ortaya koymuştur. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda akışkan kimlik olarak Aleviler detaylı bir şekilde incelenebilir. Ayrıca, burada sınırlı sayıda olan örneklem sayısı artırılabilir. Türkiye genelini kapsayan, içeriği geniş nicel bir çalışmayla bu alanda göze çarpan eksiklik giderilebilir.

[2] Bauman, **a.g.e.**, s. 44.

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin: **Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslam Protestanlığı ve Alevilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Aktay, Yasin: "Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar," **Milel ve Nihal**, İstanbul, Doğanbey Ladin Ofset, 2007, C. 4.

Aktürk, Hamit: "Dini Gruplar Sosyolojisi Açısından Alevilik -Ören Kasabası Örneği-," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Elâzığ, 2004.

Aydın, Erdoğan: **Kimlik Mücadelesinde Alevilik, İstanbul**, Literatür Yay., 2013.

Bahadır, Serap: "1980 Sonrası İzmir'de Alevi Örgütlenmeleri ve Bu Örgütlerin Alevi Kimliği Açısından Önemi," Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Aydın, 2008.

Bal, Hüseyin: **Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri**, Sentez Yayınları, Ankara, 2014.

Baş, Türker, Ulun Akturan: **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

Bauman, Zygmunt: **Kimlik,** Çev. Hazır, Mesut, Ankara, Heretik Yayınları, 2017.

Castells, Manuel: **Kimliğin Gücü**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Cengiz, Recep: "Çam içi Beldesinde Dini Hayat: Alevilik Üzerine Sosyolojik Araştırma," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Elâzığ, 2000.

Cılaz, Demet: "Çorum İlinde Yaşayan Aleviler Üzerine Bir Araştırma," Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Sivas, 2006.

Coşkun, Hasan: "Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği," Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), Konya, 2014.

Çiçek, M. Fatih: "Kemalizm ve Sünni-Müslüman Toplumun Ötekileştirdiği ve Kimliksizleştirdiği Aleviler/Alevilik," **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl, Bingöl Üniversitesi Yayınları, C. 2, 2014.

Demirkaya, Reyhan: "Sosyal ve Dini Yaşam Açısından Osmancık Aleviliği," Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din

Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Ankara, 2012.

Doğanay, Ahmet, Ataizi Murat: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015.

Durmaz, Azize: "Alevi ve Sünnilerde Sosyal Kimlik ve Önyargı (Malatya Örneği)," Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Diyarbakır, 2015.

Ekal, Berna: "Farklılıklar ve Ortaklıklar: Kadınların Alevilik Deneyimleri," Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006.

Engin, İsmail: **Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları, Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İstanbul, İSAV Yayınları, 1999.

Erdem, Mustafa: "Aleviler ve Alevilik Meselesi", **Dini Araştırmalar**, Sayı: 33, Cilt: 12, 2009.

Aydın, Erdoğan: **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, İstanbul, Literatür Yay., 2013.

Es, Murat: "Alevici Mekân Siyaseti ve Türkiye'de Cem evlerinin Kurulması," Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006.

Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, (Yay. Haz., Özel, H., Güzel, C.), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000.

Goffman, Erving: "Toplumsal Etkileşim ve Günlük Yaşam", Giddens, Anthony, **Sosyoloji Okumaları**, İstanbul, Say Yayınları, 2001.

Gülbay Küçük, Sümeyye: "Elâzığ Fevzi Çakmak Esentepe ve Yıldız bağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Elâzığ, 2012.

Güleç, Cengiz: **İnanç ve Ahlak Bağlamında Alevi Öğretisi**, Ankara, Yurt Yay., 2011.

Gümüş, Nazlı: "Alevilikte Kadın: Şah kulu Sultan Dergâhı'ndaki Kadınların Alevi Kadını Algılayışı," Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Kütahya, 2011.

Güngör, Özcan: "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik- İç Kimlik Yansımaları," **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Volume 12/2,

2017.

Kala, Arif: “Sorgulama, Tepki, Uzlaşı” Elâzığ Alevileri Üzerine Alan Araştırması,” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Kütahya, 2007.

Keleş, Ali: “Ortak Kimlik ve Müzik:1980 Sonrası Alevi-Bektaşi Uyanışı,” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2008.

Keskin, Zeliha: “Kentsel İlişki Ağları İçerisinde Kimlik İnşası: Alevilik Örneği,” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Ankara, 2007.

Kurtbay, İsa: “Almanya’daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri,” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), İstanbul, 2016.

Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim-Sanat Yayınları, 2009.

Ocak, Ahmet Yaşar **Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri,** İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2003.

Punch, Keith F.: **Sosyal Araştırmalara Giriş**, Çev.

Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.

Sinanoğlu, A. Faruk: "Yeniden Yapılanma Sürecinde Üst Kimliğin Belirginleşmesi: Sünnilik ve Alevilik," **Hikmet Yurdu**, Sayı: 2, 2008.

Subaşı, Necdet: "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları," **İslamiyat**, Sayı: 4, 2001.

Subaşı, Necdet: **Alevi Modernleşmesi Sırrı Fâş Eylemek**, İstanbul, Timaş Yayınları, 3. Baskı, 2010.

Şahin, Burak: "Alevi Kimliğinin İnternet Sitelerindeki Temsili ve Analizi," Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı (Yüksek lisans tezi), Mersin, 2012.

Talas, Mustafa: "Mehmet Eröz'de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 27, 2003.

Talas, Mustafa: "Türkiye'de Kültür Politika ve Planlamalarında Alevilik ve Bektaşilik Meselesi," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 56, 2010.

Taşğın, Ahmet: "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), Ankara, 2003.

Tatar, Taner: “Kutsalın Siyasallaşması ve Alevilik,” **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Sayı: 45, 2008.

Telimen, Muzaffer: “Alevi Gençliği ve Ateizm: İstanbul ve Tunceli Örneği,” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Isparta, 2012.

Türk, Hüseyin; Kala Arif: “Alevilikte Kimlik Sorununun Değerlendirilmesi ve Tartışılması,” **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, 2014.

Uyanık, Zeki: “1980 Sonrası Türkiye’sinde Aleviler: Resmî Metinlerin Eleştirel Söylem Analizi,” Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Ankara, 2009.

Ünlü, İhsan: “Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı Tercan Örneği,” Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı (Yüksek lisans tezi), Sivas, 2013.

Yapıcı, Asım: “Dinî Grup Kimliği: Kimlik ve Dinî Aidiyet”, Özbolat, Abdullah, Macit, Mustafa, **Kimlik ve Din**, Adana, Karahan Kitabevi, 2016.

Yaprak, Ömer: “Alevi Çalıştaylarına Yansıdığı Biçimiyle Alevilerin Toplumsal Talepleri,” Marmara

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), İstanbul, 2015.

Yazıcı, Mehmet: "Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Elâzığ, 2011.

Yeler, Abdülkadir: "Türkiye'de Aleviliğin Kurumsallaşma Süreci (Problemler ve Çözüm Önerileri)," Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Doktora tezi), İstanbul, 2012.

Yetkin, Nazlı: "Abdal Alevilerinde Toplumsal Kimlik ve Kadın (Antalya Örneği)," Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Isparta, 2012.

Yıldırım, Ali, Şimşek Hasan: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005.

Yıldırım, Erdal: "Tunceli Aleviliği," Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Doktora tezi), Erzurum, 2010.

Yılmaz, Hulusi: "Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik, (Ankara Örneği)," İnönü Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Doktora tezi), Malatya, 2008.

Yılmaz, Nail: **Kentin Alevileri**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005.

Yoğunlu, Abdulvahap: "Kentleşme Sürecinde Alevilik: Elâzığ Yıldız bağları Mahallesi Örneği," İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yüksek lisans tezi), Malatya, 2014.

Zelyut, Rıza: **Halk Şiirinde Başkaldırı**, İstanbul, Soysa Yayınları, 1989

Müzakereler, Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler, İstanbul, İSAV Yayınları, 1999.

EKLER

EK 1: KATILIMCILAR

Sıra No	Cinsiyet	Yaş	Doğum Yeri	İkamet Yeri	Öğrenim Durumu	Meslek
K1	Erkek	62	Tunceli	Kadıköy	Üniversite	…Dergâhında Bşk. Yrd.
K2	Kadın	49	Sivas	Kadıköy	Üniversite	Esnaf
K3	Erkek	55	Sivas	Kadıköy	Lise	Esnaf
K4	Erkek	39	Tokat	Kadıköy	İlkokul	Esnaf
K5	Erkek	38	Malatya	Üsküdar	Üniversite	Mühendis
K6	Kadın	37	Malatya	Üsküdar	Üniversite	Öğretmen
K7	Erkek	54	Erzincan	Üsküdar	Üniversite	…Cemevinde Dede
K8	Kadın	43	Sivas	Kadıköy	Üniversite	…Cemevi Şube Başkanı
K9	Erkek	68	Maraş	Alibeyköy	Üniversite	…Vakfı Başkanı
K10	Kadın	23	İstanbul	Kadıköy	Lise	Temizlik İşçisi
K11	Erkek	37	İstanbul	Kartal	Üniversite	Müzisyen
K12	Kadın	34	Tunceli	Kadıköy	Lise	İşletme Yöneticisi
K13	Erkek	37	Tunceli	Ümraniye	İlkokul	Esnaf
K14	Erkek	27	İstanbul	Kâğıthane	Üniversite	…Cemevinde Dede
K15	Erkek	22	Adana	Beşiktaş	Üniversite	Öğrenci
K16	Erkek	53	Erzincan	Pendik	İlkokul	İşçi Emeklisi
K17	Erkek	51	Bingöl	Maltepe	Lise	İşletmeci
K18	Kadın	41	Amasya	Kadıköy	Üniversite	Hemşire
K19	Erkek	40	Ordu	Kadıköy	Üniversite	İşletmeci
K20	Erkek	43	Tunceli	Kadıköy	Üniversite	Yayınevi Sahibi
K21	Erkek	24	Kadıköy	Ataşehir	Üniversite (Y.L.)	Öğrenci
K22	Kadın	41	İstanbul	Ataşehir	Üniversite	Çalışmıyor
K23	Kadın	50	İstanbul	Ataşehir	Üniversite	Doktor
K24	Kadın	38	İstanbul	Ataşehir	Üniversite (Doktora)	…İlaç Şirketinde Uzman
K25	Erkek	56	Sivas	Kâğıthane	Üniversite	Emekli
K26	Erkek	22	İstanbul	Kadıköy	Üniversite	Öğrenci
K27	Erkek	18	İstanbul	Ataşehir	Üniversite	Öğrenci
K28	Erkek	21	Samsun	Sarıyer	Üniversite	Öğrenci
K29	Erkek	30	Mersin	Bakırköy	Üniversite (Y.L.)	Garson
K30	Erkek	25	Bingöl	Kadıköy	Üniversite	Garson
K31	Erkek	28	İstanbul	Ümraniye	Üniversite	Garson
K32	Erkek	56	Ordu	Fatih	Üniversite	Radyoloji

						Teknikeri
K33	Erkek	54	Maraş	Kadıköy	Üniversite	Emekli Öğretmen
K34	Erkek	54	Sivas	Beylik düzü	Lise	…Cemevinde Dede
K35	Kadın	21	Bahçelievler	Sultangazi	Ön lisans	Öğrenci
K36	Kadın	21	İstanbul	Sultangazi	Ön lisans	Öğrenci
K37	Erkek	65	Erzincan	Kartal	İlkokul	…Derneğinde Başkan
K38	Erkek	51	Sivas	Eyüp	Üniversite	…Cemevi Başkanı
K39	Erkek	54	Tunceli	Sultangazi	İlkokul	…Cemevi Dedesi
K40	Erkek	61	Sivas	Kadıköy	Üniversite	Yazar

EK 2: MÜLAKAT SORULARI

1. Aleviliği nasıl tanımlarsınız?
2. Farklı Alevilik yapıları var mıdır?
3. Siyasi partilerin Alevi siyasetini nasıl değerlendirirsiniz?
4. Aleviliğin inanç yapısını anlatır mısınız?
5. Aleviliğin ibadet ve ritüelleri hakkında bilgi verir misiniz?
6. Cemevi, dedelik vb. kurumlar hâlâ işlevselliğini sürdürmekte midir?
7. Cemevlerinin statüsü ve camiler hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
8. Zorunlu din dersleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
9. Diyanet İşleri Başkanlığının, Alevi yaklaşımı hakkında görüşleriniz nelerdir?
10. Alevi-Sünni ilişkilerini değerlendirir misiniz?

ÖZ GEÇMİŞ

Gülsüm Engin; ilk, orta ve lise öğrenimini aynı şehirde tamamladı. 2002 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitede, "Çocuğun Bakım ve Gelişiminde Kadının Hak ve Sorumlulukları" başlıklı çalışmasıyla Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku alanında yüksek lisansını 2007 yılında tamamladı. İstanbul Kadıköy'de MEB'e bağlı bir lisede Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalışmaktadır.